DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Yamada Torajirō

JAPON AYNASINDAN
Resimli Türkiye Gözlemleri

Japonca Aslından Çeviren
Selçuk Esenbel

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YAMADA TORAJIRŌ
JAPON AYNASINDAN
RESİMLİ TÜRKİYE GÖZLEMLERİ

ÖZGÜN ADI
士耳古畫観 TORUKO GAKAN

COPYRIGHT © IEMOTO YAMADA SOHEN

TOKYO, HAKUBUNKAN YAYINEVİ, 1911 TARİHLİ İLK BASKISINDAN ÇEVİREN
SELÇUK ESENBEL

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2014
Sertifika No: 40077

YAYINA HAZIRLAYAN
EMRE YALÇIN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTMEN
DERYA ÖNDER

SON OKUMA
PINAR GÜVEN

DİZİNİ HAZIRLAYAN
TUBA AKEKMEKÇİ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: EKİM 2021, İSTANBUL

ISBN 978-625-405-697-0

BASKI-CİLT
DERYA MÜCELLİT SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/80-81 TOPKAPI
ZEYTİNBURNU İSTANBUL
Tel. (0212) 501 02 72 - (0212) 501 35 91 Faks: (0212) 480 09 14
Sertifika No: 40514

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yamada Torajirō

JAPON AYNASINDAN

Resimli Türkiye Gözlemleri

土耳古畫観 TORUKO GAKAN

Japonca Aslından Açıklamalı Çeviri
Selçuk Esenbel

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

PROF. DR. SELÇUK ESENBEL

Washington D.C.'de doğdu. Türkiye, Japonya ve Amerika'da okudu. Tokyo ve Washington Büyükelçiliği yapan babası Melih Esenbel'in görevi nedeniyle Japonya'da liseyi bitirdi ve International Christian University'de Doğu Asya Çalışmaları ile Japonca okudu. Çin tarihi ve Osmanlı tarihi üzerine George Washington Üniversitesi'nden mezun oldu. Japon Dili ve Dilbilim yüksek lisansını Georgetown Üniversitesi'nde bitirdikten sonra, 1981'de Japon tarihi üzerine doktorasını Columbia Üniversitesi'nden aldı. Türkiye'ye döndükten sonra Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde 1982-2013 yılları arasında görev yaptı. Bu sırada aynı üniversitede Çince dil eğitimi için 2008'de Konfüçyüs Enstitüsü'nü, 2009'da Asya Çalışmaları Merkezi'ni, 2010'da Korece dil eğitimini ve 2012'de Asya Çalışmaları yüksek lisans programını kurdu. Ülkemizde Japon tarihi ve Asya Çalışmaları sahalarının kurucusudur. Boğaziçi Ünivesitesi'nde görev yaptığı sırada 1985 yılında Ankara Ünivesitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Japon Dili ve Edebiyatı ana bilim dalının kurucusu olarak görevlendirildi.

1988'de Boğaziçi Üniversitesi'nde Japonca Dil Programı'nı kurdu. 10 Japon üniversitesiyle değişim programı başlattı. 1994-2003 yılları arasında Tarih Bölümü başkanlığı yaptı. Tarih Bölümü'nde Japon Tarihi/Asya Tarihi lisanüstü programını açtı. Japon İmparatoru Yükselen Güneş Nişanı, Japon Vakfı Japonya Çalışmaları Ödülü, Japonya Dışişleri Bakanı Özel Ödülü, Alexander von Humboldt Georg Forster Araştırmacı Ödülü, Fulbright Senior Scholar gibi ödüllerin sahibidir. Japonya Araştırmaları Derneği'nin Başkanı, Global İlişkiler Forumu, KADER üyeliğinin yanı sıra, TÜBA Şeref üyesi ve Tarih Vakfı üyesidir.

Boğaziçi Üniversitesi emeritus profesörü olarak Japon Tarihi, Japon Dış Politikası, Tarih Yazıcılığı derslerinin yanı sıra Asya Çalışmaları Yüksek Lisans Programı akademik koordinatörlüğünü de sürdüren Esenbel, aynı zamanda 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü'nde ders vermektedir. Esenbel'in *Toplumsal Tarih*, *İstanbul*, *The American Historical Review*, *SOAS Bulletin* dergilerinde yayımlanan makalelerinin yanı sıra diğer çalışmalarından bazıları şunlardır:

Japon Eğitimi, Milli Eğitim Bakanlığı, 1990 (Bozkurt Güvenç, Pulat Otkan, Temel Belek, Füsun Akarsu, M. Ali Özden ile birlikte).

Even the Gods Rebel: Peasants of Takaino and the 1871 Nakano Uprising in Japan, AAS Monograph and Occasional Paper Series, 57, Ann Arbor: Association for Asian Studies, 1998.

Çağdaş Japonya'ya Türkiye'den Bakışlar, İstanbul: Simurg Yayınları, 1999 (Murat Demircioğlu ile birlikte).

The Rising Sun and the Turkish Crescent: New Perspectives on the History of Japanese Turkish Relations, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2003 (Inaba Chiharu ile birlikte).

Hilâl ve Güneş-İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajirō, Itō Chūta, Ōtani Kōzui, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010 (Türkiye'de Japonya Yılı 2010 vesilesiyle İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde, Ekrem Işın küratörlüğünde hazırlanan bu serginin ve kataloğunun bilimsel danışmanı).

Japan, Turkey, and the World of Islam, Leiden: Brill Global Oriental, 2011.

American-Turkish Encounters: Politics and Culture 1830-1989, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2011 (Nur Bilge Criss, Louis Mazzari, Tony Greenwood ile birlikte).

Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk ve İslam Dünyası Politikaları, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Türkiye'de Japonya Çalışmaları I, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012 (Erdal Küçükyalçın ile birlikte).

Türkiye'de Çin'i Düşünmek: Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilere Yeni Yaklaşımlar, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013 (İsenbike Togan ve Altay Atlı ile birlikte).

Türkiye'de Japonya Çalışmaları II, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2015 (Erdal Küçükyalçın ile birlikte).

Japan on the Silk Road: Encounters and Perspectives of Politics and Culture in Eurasia, Leiden: Brill Japanese Studies Library, 2018 (yayına hazırlayan ve yazarlarından).

Türkiye'de Japonya Çalışmaları III, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018 (Oğuz Baykara ile birlikte).

Türkiye'de Japonya Çalışmaları IV, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2021 (Oğuz Baykara ile birlikte).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Yamada Torajirō (1866-1957) VII

Yamada Torajirō ve Resimli Türkiye Gözlemleri:
Toruko Gakan / *Selçuk Esenbel* XI

Resimli Türkiye Gözlemleri

Türkiye'yi Ziyaret Eden Erkân ve Zevâtın
Şiirleri ve Hatları 5

Türkler 45

Payitaht Kostantiniye 57

Saray 69

Ramazan 77

İstanbul'un Anıtsal Binaları 85

Çeşmeler 107

Ev 113

Ticaret Hayatı 117

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İstanbulluların Özel Hayatı ... 127
Tiyatro ... 145
İstanbul Sokaklarında Gündelik Hayat ... 153
Türk Tütünü ... 189
İstanbul'un Görülmeye Değer Yerleri ... 193
Maziye Bir Bakış ... 213
Türkiye'yi Ziyaret Eden Erkân ve Zevâtın
Şiirleri ve Hatları ... 231
Lütfedip Kitabı Yazılarıyla Şereflendirenlerin
Listesi ve Biyografileri ... 269
Kaynakça ... 277
Dizin ... 285

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yamada Torajirō
(1866-1957)

Japonya'da 16. yüzyıldan itibaren devam eden geleneksel Söhenryū (Soohenryuu) Çay Merasimi Okulu'nun 8. ustası (Iemoto) ve 1892-1914 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'da faaliyet gösteren Nakamura Shōten (Şooten) mağazasının yöneticisi Yamada Torajirō, Türk-Japon ilişkilerine katkıda bulunmuş bir Japon işadamıdır.

Japonya'da Tokugawa Şogunlarının yönetiminin son döneminde, 23 Ağustos 1866'da Edo (bugünkü Tokyo) şehrinde, bugün Gunma eyaleti olan, Numata hanlığının beyi (daimyō) Toki'nin malikânesinde doğdu. Şogunların danışmanlığını yapan Numata beyliğinin, üst düzey yönetiminde karō görevini ifa eden soylu samuray ailesi reisi Nakamura Yūzaemon'nun ikinci oğluydu. Yamada'nın annesi Shimako (Şimako), Kyoto'daki seçkin Ogasawara klanına hizmet eden ve geleneksel hekimlikle uğraşan, samuray kökenli Muramatsulardandı. 1868 Meiji Restorasyonu ile yeni bir rejimin kurulmasından sonra aile Numata'ya döndü. Yamada, 1875 yılında Tokyo'da ilkokul öğrenimini aldı.

Genç Yamada, ağabeyinin Nakamura ailesinin "veliahtı" olarak aile soy ismini almasıyla, 16 yaşındayken Söhenryū Çay Merasimi Okulu'nun ustası olarak Yamada aile soyunu sürdürmesi için 1882 yılında Yamada Sōju tarafından Japon âdetlerine göre evlat edinildi.

1884 yılında Tokyo Rakugaku Gakkō'dan (Tokyo Eczacılık Okulu) mezun oldu. Bu yıllarda klasik Çince, Fransızca, Almanca, İngilizce öğrendi. Fransızcayı Yokohama'daki Sarah Belle Okulu'nda öğrendi. 1888'de, dönemin popüler aylık dergisi olan ve Yū Yūsha (Yuu Yuuşa) tarafından yayımlanan *Kunshi to Shukujō*'yu (Kunşi to Şukucoo/Hanımlar ve beyler için dergi) çıkardı. 1889'da, General Torio Koyata tarafından kurulan, aydınlanmacı muhafazakârlık görüşünü savunan ve aşırı Batılılaşmaya karşı olan Chūseisha (Çuuseişa) cemiyeti için *Jōyaku kaisei naichi zakyōron no rigai* (Anlaşmaların revizyonu ile Japonya'da karma ikametin erdemleri ve kusurları) adlı risalesini yayınladı. Yamada kısa bir dönem Chūsei (Çuusei) partisinin çevresine girmiş olabilir. 1891 yılında Meiji yönetiminin ileri gelen devlet adamlarından Asyacı görüşüyle tanınan Prens Konoe Atsumaro'nun çeşitli eserlerini yayınladı. 1893'te, başında olduğu San San Bunbō Yayınevi'nden

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tokyo üzerine kapsamlı bir rehber kitap olan *Tokyo Hyaku Jiben*'i yayınladı. Dönemin edebiyatçılarından Kōda Rohan, Kichida (Kiçida) mahlasıyla, Yamada'nın İstanbul'daki maceralarını ve zırh, miğfer ve kılıcı Topkapı Sarayı'na vererek Japonya ile Türkiye arasında ticaret ilişkisini başlatmasını anlatan bir roman yayınladı.

Sultan II. Abdülhamid'in Meiji imparatoruna iyi niyet ziyareti için Osman Paşa komutasında yolladığı *Ertuğrul* fırkateyninin dönüş yolunda, 16 Eylül 1890'de Wakayama (Vakayama) eyaleti sınırlarındaki Kushimoto (Kuşimoto) burnunda yakalandığı tayfunda kayalıklara çarpıp batması, Yamada'nın Osmanlı İmparatorluğu'na gelmesine yol açtı. Faciada hayatını kaybedenlerin aileleri için Japonya'da başlatılan yardım kampanyalarında yer aldı. Biyografisindeki açıklamaya göre, dönemin Dışişleri Bakanı Aoki Shūzō (Şuuzoo) ile görüştükten sonra Mısır yoluyla İstanbul'a geldi ve getirdiği yardımları 4 Nisan 1892'de Hariciye Nazırı Said Paşa'ya takdim etti. Padişah Abdülhamid'e şu anda Topkapı Sarayı koleksiyonunda bulunan aile yadigârı kılıcı, zırhı ve miğferi sundu. II. Abdülhamid tarafından dördüncü rütbeden Nişan-ı Mecidî ve dördüncü rütbeden Nişan-ı Osmanî'yle ödüllendirildi. Kasım ayında Japonya'ya dönen Yamada, 1893 yılında tekrar İstanbul'a geldi. Daha önce 1891'de *Ertuğrul* kazasından sağ kalanları İstanbul'a getiren Japon donanmasının *Kongō* ve *Hiei* fırkateynleriyle gelen gazeteci Noda Shōtarō'nun (Şootaroo) II. Abdülhamid'in isteği üzerine Harbiye mektebinde başladığı Japonca derslerini vermeye devam etti.

Osaka'nın zengin bir ailesine mensup emekli deniz kuvvetleri subayı Nakamura Kenjirō'nun yatırım yaptığı Nakamura Shōten'i (Nakamura Mağazası) Cadde-i Kebir'de, bugünkü İstiklal Caddesi'nde açtı. 1894'ten itibaren Japonya'dan ipek, porselen, lake eşya gibi birçok mamullün ithalatıyla, Osmanlı'dan tütün, deri gibi ürünlerin ihracatını sağladı. 1894 yılında Japonya'daki *Taiyō* dergisinde Türk tiyatrosu, Türk kadınları hakkında makaleler yayınladı. Aynı dergide 1895'te İstanbul'da meydana gelen Osmanlı Bankası baskınına ilişkin haberler yazdı. Bu yıllarda, Japon çocuk dergilerinde Türk masallarının tercümesi yayınlandı.

1896 yılından itibaren Tokutomi Sōho (Sooho), Asahina Chisen gibi Japon aydın ve gazetecilerin ve General Nogi gibi devlet adamlarının İstanbul ziyaretlerinde yardımcı oldu. 1899 yılında Japonya'ya döndü ve dönüşünde II. Abdülhamid'e Japon devlet adamları ve soylularının hediye olarak yolladığı özel yetiştirilmiş sülün ve bülbül gibi kafes kuşları ile Japon hurma ağacı (Kaki) getirdi. 1900 yılında Nakamura Kenjirō'nun (Kenciroo) yeğeni Tamiko Hanım ile evlendi. 1901 yılında gelecekte Çay Merasimi Okulu'nun 9. ustası olan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

büyük kızı Fujiko doğdu. Bu yıllarda, *Taiyō* (Taiyoo) dergisinde Japonya'nın kafes kuşları, *Tōyō* (Tooyoo) dergisinde Doğu Avrupa gözlemleri gibi konularda makaleler yazdı.

Rus-Japon Savaşı'nın patlak vermesiyle, 1904 yılında Japonya'nın Viyana Elçisi Makino Nobuaki ve Odessa Başkonsolosu Iijima Kametarō'nun (İicima Kametaroo) talebi üzerine Rus Gönüllü Donanması'nın Boğazlar'dan geçişini gözlemleyip haber verdi. Çağdaş Japon mimarisinin kurucusu Itō Chūta'nın (İtoo Çuuta) Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyareti sırasında kendisine destek oldu.

Japonya'da yerli sigara kâğıdı üretimini başlatan Tōyō Seishi (Tooyoo Seişi) Şirketi'nin kurucu hissedarlarındandır. Nakamura Mağazası'nın yönetimini Nakamura Eiichi

Yıldız Sarayı'nda II. Abdülhamid ile görüşmesinden sonra, 1904 (Yamada Aile Arşivi).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(Eiiçi) ile Paskal Raymund devraldı ve Yamada tahminen 1905 yılında Japonya'ya geri döndü. 1901 yılında 9. Usta Yamada Sōhaku (Soohaku/büyük kızı Fujiko), 1908'de 10. Usta Yamada Sōhen (Soohen/Yamada Sōi ismi de vardır-büyük oğlu Nagamori), 1909'da ikinci oğlu Nagatoshi (Nagatoşi), 1913'te üçüncü oğlu Hiromichi (Hiromiçi), 1916'da kızı Mihoko dünyaya geldi. 1911 yılında Hakubunkan Yayınevinden *Toruko Gakan* (Resimli Türkiye Gözlemleri) kitabını bastırdı.

1920'de Tōyō Seishi (Tooyoo Seişi) Şirketi'nin başkanlığına tayin edildi. 1923 yılında, Tokyo'daki Nihonbashi Kurabu'da (Nihonbaşi kulübü) bulunan Sōhenryū Çay Merasimi Okulu'nun 8. Ustası Yamada Sōyū (Sooyuu) olarak resmen göreve başladı. 1925 yılında Osaka'da Nihon Toruko Bōeki Kyōkai'yi (Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti) kurdu. Aynı yıl *Kaikyōken* (İslam Dünyası) dergisinde, 50 yıl sonra Türkiye retrospektifi konulu bir makalesi yayımlandı. 1926'da Nitto Kyōkai'nin (Japonya-Türkiye Cemiyeti) kuruluşu için aktif olarak çalıştı. 1927'de Nakamura Tamesaburō ile birlikte Osaka yakınlarındaki Suita kentinde bir Tekel Bürosu girişimi olan Suita Kâğıt Şirketi'ni kurdu. Sōhenryū okulunun *Chion* adlı bültenini de çıkarmaya başladı. Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti'nin önderliğinde, Wakayama eyaleti Oshima (Oşima) kōyünde *Ertuğrul* firkateyni şehitleri için anma merasimini gerçekleştirdi. 1929 Kushimoto'daki (Kuşimoto) anıtın yapılmasında görev aldı. 1930'da Selanik'teki Uluslararası Ticaret Fuarı'nı Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti Başkanı sıfatıyla ziyaret etti. Gazi Mustafa Kemal'in kendisini 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na katılması için Ankara'ya davet etmesi üzerine Selanik'ten İstanbul'a geçti ve oradan Ankara'ya giderek Cumhurbaşkanı Atatürk ile görüştü. 1935'te Yunanistan'ın Osaka Fahri Konsolosu oldu. 1936 yılında Suita Kâğıt Şirketi, Mijima (Micima) Şirketi ile birleşti ve buranın yöneticisi oldu. 1937'de, Ertuğrul şehitleri için yapılan Kushimoto Anıtı'ndaki tören hazırlıklarına katıldı. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Mijima Şirketi'nin başına başkan olarak geçti. 1944 yılında, Sōhen Okulu'nun ülke çapındaki hocaları ve üyelerinin Meidōkai toplantısı gerçekleştirdi. 1948'de iş dünyasını bıraktı, aynı yıl eşi Tamiko vefat etti. Otobiyografik nitelikte hatıratı *Shingetsu Yamada Torajirō* (Hilâl Yamada Torajirō) 1952'de yayınlandı. 1954 yılında Kyoto'daki Nanzenji (Nanzenci) tapınağına Fushikian (Fuşikian) Çay Merasimi kulübesinin yapılma masrafını karşıladı. 13 Şubat 1957'de Osaka'da vefat etti. Tokyo'da Yamada Aile Mezarlığı'nda gömülüdür.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yamada Torajirō ve Resimli Türkiye Gözlemleri: *Toruko Gakan*

İstanbul'da 1880'lerden 1970'lerin başına dek doğmuş kuşakların hafızasına daha çocukluk çağında silinmemecesine kazınan yerlerin başında, Beyoğlu'ndaki Japon Oyuncakçı Mağazası gelir. İstanbul'a dair çocukluk ve gençlik anılarını kaleme almış pek çok kişi, başka bir yerde eşi bulunmayan egzotik Çin ve Japon mallarıyla, akvaryum balıklarıyla, ama en çok da oyuncaklarıyla hatırladıkları bu yeri hayranlıkla anlatır.[1] Orta halli İstanbulluların ancak vitrin alışverişi yapabildiği bu mağaza gerçekten en çok çocukları büyüleyen bir yerdi. Mağazayı bilenlerle hatırlayanların büyük bölümü muhtemelen kurucularını ilk kez bu kitap vesilesiyle öğrenecekler. Sahipleri ve işletmecileri değişse de neredeyse yüz yıl ayakta kalan Japon Oyuncakçı Mağazası, 1980'li yılların başlarında, son işletmecisi Süren Hamparsum'un vârislerinin anlaşmazlığa düşmesiyle tarihe karışmıştır.[2] Mağazanın resmi belgelerdeki adı Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Japon Mağazası Fuji-

1 1902'den 1962'ye uzanan dönemde doğmuş pek çok tanınmış yazar, eserlerinde Japon Mağazası'ndan bahseder: Bozkurt Güvenç (1926-2018), *Kültür ve Eğitim*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1995, s. 83-85; Giovanni Scognamillo (1929-2016), *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*, 5. basım, İstanbul: Metis, 1993, s. 47, 53-54 ve "Beyoğlu Oyuncakçıları", *Toplumsal Tarihte Çocuk*, Bekir Onur (haz.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 139-143; M. Orhan Okay (1931-2017), *Bir Başka İstanbul*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2002, s. 106; Artun Ünsal (d. 1942), *Tel Dolaptaki Karpuz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, s. 10; Deniz Kavukçuoğlu (d. 1943), *Alageyik Sokağı Bir Liman mıydı?*, 5. basım, İstanbul: Can Yayınları, 2008, s. 92; Selim İleri (d. 1949), *Yaşadığım İstanbul*, 3. basım, İstanbul: Everest Yayınları, 2012, s. 9-10; Sunay Akın (d. 1962), *Kırdığımız Oyuncaklar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 49-52, 73-76. Bu kaynaklar, Japon Mağazası'ndan bahseden pek çok eserden seçilmiş örneklerdir. Ayrıca 1930'lu yıllarda Orhan Selim mahlasıyla *Akşam*'da köşe yazarlığı yapan Nâzım Hikmet'in (1902-1963) buradaki fıkralarında Japon Mağazası'nın vitrinindeki oyuncakları tasvir ettiğini, onun çocukluk eşyalarıyla 2010 yılında bir sergi düzenleyen Oyuncak Müzesi kurucusu, yazar ve şair Sunay Akın bu sergi vesilesiyle açıklamıştır (http://www.nazimhikmet.org.tr/etkinlik/nazim-hikmet-yillar-sonra-kosup-oynadigi-goztepede/;erişim: Ekim 2019). Günümüzde de daha genç kuşaklardan köşe yazarlarının ve internet *blogger*larının yazılarında bu mağazaya sıkça değinilir, basit bir internet taramasıyla böyle pek çok yazıya ulaşmak mümkündür.

2 Avşar Gürpınar, Cansu Cürgen, Günbike Erdemir, Liana Kuyumcuyan ve Nur Horsanalı, *Türkiye Tasarım Kronolojisi: Oyuncak* (3. İstanbul Tasarım Bienali Kataloğu), İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2016, s. 4. Bu kaynakta mağazanın kuruluşuyla ilgili bilgilerde eksiklik bulunmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yama-Nakamura idi. Mağazayı Japon kurucularından devralan Raymund ailesi en azından 1940'lara kadar bu ismi korumuş, daha sonra sadece Japon Mağazası adını kullanmıştır. Daha genç kuşakların doğal olarak bu mağazayla ilgili hiçbir anısı yoktur. Japon Mağazası zaman içinde kaçınılmaz olarak İstanbulluların kolektif belleğinden de silinip gidecektir. Ancak Topkapı Sarayı'nın koleksiyonlarında bulunan 16. yüzyıldan kalma bir samuray zırhı ve miğferi[3] Japon Mağazası'nın hatırasını –ve çok daha karmaşık, ilginç bir kişisel tarihi– dolaylı yoldan da olsa yaşatmaya devam edecektir. Bu eserleri gören herhangi bir ziyaretçi ya da araştırmacı, ister istemez bunların saray hazinesinde ne aradığını merak edecektir. Bu merak hiç de yersiz sayılmaz, Asya'nın batı ucunda bulunan ve doğu ucundaki Japonya'yla hiç savaşmamış Osmanlı Devleti'nin saltanat hazinesinde bu eserlerin ne işi olabilir ki? Bu eserler –ve bir Japon kılıcı– İstanbul'a ilk defa 1892'de ayak basan ve Türk-Japon ilişkilerinin önemli öncülerinden Yamada Torajirō'nun (Toraciroo)[4] (1866-1957) Osmanlı padişahı Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu diplomatik armağanlardır. Yarı resmi bir görevle geldiği İstanbul'un gündelik yaşamı ve güzellikleri karşısında büyülenen Yamada, imparatorluğun payitahtında 10 yıldan fazla kalarak otokratik muhafazakâr Abdülhamid döneminin ve bu dönemi izleyen 1908 Jön Türk Devrimi'yle dramatik bir biçimde geri gelen Meşrutiyet'in tanığı olmuştu. Bu sıralarda payitahtta ve muhtemelen tüm imparatorluk sınırları içinde daimi ikamet eden iki Japon'dan biriydi.

İkinci Japon, emekli deniz subayı Nakamura Kenjirō (Kenciroo), Yamada'nın dostu ve ortağıydı. Kenjirō, Japonya'dan ithal edilen malların örneklerini sergileyip Osmanlı Devleti ile Japonya arasında ticaret ilişkilerini yönetirken aynı zamanda gayriresmi bir konsolosluk gibi Japon ve Türk yetkilileri arasında iletişim sağlayan ilk Japon mağazası

3 Topkapı Sarayı'nda 20. yüzyıl boyunca sergilenen bu eserler kitabın ilk baskısının yayına hazırlandığı sırada depoya kaldırılmıştır. Yamada'nın zırh ve kılıcı, 2010 Japonya Yılı Etkinliği vesilesiyle İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde açılan "Hilâl ve Güneş: İstanbul'da Üç Japon" sergisi sırasında ilk defa kapsamlı tarihi açıklamasıyla tanıtıldı. Japonya'da 20 Mart-28 Temmuz 2019 tarihleri arasında "Hazineler ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Lâle Geleneği" sergisinin içinde Tokyo ve Kyoto'da ilk defa sergilendi. Sergi dönüşü 25 Şubat 2020'den itibaren Dolmabahçe Sarayı'nın yanındaki Milli Saraylar Koleksiyonları Müzesi'nde sergilenmektedir.

4 Çeviri metninde ve sunuş kısmında Japonca sözcükler *romaji* diye de adlandırılan *Hepburn* çevriyazısıyla, Çince sözcüklerse *Pinyin* çevriyazısıyla yazılmıştır. Türk okuyucularına kolaylık sağlamak için bu kelimelerle isimlerin en yakın Türkçe okunuşları da ilk geçtikleri yerde parantez içinde verilmektedir. Samuray, Şogun, Şinto gibi Türkçede yerleşmiş sözcükler metinde Türkçe imlalarıyla, dipnotlarda *romaji* yazımıyla verilmektedir. Bu konuda ayrıntılı açıklama için bkz. s. LXV-LXVI.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Nakamura Shōten'in (Şooten) yani Nakamura Mağazası'nın sahibiydi. Yamada mağazanın müdürü olarak çalışmasının yanı sıra, Kenjirō'nun yeğeni Tamiko Hanım'la evlenmişti.[5] Bu ikilinin 1895'te kurduğu Nakamura Mağazası, Cumhuriyet döneminin kaç kuşak İstanbullusunun o iyi bildiği Beyoğlu'nda Japon Mağazası olarak tanıdığı, ama hafızalara daha çok Japon Oyuncakçısı diye kazınan yerin nüvesiydi.

Yamada, İstanbul'un ticaret ve toplum hayatında 1892'den itibaren faal olarak yer aldı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, tahminen 1905'te Japonya'ya dönmek zorunda kalana kadar da Nakamura Mağazası'nın müdürlüğünü yaptı. Yamada'nın 1890'lı ve 1900'lü yılları kapsayan izlenimleri ile 1908'den sonraki gelişmelerin ele alındığı pasajları da ekleyerek 1911'de Japonya'da bastırdığı *Toruko Gakan*, Japon okuyucuya hitaben Osmanlı dünyası üzerine izlenimlerini topladığı, II. Abdülhamid dönemi İstanbul'u ve Türklerin hayatı hakkında, bu topraklarda uzun süre yaşamış, İstanbul Türkçesini iyi bilen bir Japon'un kaleme aldığı ilk eserdi. Yamada'nın Osmanlı Türkiyesi üzerine yazdığı bu kitap, Türkler ve çok dinli, çok milletli imparatorlukları üzerinden gözlemlenen Osmanlı İslam dünyasına dair çağdaş bir Japon'un ilk elden görgü tanıklığıdır. Kitap Osmanlı dünyasına yönelik tespitlerinde, hem büyük ölçüde Japon kültür, estetik ve tarihinin filtresinden bakışıyla hem Meiji Japonlarının benimsediği "Batılı" perspektifiyle özel ve eşi olmayan bir yere sahiptir. Yamada bu yapıtında İstanbul'un gündelik yaşamını, saltanat şehrinin yüzyıl sonu atmosferi üzerine ilgi çekici ve bir bölümü benzersiz gözlemlerle anlatır. Kitap modern Türk-Japon ilişkilerini başlatan olay olarak tanımlanan 16 Eylül 1890'daki *Ertuğrul* fırkateyni faciası hakkında, döneminde bilinenleri aktaran "Maziye Bir Bakış" kısmıyla sona erer.

Toplam 180 sayfadan oluşan eserde Osmanlı dünyasını yansıtan metinlere eşlik eden Japon tarzı *sumie* yani siyah mürekkep ve fırça ile yapılmış hatlar, resimler ve çizimler kitaba estetik bir değer de katar. Yamada'nın oturduğu dönemde İstanbul'a gelen Japonların yazdığı bir dizi şiir, çektikleri zarif hatlar ve kaleme aldıkları takdim yazıları 32 sayfa tutmaktadır; bunlar kitabın başlangıcında ve sonunda yer alır. Yamada'nın yazdığı İstanbul'u merkezine alan esas metinse 117 sayfadır. Kitabın en sonundaki 15 sayfalık "Maziye Bir Bakış" kısmının konusu Ertuğrul Faciası'dır. Yamada'nın derleyerek akıcı bir dille yazdı-

5 Yamada Torajirō 山田寅次朗, *Toruko Gakan* 土耳古畫観 [Resimli Türkiye Gözlemleri], Tokyo: Hakubunkan, 1911. Yamada'nın İstanbul'daki yaşamı üzerine hatıralarını içeren bu yapıt, pek çok resimle birlikte İstanbul merkezli bir Osmanlı Devleti tanıtım kitabı olarak basılmıştır. Sanshōtei Shūjin 山樵亭主人, *Shingetsu Torajirō Yamada* 新月寅次郎山田 [Hilâl: Yamada Torajirō biyografisi], Osaka: Teruhiko Iwasaki, özel baskı, 1952.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ğı bu bölümde, II. Abdülhamid'in Meiji imparatoruna iyi niyet ziyareti için Osman Paşa komutasında yolladığı *Ertuğrul* fırkateyninin dönüş yolunda, 16 Eylül 1890'de Wakayama (Vakayama) eyaleti sınırlarındaki Kushimoto (Kuşimoto) burnunda yakalandığı tayfunda kayalıklara çarpıp batmasıyla yaşanan facia ayrıntılı olarak anlatılır. 650[6] kişilik mürettebatından sadece 69 kişinin kurtulduğu elim facia, Oshima (Oşima) köylülerinin daha sonra resmi destek de alan kurtarma çabaları ve kaza yerinde düzenlenen ilk cenaze töreninden başlayarak bütün ayrıntıları aktarılmıştır. "Maziye Bir Bakış" bölümü Yamada'nın bu faciadan sonra 1892 yılında toplanan yardım paralarını Türkiye'ye teslim etme vesilesiyle Mısır üzerinden İstanbul'a gelişini anlattığı kısım, dostu Şeker Ahmed Paşa'nın teşekkür yazısı, yayın tarihi ve yayıncı bilgileri ile biter. Eserin az sayıda basıldığı düşünülmektedir.

Yamada'nın bu eseri, eğitimli Japon okuyucusuna hem Osmanlı Türkiyesi'ni ve İstanbulu'nu özgün resimlerle birlikte tanıtmayı hem de Türkiye üzerine bildiklerini aktarmayı hedefleyerek yazdığı bir kültür kitabı niteliğindedir. Biyografisinde Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Japonya'ya döndüğü kaydedilmişse de İstanbul'a ilk kez 1892'de gelen Yamada'nın aslında 1905'te veya 1906'da döndüğü tahmin ediliyor.

Yamada'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret yaparak geçirdiği uzun yılların tecrübesini de ortaya koyduğu *Toruko Gakan*, ilk bakışta bilimsel bir akademik araştırma olmaktan ziyade, Osmanlı İstanbulu'nda ikamet edip bu ülkeyle ticaret yapan yabancıların hatırat ve seyahatnameleri kategorisinde bir eser olarak nitelenebilir. Ancak kitabı bir bütün olarak ele aldığımızda esas metin, "Maziye Bir Bakış" kısmı, İstanbul'u ziyaret eden Meiji Japonlarının şiirleri ile takdim yazıları, Japon üslubunda yapılmış zarif çizimleri ile "çok boyutlu" bir eser olduğu göze çarpar. Bu şekilde değerlendirildiğinde *Toruko Gakan*, bize Japon aynasından Osmanlı Türkiyesi'ni ve İstanbul'u ayrıntılarıyla yansıtan zengin bir zihniyet tarihi çalışmasına malzeme teşkil etmektedir. Bu çevirinin amacı ülkemiz okuyucusunun *Toruko Gakan*'ı kendi dilinde okuyabilmesini sağlamanın yanı sıra, eseri Yamada'nın ve Meiji Japonlarının perspektifinden Türkiye-Türkler-İstanbul algısını deşifre etmek için bir kaynak olarak değerlendirmektir.

6 *Ertuğrul* faciasından sağ kalan 69 kişinin mevcudu hakkında herkes hemfikir olsa da, mürettebatının kaç kişi olduğu üzerinde ortak bir görüş yoktur. Kaynaklar 607, 609, 656 gibi farklı rakamlar vermektedir. Bu çalışma, Kushimoto'da Şubat 1891'de bir cenaze töreni yapan Japonların diktiği ilk mezar taşında yazılan "581 kişinin ruhuna" ifadesi ile sağ kalan 69 kişinin toplamı olan 650'yi mürettebat sayısı olarak kabul etmektedir. 2010 yılında Dolmabahçe Sarayı Milli Koleksiyonlar'da bulunan mezar taşından kopya edilen metin tarafımca tespit edilip okunmuş ve yetkililere tercümesi verilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yamada'nın Yetiştiği Dönemde Japonya

Yamada'nın Osmanlı Türkiyesi'ne gelişi, 19. yüzyılda ticaret ve ulaşım yollarının buharlı gemiler ve trenlerle kısalmasıyla beraber ekonomik, ticari ve sosyal ağların giderek çoğalmasını ve sıklaşmasını da içeren ilk küreselleşme dalgasıyla mümkün olmuştur. Kısacası Yamada'yı İstanbul'a getiren, modern dünyanın oluşumudur. Bu küreselleşme Osmanlı ve Japonya imparatorlukları arasındaki izolasyonun sona erişi, ayrıca Batılı devletlerin emperyalizm ve kolonyalizm ile dünya çapında geniş topraklar elde etmesi ve büyük bir dünya nüfusunu boyunduruğu altına almasıyla eş zamanlıdır. Asya kıtasında Çin İmparatorluğu'nu 1644-1911 arasında yöneten Qing (Çing) Hanedanı ve küçük Siyam Krallığı ile İran'daki Kaçar Hanedanlığı dışında, fiilen siyasi bağımsızlığa sahip ve Batılı olmayan az sayıdaki devlet arasında yer alan Osmanlı ve Meiji imparatorlukları, o dönemde –güçlüklerle de olsa– Batı uygarlığıyla entegrasyon süreci yaşıyorlardı. Asya'nın öbür ülkelerinden farklı olarak Batı'yla kesintisiz temas halinde olan Osmanlılar, en azından Ortaçağ sonlarından beri Avrupa tarihinin bir parçasıydılar. Daha 18. yüzyılda –öncelikle de askeri reform amacıyla– bir Batılılaşma politikası yürütmeye başlamışlardı. Bu politika 19. yüzyılda başka alanlara doğru yayıldıkça, yeni ve modern kurumlar imparatorluğun geleneksel kurumlarıyla bir arada varlıklarını sürdürmeye başlamıştı.

Yamada, Meiji Restorasyonu ile Japon halkının geleneksel yaşamına "Batılı, modern" olanın dahil edildiği ve Osmanlılarınkinden belki de çok daha radikal bir sürece tanık olduğu için, kendisiyle özdeş bu "bir arada var olma" durumuna karşı duyarlı gözükmektedir. Yamada'nın doğduğu dönemde Japonya, 1600'den beri devam eden bir tür feodalite rejiminin son yıllarını yaşıyordu. Kuzey Asya'nın ucunda, Çin ve Kore ile zaman zaman kurdukları ilişkilerinin dışında dünyayla başkaca bir irtibatı olmayan küçük adalardan oluşan Japonya Krallığı, Çin merkezli Uzakdoğu uygarlığının Budist ve Konfüçyüsçü geleneğinin bir parçasıydı. Fakat kendi sosyal, dini, kültürel özellikleriyle tarihi gelişimi Kıta Asyası'ndan hep farklı biçimde seyretmişti. Budizm ve Konfüçyüsçülük geleneklerinin yanı sıra Japonya'nın eski çağlardan beri yerel dini olan Şinto[7] geleneğine göre, Güneş tanrıçasının soyundan gel-

7 Şinto=Shinto.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

diğine inanılan imparator ailesinin kurduğu başkent Kyoto'dan yönetilen krallık, 17. yüzyıla gelindiğinde, artık gerçek iktidarı ülkede hâkimiyet kurmuş olan cengâverlere yani samuray[8] sınıfına kaptırmıştı. Güçlü samuray klanlarının askeri güçlerine dayanarak kale-kentlerde kurdukları yerel beylikler, bulundukları kasaba ve şehirlerin dışında zorunlu iskâna tâbi tutulan köylülerin işlediği topraklarından vergi topluyordu. Kendilerine bağlı samuray sınıfından oluşan kalemiyesi ve askeriyesiyle 200'ü aşkın daimyö (daimyoo) – büyük bey– ailesinin yönettiği, han denen bu malikâneler özerkliklerini korumuşlardı.

Büyük beylerin üzerinde söz sahibi olan Tokugawa (Tokugava) klanı, 1600 yılında tüm rakiplerini yendikten sonra, imparatorun fermanıyla şogun[9] yani ülke savunmasından sorumlu en üst rütbeli kumandan sıfatıyla, ülkeyi Bakufu adıyla bilinen merkezi hükümetin aracılığıyla yönetiyordu. Beyler malikânelerinin iç işlerinde serbesttiler ancak dış politika, ülke çapında ulaşımı sağlayan yolların idaresi, sikke basımı gibi konularda Bakufu'nun kanunları ile kurallarına bağlıydılar.

Dış politikada Tokugawa bir tür kapalılık siyaseti güdüyordu. Sadece yılda birkaç Hollanda ve Çin ticaret gemisinin gelmesine izin veriliyordu. Tokugawa Şogunluğu Japonya'nın yakınındaki Filipin Adaları'nın İspanyol İmparatorluğu tarafından 16. yüzyılda işgal edilmesinden sonra, Katolikliği bir siyasi tehdit algılayarak yasaklamıştı. Ayrıca Güneydoğu Asya'da aynı dönemde Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'ni kuran Hollandalı tacirlere, Protestan oldukları ve Katoliklere karşı mücadelelerinde verdikleri destekten dolayı yılda iki gemilerinin salt ticaret amaçlı ziyaretlerine izin vermişti. Avrupa'da nesillerdir süregelen din savaşları Doğu Asya'daki siyasi ortamı dahi etkilemişti. Tokugawa Japonyası, 1600-1867 yılları arasında Akdeniz, Hindistan, Çin başta olmak üzere dünyanın başka bölgeleriyle kıyaslanırsa, 19. yüzyılın ortalarına kadar –neredeyse 250 yıl– dışarıya kapalı bir şekilde yaşamıştı. Japon toplumu ekonomik, kültürel, sosyal dönüşümünü "kendi yağıyla kavrularak" geçirmişti. Tokugawa kültürü tüm kurumları ve hukukuyla, modern Japonya'nın ortadan kaldırmak durumunda kalacağı "eski rejim"iydi.[10] Ancak, 19. yüzyılda Batı dünyasının yükselişi özellikle Britanya İmparatorluğu'nun dünya üzerinde geniş-

8 samuray=samurai.

9 şogun=shogun.

10 Tokugawa dönemi, Meiji Restorasyonu ve modern Japon tarihi üzerine çalışmalar için bkz. Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012. Tokugawa Japonyası hakkında bilgi için bkz. s. 9-106, Japon Tarihinin Kronolojisi için bkz. s. 431.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

leyen hâkimiyetiyle uyumlu bir siyaset güden ABD yönetimi, Çin'den sonra Japonya'yı da "serbest dış ticarete açmak" için gerekirse zor kullanarak "ikna" etmeye karar vermişti. Kırım Savaşı dolayısıyla 1853'te Batı cephesinde meşgul olan Britanya hükümetinin yetkilileri, bu görevin Amerika tarafından yapılmasının pratik olduğunu düşünüyorlardı. Üstelik Çin'de 1838-1842 arasında Çin ordularıyla zorlu muharebelere sahne olan Afyon Savaşı'nda Qing Hanedanlığı'nı hezimete uğratmışlardı.

Hindistan'da hâkimiyet kuran Şark Hindistan Kumpanyası (East India Company) 18. yüzyılın sonlarında Bengal eyaletinde ticari ölçekte afyon üretimine başladıktan sonra, ürettiği afyonu Güney Çin'de kaçak olarak satarak buradan büyük kazanç elde etti. Dönemin Çin imparatoru hem halk arasında afyon müptelalığının giderek yaygınlaşmasından hem bu yüzden Çin ekonomisinden dışarıya akan altın ve gümüş paranın yol açtığı ticaret dengesi bozukluğundan dolayı ciddi sıkıntılar ve kaygılar içindeydi. 1839'da Kanton şehrindeki (günümüzde Guangzhou) İngiliz tacirlerin depoladığı 1400 tona yakın afyonun el konulup imha edilmesine karşılık, İngiliz donanması Çin'in İnci Irmağı civarındaki limanlarını bombalayarak Qing Hanedanlığı'na savaş açtı.

Ne var ki Çin ordusunun 17. yüzyıldan kalma eski toplar ile oklardan ibaret askeri teknolojisi İngilizlerin modern silahları ile taktikleri karşısında dört yıl dayanabildi ve hanedanlık ateşkes istemeye mecbur kaldı. Sonuçta Britanya'nın dayattığı koşullarla imzalanan 1842 Nanjing Antlaşması'yla Çin'de afyon ticareti meşru kabul edilerek serbest bırakıldı. Ancak Britanya Dışişleri Bakanlığı'nın o dönemdeki raporları, bu antlaşmanın şartlarının Britanya kamuoyunda bile ahlaki bakımdan açıkça ve ağır biçimde eleştirildiğini kaydetmiş, bu dönemde Asya'da tekrar bir çatışmaya sebep olmasının gerek yurtiçinde gerek uluslararası kamuoyunda ciddi sıkıntı yaratacağı konusunda hükümeti uyarmıştı.[11]

İngiliz hükümeti bu uyarıyı dikkate almış, Japonya'nın asırlardır süren dışa kapalılık siyasetinin sonra erdirilerek uluslararası ticarete açılmasını, eski sömürgesi olan ABD'ye havale ederek, kendisi hiçbir potansiyel çatışmaya ya da ihtilafa taraf olmadan sağlamıştı. Nitekim Japonya'nın dışa kapalılık siyaseti, 1853'te Komodor Matthew Calbraith Perry'nin komutası altındaki ABD'ye ait dört savaş gemisinin ansızın Japonya'ya gelip Şogun hükümetini tehdit ederek bir kapitülasyon antlaşması imzalamasıyla beklenmedik biçimde sona

11 Frederick Storrs Turner, *British Opium Policy and Its Results to India and China* [İngiliz afyon siyaseti ve Hindistan ile Çin üzerindeki etkisi], Londra: S. Low, Marston, Searle & Rivington, 1876. İngiliz kamuoyunda İngiliz Şark Hindistan Kumpanyası Afyon Savaşı'nda ahlaksızlık yapmakla suçlanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

erdirilmişti. Ancak bu tehdit ortamında ülkesinin tıpkı Çin gibi bir savaşla karşı karşıya kalıp hezimete uğramasından çekinen Tokugawa Şogunu'nun, imparatorun tam onayını almadan 1858 yılında, aslında Japonya'yı korumak için imzalamak zorunda kaldığı bu kapitülasyon antlaşması Tokugawa rejiminin sonunu da getirecekti.

Batılılara hukuki imtiyazlar tanıyan antlaşma, Tokugawa yönetimine karşı iktidar sınıfı samuraylar arasında büyük bir infial doğurmuştu. İmzayı atan devlet adamı Ii (İi) Naosuke'nin 1861 yılında suikasta kurban edilmesiyle başlayan samuray ayaklanmaları, kısa süre içinde "sonnōjōi" (İmparatora hürmetle tap, barbarları ülkeden kov!) gibi Batı düşmanı bir sloganla birleşen çığırtkan muhalefet, Güney Japonya'nın Satsuma, Chōshū (Çooşuu), Tosa, Hizen beylerinin ittifakı ile hükümete karşı bir meydan okumaya dönüşmüştü.

Tokugawa Bakufu yönetimi, 1866-1867 yılları arasında patlak veren kısa bir iç savaştan sonra güney beyliklerinin genç muhalif samuraylarının öncülüğüyle kurulan koalisyonla şaşırtıcı bir şekilde aniden sona ermişti. Burada parantez içinde değinilmesi gereken bir husus, son Şogun Tokugawa Keiki'nin büyük bir bilgelik öngörüsüyle, patlak verebilecek kanlı bir iç savaşın, ülkenin dış güçler tarafından istila edilmesine yol açacağı tehlikesinden çekinerek, hemen kendi isteğiyle istifa edip askeri yetkilerini tekrar imparatorluk kurumuna iade etmesiydi. Ülkenin yeni iktidarı, dört asi beyliğin isyanını bütün bu süreç içinde zımnen destekleyen genç Meiji imparatorunu tekrar askeri ve siyasi iktidarına döndürdükleri söylemiyle, 維新 Ishin (İşin) veya Restorasyon olarak bilinen yeni bir rejimin altında başa geçmişti.

İlk başta Batı güçlerine karşı, aşırı derecede vatanperver tepki gösteren ve Japonya'nın kapılarının zor kullanılarak Batı'ya açılmasına kızgınlıkla hatta şiddet kullanarak karşı koyan Güneybatı Japonya'daki Satsuma ve Chōshū beyliklerinin genç samuray kökenli Meiji liderleri, aslında, kırsal kesimden gelen taşralı bir samuray sınıfıydı. Ancak aynı kişiler, yeni hükümetlerini kurar kurmaz, Meiji'nin modernite yaklaşımının özü olan dört temel sloganla Meiji rejimini kuran pragmatik reformistlere dönüştüler: Meiji yönetiminin iki ana sloganı şunlardı: 1) Bunmei kaika: uygarlık ve aydınlanma, yani Batı'nın bilim, kültür ve devlet modelini öğrenme; 2) Fukoku kyōhei: müreffeh bir ekonomi ve güçlü ordu, yani ihracat yapmak için endüstrileşme ve askeri gücün artırılması. En önemlisi, zamanında Şogun'a karşı, "İmparatora hürmetle tap, barbarları ülkeden kov!" diye bağıran Meiji yönetiminin genç lider kadrosu, 1868'de Batı dünyasıyla dostane, uyumlu ilişkileri sürdüreceğini ilan etmiş ve dış politikada kapitülasyon antlaşmalarının tepkisel tavırlarla değil, yine ancak Avrupa uluslararası hukukuna dayalı müzakerelerle değiştirilebileceğine karar vermişlerdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Japon modernleşmesi Batı, özellikle de ABD ve Batı Avrupa devletleriyle istikrarlı bir uyum siyaseti güderek muasır Batı medeniyetinin bir an evvel ülkeye girmesini sağlama çabalarıyla yürüyecekti. Özellikle, ilk başbakan ve 1889 yılında Japon devletinin Avrupa hukukuna uyumlu bir şekilde dönüşmesinde bilfiil öncülük yapan Prens Itō (İtoo) Hirobumi ve ekibi, nihayet Britanya İmparatorluğu'nu ikna ederek 1894'te imzalanan İngiltere-Japonya Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması'nda kapitülasyon maddesini lağvettirmiş, böylece Japon devleti artık hukuken bir Avrupa devleti muamelesine layık görülmüştü.[12]

Japonya ile Osmanlı Devleti'nin bıçak sırtındaki ilişkisi

Yamada'nın 1892'de İstanbul'a gelişinden önce Meiji Japonyası'ndan birçok ziyaretçi İstanbul'a gelmiş, bazıları II. Abdülhamid ve Bâb-ı Âli ile görüşmeler de yapmışlardı.[13] İlk temas, 20 yıl kadar önce, 1873'te genç diplomat Fukuchi Genichirō (Fukuçi Geniçiroo) ve Avrupa'da din kurumlarını inceleyen Budist rahip Shimaji (Şimaci) Mokurai'nin, o dönemde kapitülasyonlar yüzünden Osmanlılarınkiyle benzer bir açmazla karşı karşıya olan Japon hükümeti adına kısa süreli bir görevle İstanbul'da kapitülasyon antlaşmaları altında çalışan konsolosluk mahkemelerinin işleyişini araştırmak için İstanbul'a gelişiyle başlamıştı. Bu anlamda Yamada'nın gelişi daha geniş bir bağlamda, Japonya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun, Batı dışındaki ülkeleri zorda bırakan tehditkâr emperyalizm, milliyetçilik ve Batılı güçlerin Büyük Oyun'unun egemenliğindeki dünyada, bir yandan modern Batı uygarlığının beklentilerini karşılarken diğer yandan bir kültürel özkimlik geliştirme çabalarını temsil ediyordu. Prens Komatsu'nun ve eşinin 1886'da Osmanlı payitahtına yaptığı verimli ziyaretine karşılık II. Abdülhamid'in 1889'da Japonya'ya yolladığı *Ertuğrul* fırkateyninin 16 Eylül 1890'da yaşadığı talihsiz facia, Osmanlı hükümeti ile Meiji Ja-

12 Meiji Restorasyonu ve modern Japon tarihi üzerine çalışmalar için bkz. Esenbel, *Japon Modernleşmesi*, s. 107-242; Selçuk Esenbel (haz.), "Meiji Restorasyonu'nun 150. Yılı Japon Modernleşmesi ve Türkiye Dosyası", *Toplumsal Tarih*, 299 (Kasım 2018), s. 30-59. Bu sayıda Selçuk Esenbel, Ali Akkemik, Oğuz Baykara, Erdal Küçükyalçın Meiji Restorasyonu'nu çeşitli boyutlarıyla ele almaktadırlar.

13 Osmanlı-Türkiye-Japonya ilişkileri, Abdürreşid İbrahim, Yamada Torajirō, Abdülkerim Efendi gibi konular hakkında bkz. Esenbel, *Japon Modernleşmesi*, s. 243-430; Kiyohiko Hasebe, Nobuo Misawa, Sinan Levent (haz.), *Osmanlı İmparatorluğu ve Japonya: T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Belgelere Göre İki Ülke İlişkileri* (Waseda Üniversitesi Sergisi, 2017), Tokyo: Asian Cultures Research Institute, 2018. Konuyla ilgili T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belli başlı belgeler ile fotoğrafların tanıtımı ve kısa özetleri, Osmanlı-Japonya ilişkilerinin kronolojisi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ponyası arasındaki yakınlaşmanın vesilesi olacaktı. Japon donanmasından *Kongō* ve *Hiei* savaş gemileri, fırkateyn mürettebatından sağ kalan 69 kişiyi Ocak 1891'de İstanbul'a geri getirdi. Bu vesile ile *Jiji* (Cici) gazetesinden Noda Shōtarō (Şootaroo), Japonya'da büyük bir kampanyayla elim hadisede batan fırkateynin mürettebatının yaşlı aileleri için toplanan ilk yardım bağışlarını getirmiş ve II. Abdülhamid'in özel isteği üzerine Harbiye Mektebi'nde Japonca dersleri vermeye başlamıştı. Yamada da 1892'de Japon halkından yeni bir kampanyayla topladığı bağışları getirmiş; Bâb-ı Âli ile temas kurarak II. Abdülhamid'e yukarıda bahsedilen zırh, miğfer ve kılıçtan müteşekkil hediyeleri sunmuştu.

Yamada, Japonya'da tanıştığı Nakamura Kenjirō'nun İstanbul'da ithalat ve ihracat yapacak Nakamura Mağazası'nı kurmasına önayak olmuştu. Bu mağaza Birinci Dünya Savaşı patlak verene kadar, 20 yıla yakın, Japonya'dan özellikle saray ve rical çevrelerinin beğendiği Japon antikaları, porselenler, ipekli kumaşlar gibi malları satmanın karşılığında Osmanlı İmparatorluğu'ndan büyük miktarda deri eşya, kürk, çini sürahiler, bir miktar konyak ve Japon ordusunun sigara ihtiyacını karşılamak için büyük miktarda tütün ithal ederek başarılı bir ticaret hayatı sürmüştür.

Yamada'nın, Nakamura Kenjirō ile beraber kurduğu ve İstanbul Ticaret Odası'nda kaydı olan, Nakamura Mağazası, bugün Balkanlar ve Ortadoğu'da birçok yeni ülkenin kurulduğu Osmanlı topraklarında Japonya ile ilk ekonomik ve ticari ilişkilerin kurulmasını sağlayan aracı şirkettir. Yamada uzun soluklu gayretleriyle Japonya-Türkiye ilişkileri tarihinde ve ticaretinde öncü bir rol oynamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'na seyyah olarak gelen veya Osmanlı Devleti'ne ziyarette bulunan önemli Japon devlet erkânı, askeri üst rütbeli subaylar, gazeteciler ve ünlü aydınların mihmandarlığı, ihtiyaçları olan izinlerin alınması gibi işlerini gören Yamada'nın çalıştığı Nakamura Mağazası, uzun yıllar boyunca Japonlar için İstanbul'da bilinen bir uğrak noktası haline gelmiştir. Bazı Japon dostlarının ifadesiyle, Yamada, henüz resmi diplomatik ilişkilerin kurulmadığı bir ortamda Japonya'nın bir nevi fahri başkonsolosuydu. Hatta gazeteci aydın Asahina Chisen (Çisen) *Toruko Gakan* için yazdığı takdim yazısında, Yamada'nın bir fahri başkonsolos sayılması gerektiğini ifade eder.[14]

Yamada'nın saraya sunduğu hediyeler aile yadigârlarıydı. Ailenin Tokugawa Şogunluğu yönetimi altında (1600-1868) feodal düzende sahip olduğu aristokrat samuray savaşçı-

14 Bkz. Asahina Chisen'in takdim yazısı, s. 34-36.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sı geçmişini gösteriyordu. Kılıç, ailenin soykütüğünün 17. yüzyıla dayandığını gösterir ve Yamada'nın atalarının Tokugawa'yı iktidara getiren iç savaşta kazandıkları ün ve yüksek statüyü temsil eder. Topkapı Sarayı'nda bulunan zırh dikkatle incelenirse, gerçekten savaşta kullanıldığı tam göğüs hizasına isabet eden kurşunun oluşturduğu çöküntüden anlaşılabilir. Ancak Yamada'nın kendisi, Bâb-ı Âli'ye sunulan bu armağanların samuray dönemine işaret eden geleneksel sembolizmine rağmen, 1868'te Meiji Restorasyonu ile başlayan ve 24 yıl sonra artık Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik dünyası ile daha yakın ilişkiler geliştirmekle ilgilenen yeni reformist Meiji Japonyası'nı temsil ediyordu.

Yamada'nın yaşamının da göstereceği gibi kapitülasyonlar hukuku, Japonya ve Osmanlı Türkiyesi'nin karşılıklı diplomatik ilişkiye girmesini olanaksız kılacaktı. İngiltere ile 1894'te imzaladığı Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması'nda kapitülasyonları lağvettirip hukuken tam bir "Avrupa devleti" statüsünü kazanan Japonya'nın Dışişleri Bakanlığı, izleyen dönemlerde Japonya ve Osmanlı Devleti arasında sürekli müzakere edilen ticaret antlaşmasında, Japonya için İstanbul'da İngiltere gibi "kapitülasyon" imtiyazlarının tanınması gereğini tam da bu gerekçeyle Bâb-ı Âli'ye teklif ederek savunuyordu. Buna karşılık, Osmanlı Devleti ise Kırım Savaşı'nda Rusya'yı yenen muzaffer devletler arasında olması dolayısıyla imzalanan 1856 Paris Antlaşması'nda kendini resmen bir Avrupa devleti olarak kabul ettirmişti. Bu antlaşma Osmanlı yönetimine, Avrupalı Düvel-i Muazzama ile akdedilmiş mevcut kapitülasyon antlaşmalarını, gelecekte hukuki ıslahatlarla Osmanlı ve Avrupa devletleri arasında hukuk birliği sağlandığında değiştirebilme imkânını tanıyordu. En önemlisi, Osmanlı Devleti'nin Japonya gibi yeni devletlerle yapacağı antlaşmalarda kapitülasyon vermesinin artık zorunlu olmadığını kabul ediyordu. Bu kazanılmış hakları kesinlikle feda etmek istemeyen Şakir Paşa gibi Osmanlı devlet adamları, her zaman kibar bir ifadeyle Japonya'nın istediği imtiyazları reddedip herhangi bir antlaşma imzalamaktan imtina etmeyi uygun görüyorlardı.[15]

15 Selçuk Esenbel, "A Fin de siècle Japanese Romantic in Istanbul [Asrın sonunda İstanbul'da bir Japon romantiği]", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 59/2 (1996), s. 237-252.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İstanbul'da Gayriresmi Bir Japon Diplomatı: Yamada

Yamada, 1892'de İstanbul'a geldiğinde, Osmanlı ve Meiji hanedanlıkları hâlâ Batılı güçlerin imtiyazlarının baskın olduğu "eşit olmayan" kapitülasyonlar sistemine dayalı antlaşmaların altında yaşıyorlardı. Bu yüzden Japon hükümeti ile Osmanlı hükümeti, resmi ve antlaşmalara dayalı ilişkiler kurmak yerine, en uygun şekilde karşılıklı gayriresmi araçların kullanıldığı, "alacakaranlık diplomasisi" olarak tanımlayabileceğimiz bir uluslararası ilişkiler siyaseti yürüttüler. Bu anlamda, Yamada sık sık taraflar arasında mesaj taşıyıp bir yandan iki devlet arasında imzalanacak resmi bir diplomasi ve ticari antlaşma yönündeki sonunda bir yere varmayacak kısır müzakerelere konu oluyor, diğer yandan da iki hükümet arasındaki haberleşme için pratik bir aracı işlevi görüyordu.

Nakamura ile birlikte gerektiğinde Japon yetkililer için özellikle 1904 Rus-Japon Savaşı patlak verdiğinde Rusya ile ilgili istihbarat toplama vazifesini ifa ediyorlardı. Öte yandan Osmanlı yönetimi, Yamada'nın Japonya ile arabulucu rolünü korumak istemiş olmalı ki II. Abdülhamid Yamada'yı sarayın "himayesi" altına aldığını ifade eden iradelerle, Osmanlı topraklarındaki ikametinin hukuki boyutunu "yaratıcı" bir şekilde çözmüştü.[16]

Yamada'nın hediyeleri aynı zamanda 19. yüzyıl Japon sosyal ve siyasi dünyasını yansıtır. Yamada Meiji Japonyası'nın çıkarlarını temsil etse de bu özel hediyeler, onun Osmanlı dünyasıyla paylaştığını gösterdiği şövalyelik ve askeri onurun ortak mirasına vurgu yapar. Halbuki, Japonya'da 1872'de feodalitenin diğer donanımlarıyla birlikte kaldırılmış olan samuray statüsü 1892'de artık geçerli değildi; ancak Yamada'nın dahil olduğu Tokyo'da yükselen kentli orta sınıfta, kökenlerinin yüksek sınıftan samuraylara dayanması, ona hâlâ sosyal bir ağırlık sağlıyordu.

16 Ömür Tufan, "Sultanların Japon Kültürü ile Tanışması ve Yamada Torajirō'nun Katkıları", *Hilâl ve Güneş- İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajirō, Itō Chūta, Ōtani Kōzui*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s. 69-87, 79-80. T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Y.MTV, belge no. 198, gömlek no. 122 ve başka belgeler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Armağanlar aynı zamanda geleneksel kültüre yeni bir geri dönüşü ve reformun ilk yıllarının heyecan dolu Batılılaşmasından soğumuş olan Meiji ikinci kuşağı arasında yaygın olan "Asyacı" ruh halini de zımnen yansıtıyordu.

Yamada Torajirō'nun kuşağı: Kadim ile modernin arasında

Yamada, eğitimleri Çin ve Japon klasiklerinin yanı sıra önemli ölçüde Batılı öğelere dayanan ilk kuşak Meiji seçkinlerinin tipik bir üyesiydi. Numata Han'ın (Numata beyliği) bugünkü Tokyo'ya çok yakın Gunma eyaletinden üst düzey bir samuray ailesinin üyesi olan Nakamura Yūzaemon'un ikinci oğlu olarak, şogunun oturduğu kalenin yakınındaki Edo kent merkezinde, Toranomon semtinde bulunan Numata beyi (daimyō) Toki'nin malikânesinde dünyaya gelmiş olması, onun eski bir soylu aileden olduğunu gösterir. Bugün Tokyo adını almış olan Edo, bir milyona yakın nüfusuyla Tokugawa Şogunluk hükümeti Bakufu'nun ve 1600 yılından itibaren asırlar boyunca gelişmiş incelikli bir kent kültürünün merkeziydi.

Yamada, "eski zaman Edo'su"nda, sonra Tokyo ve Numata'da büyüdü. Numata bölgesi Japonya'nın merkezinde, bugünkü Tokyo'ya yakın bir yerde bulunuyordu. Toplam pirinç üretim miktarı, Japon feodalitesinin 1 milyon koku[17] (≈150 milyon kg) pirinç hasılatı gibi büyük topraklara sahip beylik mülkleri arasında, mütevazı ölçekteydi –sadece 35 bin koku kadardı. Numata 1600'den beri Tokugawa Şogunları tarafından yönetilen ve 1865'te sayıları 271 olan beyliklerden biriydi.[18] Beylik olarak küçük olmalarına rağmen, Numata

17 *Koku* geleneksel bir Japon hacim birimidir. Tarım topraklarının toplam pirinç hasılatı, samurayların ödenekleri ve köylünün ödediği vergi miktarını ölçmek için feodal yönetimler tarafından kullanılır. Bir *koku* 5 çuval, 150 kg veya 180 litre hacminde pirince karşılık gelirdi; bu, bir kişinin yıl boyunca yaşaması için gereken asgari miktar kabul edilirdi. Köylüler *koku* başına ortalama %30 ila %40 vergi ödemek zorundaydı. 19. yüzyılda bazı bölgelerde bu oran %15'e kadar düşmüştü. Selçuk Esenbel, "Erken Modern Japonya'da Yerel İdare", *Japon Modernleşmesi*, s. 73-106. Japonya'nın iktisat tarihi için bkz. K. Ali Akkemik, *Japonya'nın İktisadi ve Sosyal Tarihi*, cilt 1, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.

18 Tokugawa Şogunları *daimyō* beyliklerinin topraklarını beylerin bir suçunu veya saygısızlığını mazeret göstererek bölme siyasetiyle beyleri hâkimiyeti altında tutuyordu. Dolayısıyla 1600-1867 yılları arasında beylik sayıları zaman içinde azalıp çoğaldığından 1865'teki son sayıları 271'di. Başından beri, 1600'deki ünlü Sekigahara Meydan Muharebesi'nde Tokugawa tarafında çarpışanlar *fudai* (iç beyler) olarak tanımlanan 145 beylik Tokugawa'nın kendi miri topraklarının etrafında bir savunma çeperi gibi kurulmuş olup, bu *fudai* beylerinin Bakufu hükümetinde görev alma imtiyazları vardı. Sekigahara Muharebesi'nde Tokugawa'nın hasmı olan güçlü rakip bey aileleriyse, savaşta mağlup olmalarına rağmen Tokugawa ailesine biat ettiklerinden kendi topraklarında yerel hâkimiyetlerini sürdürmelerine izin verilmişti. *Tozama* (dış beyler) olarak tanımlanan bu beylikler, Tokugawa ve *fudai* topraklarının dışında Japonya'nın uç

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bölgesi daimyōsu, "büyük bey" ailesinin beyi, Tokugawa Şogunluğu'nun ulusal hükümeti Bakufu'da üst düzey yönetici olarak görev alırdı. Baba Nakamura Yüzaemon, Numata bölgesinde Tokugawa döneminde askeri aristokrasinin yüksek samuray kademesinde karō (karoo/en yüksek samuray yetkilisi) rütbesinde görev yapıyordu. Yamada ve ailesi yaşamının ilk yıllarında bir süre Edo'da, geleneksel Japonya'nın en seçkin kent kültürünün içinde büyüdüler. Meiji Restorasyonu'ndan sonra, ağabeyi Seitarō ve babası Yüzaemon yeni Japon ordusunda subay oldular.[19]

Yamada'nın annesi Shimako (Şimako), Kyoto'daki seçkin Ogasawara (Ogasavara) klanına hizmet eden, geleneksel hekimlikle uğraşan ve yine samuray kökenli bir aile olan Muramatsulardandı. Aynı zamanda Ogasawaralara çay merasimi eğitmeni olarak hizmet vermiş olan üçüncü kuşak çay merasimi ustası Iemoto (İemoto) Yamada Sōhen'in (1710-1757) kızı daha önce bu Muramatsu ailesinin oğluyla evlenmişti. O dönemde Muramatsular aynı zamanda Numata bölgesine samuray doktorları olarak hizmet veriyorlardı. Dahası, Nakamura Yüzaemon'un kız kardeşi Wakako (Vakako/Torajirō'nun teyzesi) yine Numata bölgesinden gelen doktor Muramatsu Genan (1815-1894) ile evlenmişti.[20] Bu soy bağlantısı gelecekte Torajirō'nun, kendi aile soyadı olan Nakamura'yı bırakıp Sōhenryü (Soohenryuu) Çay Merasimi Okulu ustaları olan Yamada ailesinin soyadını alıp bu okulun sekizinci Iemoto ustası olarak seçilişini meşru kılacaktır.[21]

Meiji Restorasyonu'na yol açan iç savaş sırasında 1867'de Kyoto'da bulunan imparatorun desteğini alan asi beylikler Satsuma ve Chōshū'nun güçleri, Tokugawa hükümetinin merkezi olan Edo'ya (Tokyo) girdiler. Yamada ve ailesi savaş sırasında Edo'dan tekrar

---

bölgelerine dağılmışlardı ve merkezi hükümette görev almaları yasaktı. Meiji Restorasyonu'nu gerçekleştiren asi samurayların, güneybatıdaki uç bölgelerin "taşralı" *tozama* beyliklerinden olmaları tarihçilerin dikkatini çeken bir sosyal boyuttur. John Whitney Hall, *The Cambridge History of Japan-4: Early Modern Japan*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 152.

19 Sadō Sōhenryü Fushinan Zaidan Hōjin, *Yamada Sōhen Sōhenryū no dentō* 山田宗徧宗徧流の伝統 [Yamada Sōhen okulu geleneği], Tokyo: Sadō Sōhenryü Fushinan Zaidan Hōjin, 1980, s. 131-132. Soykütüğü ve yaşamının ilk yılları için bkz. Yamada Kuniki, Sakamoto Toshio 山田邦記, 坂本俊夫, *Meiji no Kaidanji Toruko e tobu: Yamada Torajirōden* 明治の快男児土耳古へ飛ぶ山田寅次郎伝 [Meiji'nin genç beyefendisi Türkiye'ye sıçrıyor: Yamada Torajirō'nun öyküsü], Tokyo: Gendai Shokan, 2009, s. 70-76. Her ne kadar bu metinde Yamada'ya yetişkin olarak aldığı bu soyadı ile hitap ediyorsak da bu dönemde adı Nakamura Torajirō'dur ve 16 yaşında evlat edinilene kadar böyle devam edecektir.

20 Sadō Sōhenryü Fushinan Zaidan Hōjin, *Yamada Sōhen Sōhenryū no dentō*, s. 46-47, 131-132.

21 Yamada isim levhası. Yamada Aile Arşivi. Levhaya eklenmiş etikette, Nakamura Yüzaemon'un Meiji 22'de (1889) yeni Yamada ismini yazdığını açıklayan bir yazı bulunmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yamada'nın, Nakamura hanesi aile fertleriyle Osmanlı İmparatorluğu'na gitmeden önce çektirdiği hatıra fotoğrafı. Arkada ortada Avrupa kıyafetiyle Yamada, sağ tarafta Japon Ordusu subay üniformasıyla ağabeyi Seitarō, Yamada'nın önünde oturan annesi Shimako, yanında Japon Ordusu subay üniformasıyla babası Kanji, en solda kucağında çocukla kız kardeşi Keiko, 1892 (Yamada Aile Arşivi).

Numata'ya taşındılar. Baba Nakamura, asi imparatorluk güçlerinin talep ettiği yüksek para desteği yerine kurşun ve erzak sağlama konusunda bir anlaşma yaparak Numata halkının zarar görmesini başarıyla engellediği için her zaman saygıyla anılmıştır. Yamada ve ailesi olaylar durulduktan sonra tekrar, yeni başkent olan Tokyo'ya taşındı. Genç Yamada burada terakoya adı verilen ve Osmanlı mahalle mekteplerine benzeyen Budist tapınaklarındaki geleneksel ilkokula, daha sonra Meiji hükümeti tarafından Batılı modele göre kurulan normal ilköğretim okuluna ve yeni ortaokula jinjo shōgakkō (cinco şoogakkoo) devam etti.[22]

22 *Kaidanji*, s. 9-14; *Shingetsu*, s. 1-2.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Genç Yamada, ağabeyinin Nakamura ailesinin "veliahtı" olarak aile soy ismini almasıyla, 16 yaşındayken Sōhenryū Çay Merasimi Okulu'nun ustası olarak Yamada aile soyunu sürdürmesi için Yamada Sōju 山田宗寿 (Soocu) tarafından 1882 yılında evlat edinildi. Yamada Sōju kökleri 16. yüzyıla dayanan Sōhen Geleneksel Çay Merasimi Okulu'nun yedinci nesil kadın ustasıydı. Yedinci usta Yamada Sōju, 1863'te ölen altıncı usta Yamada Sōgaku'nun karısıydı. Bu sanatı kocasından öğrenmiş olan Yamada Sōju, Yamadaların Tokugawa dōneminin başlarından beri hizmet verdiği Ogasawara klanının çay merasimi öğretmeniydi. Yamada ailesi Yamada'nın annesinin ailesi Muramatsularla uzaktan akraba olduğundan, evlat edinmenin hem soy üzerinden meşruiyeti hem pragmatik nedenleri vardı. Bu evlat edinme, biyolojik erkek mirasçısı olmayan seçkin ailelerin soylarını devam ettirmek için akrabalarının oğullarını ya da yetenekli öğrencileri evlat edinmelerini sağlayan geleneksel Japon uygulamasına uygun olarak gerçekleşti. Japonya'da çocuksuz ailelerin soyunun devam etmesi için, birden fazla erkek çocuğu olan ve rıza gösteren ailelerin ikinci oğullarını evlat edinmesi bugün dahi olağandır.

İlk Meiji yıllarının karmaşası sırasında Nakamura, Muramatsu ve Yamada aileleri hayatta kalmada birbirlerine yardım ettiler. Yamada'nın anne babası, tek erkek çocuğu genç yaşta öldükten sonra çocuğu olmayan yedinci nesil usta Yamada Sōju'ya destek oldular. Ancak Yamada Sōju evlat edinme olayından bir yıl sonra, 1883'te Yamada'nın babası Nakamura'yı çay merasimi okulunun işlerinin başında bırakarak 62 yaşında hayata veda etti. Daha sonra, Yamada uzun yıllar iş için Türkiye'deyken, Sōju'ya yardım etmiş olan Nakamuralar kıymetli çay merasimi antika eşyalarını emniyette tuttular. Birkaç yıl sonra, Nakamura Yūzaemon, Yamada'nın yeni adının, Yamada aile nüfusuna geçirilmesini vesile ederek bir küçük ahşap levhaya özenle yazdığına göre, evlat edinme işlemi Nakamura ailesinin desteği ve onayı ile gerçekleşmişti.[23] Bu arada, yaşamının ilk yıllarında Tokyo'da kalmayı tercih etmiş olan Muramatsu ailesi, Yamada'ya göz kulak olarak, kentin kültürel ve edebi ortamını tanımasına yardım etti.

Yamada, 1881-1884 yılları arasında Numata bölgesinden iyi bir dostu olan Ubukata Yaemon'un da devam ettiği Tokyo Eczacılık Okulu'nda (Tokyo Rakugaku Gakkō) öğrenci oldu. Yamada, muhtemelen kuzini Bayan Muramatsu Shihoko'nun (Şihoko) etkisi altındaydı. Bayan Muramatsu babasının mesleğini sürdürerek yeni kurulan Batı tarzı tıp eğitimi veren okulundan mezun olup kadınlar için mesleki eğitimin yanı sıra edebiyat, geleneksel

23 *Kaidanji*, s. 73-75 eğitim üzerine.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çince, İngilizce ve çay merasimi üzerine alan dışı dersleriyle kız öğrencilere özel bir sosyal ayrıcalık verme iddiasındaki bir ebe okulu açmıştı.[24] 1888'de Yamada dönemin popüler aylık dergisi olan ve Yü Yüsha (Yuu Yuuşa) tarafından yayınlanan *Kunshi to Shukujō*'yu (Kunşi to Şukucoo)[25] çıkardı. Bir yandan da Sarah Belle'in yönetimi altında Fransız ve İngiliz kadın öğretmenlerden Fransızca öğrendiği, karma eğitim veren Sarah Belle Okulu'na devam etti. Yamada Klasik Çince ve Fransızcada güçlü bir temel edinerek büyüdü.[26] Osmanlı Türkiyesi'nde bulunduğu dönemde İstanbul'daki kozmopolit dil iletişimi Fransızca olduğundan Sarah Belle'den öğrendiği Fransızcanın çok işine yaradığını fark edecekti. Ayrıca *Taiyō* 太陽 [*Taiyoo*/Güneş] gibi Japonya'daki önemli dergilere Türkiye üzerine düzenli makaleler yollayıp başarılı bir yazar ve yayıncı olarak faaliyetlerini sürdürdü.

Yamada 1889'da, General Torio Koyata tarafından kurulan, aydınlanmacı muhafazakârlık görüşünü savunan ve aşırı Batılılaşmaya karşı olan Chüseisha (Çuuseişa) cemiyeti için "Antlaşmaların revizyonu ile Japonya'da karma ikametin erdemleri ve kusurları" başlıklı bir risale yayınladı.[27] Yamada kısa bir dönem Chüsei (Çuusei) partisinin çevresine girmiş görünüyor. Makalede, kapitülasyon antlaşmalarının revizyonundan önce Japonya'daki yabancılar ile Japonların aynı mahallelerde beraber ikamet etmelerinden kaynaklanabilecek sorunları tartışıyordu. 1838'de Baltalimanı'nda imzalanan Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması'ndan örnek vererek yabancıların edindiği diplomatik dokunulmazlık sorununa genel bir bakış sunan makale, Japon halkının Batılı ticari çıkarlar için yalnızca ucuz işgücü kaynağı olmasından duyduğu endişeyi ifade ediyordu. Japonya'nın 1858 Japonya ve ABD Dostluk ve Ticaret Antlaşması'yla başlayan kapitülasyon antlaşmalarına göre, yabancılara diplomatik dokunulmazlık sağlanırken, ikametleri İstanbul Pera'ya benzer şekilde Yokohama ve Edo'da belirli bölgelerle sınırlandırılmıştı.

Yamada'nın Japon halkının yabancılarla beraber ikametini eleştiren bu makalesi, onun meslek hayatının geri kalanında sürdüreceği ölçülü muhafazakârlığı ve vatansever dünya görüşünü yansıttığı için önemlidir. Japon ordusunda general rütbesiyle görev yapan ve 1880'lerin başında Japonya'da epey ses getiren bir siyasetçi olan Torio Koyata (1848-1905)

24 *Kaidanji*, s. 73-75 kuzini ve eğitim üzerine.

25 君子と淑女 [Hanımlar ve beyler için dergi].

26 *Kaidanji*, s. 73-75 kuzini ve eğitim üzerine.

27 Yamada Torajirō, *Jōyaku kaisei naichi zakyōron no rigai* 条約改正内地雑居論ノ利害 [Antlaşmaların revizyonu ile Japonya'da karma ikametin erdemleri ve kusurları], Tokyo: Chüseisha, 1889, s. 58-59, 77.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ile bağlantılara sahipti.[28] Bu belki de Yamada'ya yeni Meiji iktidarı seçkinleri arasında yükselmesini sağlayacak "sosyal ve siyasi referans" eksikliğini telafi ediyordu, çünkü Yamada'nın soyunun dayandığı seçkin Numata samuray ailesinin parçası olduğu eski Tokugawa yönetici sınıfı artık iktidarda değildi. Açıkçası taşra beyliklerinin samuraylarının kurduğu Meiji dünyasında, Yamada gibi eski Tokugawa taraftarı asilzade sınıfına mensup bir gencin, devlet kademesinde yükselmesi pek mümkün gözükmüyordu diyebiliriz.

Gazeteci Asahina Chisen daha sonra *Toruko Gakan*'a yazdığı takdim yazısında, Yamada'nın Japon-Türk ilişkilerinde oynadığı öncü rolün, hayatını yeni kaybetmiş General Torio'yu öbür dünyada gülümsetecek kadar ilerlemeci olduğu yorumunu yaparak nazik bir şekilde onun muhafazakârlığına takılacaktı.[29]

Şüphesiz Yamada, Fransız ve İngiliz kültürüne aşinalığının verdiği kozmopolit şahsiyete sahip Batılılaşmış tipik bir Meiji Japonu'ydu. Fakat, Yamada'nın arkadaşlığını sürdürdüğü kültür adamlarının muhiti, romantik vatanseverlik ve Meiji Japonyası'nda yaşanan güçlü Batılılaşma akımlarının ortasında geleneksel kültürün önemini vurgulayan merkeziyetçi muhafazakâr görüşleri benimsemişti. Nitekim, Yamada'nın geleneksel Japon örf, âdet ve kültürüne karşı duyarlılığı göze çarpmaktadır. *Toruko Gakan*'da birçok sefer zikrettiği gibi Yamada, İstanbul'da bulunduğu dönemde, İstanbul kültürünü zaman zaman geleneksel Japon kültürüne benzetiyordu. Metninde tıpkı "Kore peluzesine benzeyen" Türk lokumundan bahsediyor ve İstanbul'daki yerel inanç ve âdetleri Japon folkloru

---

28 General Torio Koyata 鳥尾小弥太 (1848-1905): Asker, general, politikacı. Chōshū bölgesinden olan Koyata, Meiji Restorasyonu'nun en önemli kurucularından. Çarpışmalarda 20 kişilik Torio-tai imparatorluk hücum birliğinin başı. Aynı Chōshū bölgesi iktidar elitinden gelen Dışişleri Bakanı Aoki Shūzō'nun yakını. Kurucusu olduğu muhafazakâr siyasi parti *Chūseito* 中正社 [Adalet cemiyeti], Âyan Meclisi'nde aşırı Batıcılığa karşı çıkan muhafazakârları temsil etti. *Hoshushinron* 保守新論 [Muhafazakârlık için yeni tez] dergisini yayınladı. Kara Kuvvetleri Komutanlığı kurmay heyetinin lideriydi. 1881'de General Tani Tateki ile birlikte istifa etti, her ikisi de aşırı Batılılaşma ve hükümetin kapitülasyon antlaşmalarının revizyonu için taviz veren tavrına karşı çıkıyorlardı, politik sistemde imparatorun önemini savunan Ulusal Özün Korunması Hareketi *Kokusui hozonshugi*'nin üyesiydi. Engaku-ji Zen ustası Iimakita Kesen'in takipçisi olan Torio, aydın bir muhafazakâr olarak tanınırdı. Torio 1898 yılında Büyük Japonya Çay Merasimi Okulları Derneği'nin başkanı oldu. Yamada ile Çay Merasimi Okulları Derneği yoluyla tanışmış olması muhtemeldir.

29 Janine Anderson Sawada, "Political Waves in the Zen Sea: The Engaku-ji Circle in Early Meiji Japan [Zen denizinde siyasi dalgalar: Erken Meiji Japonyası'nda Enkaku-ji çevresi]", *Japanese Journal of Religious Studies*, 25 (1998), s. 1-2; Barbara Teters, "The Genrō in and the National Essence Movement [Yaşlı devlet adamları ve milli öz hareketi]", *Pacific Historical Review*, 31/4 (Kasım 1962), s. 359-378; Asahina Chisen'in takdim yazısındaki yorumu, bkz. bu kitapta s. 37.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ile benzeştirerek sevecen bir dille analojiler yapıyordu. Yamada'ya göre, Şeker Bayramı, Japon Yeni Yılı'ndaki aile ziyaretleri gibidir. İstanbul'un güzelliğini ve muhteşem anıtlarını anlatırken, Topkapı Sarayı'ndan sadece, "Şark tarzı mimarinin güzel bir örneği" olarak bahsetmekle kalmaz, burayı anlatırken Çin saray kültürüne dair ifadeler de kullanarak Uzakdoğu uygarlığına atıfta bulunur.

Yamada 1893'te, başında olduğu San San Bunbō Yayınevi'nden Tokyo kenti üzerine kapsamlı bir rehber kitap olan *Tokyo Hyaku Jiben*'i 東京百事便 yayınladı. Yamada yeni Japonya'da, Kōda Rohan, Shiba Shirō (Şiba Şiroo, Tōkaisanshi olarak da bilinir) ve Sashibara Yasuzō (Saşibara Yasuzoo) gibi yazarlarla ilişki halindeydi. Hatta dostlarından biri olan Kōda Rohan, Kichida (Kiçida) mahlasıyla, Yamada'nın İstanbul'daki maceralarını, zırh, miğfer ve kılıcı Osmanlı Sarayı'na vererek Japonya ile Türkiye arasında ticaret ilişkisini başlatmasını anlatan bir roman dahi yayınladı.[30]

Ertuğrul Faciası: Yamada Torajirō'nun Osmanlı dünyasına girişi

Yamada Torajirō'nun Osmanlı ülkesindeki uzun serüveni 1890'da yaşanan Ertuğrul Faciası ile başlar. II. Abdülhamid, imparatorluk fırkateyni *Ertuğrul*'u Osman Paşa komutasında Doğu'nun yükselen yıldızı ile iyi ilişkiler başlatması için Japonya'ya göndermişti. *Ertuğrul* fırkateyni Japon imparatoruna verilmek üzere bu ziyaret şerefine özel olarak yaptırılmış Osmanlı Devleti'nin Nişan-ı Âli İmtiyazı ile ortasında Japon imparatorluk hanedanı arması olan krizantemin saf altından bir oyayla işlenmiş büyük kadife masa örtüsünü içeren kıymetli hediyelerle yola çıktı. *Ertuğrul*, Osman Paşa'nın komutası altındaki 650 kişilik mürettebatıyla Süveyş Kanalı'nı aşarak Hindistan'ın Bombay limanına, oradan da Osmanlı subayları ile mürettebatın yöredeki Müslüman cemaatlerle iyi ilişkiler kurdukları Kolombo/Seylan, Singapur, Saygon ve Hong Kong gibi pek çok Asya liman kentine uğrayarak Büyük Okyanus'a ulaşacaktı. Yolculuk sırasında bazı kazalar yaşansa da 11 ay süren çetin bir yolculuktan sonra *Ertuğrul*, 17 Temmuz 1890'da Japonya'ya ulaştı. Yaz boyu sü-

30 Tomoyuki Deguchi 出口智之, "Rohan Kōda and Torajirō Yamada: The matters which connect the Student Merchant and the Records of Drunk and Fun 幸田露伴と山田寅次朗書生商人と酔興記をつなぐもの [Kōda Rohan ve Yamada Torajirō: Öğrenci tacir ile sarhoşluk ve eğlence kayıtlarını bağlayan meseleler]", *Japanese Modern Literature*, 74 (2006), s. 77-91; *Shingetsu*, s. 2-3.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ren başarılı Tokyo ziyaretinin ardından *Ertuğrul* mürettebatı, 15 Eylül'de İstanbul'a dönüş yolculuğuna başladı.[31]

Yamada kitabının sonunda, Japonya'dayken topladığı bilgilere dayanarak, Ertuğrul Faciası, takip eden olaylar, şehit düşenlerin naaşlarının denizden çıkarılması ve sonunda Japon yetkililerin düzenlediği cenaze törenini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Bu elim kazadan sadece 63 gemici ve altı subay kurtulabilmişti. Fırkateynin kumandanı Osman Paşa (sinema oyuncusu Serra Yılmaz'ın büyük amcası) ve Çarkçıbaşı Ali Bey'in de (Milli Eğitim eski bakanı Hasan Âli Yücel'in babası, şair Can Yücel'in büyükbabası)[32] aralarında bulunduğu mürettebatın 581 üyesi hayatını kaybetti. Higashimura (Higaşimura) ilçesinin Oshima (Oşima) adasındaki köylüler ve Japon makamları kurtulanlarla ilgilenmek için yoğun çaba harcadı. Yöredeki Japon köylüler ölenlerden bulabildiklerini büyük zorluklar altında toplayarak ruhları için görkemli bir cenaze töreni düzenlediler. Ocak 1891'de Japon fırkateynleri *Kongō* ve *Hiei* kazadan kurtulan 69 kişiyi İstanbul'a geri götürdü. Kaptanları Tanaka ve Hidata ile birlikte Dolmabahçe Sarayı'nda II. Abdülhamid tarafından büyük bir misafirperverlikle ağırlanan mürettebatı İstanbul halkı da sıcak karşıladı.

Yamada, Ertuğrul Faciası ve sonrası hakkında haber yapmakta yarışan Japon gazeteleri *Osaka Asahi*, *Tokyo Nichi Nichi* (Niçi Niçi), *Kobe Yūshin* (Yuuşin) *Nippō* (Nippoo) ve *Jiji Shimpō*'nun (Cici Şimpoo) liderliğinde *Ertuğrul* mürettebatının yaslı şehit ailelerine yardım amacıyla bağış toplamak için ülke çapında bir eylemin başlamasıyla birlikte harekete geçti. Çeşitli gazete ve okullar hararetle şehit aileleri ve kazazedeler için para toplama kampanyası başlattılar. Tokyo'daki Jodö Shinshü (Codoo Şinşuu) Budist tari-

31 Selçuk Esenbel, "Alacakaranlık Diplomasisi: Japonların Osmanlı İmparatorluğu'na İlgisi" *Tarih ve Toplum*, 218 (Şubat 2002), s. 4-18; Tufan Turanlı'nın yönettiği, Ertuğrul Fırkateyni'nin kalıntılarında yapılan ikinci Türk Kurtarma Operasyonu, kısmen Bodrum'daki Sualtı Arkeoloji Enstitüsü tarafından finanse edilmiştir. Eserler Deniz Müzesi'nde sergilenmiştir; Çetinkaya Apatay, *Ertuğrul Fırkateyni'nin Öyküsü - XIX. yy.'dan Bugüne Türk-Japon İlişkileri*, İstanbul: AD Kitapçılık, 1998; Komatsu Kaori, *Ertuğrul Faciası ve Bir Dostluğun Doğuşu*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1992; Michael Penn, "East Meets East: An Ottoman Mission in Meiji Japan", Renee Worringer (haz.), *The Islamic Middle East and Japan: Perceptions, Aspirations and the Birth of Intra-Asian Modernity-Princeton Papers: Interdisciplinary Journal of Middle Eastern Studies*, 14 (2007), s. 33-62; Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, *Uluslararası Ertuğrul Fırkateyni Sempozyumu*, İstanbul: Deniz Basımevi, 2010.

32 Ali Bey'in yolculuk boyunca eşine yolladığı mektuplar ve Ertuğrul Faciası ile ilgili özet bilgiler ve fotoğraflar için bkz. *Ertuğrul Süvarisi Ali Bey'den Ayşe Hanım'a Mektuplar*, Canan Yücel Eronat (haz.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

katının erkek okulu, ölenlerin ruhları için dua töreni yaparak bağış topladı. Daha önce 1873'te Iwakura (İvakura) Misyonu'nun[33] talimatıyla, Osmanlıların imzaladığı uluslararası antlaşmaları araştırmak için Japonya Dışişleri Bakanlığı diplomatı Fukuchi Genichirō (Fukuçi Geniçiroo) ile birlikte İstanbul'u ziyaret eden Jodō Shinshū tarikatı rahibi Shimaji (Şimaci) Mokurai de bağışlar için çağrıda bulundu. Yokohama Temperance [İptila karşıtları] Cemiyeti'ne bağlı Ferris Kız Okulu'nun öğrencileri de bir bağış kampanyası düzenlediler.

Yamada, Tokyo'daki arkadaşlarıyla birlikte halkın kampanyalara katılımını başkalarına da aktarabilmek için *Tokyo Shimpō* (Şimpoo) ve *Tokyo Asahi* gazeteleri tarafından da yayınlanan bir dizi mülakat yaptı. Yamada 1952'de yayınlanan biyografisi *Shingetsu*'da (Şingetsu), toplanan parayı kendisinin Türkiye'ye götürmesini öneren Dışişleri Bakanı Aoki Shūzō (Şuuzoo) ile görüşmesini anlatır. Elbette bugün araştırmacılar, 23 yaşında genç bir adamın nasıl olup da Aoki gibi güçlü bir isimle bu kadar kolay buluşabildiğini merak ediyor olmalılar.[34]

Aoki Shūzō 1893'te Berlin büyükelçisi olarak Yamada İstanbul'dayken başkenti ziyaret edecektir. Tokyo rehberini basmış olan, Yamada'nın başında olduğu San San Bunbō Yayınevi bağış toplamak için yapılan konuşmaların düzenlenmesine yardım etmişti. *Tokyo Shimpō* gazetesine göre 11-12 Ekim'de Maki Kawakami (Kavakami) ve Yamada Torajirō tarafından Yōrakukan (Yoorakukan) kulübünde düzenlenen konuşmalara 1176 kişi katılmıştı. Yamada'nın edebiyat sever dostları Sashibara Yasuzō ve Yamazaki Takichi (Takiçi) bağış getiren konuşmalara katkıda bulunmuşlardı. Kazadan kurtulanlarla birlikte *Hiei* fırkateyniyle 1891'de İstanbul'a ulaşan *Jiji Shimpō* gazetesinden Noda Shōtarō'nun (Şootaroo) (1868-1905), çalıştığı gazetenin topladığı bağışın ilk büyük bölümü olan 4000 yen'i Osmanlı Hariciye Nazırı Said Paşa'ya Yamada'dan önce ilettiğini, araştırmacı Nobuo Misawa'nın (Misava) çalışmalarından öğrenmiş bulunuyoruz.

---

33 Iwakura Misyonu: İktidara yeni gelen Meiji hükümetinin, Batı devletleriyle 1858'de on yıl için imzalanan, ticaret ve diplomatik ilişkileri başlatan antlaşmaların müddetinin bitmesiyle, kapitülasyon maddelerini kaldırmak isteyen revizyon için 1871 yılında Amerika ve Avrupa'ya yolladıkları resmi heyet. Prens Iwakura başkanlığında 48 bürokrat, siyasetçi, diplomat, asker ve tarihçiden oluşan heyet, üç yıl boyunca Batı hükümetleriyle resmi müzakerelerde bulundukları sırada kapitülasyonların kaldırılmasının mümkün olmadığını öğrenerek hüsrana uğradıysa da, çağdaş Batı dünyası hakkında ayrıntılı incelemeler yapma fırsatı elde etmiştir.

34 *Kaidanji*, s. 63-65.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yamada Torajirō, Mecidiye Nişanı verilmesi vesilesiyle danişmend cübbesi ve nargile ile, 1900'lü yıllar (Yamada Aile Arşivi).

Noda'nın sağlık sorunları nedeniyle çok kısa süre içinde Japonya'ya dönmesi ve bilahare bazı hukuki sorunlara karışmasından dolayı, Japon-Türk ilişkilerindeki bu kısa süreli rolünün unutulduğu bellidir. Japon-Türk ilişkilerinin tarihini ilk yazan Japon Dışişleri Bakanlığı mensupları nezdinde, İstanbul'da çok daha uzun süre kalan Yamada'nın bu bağışın hepsini getirdiği gibi bir görüş yer etmiş veya tercih edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Japon diplomatlarının eserleri bu görüşün aktarılmasına yol açmıştır. Noda, *Jiji Shimpō*'ya muhabirlik yapmak için İstanbul'da kalmış, Sultan II. Abdülhamid'in ricası üzerine

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Harbiye Mektebi'ndeki öğrencilere Japonca öğretmeye başlamıştı.[35] Hem Yamada'nın hem Noda'nın deniz yoluyla İstanbul'a gelmesine Japon Bahriye Nezareti yardımcı olmuştu.

İstanbul yolunda: Yamada Torajirō'nun Mısır yolculuğu

Yamada, 30 Ocak 1892'de (25 Meiji) toplanan yeni bağışlarla birlikte, Japon Donanması için Fransa'nın Lyon kentinde yapılan savaş gemisi *Matsushima*'yı getirmek üzere kiralanan İngiliz gemisi *Pasan* ile Yokohama Körfezi'nden ayrıldı. Bu dönemde giyim ve tekstil işi yapan Osakalı bir aileden gelen emekli deniz subayı Nakamura Kenjirō ile ortaklık kurmuştu. Her ikisi de Türkiye'de ticaret yapmakla ilgileniyordu. Yamada mart ayında Mısır'ın Port Said kentine ulaştı.

Yüzbaşı Tanaka'nın mektubunu Antoine Sururi Bey'e ileten Yamada, Kahire'de Dahiliye Nazırı Abdülkadir Paşa ile bir randevu ayarladı. Abdülkadir Paşa'nın konağında Necim Paşa, Şeyh Hüseyin Merkanin ve Mahmud Paşa ile yenilen öğle yemeği sırasında, Yamada'ya Hıdiv MehmedAli Paşa ve oğlu Hıdiv İsmail Paşa zamanında Mısır ordusunda kullanılan askeri üniformaları içeren bir albüm hediye edildi.[36]

---

35 Nobuo Misawa 三沢　伸生, "Reports about the Ottoman Empire carried on *Jichi Shinpo* (1890-93): Achievements of Shotaro Noda, the first Japanese journalist who was sent to the Islamic World", *The Bulletin of the Faculty of Sociology, Toyo University*, 41/2 (Tokyo 2004), s. 109-146. [1890-93 nen ni okeru jijishinpō ni keisai sareta osuman chō kanren kiji: nihonjin hatsu no isuramu sekai e no haken chūzai shinbunkisha taru Noda Shōtarō no gyōseki. Osumanchōkanrenkiji. 1890-93 年における『時事新報』に掲載され．た　オスマン朝関連記事：日本人初のイスラーム世界への派遣・駐在新聞記者たる野田正太郎の業績. (*Jiji Shimpō*'da –1890-93– Osmanlı İmparatorluğu hakkında haberler: İslam dünyasına yollanan ilk Japon gazeteci Noda Shōtarō'nun başarıları), *Tōyō daigaku shakaigakubu kiyō*, 41/2 (2004), s. 109-146.]

36 Nakamura Kenjirō için bkz. Inaba Chiharu, "The Question of the Bosphorus and Dardanelles during the Russo-Japanese War [Rus-Japon Savaşı sırasında Boğazlar ve Çanakkale meselesi]", Selçuk Esenbel ve Inaba Chiharu, *The Rising Sun and the Turkish Crescent: New Perspectives on the History of Japanese and Turkish Relations* [Yükselen güneş ve Türk hilali: Japon-Türk ilişkilerinde yeni yaklaşımlar], İstanbul: Boğaziçi University Press, 2003, s. 122-144; Inaba Chiharu, "Isutanburuno Nakamura Shōten to Nakamura Kenjirō. Yamada Torajirō イスタンブールの中村商店と中村健次郎・山田寅次郎 [İstanbul'daki Nakamura Mağazası ve Nakamura Kenjirō ile Yamada Torajirō]", *Toshijōhōgakukenkyū-Meijo University Urban Science Studies*, 11 (2006), s. 7-12.
Yamada'nın yolculuğu ve dönemin olayları üzerine kendi yorumu için bkz. bu kitapta "Maziye Bir Bakış" adlı bölüm. Yamada, Abdülkadir Hilmi Paşa'nın başvekil ve dahiliye nazırı olduğunu yazmaktadır. Paşa kendisini Yamada'ya hediye ettiği albüme yazdığı ithaf yazısında "chief of minister" olarak takdim etmektedir; bkz. Yamada Aile Arşivi, *Hilâl ve Güneş*, s. 33.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İstanbul'da yaşam ve Japon Mağazası Nakamura

Yamada, 4 Nisan 1892'de (25 Meiji) İstanbul'a ulaştı. Hariciye Nazırı Said Paşa ile buluşarak bağış parasını teslim etti. Nakamura ailesinden yadigâr samuray zırhını, miğferi ve kılıcı Sultan II. Abdülhamid'e gazeteci Noda Shōtarō'nun yardımıyla sunan Yamada'nın, Noda'nın Japonya'ya dönüşünün ardından askeri okul öğrencilerine Japonca öğretme işini de devraldığı, biyografisi *Shingetsu*'da yazar.[37] *Matsushima* savaş gemisiyle 1893'te (26 Meiji) kısa süreliğine Japonya'ya geri döndü. 16 Nisan 1893'te Yamada, Dışişleri Bakanı Enomoto Takeaki'nin önerisiyle Japon Sömürge Cemiyeti'nde Mısır ve Türkiye'deki koşullar üzerine Japonya'nın bölgeyle ticareti geliştirme yönündeki yeni ilgisini yansıtan bir seminer verdi.

1893 yazında Yamada, Kobe'den ayrılarak Nakamura Kenjirō ile birlikte Nakamura Mağazası'nı kurmak üzere Türkiye'ye geri döndü.[38] En önemlisi, Osmanlı yönetimi de iki ülke arasında resmi bir ticaret antlaşması olmamasına rağmen, Yamada ve Nakamura'ya İstanbul'da iş kurma izni vermeyi açıkça tercih ediyordu. Japonya vatandaşları, başkentte yasal bir antlaşma statüsüne sahip olmamaları gerçeğine rağmen Japonya-Türkiye ilişkilerinde onlarca yıl süren "alacakaranlık diplomasisi" üslubunun bir göstergesi olarak "adeta böyle bir statü ile korunuyormuşçasına" rahatça çalışabildiler. Yamada, Osmanlı Ticaret Odası (İstanbul Ticaret Odası) ile iyi ilişkiler kurdu ve 1890'da eşantiyon sergileyen mağazalar için yürürlüğe giren "ticari müze" iradesinden faydalanarak bir ticari müze statüsünde çalışabildi.

Japonya'ya döndüğünde de ilişkisini sürdürdüğü Osmanlı Ticaret Odası'nın genel sekreteri ve *Annuaire Oriental* bülteninin yayın müdürü Spirakis Aleksandridis ile yakın bir dostluk kuran Yamada, Nakamura Shōten'i kurmak üzere Beyoğlu'ndaki mekânı kiralamadan önce ipek, porselen, çay ve ahşap eşya gibi Japon mallarını Ticaret Odası'nın bu işe tahsis edilen bir kısmında sergilemek için izin aldı.[39] Bu sırada Yamada, II. Abdülha-

37 Yamada Aile Arşivi'nde bulunan bazı Japonca kartpostallar Yamada'nın Japonca bilen Yüzbaşı Ali adında biriyle yazıştığını göstermektedir. Yamada büyük ihtimalle gayriresmi olarak da olsa Japonca öğretimine başlamış bazı genç askeri öğrencilere zaman zaman Japonca dersleri vermeye devam etmiştir. Sanshōtei Shūjin 山樵亭主人, *Shingetsu Torajirō Yamada* 新月寅次郎山田, Osaka: Teruhiko Iwasaki, özel baskı, 1952, s. 70.

38 Inaba Chiharu, "The Question of the Bosphorus and Dardanelles during the Russo-Japanese War", Esenbel ve Chiharu, *The Rising Sun and the Turkish Crescent*, s. 122-144; Inaba Chiharu, "Isutanburuno Nakamura Shōten to Nakamura Kenjiro. Yamada Torajirō", *Toshijōhōgakukenkyū-Meijo University Urban Science Studies*, s. 7-12.

39 *Kaidanji*, s. 99; Merthan A. Dündar, Nobuo Misawa, "A case Study of Human Relations at Nakamura Store in Istanbul: Torajirō Yamada's Letters to Soho Tokutomi [İstanbul'daki Nakamura Mağazası: To-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Nakamura Mağazası'nın içi (Yamada Aile Arşivi).

mid tarafından dördüncü rütbeden Nişan-ı Mecidî ve dördüncü rütbeden Nişan-ı Osmanî ile ödüllendirildi; bu nişanlar halen İstanbul Deniz Müzesi'nde sergilenmektedir. Aynı yıl yani 1893'te, tam yetkili elçi sıfatıyla Almanya'da ikamet eden Aoki Shūzō, belki de artık İstanbul'da ikamet eden ticaret adamlarının bulunmasından da güç alarak, İstanbul'u ziyaret etti ve bir antlaşma imzalamak için padişahla görüştü. Böylece Osmanlı döneminin sonuna kadar süren, fakat hiçbir sonuç alınamayan antlaşma müzakereleri resmen başlamıştı.[40] Bu durum ancak Japonya ve Türkiye'ye karşılıklılık esasına dayalı bir diplomatik antlaşma imzalama olanağı sağlayacak olan 1923 Lozan Antlaşması'yla değişecekti ve Japonya ile Türkiye nihayet 1924 yılında bir antlaşma imzalayacaktı.

---

rajirō Yamada'nın Sohō Tokutomi'ye mektupları]", *The Bulletin of Faculty of Sociology Toyo University*, 46/2 (Mart 2009), s. 181-220.

2010 yılında İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde açılan "Hilâl ve Güneş: İstanbul'da Üç Japon" sergisi sırasında Yamada Aile Arşivi'ndeki kartpostallar arasında bulunan ve Yamada'ya 1905 yılında yollanan kartpostaldaki imza S. Alexandridis olarak okunmuştu, fakat tekrar incelendiğinde A. Alexandridis olması daha muhtemel gözüktü. Dolaysıyla bu vesileyle düzeltme yapma fırsatı elde ettik. Misawa Nobuo, Yamada'nın 1893'te İstanbul'a geldiğinde Spirakis'in evinde kaldığını ancak Spirakis'in 1899'da vefat ettiği yazıyor (*Nihon Toruko kankei no nenpyō Chronological Table*, haz. Gönül Bağı, Kyoto: Japon-Türk Derneği, 2011, s. 99); *Annuaire Oriental, 1892-1894*, s. 212'de iki Spirakis'in de ismi veriliyor.

40 F.Ş. Ulusan Şahin, *Türk-Japon İlişkileri (1876-1908)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 102.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yamada bu dönemde *Japon Ticaret Dergisi*'nde (*Nihon shōgyō zasshi* 日本商業雑誌) "Türkiye ve Mısır'ın gerçek koşulları", *Taiyō*'da "Türkiye'deki kadınlar", aynı dergide 1896'da "Türkiye'den haberler" ve 1899'da "Türkiye'deki koşullar" başlıklarıyla makaleler yayınladı. Nitekim, *Toruko Gakan*'daki Türk kadınları, tiyatro, köpekler gibi bazı bölümler ve konu başlıkları, bu gazete yazılarıyla örtüşmektedir.

Yamada'nın 1895-1899 döneminde *Taiyō* dergisinde, Türkiye üzerine yayınladığı çok sayıda makale arasında Türk tiyatrosu hakkında yazdıkları ilgi çekicidir. Ayrıca Yamada'nın o dönemde Japonya'da yeni yayınlanan *Shōnen en* 少年園 [*Şoonen en*/Gençlik Bahçesi] dergisine, İstanbul'da derlediği Türk masallarının çevirilerini verdiği görülmektedir.[41] Yamada, *Toruko Gakan*'da İstanbul'da Ramazan ayında gece geç saatlerde sahnelenen iki oyunun da özet çevirilerini vermektedir. Bir eşkıya kızının, babasının kaçırdığı masum kurbanları kurtarış hikâyesi olan "Dağlar Kızı" ve bir romantik komedi olan "Kıskançlık" bunlardan ikisidir. Yamada'nın burada tercümesini verdiği piyeslere dair bilgi edinmemde asistanım Kiraz Perinçek Karavit'in ve Osmanlı tiyatrosu hakkındaki engin bilgisiyle Tekin Özertem'in yardımları oldu.[42] Özertem'in Mınakyan Kumpanyası'na ait olduğunu saptadığı bu oyunların farklı Fransızca piyeslerin serbest uyarlamaları, hatta kolajları olduğunu Emre Yalçın ortaya çıkardı; üçüne de teşekkür borçluyum.[43] Fransa'dan İstanbul'a, İstanbul'dan Tokyo'ya Yamada'nın eseriyle Japonya'ya Türk tiyatrosu olarak ulaşan eserler, 19. yüzyılda Avrupa ile Asya arasındaki kültürel bağlantıların ve dönüşümün sınırlar ötesi yolculuğunu çarpıcı bir şekilde yansıtır.

Yamada'nın *Taiyō*'da veya başka Japon dergilerinde yayınladığı makalelerinin tümü kültür üzerine değildi. Yamada, 1896'da Ermeni Taşnaksutyun militanlarının Osmanlı Bankası'nı işgaliyle şehirde patlak veren saldırı ve çatışmaları *Taiyō* dergisi için kaleme aldı. Bu sarsıcı olayı bilfiil yaşamış olan Yamada'nın nasıl derinden etkilendiğini, *Taiyō*'daki bu yazısının biyografik eseri *Shingetsu*'da da yer almasından anlayabiliyoruz.[44]

---

41 Nobuo Misawa, "Turkish Tales in the Japanese Juvenile Magazines before World War I [Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Japon gençlik dergilerinde Türk masalları]", Ryo Miyashita ve Esin Esen (haz.), *Shaping the Field of Translation in Japanese Turkish Contexts II* [Japonca ve Türkçe bağlamında çeviri sahasını belirlerken], Berlin: Peter Lang, 2019, s. 62-85.

42 Ayrıntılar için bkz. bu kitapta s. 145.

43 Ayrıntılar için bkz. bu kitapta s. 152.

44 *Shingetsu*, s. 40.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Japon hükümeti 1895 yılında Çin-Japon Savaşı'nda kazandığı zaferin ardından imzalanan ve Japonya'ya Çin'de kapitülasyon ayrıcalıkları sağlayan Shimonoseki (Şimonoseki) Antlaşması'yla Büyük Devlet (Devlet-i Muazzama) konumunu kazanacaktı. Ancak Rusya, Almanya ve Fransa'nın 1896'daki üçlü müdahalesi, Japonya'yı Kuzey Çin'deki Liaodong Yarımadası'nı Çin'e iade etmek zorunda bıraktı. Bu, Batılı güçlerin müdahalesiyle savaşta kazanmasına rağmen, Japonya'nın "hakkının" yenildiği izleniminin Japon toplumundaki emperyalist tutumu pekiştirdiği düşünülür. Çin'in kuzeyindeki Mançurya'da Japonya'nın terk etmek mecburiyetinde bırakıldığı toprakları Rusya'nın hızla ve kolayca işgal etmesi, Japonya için Rusya'nın baş düşman olduğu ve yakın bir gelecekte iki devlet arasında çıkacak bir savaşın kaçınılmaz olacağı görüşü Japon devlet yöneticileri arasında ağırlık kazanmıştı. Bu arada Japonya'nın Shimonoseki Antlaşması'yla Çin'de kapitülasyon elde ettikten sonra Osmanlı Devleti'nde de aynı ayrıcalıkları kazanmak için çaba sarf ettiği tarihi belgelerden gözlemlenebilir. Aynı yıl, baba Nakamura Yüzaemon Çin-Japon Savaşı cephesinden döndükten kısa süre sonra hastalanarak hayatını kaybeder. Yamada'nın İstanbul'da bulunduğu bu dönemde dostları ona, babasının ölümü için başsağlığı kartpostalları yollamışlardır.

Yamada, bu yıllarda ithalatta ve ihracatta hızını kesmedi. Mağaza ilk olarak Beyoğlu'ndaki Hacopulo Pasajı'nda açılmış, daha sonra caddede daha işlek yerlere taşınmıştı. 1895 tarihli pelur kâğıt ilanlar, dükkânın adresini "Maison Japonaise, Depot General, No. 186 Grand Rue de Pera ve Passage Hazzopulo, No: 19" olarak gösterir. Nakamura Mağazası, 1896'da yine cadde üstünde 81 numaraya, bugünkü Küçükparmakkapı Sokağı'na yakın daha merkezi bir yere taşınır. *Annuaire Oriental*'deki [Şark Ticaret Yıllığı] kayıtlara göre mağazanın sağladığı ticari başarısı sayesinde sonunda Avrupa tüccarlarının prestij adresi olan bugünkü Çiçek Pasajı'nın içinde bir dükkân kiraladıklarını görüyoruz. 1914 yıllığında adresler şöyledir: "Nakamura K. Japon Malları, Cite de Pera [Çiçek Pasajı], 13, Pera" ve "Ralli Han 17, 18, Sirkeci". 1909 *Annuaire Oriental*'deyse, Nakamura ve şürekâsının evi için, o dönemde Avrupalıların yoğun olarak oturduğu Aynalıçeşme semtinde, "Impasse Adalar [Adalar Çıkmazı] Appartments Tzangopoulos, 11" adresini vermektedir.[45] 2018'de bu adrese gittim, bugünkü adıyla Armağan Sokağı'nda bulunan bu apart-

45 Adresler için bkz. *Annuaire Oriental*: Spirakis Aleksandridis için bkz. 1893-1894 tarihli sayı, s. 212; Nakamura Shōten mağazası çalışanlarının adresi için bkz. 1909 tarihli sayı, s. 751; mağaza adresleri için bkz. 1914 tarihli sayı, s. 606, 1049-1050. Bu bilgilere ulaşmama yardımcı olan Edhem Eldem'e teşekkür ederim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

manın restore edildiğini ve hâlâ kullanıldığını gördüm. Binada İstanbul'da birçok yapı inşa etmiş ünlü mimarlar A.N. Perpignani ve M.G. Langas'ın imzaları da yerli yerinde duruyordu.[46] Birinci Dünya Savaşı 1914'te patlak verdikten sonra, Japon Mağazası Nakamura'yı, mağaza çalışanlarından Paskal Raymund, Japon Mağazası Fujiyama-Nakamura adıyla devralmıştır. Cumhuriyet döneminde İstanbulluların Japon Mağazası ya da Japon Oyuncakçısı adıyla andığı dükkân, 6-7 Eylül 1955'te patlak veren saldırgan yağmadan nasibini aldıktan sonra Balo Sokağı'na taşınmış, 1980'li yılların başında son işletmecisinin vefatını takiben kapanmıştır.[47]

Beyoğlu'nda bir Japon mahfeli

Yamada'nın İstanbul'daki sosyal yaşamı dönemin kozmopolit çevresiyle uyum içindeydi. Sık sık, Meiji döneminin tanınmış düşünür ve gazetecisi Tokutomi Sohō (Sohoo) ve Asahina Chisen başta olmak üzere Japon konuklarla, İstanbul'un ileri gelen saray efradıyla ve iş dünyasından kişilerle görüşüyordu. İstanbul Ticaret Odası Başkanı Spirakis Aleksandridis ile yakın dostluk kurduğunu, İstanbul'dan ayrıldıktan sonraki yıllarda süren kartpostal yazışmalarından da anlıyoruz. Ordu Komutanı Zeki Paşa, Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, Şeker Ahmed Paşa ve 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ünlü Plevne kahramanı Osman Paşa ile iyi ilişkileri vardı. Çok sayıda Japon ziyaretçinin hatıraları, Yamada'nın pek çok önemli Osmanlı devlet adamı ve yüksek rütbeli Japon ziyaretçiler için de II. Abdülhamid'den görüşme talebinde bulunduğunu doğrular.[48] Yamada'nın arkadaşları ve iş ortaklarından oluşan çevrede, İstanbul'un ticari ve

46 Ev adresini bulmamda yardımcı olan Çiğdem Tugay'a teşekkür ederim.

47 Bkz. Yamada Eiji'nin 山田英治 *Hokkaido Japon Türk Dostluk Derneği* sitesi yazıları, "Nakamura Dükkânı Constantinople Şubesi İkinci Müdürü Nakamura Eiichi İzi", http://hjtdd.sblo.jp/index-4.html, hjtdd.sblo.jp/index-7.html, 11 Eylül 2018. Kapanış tarihi için bkz. Avşar Gürpınar vd., *Türkiye Tasarım Kronolojisi: Oyuncak*, s. 4. Bu kaynakta mağazanın kuruluşuyla ilgili bilgilerde eksiklik vardır.

48 Yamada'nın tanıdığı Japonlar, Osmanlı Türkleri, Rumlar, Avrupalıların tespiti için *Hilâl ve Güneş*'te yayınlanan Yamada Aile Arşivi kartpostalları, bu kitaptaki takdimler, hatlar ve şiirler ile *Shingetsu* biyografisinden yararlanılmıştır. Dündar ve Misawa, "A case Study of Human Relations at Nakamura Store in Istanbul", s. 182-220, Tokutomi Sohō ile yazışmalar yoluyla isimleri vermektedir; *Shingetsu*, s. 27-28, 46-48 ziyaretçiler listesi, Gotō teşekkür mektubu, İmparatorluk Hanedan Yönetimi'nden mektup; Prens Fushimi no miya'nın ziyaret tarihi 1894 için mektup; Matsutani Hironao, *Nihon to Toruko*, Fushimi no miya'nın yolladığı hediyeler, s. 46.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yamada Torajirō ve Japon konukları İstanbul'da, 1896.
Meiji 29 (1896) Temmuz ortalarında İstanbul'a gelen Japon konukların hatıra fotoğrafı. Yamada Torajirō (önde fesli), Itō Togetsu, Watanabe Tenshin (Kont Ōtani'nin Itō Chūta ile Çin'de bir araya gelen öğrencisi), Ashikaga Yoshizō, Muramatsu Aizō (ilerici siyasetçi, halkın hakları hareketi katılımcısı, 1884 Anayasa mücadelesi sırasında Iida bölgesi isyanı katılımcısı), Tokyo Nichi Nichi *gazetecisi Asahina Chisen, Ikitsuki Kōtarō (Yamada Aile Arşivi).*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ekonomik yaşamında seçkin bir yere sahip olan Osmanlı Hıristiyan cemaati de önemli bir yer tutuyordu. Kartpostallar, Yamada'nın Spirakis Efendi dışında İstanbul'un ticaret dünyasının elit çevrelerine mensup başka kişilerle de uzun süreli dostlukları olduğunu gösteriyor. Sirkeci Garı'nın şefi Theofrede Daleggio ile Haiphong ve Hanoi kentlerinde Fransız Hindi-Çini'nde çalışan küçük erkek kardeşi Emile A. Daleggio bunlar arasındadır. Ayrıca, dostlarının arasında Japonca bilen kimi İstanbulluların da mevcut olduğu bilinmektedir. Yamada her ikisi de Japonca bilen Safaroviç ve Yüzbaşı Ali Bey ile de yakın ilişki içindeydi. Ali Bey, Ertuğrul Faciası için toplanan bağış paralarını getiren ve kısa müddet İstanbul'da ikamet eden Noda Shōtarō'nun Harbiye Mektebi'nde Japonca öğrettiği genç subaylardan olabilir. Her halükârda Yamada ile Japonca yazışma yapacak kadar Japonca bildiği aşikârdır. Yüzbaşı Ali Bey'in, 1905'te Nakamura Mağazası'nda çalışmak için gelen Nakamura Eiichi'nin (Eiiçi) (bazen Tosaka soyadını da kullanmaktadır) yakın dostu olduğuna dair bilgiler vardır. Hatta, Eiichi 1909 yılında İstanbul'da patlak veren tifüs salgınında eşini ve büyük oğlunu trajik bir şekilde kaybettiğinde Ali Bey'in ona çok destek olduğu, hatta annesiz kalan küçük oğlunu evinde büyüttüğü biliniyor.[49]

Yamada'nın, Osmanlı subayları arasında arkadaşları vardır; bir binbaşı olan Musta (Mustafa) Bey'le de yakın dosttur. Bu dostlukların ona Rus-Japon Savaşı sırasında yardımcı olduğu düşünülebilir.

Yamada Aile Arşivi'nde bulunan küçük bir pusula, işlek bir elyazısıyla, 1904 Sonbaharı'nda İstanbul Boğazı'ndan geçen Rus Gönüllü Donanması gemilerinin isim ve geçiş tarihlerini içerir. Rus-Japon Savaşı 8 Şubat 1904 yılında patlak verdikten sonra Albay Fukushima (Fukuşima) ve Odessa Başkonsolosu Iijima Kametarō'nun (İicima Kametaroo) istihbarat organizasyonuna dahil edilen Yamada ve mağazanın sahibi Nakamura, özellikle

49 Dündar ve Misawa, "A case Study of Human Relations at Nakamura Store in Istanbul", s. 194; Yamada Aile Arşivi, Yüzbaşı Ali'nin kartpostalı, *Hilâl ve Güneş*, s. 245; 1905 yılında Osaka'daki Nakamura aile şirketinin çalışanı olan Nakamura Eiichi, Yamada'nın yerine İstanbul'daki mağazada çalışmak için eşi ve büyük oğlu ile gelmiştir. Ancak 1909'da eşini ve oğlunu tifüs salgınında kaybeden Eiichi, bu yıllarda çoğunlukla Japonya'da olan Yamada ve Nakamura ile irtibat halinde olup II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren 31 Mart Vakası gibi olayları kartpostallar ile bildirmiştir. Eiichi ve İstanbul'da 1908'de doğan küçük oğlu Shinshichi'nin hamiliğini üstlenen Ali Bey hakkında bkz. Yamada Eiichi'nin *Hokkaido Japon Türk Dostluk Derneği* sitesi yazıları, "Nakamura Eiichi İzi", http://hjtdd.sblo.jp/index-4.html, hjtdd.sblo.jp/index-7.html, erişim: 30 Aralık 2017.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Rus gemilerinin Boğaz'dan geçişlerini telgrafla Viyana'daki Japonya elçiliğine bildirmişlerdir.[50] Yine Yamada Aile Arşivi'nde, geçen gemilerin isimlerini, geçiş tarihlerini bildiren elyazısı bir liste yer almaktadır.[51] Biyografisi *Shingetsu*'da, Yamada'nın, Japonca bilen bir Macar âlimle de ara sıra buluştuğu kayıtlıdır. Bu da, o yıllarda İstanbul'da bulunan tanınmış âlim-maceracı, çift taraflı ajan Arminius Vámbéry'yi (1832-1913) akla getiriyor.[52]

Nakamura Mağazası, Japonya ile Osmanlı dünyası arasında ithalat ile ihracatın tek aracısı konumundaydı. Yamada Japonya'dan ipek, porselen, çay, lake eşyalar, paravanlar, elişleri ve madensuyu getirtiyordu. Bunların bir kısmı Avrupa'yı kasıp kavuran *Japone* modasına uygun, süslü eşyalardı. Mağaza üzerinden de Japonya'ya Osmanlı tütünü, kuru gıda, deri, kayatuzu, yün ve parşömen ithal ediliyordu. Yamada'nın *Toruko Gakan*'da Osmanlı tütün üretimi ve özellike Düyûn-ı Umumiye ve Tütün Rejisi'nin işleyişi hakkında ayrıntılı bilgiler vermesi, uzun yıllar tütün ticareti yapmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Yamada'nın genel müdürü olduğu Nakamura Mağazası ekibi, bir yandan da Osmanlı-Japon ticari ilişkilerinde iki tarafın da isteklerini aktararak bir arabuluculuk görevi de görüyordu. Bir defasında Türk narının üstün kalitede olması sebebiyle örnek isteyen Tayvan Genel Valisi Gotō Shinpei'ye (Gotoo Şinpey) nar ağaçları gönderecekti.[53] Yamada karşılığında, II. Abdülhamid'in 1900 Paris Sergisi'nde görüp hayran kaldığı 40 kadar Trabzon hurması (aslında Japonya'da yetişen *kaki*) ağacını da içeren canlı bitkilerin Japonya'dan taşınmasına yardımcı oldu. Yıldız Sarayı'nın bahçesine dikilen bu Trabzon hurması ağaçlarının bazıları bugün hâlâ durmaktadır.[54] Ayrıca Japon imparatorluk hanedan saray yönetimi Kunaishō (Kunaişoo), Yamada'ya, imparatorluk hanedanının kollarından birinin başı olan Prens Fushimi (Fuşimi) no miya'nın[55] Osmanlı topraklarına 1896 yılındaki gezisini düzenlemede uzun süre boyunca önerilerde bulunarak, hem Osmanlı Türkiyesi'ndeki koşulları hem bölgenin âdetleri üzerine bilgiler vererek saraya yardım ettiği için teşekkür

50 Iijima istihbarat teşkilatı için bkz. Inaba Chiharu, "The Question of the Bosphorus and Dardanelles during the Russo-Japanese War", Esenbel-Inaba, *The Rising Sun and the Turkish Crescent*, s. 122-144. Japonların izini süren Rus istihbaratçı Albay V. V. Trzhetsiak'a zorluk çıkartan Osmanlı sarayına bağlı hafiyelerinin mücadelesi için bkz. s. 135-136.

51 Yamada Aile Arşivi, *Hilâl ve Güneş*, s. 268-269 makbuzlar, s. 270'teki not, s. 271'deki liste.

52 *Shingetsu*, s. 27.

53 *Shingetsu*, ön kısımda Gotō'nun Yamada'ya yazdığı teşekkür mektubunun fotoğrafı.

54 *Shingetsu*, s. 27.

55 Prens Komatsu (1867-1922) (daha sonra Prens Higashi Fushimi [Higaşi Fuşimi] no miya Yorihito).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

etmiştir.[56] Bu da Yamada'nın bir nevi fahri başkonsolos gibi çalıştığını göstermektedir. Yamada ve Nakamura zamanla Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Yunanistan arasındaki ticaretle de ilgilenerek işlerini büyüttüler.[57] Yamada Aile Arşivi'nde bulunan hem Osmanlı Devleti'nde hem Yunanistan'da üretilen konyağın ihracında kullanılan *Koniac* etiketleri, Nakamura Mağazası'nın faaliyet alanının yalnızca Osmanlı sınırları içinde kalmayıp Yunanistan'ı ve muhtemelen Rusya'yı da kapsadığını gösteriyor. Yamada, 1896'da Romanya kralı I. Karol ile tanışan Vali Den Kenjirō'nun önerisi üzerine, 1897'de (Meiji 30) Romanya'yı ziyaret eder ve oradaki ekonomik imkânları araştırır.

Japonya'da üretilen mallar, ev eşyaları ve dekoratif eşyalara meraklı sultan ve hanedan üyeleri Yamada'nın en önemli müşterileri olur. Osmanlı halkında Japon malları almak, kısmen Avrupa'dan gelen *Japone* akımı nedeniyle, ama aynı zamanda Osmanlı toplumunda yayılan Japon hayranlığından da dolayı moda haline gelmiştir denilebilir.[58] Bugün Dolmabahçe Sarayı ve başka saraylardaki koleksiyonlar, Japon Mağazası Nakamura'dan satın alınmış parçalarla doludur.

Yamada zaman zaman Yıldız Sarayı'nda sultan ve İstanbul'un seçkinleri için çay merasimi düzenlediğini söylemektedir. Osmanlı dünyası muhtemelen bu etkinliklerle *Chano yu (Çano yu)* yani Japon Çay Merasimi kültürüyle tanışmıştı. Büyük bir ihtimalle, Yamada'nın daha sonra 1931'de Türkiye'ye yaptığı ziyaret ve sonra oğlu Yamada Sōhen'in 1977'de Dolmabahçe Sarayı'nda Türk-Japon Dostluğu için ifa ettiği çay merasimi vesilesi ile saraya hediye olarak verilmiş çay takımı, şu anda sarayın Milli Koleksiyonlar kısmındadır.[59] Yalnızca imparator, padişah ya da cumhurbaşkanı gibi yüksek kademelerdeki liderler

56 *Shingetsu*, ön mektup, Fushimi no miya'nın ziyaret tarihi ve teşekkür.

57 Konyak etiketleri için bkz. *Hilâl ve Güneş*, s. 285, Yamada Aile Arşivi. Rusya ve Yunanistan ticareti için bkz. *Shingetsu*, s. 61-65.

58 *Shingetsu*, s. 27; Ömür Tufan, "Sultanların Japon Kültürü ile Tanışması ve Yamada Torajirō'nun Katkıları", *Hilâl ve Güneş*, 69-87.

59 Sadō Sōhenryū Fushinan Zaidan Hōjin, *Yamada Sōhen Sōhenryū no dentō*, s. 134, Yıldız Sarayı'nda çay merasimi yaptığını belirtiyor; Dolmabahçe Sarayı'nda Milli Koleksiyonlar dahilinde korunan Sōhenryū çay merasimi eşyaları 2010'da İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nün (İAE) "Hilâl ve Güneş" sergisinde sergilenmiştir. Bu sergi için Ömür Tufan ile beraber ilk defa incelenerek, işlevleri ile kökenlerinin doğrulanması için eşyaların fotoğrafları Kamakura'daki Yamada ailesine gönderilmiştir. Bunlar Yamada'nın muhtemelen Türkiye'ye 1931'de kendisinin verdiklerinden ve ayrıca 11 Haziran 1977'de Dolmabahçe Sarayı'nda, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, ileri düzeyde yetkililer, Japonya'dan gelen Sōhen okulu hocalarının katıldığı 300 kişilik büyük bir merasimde, *Ertuğrul* şehitleri ve Atatürk'ün anısına bir çay merasimi yapmış olan Yamada'nın oğlu, 10. Usta Yamada Sōhen'in verdiği parçalardan oluştuğu düşünülmektedir; Matsutani Hironao, *Nihon to Toruko*, Dolmabahçe'deki merasim, s. 51.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

için yapılan Kencha (Kença) usulü *Chano yu* özel merasiminde kullanılan malzemelerin kimliğini Ömür Tufan ile 2010 yılında, kendisinin "Hilâl ve Güneş" sergisi hazırlığı için Dolmabahçe Sarayı koleksiyonlarını ziyaret ettiğimizde tespit ettik.[60] Yamada'nın İstanbul'da düzenlediği çay merasimleri Edo döneminden kalan eski usul bir kültür geleneğinin temsilcisi olarak, onun kültürel diplomasiyi yürütmeye yatkınlığını da göstermektedir.

İstanbul'u ve Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Japonlar 1896-1910 (Meiji 29-43)

İstanbul 19. yüzyılın son çeyreğinde Japonlar için önemli bir yolculuk noktası olmuştu. 1881'de gelen Elçi Yoshida (Yoşida) Masaharu (1852-1921) Japon-Türk ilişkilerini resmi bir zeminde geliştirmek için başlayan ve bitmek bilmeyen ikili ticaret antlaşması müzakerelerini sonuca bağlamak istiyordu.[61] Bazı Meiji yetkilileri hem Rusya'nın hareketlerini izlemek hem önemini iyi bildikleri Balkanlar'ı ve oradaki durumu incelemek için geliyorlardı. Japon ordusunun üst rutbeli subayları arasında, Japon siyasi ve iktisadi çıkarları bakımından potansiyel taşıyan Arap vilayetlerini incelemek için gelenler de vardı. Bazı Japon ziyaretçiler ise sadece Avrupa usulü bir "grand tour" seyahati ile Antikçağ'dan kalma eski yerleşimleri ve payitahtın muhteşem anıtlarını görmek için geliyorlardı. Yamada ailesinin kartpostal koleksiyonu Japon ziyaretçilerin o dönemki sürekliliğini gösterir.

Yamada'nın açıklamasına göre kitabın yazılmasına, Meiji aristokrasisinin en üst kademelerinden Prens Konoe Atsumaro'nun (1863-1904) vesile olması manidardır. Yamada, kitabının girişinde "Geçmiş yıllarda Prens Konoe'nin[62] tavsiyesi üzerine, Türkiye'nin örf ve

60 *Hilâl ve Güneş*, s. 218.

61 Sugita Hideaki 杉田英明, "The First Contact between Japanese and Iranians as Seen through Travel Diaries", Renee Worringer (haz.), *The Islamic Middle East and Japan: Perceptions, Aspirations, and the Birth of Intra-Asian Modernity*, Princeton: Markus Wiener, 2007, s. 11-31; Yamanaka Yuriko 山中 由里子, "Yoshida Masaharu's Mission to Persia" 明治日本人のペルシア体験—吉田正春使節団を中心に [Yoshida Masaharu'nun İran misyonu]", *Hikaku Bungaku Journal of Comparative Literature* 比較文学, 35 (1992), s. 117-128; Nakaoka Saneki 中岡三益, "The Yoshida Masaharu Mission to Persia and the Ottoman Empire During the Period 1880-1881", *Jōchi Daigaku Gaikokugō Gakubu Kiyō* 上智大学. 外国語学部紀要, 24 (1989), s. 203-235. Ziyaretçilerin isimleri bu eserin ön ve arka kısımlarındaki takdim yazılarından ve Yamada Aile Arşivi'ndeki kartpostallardan derlenmiştir.

62 Konoe Atsumaro 近衛篤麻麿 (1893-1904), prens, siyasetçi, Âyan Meclisi başkanı, Soylular Üniversitesi *Gakushuin*'in yöneticisi. Meiji döneminin son yıllarında güç kazanan Pan-Asyacı hareketin kilit kişisi. Tōadōbunkai 東亜同文会 [Doğu Asya Ortak Kültür Cemiyeti] adında Çin ile Japonya arasında yakın

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

âdetleri ile ahvali hakkında pek çok yazı kaleme alarak gazete ve dergilerde yayınladığım oldu. Bu kitabı derlerken yeri geldiğinde bunlardan epey bir kısmını elden geçirdim ve eklerle genişlettim" demektedir. Konoe'nin teşviki Meiji Japonyası'nda Kıta Asyası ve İslam dünyasına yönelik rüzgârların esmeye başladığı döneme rastlar. *Tōadōbunshoin* (Tooadoobunşoin) [Doğu Asya halk kültürü koleji] Japonya'nın ilk Çin uzmanlarını eğiten ve daha sonra İslam çalışmaları da yapan araştırma merkezinin kurucusu ve modern Japon siyasi tarihinde Pan-Asyacılık düşüncesinin önemli bir ismi olan prensin, Türkiye'de yaşayan bir Japon'dan deneyimlerini kayda geçirmesini istemesi şaşırtıcı değildir. Prens kısa bir ziyaret için 1899'da İstanbul'a da gelmiş, Japon sefaretinin yokluğuna karşın gayriresmi bir diplomat gibi çalışan Yamada'ya hizmetinden ötürü teşekkür eden bir mektup yollamıştır.[63]

İstanbul'a gelenlerin arasında başka seçkin siyasiler de vardı: Kiyoura Keigō (Keigoo) (adalet bakanı; 1924'te başbakan), Marki Tokugawa Yorimichi (Tokugava Yorimiçi), General Kamio Mitsuomi ve 1896'da gelen Albay Fukushima (Fukuşima) Yasumasa. Yasumasa, Japon Genelkurmayı'nın istihbarat stratejisinin kurulmasında önemli rol oynamış ve Avrasya'yı at sırtında geçmişti; Osmanlı İmparatorluğu'na geliş sebebi Arap vilayetleriyle ilgili tetkikler yaparak bir rapor hazırlamaktı. Japonya'nın ilk sömürgesi olan Tayvan'daki reformist programıyla tanınan sömürge valisi Den Kenjirō da yine 1896'da İstanbul'dan randevu alırken Yamada'dan yardım görmüştü. Yamada, valinin özellikle Romanya'yı kapsayacak bir Balkanlar gezisi için ayrılmadan önce İstanbul'da kaldığı süre içinde rehberlik ve tercümanlık hizmetlerinde bulundu. Japon ziyaretçilerin bir kısmının Osmanlı Türkiyesi'ne bakışları aslen kendi kültür arayışlarına odaklıydı. Çağdaş Japon mimarisinin kurucusu Itō Chūta (İtoo Çuuta) (1867-1954) ve diğerleri Meiji Japonyası'nın tanınmış entelijansiyasının önemli kültürel figürlerindendi. Itō Chūta keza klasik Japon

işbirliği kurma amacını taşıyan önemli Asyacı siyasi ve düşünsel faaliyetlere ortam sağlayan bu kuruluş, ayrıca Şanghay'da 1901'de Japon, Çince ve Çin araştırmaları uzmanları yetiştiren bir okul kurdu. Meiji döneminde Çin ve Asya çalışmalarının yanı sıra 1908 yılında Japonya'ya gelen Abdürreşid İbrahim (1857-1944) gibi Pan-İslamcı şahsiyetlere ev sahipliği yapan cemiyet, Japonya'nın İslam siyasetinde de önemli bir konumdaydı. Rusya karşıtı görüşleriyle bilinen Konoe, 1903'te Tairo Dōshikai 対露同志会 [Rusya Karşıtı Ortak Mefkûre Cemiyeti] adında bir cemiyet kurdu. Yamada'nın Türkiye ile ilgili gazete haberleri yazmasını teşviki bu bağlamda olabilir. Oğlu Konoe Fumimaro 近衛文麿 (1891-1945) İkinci Dünya Savaşı'na giriş yıllarında Japonya'da yükselen Asyacılık ortamında Batı dünyasıyla ilişkilerin bozulduğu dönemde başbakanlık yaptı. Japonya'nın yenilgisinden sonra tutuklandı ve intihar etti. Bkz. Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı*, s. 371-426.

63 *Shingetsu*, mektubun fotoğrafı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mimarisinin kökeninde çeşitli Asya kültürleri yoluyla aktarılan Antik Yunan dünyasının klasik geleneğinin bulunduğunu savunmuştur. Küresel bir yaklaşımla mimarlık tarihinin "Avrasyalı" kökenlerini arayan Itō, Osmanlı dünyasını 1903-1904 arasında bir yıla yakın süre notlar alarak, çizimler ve resimler yaparak dolaşmıştı. Bu sırada yolculuğunu planlamasına yardımcı olan Yamada ile yakın dostluk kurmuş ve dostlukları ömür boyu devam etmiştir.[64] 1896-1897 yıllarında, Tokutomi Sohō ile dostu Fukai Eigo (bazen Eigorō) da (daha sonra Nippon Ginkō'nun/Japonya Bankası genel müdürü olarak Japon ekonomisini 1929'daki Büyük İktisadi Buhran'dan kurtaracaktır) Rusya'yı gezerek Japonya'da çok sevilen Tolstoy'u ziyaret ettiler. Rusya'dan Yamada'ya gönderilmiş bir kartpostalın kapağında Tolstoy vardır. Yamada'nın koleksiyonunda Tolstoy'un bu dönemde yazdığı alfabe kitabı da bulunur. Söho'nun erkek kardeşi, Hıristiyan bir entelektüel olan Tokutomi Rōka (Rooka) da 1906'da Tolstoy'u ziyaret etmiştir. Bürokrat Hashimoto Keizaburō (Haşimoto Keizaburoo), Avusturya ve Almanya'da görev yapan askeri ataşe Ohara Tsutō, Kumamotolu milliyetçi eğitimci-politikacı Sasa Tomofusa, *Tokyo Nichi Nichi* gazetesinden yazar Asahina Chisen ve General Terauchi (Terauçi) Masatake yüzyılın başında İstanbul'u ziyaret eden isimler arasındadır. Keio Üniversitesi'nin rektörü Kamada Eikichi (Eikiçi) de İstanbul'u ziyaret etmiş ve daha sonra Osmanlı Devleti'nin boğuştuğu sorunlardan söz ederken, dayanıklı Anadolu askerlerine hayranlığını ifade ettiği izlenimlerini Amerika ve Avrupa dünya seyahatnamesi *Ōbei Manyū* (Oobei Manyuu) *Zakki*'de (1899) yayınlamıştır.[65] Bütün bu ziyaretçiler ve farklı şekillerde kayıt düştükleri ziyaretleri, Meiji Japonyası'nın zihninde İstanbul'un taşıdığı önemi yansıtır.

---

64 Itō Chūta için bkz. Miyuki Aoki Girardelli, "Tracing Origins Along the Silk Road: Japanese Architect Itō Chūta's Travel in the Ottoman Lands [İpek Yolu üzerinde kökenlerin izini sürmek: Japon mimar Itō Chūta'nın Osmanlı topraklarındaki seyahati]", Selçuk Esenbel (haz.), *Japan on the Silk Road: Encounters and Perspectives of Politics and Culture in Eurasia* [İpek Yolu üzerinde Japonya: Avrasya'da siyaset ve kültür karşılaşmaları ve yaklaşımları], Leiden: Brill, 2018, s. 245-58; Yamada ve Itō Chūta'nın ilişkisi ve Chūta hakkında bkz. Miyuki Aoki Girardelli, "Boğaz'da Kızıl Bir Bulut: Itō Chūta'nın (1867-1954) Gözünden Osmanlı İmparatorluğu ve Başkenti", *Hilâl ve Güneş*, s. 89-130.

65 Shiraiwa Kazuhiko, "Japanese View of the Turks in the Meiji Era 1868-1912 [Meiji devrinde 1868-1912 Japonların Türkler hakkındaki görüşü]", Esenbel ve Chiharu, *The Rising Sun and the Turkish Crescent*, s. 49-85.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çevirinin metaforları veya şiirsel jeopolitik

On dokuzuncu yüzyıl Avrupalı, Amerikalı ve Rus yazarların siyasi tahayyüllerini ve cihanşümul iktidar fikirlerini, siyaset-iktidar-doğa-coğrafya ilişkileri çerçevelerinde tarif eden şiirlerle ifade ettiği bir çağdı. Harsha Ram'ın "emperyal yücelik" olarak tanımladığı Rus şair Aleksandr Puşkin'in yüce Kafkaslar'ın güçlü kudretli ve özgürlüğüne bağlı halklarını yücelten şiirleri gibi, hem yazarının hem okuyucusunun duygularını yücelten bir edebi külliyat oluşturuyordu. Osmanlı dünyasını gözlemleme fırsatı bulan Japonların *Toruko Gakan*'da yer alan şiirleri de benzer biçimde, o dönemdeki Japonların bu bölge hakkındaki jeopolitik tahayyüllerini yüceltici bir dille ifade eder.[66] Japonların İstanbul ve Osmanlı diyarı hakkında yazdıkları *jeopoetika* olarak nitelenebilecek bu şiirler siyasetle iktidarı, coğrafya ve doğa ile birleştiren estetik bir dile sahiptir. İstanbul'a gelen diğer Japonlar da, tıpkı Yamada gibi, burada karşılaşıp anlamlı buldukları doğa güzelliklerini, tarihi ihtişamı ve Osmanlıların içinde bulunduğu sorunları yorumlamak için kendi kültürel referanslarını kullanmışlardır. Bu referansları genellikle Japon düşüncesinde kadim cihan imparatorluğu kavramı için referans noktası olan Çin tarihinden ve yine Çin edebiyatından gelen metaforlarla ifade ediyorlardı. Japon ziyaretçiler kimi zaman Haliç'te sabaha karşı "kalan" solgun hilâli Osmanlı'nın çöküşünün ifadesi olarak görüyorlardı. Kitapta yer alan bir şiirde, çok çarpıcı bir benzetme yer alır: Doğu Asya'da ejderha, cihanşümul iktidarın simgesidir. Şiirde, "Asya ve Avrupa'yı yutarak birleştiren ejderhanın ayak izi" olarak betimlenen Boğaziçi, Asya ve Avrupa arasında stratejik bir konumdaki Boğazlar'a sahip olmak için verilen ezeli ve ebedi iktidar savaşını çağrıştırır.[67]

Osmanlı-Rus Savaşı sırasında istihbarat etkinliklerinde merkezi bir konuma sahip olacak Odessa Konsolosu Iijima Kametarō, 1904'te Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü üzerine hissettiklerini yansıtır:

---

66 Harsha Ram, "The Caucasus: From Geopolitics to Geopetics [Kafkasya: jeopolitikten jeopoetikaya]", *Central Eurasian Studies Society Konferansı*'nda sunulan tebliğ, 11 Ekim 2019; Harsha Ram, *The Imperial Sublime: A Russian Poetics of Empire* [Emperyal yücelik: Bir Rus imparatorluk poetikası], Madison: The University of Wisconsin Press, 2003, s. 3-4, şiir ve imparatorluk; s. 9-10. Puşkin'in Kafkasya'ya sürgünü ve iki seyahati. Ayrıca bkz. Rebecca Walsh, *The Geopoetics of Modernism* [Modernizmin jeopoetikası], Gainsville: The University Press of Florida, 2015, s. 2-5.

67 Bkz. bu kitapta "Türkiye'yi Ziyaret Eden Erkân ve Zevâtın Şiirleri ve Hatları", s. 241.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sonbaharın sarı kedi otu çiçeklerine bakıp
Kederleniyorum
O yaşlı büyük devletin çöküşüne,
Ümit ediyorum milletin şaha kalkışını[68]

Iijima Azumayashujin (İicima Azumayaşucin)[69]

Yamada 1896 ve 1897'de İstanbul'a gelen, vatanseverlikleri ve liberal görüşleriyle tanınan gazeteci Asahina Chisen ve Sasa Tomofusa'yı 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın kahramanı olarak Japonya'da hayranlıkla tanınan Plevne Gazisi Osman Paşa'yla tanıştırmak üzere Büyükada'ya götürdü. Bu olay Sasa'ya dönüşte onu, efsanevi savaş kahramanlarına benzeten bir şiir için ilham verdi. Sasa şöyle anlatır: "Meiji 30 [1897] Eylül ayında Dersaadet'e geldiğimde, Yamada Bey ile tanıştım ve her gün beraber gezdik. Bir gün beraber Büyükada'ya gittik ve [Gazi] Osman Paşa'yı ziyaret ettik. İlham geldi. Bu vesile ile iki şiir kaydettim. Bunlardan biri şöyleydi:

Bir mısra bıraktım
Zamanın en cesur kahramanının
Atının nalları
Çiğner geçer Rusya bulutunu
Kar gibi ak sakalları
Yaşı yetmiş
Hiç değişmemiş, dinç
Yaşlı kumandan[70]

Kokuto"[71]

---

68 Bkz. bu kitapta "Türkiye'yi Ziyaret Eden Erkân ve Zevâtın Şiirleri ve Hatları", s. 251.

69 Bkz. bu kitapta "Lütfedip Kitabı Yazılarıyla Şereflendirenlerin Listesi ve Biyografileri", s. 276.

70 Japonya'da da meşhur olan Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'yı anlatmaktadır. Daha önce *Hilâl ve Güneş*'te yayınlanan şiirin çevirisi bu baskı için elden geçirilmiştir.

71 Sasa Tomofusa'nın 佐々友房 (1854-1906) mahlası. Tomosufa, milliyetçi *Shimeikai* 紫溟会 Cemiyeti'nin kurucusu ve Temsilciler Meclisi üyesiydi. Milliyetçi görüşleri ve Siyah Ejderha Cemiyeti *Kokuryūkai*'nin 黒龍会 lideri Töyama Mitsuru 頭山満 ile yakınlığıyla tanınır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Toruko Gakan'ı Yamada'nın metni ve kendisine hediye edilen takdim yazıları ve şiirler ile bir bütün olarak ele aldığımızda, Meiji Japonlarının İstanbul ve Osmanlı dünyası ile temaslarının doğurduğu düşünce ve duyguları yansıtan bir Japon aynası olarak değerlendirebiliriz. Meiji siyasi seçkinlerinin İstanbul izlenimlerini klasik Çince terkiplere dayalı Japonca kavramlar bularak ifade etmeleri, Osmanlı dünyasını kadim bir Şark imparatorluğunun estetiği ve romansı içinde gördüklerini ifade eder. Kitapta yer alan Japonca, daha doğrusu çoğu Japonca okunacak olan klasik Çince hat ve şiirler, Meiji üst sınıflarının eğitiminde Batı eğitimi kadar klasik Çin felsefesi ve edebiyatı eğitiminin de güçlü bir şekilde devam ettiğini gösterir. Albay Fukushima, bu eserde, aynı zamanda en güzel hat örneklerinden sayılan bir klasik Çin şiirinden esinlenerek "Dağılınca bulutlar görünür mehtap" dizelerini yazmıştır. Marki Hosokawa Morishige (Hosokava Morişige) "Temaşa et / Varlıklar / Envâi çeşit" hattında, Jin hanedanı sırasında yaşamış olan hat sanatının piri diye bilinen Çinli meşhur hattat Wang Xizhi'nin (Vang Şiji 王羲之, 303-361) "Bak yukarı, nasıl sonsuz büyük kainat. Bak aşağı etrafını temaşa et, varlıklar envâi çeşit 仰觀宇宙之大俯擦品類之盛" şiirinin ikinci mısrasını yazmıştır.[72] Bu şiirin alındığı hat eserini, Göktürklerle mücadele eden ünlü Tang hanedanı hükümdarı İmparator Taizong çok beğendiği için kabrinde beraber gömülmüş denilir. Hattatın *Lanting Ji Xu (Lanting Ji Şu* 蘭亭集序 [Orkide kasrında bestelenen şiirlere giriş]) adlı eserindeki uzun şiirinden bir mısradır. Şiir klasik Çin düşüncesinde, Gök Tanrı'yı temsil eden kâinatın kapsayıcı sonsuz büyüklüğü ile yeryüzünde yaşayan varlıkların büyük çeşitliliği arasında mükemmel uyum olduğunu hatırlatır. İlgili bölümlerde bu hatların klasik edebiyattaki asılları dipnotlarda ve şairler hakkındaki bilgiler kitabın sonundaki "Lütfedip Kitabı Yazılarıyla Şereflendirenlerin Listesi ve Biyografileri" bölümünde verilmektedir.

Modernleşen iki ülke arasında Yamada

Yamada bu eserinde okuyucuya, Türklere ve Türkiye'ye (zira Japonya'da da Osmanlı Devleti Avrupalılar gibi Türkiye olarak adlandırılmıştır) genel olarak empatiyle yaklaştığını göstermektedir. Nitekim, tipik bir Avrupalıdan farklı olarak Yamada, oryantalist bir "ötekileştirme" tavrını çoğunlukla sergilememekte, Türklerin kültürel özelliklerini "tuhaf" veya "egzotik" olarak görmemektedir. Ancak Yamada'nın bazı konular karşısında yaban-

72 Bkz. bu kitapta "Türkiye'yi Ziyaret Eden Erkân ve Zevâtın Şiirleri ve Hatları", s. 17.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

cılık çektiğini anlamaktayız. Metinde kelle paça lokantasında "dehşete" uğrayışının anlatımı, Türk erkeklerinin çok erken yaşta saçlarının dökülmesinden dolayı kel görünümlerinin tuhaflığından bahsetmesi, bu yaklaşımına örnektir. Öte yandan Yamada örf ve âdetlerden bahsederken, yine bir Avrupalıdan farklı olarak "bizdeki gibi" bir ortak benimseme tutumu içindedir. Japon okuyucuya, İstanbul ve Türk dünyasının kendilerine hiç de yabancı olmadığını gösterme çabası içindedir sanki.

Yamada'nın anlatımında, İstanbul'un çokkültürlü ortamı ve İslami hayat tarzı tabii bir şekilde harmanlanmaktadır. Bu tavır, birçok Japon siyasetçi ve subayın daha sonraki yıllarda İslam politikası adıyla bilinen emperyal stratejileri adına Osmanlı dünyasını sadece İslam dünyasının jeostratejik önemi olan bir siyaset sahnesi olarak görmekteki ısrarcılıklarıyla tam bir zıtlık oluşturur. Yamada'nın anlatımı İstanbul gündelik yaşamının çokkültürlü gerçeklerini çok daha eksiksiz yansıtır. Yamada'nın İstanbul portresinde mahalledeki kedi ve köpekleri besleyenler, hatta hayvanlar için hayrat yaptıranlar ve kendi mahallesinde sakin bir hayat sürenler vardır. Yamada İstanbul'u, genç Rum tulumbacı delikanlıları, dalyan balıkçıları, Kâğıthane'ye gelen feraceli genç hanımlar ile fesli beylerin neşeleriyle dolan mesireleri birbirinden koparmadan, uyumlu bir bütün olarak anlatır. Türklerin şehrin kaynak sularının letafetini tatmaya gitmelerinin hoş âdeti, Boğaz'ın efsunlu güzelliği, Adalar'ın nefasetine pencereler açar.

Yamada bu güzide 19. yüzyıl İstanbulu'nu kesinlikle beğenmektedir. Onun içinde yaşadığı İstanbul, tatlı gelenekleri olan "terakkiperver" bir büyük dünya kentidir. Yamada'nın bu tutumu, tipik bir yeni Meiji Japonu olarak Japonya'nın kendi geçmişinin iptidai âdetlerini bırakarak Avrupa medeniyetinin benimsenmesiyle zamanın medeniyetine ayak uydurulmasına inanan tavrıyla da uyum içindedir.

Meiji Restorasyonu'nun yeni iktidarının kadrolarını oluşturan ortalama 20'li yaşlardaki genç samuray ekibi, 7 Nisan 1868'de yeni rejim için daha başından beri öngördükleri düşüncelerini, biraz Tanzimat Fermanı'nı hatırlatır bir şekilde, *Beş Maddelik Yemin (Gokajō no Goseimon* 五箇条の御誓文*)* adıyla kısa bir ilkeler metni haline getirip imparatorun halkına verdiği bir yemin fermanı olarak ilan ettiler. Elbette ki bu yemin Meiji'nin bilgisi ve onayı dahilindeydi. Fakat metni yazanlar onlardı.[73] Chōshū'lu (Çooşuu)

73 Marius B. Jansen, *The Making of Modern Japan* [Modern Japonya'nın inşası], Cambridge: Harvard University Press, 2000; Donald Keene, *Emperor of Japan: Meiji and His World, 1852-1912*, New York: Columbia University Press, 2002; William de Bary ve Arthur Tiedemann (haz.), *Sources of Japanese*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

genç Kidō Kōin'nin (Kidoo Kooin) son halini verdiği metinde imparator halkına, ulusal refahın geniş bir ölçekte tesisi ve anayasa ile kanunların çerçevesinin kurulması sözlerini vermektedir. Burada, Meiji döneminde hükümetin ekonomik kalkınma ve Batı ekonomilerine paralel bir şekilde özel sektör ve ilk sanayileşme yatırımlarının devlet öncülüğünde gerçekleştirilmesini öngören kalkınma süreci politikalarının ilk adımlarını görmekteyiz. Aynı cümlede anayasa ve hukuk devletinden bahsedilmesi manidardır. Nitekim Meiji hükümeti, bir kalemde kadim kanunlarla hukuku ve 1872'de de feodaliteyi lağvedecek ve modern merkezi devleti kuracaktır. Yeni yönetim, Avrupa modelini ilk olarak eski feodal sınıf ve statü hukukunu lağvederken, imparatora bağlı Avrupa usulü bir soyluluk düzeni kurarak işe başlamıştır. Bu yeni soyluluk düzeni eski samuray beyleri (daimyō), Kyoto saray soyluları (kuge), hatta devirdikleri Tokugawa Şogun ailesi ile yeni devrimin önderleri birleştirilerek, 1869'da kurulmuştur. Bu yeni düzende ailelere *prens*, *marki*, *kont*, *viskont*, *baron* unvanları verilmiştir. Yeni hükümet 1872-1898 döneminde Avrupa modeline uygun bakanlıklar kuracak, özellikle Adalet Bakanlığı Fransızlar ve Almanlarınki başta olmak üzere Batı kanunlarını tercüme ederek Japonya'ya uyarlayacaktır.

Japon ıslahat modeli, Osmanlı ıslahatlarından farklı olarak, eski ve yeni hukukun bir arada bulunmasına izin vermemiş, toptancı değişim anlayışıyla yıllar içinde çeşitli deneme ve yanılmalar ile tartışmaların sonucunda, ülkenin tamamen Avrupa hukukunu uyarlayarak benimsemesinin yolunu açmıştır. Örneğin, Fransız Medeni Kanunu'nun tercüme edilip de bu kanun Japonya için aşırı bulununca, Alman hukukunun Japon aile gelenekleriyle daha uyumlu olduğu gerekçesiyle Alman Medeni Kanunu tercüme edilmiştir. Meiji Medeni Kanunu bu yüzden epey geç bir dönemde, 1896'da kabul edilmiştir.

Bu zaman zarfında imparatorun beş maddelik yemininin ciddiye alınması, kısa süre içinde toplumda ortaya çıkan anayasa taleplerine karşılık Meiji devlet yöneticilerinin, siyasi istikrar için, anayasayı elzem görmeleri, modern Japonya'nın hukuki ve siyasi yapısının Batılılaşmış bir yapı elde etmesinde önemli adımlardır. Nitekim Meiji ıslahatlarının öncü kişiliği Kont Itō (İtoo) Hirobumi'nin (1841-1909) anayasayı hazırlamak için Avusturyalı ve Alman hukukçular ile bir buçuk yıl gibi uzun bir süre Avrupa'da ikamet ederek hazırlık yapması sonucunda imparatorun halkına bahşedip ilan ettiği 1889 Meiji Anaya-

Tradition [Japon geleneğinin kaynakları] *II: 1600 to 2000*, New York: Columbia University Press, 2005, s. 672-673, 1029; http://www.meijijingu.or.jp/about/3-3.html, Meiji jingu sitesinde orijinali verilmektedir, erişim: 26 Kasım 2018.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sası, Avrupa dışında yürürlükte olan tek örnek olarak dünya kamuoyunda çığır açacaktır.[74] Her ne kadar Osmanlı Anayasası 1876 gibi erken bir tarihte ilan edilmişse de 1878'den sonra meclis tatil edildiği için askıda ve işlevsiz konumda kalmıştır. St. Petersburg'daki Japon Büyükelçisi Enomoto Takeaki (1836-1908), 1876 Osmanlı Anayasası'nın bir kopyasını edinmiş, inceledikten sonra bunun pek sürekli olmayacağı görüşünü daha o tarihte Tokyo'ya bildirmiştir.[75] Nitekim Yamada 1911'de yayınladığı eserinde, İstanbul'da oturduğu dönemde saray ve II. Abdülhamid'le olan uyumlu ilişkisini saygıyla ansa da, bazı yerlerde 1908'deki Jön Türk Devrimi'nin heyecanını övmekte, otokratik rejim döneminin kapanarak Osmanlı Anayasası'nın tekrar yürürlüğe girmesini Türklerin parlak geleceğinin başlangıcı olarak ifade etmektedir. Metin bu iki çelişkili görüşü de içinde barındırmaktadır.

İmparatorun 1868 tarihli yemininin, dördüncü ve beşinci maddeleri Yamada'nın Osmanlı geçmişine bazen gösterdiği eleştirel tutumun arka planını açıklarken Meiji Restorasyonu'nun bugüne kadar devam eden Japon modernite düşüncesinin yenilikçi felsefesinin özünü de çarpıcı bir şekilde dile getirir. Geçmişin "o kötü elim âdetleri" kırılacak ve her şey "doğanın adil kanunları"na uyumlu bir temele dayanacaktır.[76] Yemin metninin son rötuşlarını yapan Kidō Kōin'in düşüncesinde, İngiltere'deki eğitiminden gelen Batı düşüncesindeki "doğa kanunlarının adaleti" kavramı ile klasik Konfüçyüsçü ve Taoist felsefenin "doğanın adalet ilkesi" düşüncelerinin birlikteliği buraya yansımıştır. Yeminin en son cümlesi "İmparatorluk hâkimiyetinin temelini güçlendirmek için bütün dünyadan ilim-irfan araştırılacak ve bulunacaktır". Japon modernleşmesinin ana ilkesi olan dünyayla açık iletişim içinde yeni bilgi ve buluşlar ile eklemlenmek ve öğrenerek yaratıcı yeniliklere

---

74 Meiji Anayasası'nın hazırlanması hakkında bkz. Takii Kazuhiro, *The Meiji Constitution: The Japanese Experience of the West and the Shaping of the Modern State* [Meiji Anayasası: Japonya'nın Batı tecrübesi ve modern devletin oluşumu], Tokyo: International House of Japan, 2007, s. x-1, 49-90, 131-144.

75 Nakaoka Saneki 中岡三 益, "The Yoshida Masaharu Mission to Persia and the Ottoman Empire During the Period 1880-1881 吉田正春使節団のペルシアおよびオスマン帝国派遣 1880-1881年 [Yoshida Masaharu misyonunun 1880-1881 devrinde İran ve Osmanlı İmparatorluğu'na ziyareti]", *Jōchi Daigaku Gaikokugō gakubu Kiyō/Sophia University Bulletin of the Faculty of Foreign Studies*, 24 (1989), s. 203-235; Nakaoka Saneki 中岡三 益, "Gaimushō goyōgakari Yoshida Masaharu Perusha to kō ichiken 外務 省御用掛 吉 田 正 春波斯 渡航一件 (The Japanese government mission of 1880 to Persia and Turkey Headed by Masaharu Yoshida) [Japonya hükümetinin Masaharu Yoshida idaresindeki resmi heyetinin 1880'de İran ve Osmanlı İmparatorluğu'na ziyaretleri], *Orientogaku ronshū: Mikasa no Miya Denka koki kinen* オリエント学論集:三笠宮殿下古稀記念, Tokyo: Shoōgakkan, 1985, s. 221-33.

76 Aydınlanma düşüncesindeki "Doğa"nın erdemli kanunları olduğu yaklaşımı ile Çin-Japon klasik felsefesinde "Doğa"nın uyum ve adaletin ilkesini barındırdığı yaklaşımının sentezi olduğu öngörülmektedir.

yol açabilen Japon duruşunun kökenini bu son cümlede açıkça okuyabiliriz. Yamada'yı eskinin güzel taraflarını nostaljiyle anan ancak yine de bu yeni Japonya'ya ayak uyduran bir Meiji genci olarak görmemiz mümkündür. Dolayısıyla Yamada'nın, İstanbul ve Osmanlı dünyasını kendi gözünden anlatırken bize şehirdeki çeşitli rivayetlerle karışık Avrupa okumalarını harmanlayarak vermiş olması şaşırtıcı bulunmamalıdır. Bu kısımlarda Avrupalıların oryantalist Osmanlı/Şark yaklaşımlarından esintiler hissedilse de Yamada Osmanlı Türk yaşamının bugününü, çoğunlukla sevecen bir ruhla tarif eder ve Japonya ile benzer noktalara dikkat çeker. Ancak konu İstanbul'un fethine gelince hadiseyi, "kanlı bir geçmişi" hatırlatan bir Ortaçağ menkıbesi gibi anlatması ilgiye değerdir. Bu anlatımlar aslında çağının Hıristiyan Avrupa âleminin İstanbul'un fethine dair yaklaşımlarını yansıtır. Yamada'nın metninde özellikle Ayasofya'nın tarihi, İstanbul'un fethine dair anlatılar ve kadim kiliselerin kalıntılarının bakımsız hali karşısında dile getirdiği üzüntü, büyük bir hüsran duygusuyla örülüdür. Yamada'nın Ayasofya'ya dair yazdıklarının İstanbul'un fethinin Batılı tarihçilerin kan, vahşet ve dehşetle örülü anlatımlarına yakınlığını, okuduğu Fransızca tarih kitaplarına ya da çoğunluğu gayrimüslim olan mihmandarların Batılı taleplere uygun hikâyeleri eşliğinde ziyaretlerde bulunmasına bağlamak mümkündür. Sözgelimi Yamada'nın zikrettiği, Fatih'in Ayasofya'ya at sırtında girerek bir sütuna elini bastırdığı ve bunun izinin hâlâ görüldüğü efsanesinin, yakın zamana kadar Türkiye'ye dair turist rehber kitaplarında "doğru olmadığı" açıklamasıyla birlikte yer alması da, farklı dönemlere ait pek çok seyahatnamede neredeyse aynı rivayetlerin tekrar etmesi de bu tür hikâyelerin sözlü olarak en azından 17. yüzyıldan beri yaygın biçimde aktarıldığına işaret etmektedir.[77]

Bu efsaneleri aktarsa da Yamada çağının tipik bir terakki ve ıslahat taraftarı aydınıdır. Osmanlı padişahlarının ve ricalinin aydınlanmacı ıslahatlarına taraftardır ve bunu Meiji Japonyası'ndaki gibi olumlu bir gelişme olarak görür. Türk ailelerinin harem hayatının tatlı taraflarını anlatırken, kadınların ev hayatını ve kaç göç arasında toplumda geri planda kalmalarını hayıflanarak aktarır. Ancak yakın zamanda Türk kadınlarının da Avrupalı hemcinsleri gibi eğitim görmeye başlamalarını, tek eşli evliliğin giderek yaygınlaşmasını, seçkin ailelerde kadınların nispeten daha hür bir hayata adım atıyor olmalarını takdirle karşılar. En önemlisi, Japon toplumunun da benzer bir süreç içinde olmasından dolayı,

77 Bu konudaki ayrıntılı açıklama için, esas metinde Ayasofya ile ilgili bölümde, bkz. s. 85, dipnot 2.

Yamada için bu gelişmeler ve yaşanan çelişkiler "tuhaf" ya da görülmedik şeyler değildir ve zamanın icabıdır. Şüphesiz kendisi de ılımlı bir muhafazakâr olan Yamada uzun yıllar yaşadığı Abdülhamid devrinin istibdat rejimini bu kitapta olumsuz bir şekilde göstermez. Bunun yerine İstanbul'un gündelik yaşamının modernleşen haline odaklanır. Yamada için, Batı mimari ve şehircilik tarzının somut bir örneği olan Cadde-i Kebir, yeni kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi, Müze-i Hümayun gıpta edilmesi gereken modern unsurlardır. Hatta İstanbul belki de henüz yeni kurulmakta olan Tokyo'dan daha "Avrupai"dir. Yamada tanığı olduğu 1895 Osmanlı Bankası baskınıyla birlikte şehirde yaşanan Ermeni olaylarının kanlı şiddetini kaygılı bir dille *Taiyō*'ya yazmış ve biyografisi *Shingetsu*'da da yer almasını sağlamışsa da bu bahis *Toruko Gakan*'da yer almaz. Yamada *Toruko Gakan* metninde kendini Osmanlı yönetimine ve saraya yakın göstererek saygılı bir ifade kullanır.[78]

Armağanlar diplomasisi

1899'da (32 Meiji) Yamada, *Tamba Maru* gemisiyle tekrar Japonya'ya döndü. Osmanlı sultanının canlı hayvan ve bitki örtüsüne olan merakını bildiğinden İstanbul'a dönüşünde Meiji Hanedanlığı'nın hediyesi olarak canlı kuşlar getirdi. Geçmişte Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Prens Komatsu (Fushimi no miya) kendi yetiştirdiği bir beyaz sülün, Marki Hosokawa Morishige bir Japon bülbülü ile küçük bir kuş, Marki Tokugawa Yorimichi kızıl boyunlu özel bir *komadori* kuşu, koyu mavi bir kuş, Aoki Shüzö güzel süslemeleri olan kısa bir kılıç, Mareşal Kont Terauchi Masatake 1894-95 Çin-Japon Savaşı üzerine büyük bir fotoğraf albümü, Yüzbaşı Tanaka Tsunatsune altın işlemeli lake bir kutu, Tayvan Valisi Baron Den Kenjirö dekoratif işlemeli küçük ahşap bir kuş, Wakayama Valisi Ogura Hisashi (Hisaşi) de *Ertuğrul* şehitlerine düzenlenen cenaze törenini ve Kushimoto'da yapılan taş anıtı gösteren özel bir fotoğraf albümü göndermişti.[79]

Yüzyıl biterken 1894'te İngiliz-Japon Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması'nın imzalanması ve bunu takip eden Batılılara tanınmış kapitülasyonları kaldıran antlaşmaların sağladığı diplomatik başarılar, Japonya'nın büyük bir güç olarak doğuşunun dönüm noktalarıydı. Bu dönemde Yamada kişisel nedenler dolayısıyla kısa süreliğine tekrar Japonya'ya

78 *Shingetsu*, s. 40-41; Erdemir, s. 32. *Taiyō* [Güneş] dergisi Osmanlı Bankası baskını ve Ermeni olaylarını yakından takip etmiştir.

79 *Shingetsu*, s. 26; Suraiya Faroqhi, *Animals and People in the Ottoman Empire*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2010.

Yamada ve ailesi, 1917. Soldan sağa: Nagatoshi, Mihoko, eşi Tamiko, Nagamori, Yamada Torajirō, Fujiko, Hiromichi (Yamada Aile Arşivi).

döndü. 1900'de ortağı Nakamura Kenjirō'nun erkek kardeşi Nakamura Yasutarō'nun (Kyūbei) kızı olan Tamiko Hanım ile evlendi; bu evlilikle Osakalı iş ortağı ve Nakamura Mağazası'nın sahibi Nakamura Kenjirō ile ilişkilerini daha da güçlendirdi. 1901 yılında 9. Usta Yamada Sōhaku (büyük kızı Fujiko), 1908'de 10. Usta Yamada Sōhen (Yamada Sōi ismi de vardır-büyük oğlu Nagamori), 1909'da ikinci oğlu Nagatoshi, 1913'te üçüncü oğlu Hiromichi, 1916'da kızı Mihoko dünyaya geldi.[80]

Bu dönemler boyunca Yamada kişisel düzeyde, yüzyılın başında yaşayan pek çok insan gibi Avrupa, Japon veya Osmanlı kültürleri arasında kentli bir kozmopolit şahsiyet olarak rahat hareket edebiliyordu.

80 Yamada Torajirō Kenkyūkai 山田寅次朗研究会, *Yamada Torajirō Sōyū: Minkan gaikōkan jitsugyōka sadō iemoto* 山田寅次郎宗有. 実業家. 茶道家元山田: 山田宗有誕生 150 年記念論文集, Tokyo: Miyaobi Shuppan, 2016, s. 294.

Alacakaranlık diplomasisi

Yamada Avrupa emperyalizmine karşıydı fakat bir Japon vatanseveri olarak Rus-Japon Savaşı sırasında, yurtdışında yaşayan birçok vatandaşı gibi Japon İmparatorluğu'na yardım etti. Savaş esnasında Japonya Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin Nakamura Mağazası üzerinden, Rusya Karadeniz Gönüllü Donanması'nın faaliyeti üzerine istihbarat toplamak için bir bilgi ağı kurmasıyla İstanbul, "alacakaranlık diplomasisi"ne sahne oldu. Meiji 37 yani 1904 yılında Yamada ve Nakamura Kenjirō, Odessa Başkonsolosu Iijima Kametarō[81], daha sonra Dışişleri bakanı olacak Viyana Elçisi Makino Nobuaki'nin Rusya Karadeniz Gönüllü Donanması'nın faaliyeti konusunda bilgi toplamasına yardım ettiler. Yamada'nın adına Japon Dışişleri Arşivleri'nde rastlanmaması nedeniyle Inaba Chiharu (Çiharu) bu durumu şüpheyle karşılamaktadır. Ancak Yamada kendi anlatımına göre, her gün Boğaz'ı izliyor, Galata Kulesi'nden bazı adamları ya da kıyıdan dürbünlerle gelip geçen gemileri gözetliyordu.

2010 yılında Yamada Aile Arşivi'nde bulunan posta koçanları, Yamada'nın tam da gemilerin geçtiği Ağustos-Kasım ayları arasında Viyana'daki Japonya elçiliğine, çoğu Avusturya, bazıları İngiliz, bazıları da Tarabya'daki Osmanlı postanelerinden mektuplar ve telgraflar yoluyla günlük jurnaller gönderdiğini gösterir. Yine Yamada Aile Arşivi'ndeki elyazısıyla yazılmış bir belge, geçen gemilerin isimlerini ve geçiş günlerini listeler. Bir Türk'ün kurşunkalemle not aldığı ve bir Rus gemisinin ismiyle geçiş tarihini bildiren küçük bir pusuladan da faydalandığını anlıyoruz.

Telgrafhanelerden alınan posta kayıtları, mektupların çoğunlukla Büyükelçi Makino Nobuaki ve Matsumoto Tarō'ya (Japon Dışişleri Gizli Servisi'nde çalışan Odessa Konsolosu Iijima Kametarō'nun İstanbul'da faydalandığı kişi) yazıldığını gösteriyor. Japonya'ya Iijima ve Sugimura'ya zarflar yollandığını görüyoruz. Buradan da Karadeniz Gönüllü Donanması savaş gemilerinin 4 Temmuz ve 27 Eylül'deki Boğaz geçişlerinin ve ana filonun silahsız ve ticari bayrakla 6-10 Kasım 1904 arasında yaptığı Boğaz geçişlerinin bildirilmiş olduğu ortaya çıkıyor. Rus Karadeniz Gönüllü Donanması Girit'teki Suda Körfezi'ne 14 Kasım'da güvenli bir şekilde varacak, Yunanistan'dan karayoluyla ulaştırılan silahlarla

81 Iijima, bu kitapta yer alan şiirini 5 Mart 1904'te Yamada'ya verdiğine göre, Mart ayında İstanbul'a gelmiş olmalıdır.

tekrar silahlandırılacaktır.[82] Nakamura Mağazası'nın bu amaçla ufak çapta bir işlev daha kazanarak İstanbul'un, Rusya'ya karşı Japon istihbaratının merkezi haline gelmesine de yol açtığını söyleyebiliriz.

Yamada biyografisinde savaş boyunca II. Abdülhamid'le yaptığı cephedeki gelişmelerle ilgili görüşmelerinden söz eder. Hem Yamada hem Nakamura, Japon ordusunun askeri harekâtları için İstanbul halkından bağış toplamaya girişmişlerse de, bu çabaları Osmanlı Devleti'nin tarafsızlık politikasına aykırı olduğu için yetkililer tarafından yasaklanır. Ancak Yamada eserinin sonunda, kamuoyundaki Japon yanlısı havayı anlatır. 1904 Sonbaharı'nda Rus donanmasının geçişini haber vermek için üstlendiği sorumluluğunu yerine getiren Yamada 1905 yılının Ocak ayında, yollarının Yunanistan'da ayrılacağı Itō Chūta ile beraber Japonya'ya dönmek üzere İstanbul'dan yola çıkar. Muhtemelen, 1905 yılının (Meiji 38) yaz aylarında gerçekleşen Japon zaferi sırasında Japonya'ya ulaşır.

Tütün üzerine bilgi aktarımının küresel mekânı olarak İstanbul

Tütünün Nakamura Mağazası'nın en önemli ihracat kalemlerinden olması, Yamada'nın bu kitabındaki tütün ekonomisi hakkında şaşırtıcı ölçüde ayrıntılı bilgiye hâkim ve sahip olmasını açıklar. Yamada Aile Arşivi'nde bulunan tütün kutuları ve etiketlerinden anlaşılacağı üzere Osmanlı İstanbulu, Osmanlı Devleti ve Mısır'daki modern tütün üretimi endüstrisinin teknik bilgilerinin aktarım merkezidir.

Tütün sarmak için kullanılan Japon malı Kocho (Koçe) marka pirinçten yapılma sigara kâğıtlarının ilk örneği Yamada'nın Osmanlı dünyasındaki araştırmalarının bir semeresi olarak Japonya'da üretilmiştir. Yamada Japon Maliye Bakanlığı'nın talebi üzerine, Osmanlı tütün sektöründe bir tekel kurarak devletin dış borçlarını ödemek üzere kurulmuş Fransız yönetimindeki, Osmanlı İmparatorluğu Reji İdaresi'nin (Regié Co-intéressée des tabacs de l'empire Ottoman) denetlediği modern tütün sanayii ve sigara kâğıdı üretimini ayrıntılı biçimde incelemiştir. Yamada'nın incelemeleri sadece Osmanlı Devleti'ni değil,

82 Inaba Chiharu, "The Question of the Bosphorus", Esenbel ve Chiharu, *The Rising Sun and the Turkish Crescent*, s. 122-144. Geçiş üzerine tartışmalar için bkz. İstanbul'dan gönderilen posta malzemelerinin faturaları ve elyazısı not. Yamada Aile Arşivi, bkz. *Hilâl ve Güneş*, s. 268-269, gemilerin isimleri ve geçiş tarihlerinin listesi, s. 271.

Mısır'daki Rum tütün ticareti şirketlerine ait çok sayıda kutu ve etiket koleksiyonunun da doğruladığı üzere, Mısır tütün ticareti ve sanayisi ile Rusya, Fransa ve Almanya'yı da kapsıyordu. Yamada'nın Osmanlı tütün endüstrisi deneyimi üzerine incelemeleri ve Osmanlı Tütün Rejisi'nde yöneticilik yapan Fransızlarla görüşmeleri, Fransız uzmanların Japonya'da benzer bir tütün ürünleri tekeli kuran Japon Maliye Bakanlığı'na yardım etmesinin yolunu açtı. Bu yıllarda, Yamada "Japonya'nın ticari temsilcisi" sıfatını kullanıyordu.

Yamada Japon Maliye Bakanlığı'nın yönetimindeki Japonya Tekel Ofisi'nin (Nihon senbai kōsha)[83] tütün sarmada kullanılan pirinç kâğıdı üretmek amacıyla 1906'da kurduğu Töyō Seishi (Tooyoo Seişi) Şirketi'nin kurucu hissedarlarındandır. Yamada Osakalı işadamları ile beraber kurduğu bu şirketle, Japon ordusunun ihtiyacını karşılamak amacıyla Japon Tekel Bürosu için İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek pirinç sigara kâğıdı üretimine katıldı. 1927'de de Nakamura Tamesaburō ile birlikte Osaka yakınlarındaki Suita kentinde yine bir Tekel Bürosu girişimi olan Suita Kâğıt Şirketi'ni kurdu. İkinci Dünya Savaşı sırasında, 1941'de Yamada, kâğıt şirketi Sanjima Seishisha'nın (Sancima Seişişa) genel müdürü oldu.[84] İstanbul bu anlamda Japonya'ya teknoloji transferinin bir kaynağı olmuştu.

Jön Türk Devrimi'ne Japon ilgisi

Toruko Gakan'daki takdim yazılarına bakılırsa, II. Meşrutiyet döneminde gelen Japon ziyaretçiler kentteki ciddi karmaşayı ve Meşrutiyet'in ilanı sonucunda İstanbul'da ortaya çıkan özgürlük havasını olumlu bir devrim olarak yorumlamışlardır. Kimileri Türk halkının bir model olarak Japonya'ya karşı özel bir hayranlık beslediğinden söz eder, kimileri de bu kargaşadan sonra ne olacağı hakkında kaygılarını dile getirir. 1908 Jön Türk Devrimi'nden hemen sonraki aylarda, maliye bakanı olan Baron Sakatani İstanbul'u ziyaret ettiğinde, Yamada Torajirō iş seyahatinde olduğundan Nakamura Eiichi tarafından ağırlandığını söyler. Baron, Yamada'nın 1911'de basılan *Toruko Gakan* kitabında yer alan takdim yazısında, Jön Türk Devrimi'nin yarattığı radikal değişikliklerden ve Osmanlı ka-

---

83 Meiji yönetimi 1898 yılında devlete gelir sağlamak için Maliye Bakanlığı'na bağlı Japonya Tekel Ofisi'ni (Nihon senbai kōsha) kurmuştur. Ofis, 1945'e kadar faaliyetini sürdürmüştür. Savaştan sonra yetkileri kısıtlanmış, 1985'te özelleştirilmişse de halen kanuna göre Maliye Bakanlığı herhangi bir tekelin hisselerinin en az üçte birine sahip olmalıdır.

84 *Shingetsu*, s. 36-39.

muoyunun Japonya'yı nasıl takdir ettiğinden söz etmektedir. Rus-Japon Savaşı'ndan sonra, Yamada ve Nakamura Japonya'ya dönmüş ve bu sırada Nakamura Eiichi (Tosaka)[85] mağazada yönetici olarak çalışmak için karısı ve oğlu ile İstanbul'a gelmişti. Hatta Yamada muhtemelen bir daha İstanbul'a geri dönmemişti. *Toruko Gakan*'da 1909 sonlarındaki anılarda sanki mağazanın tek çalışanı gibi geçen genç Eiichi ne yazık ki en büyük oğlunu ve karısını şehirdeki tifüs salgınında kaybetmiştir. Türk arkadaşları özellikle Yüzbaşı Ali, her pazar sevdiklerinin mezarını ziyaret eden Eiichi'nin küçük oğlu Shinshichi'yi (Şinşiçi) büyütmesine yardım ettiler.[86]

Kitaptaki takdim yazılarından birini yazan Baron Sakatani Yoshirō (Yoşiroo) olsun, İmparator Meiji'nin ölümü üzerine, eski bir Doğu Asya geleneğine uygun olarak karısıyla birlikte intihar eden Rus-Japon Savaşı'nın ünlü generali Nogi olsun, pek çok saygın ziyaretçi, Jön Türk Devrimi'nin etkilerini ilgiyle ve dikkatle gözlemlemişlerdir. Bu dönemde Pan-Asyacı görüşleriyle tanınan Japon Genelkurmayı İstihbarat İkinci Daire Başkanı Utsunomiya Tarō da İstanbul'a kısa bir ziyarette bulunmuştur. Kont Ōkuma Shigenobu'nun (Ookuma Şigenobu), parlamenter liberalizmine yakın bir isim olan politikacı Mochizuki (Moçizuki) Kotarō ve polis hizmetinden gelen Kagoshima'lı güçlü Seiyūkai Partisi'nin kurucularından biri ve Eğitim bakanlığı yapmış politikacı Haseba Sumitaka, 1911'de imparatorluğun son dönemindeki durgun ve ağır Abdülhamid dönemi başkentinden çok farklı bir havaya sahip olan hareketli bir İstanbul'a geldiklerini ifade ediyorlardı.[87]

Bu son gelen Japonların kimileri özellikle daha imparatorluk sevdalısı ve Asyacı düşünceyi sergileyen bir yönelime sahipti. Yamada'nın Türkiye üzerine makalelerini yayınlayan *Taiyō* [Güneş] dergisi ve gençler için popüler bir dergi olan *Shōnen Sekai*'yi [Gençlik Dünyası] çıkaran, Kuzey Japonya'daki Niigata ilinden Hakubundō yayınlarının editörü Tsuboya Zenshirō (Zenşiroo), Tokyo Üniversitesi'nden Japonya'nın Asya'daki medenileştirme misyonu üzerine görüşleriyle tanınan tarih profesörü Kuroita Katsumi, Japon Dışişleri Bakanlığı'nın Paris Barış Konferansı ve Washington Konferansı'ndaki ekiplerinde görev yapmış uluslararası hukuk uzmanı Tachisaku (Taçisaku) Tarō ve Japonya'nın sömürge politikasına bir model oluşturabilecek Mısır üzerine bir kitap yazmış olan

85 Bazen eşinin soyadı olan Tosaka'yı kullanmaktadır.

86 Dündar ve Misawa, "A case Study of Human Relations at Nakamura Store in Istanbul", Hoshino'nun hatıratı, s. 194.

87 Dündar ve Misawa, "A case Study of Human Relations at Nakamura Store in Istanbul", s. 181-220.

Inoue Masaji, Nakamura Mağazası'na uğrayan ziyaretçiler arasında öne çıkan isimlerdir.[88] Onların İstanbul'daki konaklamalarına Nakamura Eiichi yardımcı olmuştu. Yamada bu yıllarda, yukarıda da bahsi geçen pirinç kâğıdı şirketini kurmakla meşguldü.

Yamada, Nakamura Mağazası ve İstanbul'daki Japon askeri ataşeleri

Nakamura Mağazası çalışanı Eiichi, sadece 1908'deki II. Meşrutiyet'e değil, izleyen yıl patlak veren 31 Mart Vakası'nın kanlı çatışmalarına da şahit olmuştu. Eiichi II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine yola açan bu vakanın ardından 1911'de İstanbul'a gelen Rus-Japon Savaşı kahramanı General Nogi'nin, yeni sultan V. Mehmed Reşad, 1905'te Rus-Japon Savaşı'nın gözlemcisi olan Pertev [Demirhan] Paşa ve yeni siyasetin önderlerinden Mahmud Şevket Paşa ile görüşmesine yardım etti. 1907'den sonra, Japon genelkurmayı genel bir stratejinin sonucu olarak ve özellikle Rusya'ya karşı istihbarat amacıyla sürekli İstanbul'da ikamet edecek bir askeri ataşe bulundurmaya başladı. 1911'de, ilk askeri ataşe Muraoka Chōtarō (Çootaroo) General Nogi'ye ziyareti süresince eşlik etti. Muraoka, ilginçtir, aynı zamanda daha önceleri Yamada'ya yardımcı olan ve Japonca bilen Safaroviç (Zepharovich) adında birine Japonca öğretiyordu.[89]

Ludwig Ritter von Zepharovich, Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği'nde görevli bir elçiydi. Japonca biliyordu ve Yamada ile Japonca kartpostal yazışmalarında Rus-Japon Savaşı'nda Japon zaferini kutlamıştı.[90] Muraoka'nın selefi 1909'da atanacak olan askeri ataşe Satō Kōjirō (Satoo Koociroo) olacaktı. Japon askeri ataşeleri genellikle Japonya Genelkurmayı Rusya Bürosu tarafından atanıyorlardı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşun-

88 Dündar ve Misawa, "A case Study of Human Relations atNakamura Store in Istanbul", s. 181-220.

89 *Utsunomiya Tarō, Nihon rikugun to Ajia seisaku-Rikugun taishō Utsunomiya Tarō nikki* 日本陸軍とアジア政策陸軍大将宇都宮太郎日記 [Japonya ordusu ve Asya siyaseti kara kuvvetleri generali Utsunomiya Tarō'nun günlüğü], c. I, Tokyo: Iwanami Shōten, 2007, s. 213, 258. Muraoka Chōtarō (1871-1930) Japonya'nın Çin'de emperyalist yayılmacı siyasetinin bir başlangıcı olan Mançurya bölgesi askeri komutanı Zhang Zuolin'nin 1928 suikastını planlamakla tanınır. 1912-1913 Balkan Harbi'ne Osmanlı ordusu tarafında gözlemci olarak katıldı.

90 Rudolf Agstner, Ermar Samsinger (haz.), *Österreich in Istanbul: K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen Reich*, Münster: LIT Verlag, 2010, s. 145. Zepharovich, 1903-1906 yıllarında İstanbul'da görevliydi. David Kushner, *Palestine in the late Ottoman Period: Political, Social and Economic Transformation*, Leiden: Brill, 1986; Kudüs'te ve ayrıca 1912'de Marsilya'da konsolostur, s. 298; *Hilâl ve Güneş*, s. 241, 247, 267 Safaroviç kartpostalları.

dan sonra da İstanbul'da kalmaya devam ettiler. 1930'lar boyunca Japonya'da askeri darbeler tertiplemekle ünlü Albay Hashimoto Kingorō (Haşimoto Kingoroo), Albay Iimura Jō (İimura Coo) (sonradan general olacaktır) ve Albay Kanda Masatane (sonradan korgeneral olacaktır) gibi önemli isimler de bu göreve atandılar. Albay Kanda, muhtemelen Türkiye'deyken Rusya Müslümanlarından ünlü Tatar aydın-gazeteci ve aktivist Kadı Abdürreşid İbrahim (doğum tarihi mezar taşına göre 1852, kendi ifadesiyle 1857; vefatı 1944) ile dosttu ve Japonya ordusunda gündeme gelecek olan İslam politikasının oluşumunda etkiliydi. Albay Kanda Türkiye'de bulunduğu sırada, muhtemelen 1933'te İbrahim'i bu amaçla buldu ve İslam dünyasına yönelik propaganda çalışmalarına katılması için Japonya'ya gelişini ayarladı. İbrahim, 1938'de açılan Tokyo Camii'nin imamı tayin edildikten sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında, 1944'te Tokyo'da vefat etti.[91]

Ancak, ilginçtir ki, ne Yamada'nın ne Nakamura Mağazası çalışanlarının Japonya Genelkurmayı tarafından desteklenen Pan-Asyacılık ve Pan-İslamizmi savunan gruplar ve bunların siyasi etkinlikleriyle özel bir yakınlığı vardı. Gerçi Japonya istihbarat örgütünün şefi General Utsunomiya Tarō, İstanbul'da hizmetleri karşılığı bir Nakamura'ya belli bir miktarda ödeme yolladığını söylemektedir. Fakat ilk Japon Müslüman ajan Ömer Yamaoka Kotarō, 1910'da Pan-İslamcı Abdürreşid İbrahim ile birlikte Sultanahmet'te Japonya'nın İslam'ın gerçek kurtarıcısı olduğu mesajını yaymak için halka açık –özellikle de Rusya'dan gelen Tatar öğrencilere hitap eden– konuşmalar yapmak üzere İstanbul'a geldiğinde, o dönem bütün Japon ziyaretçilerin uğrak yeri olan Nakamura Mağazası ile

91 Selçuk Esenbel, "İslam Dünyasında Japonya İmgesi: Abdürreşid İbrahim ve Geç Meiji Dönemi Japonları", *Toplumsal Tarih*, 19 (Temmuz 1995), s. 18-26 ile aynı derginin Ağustos 1995 özel sayısında Nadir Özbek, İsmail Türkoğlu, François Georgeon, Ahmet Uçar ile ilk defa Abdürreşid İbrahim'in hayatı, *Âlem-i İslam* veya *Japonya'da İntişar-ı İslamiye* gibi eserleri ve Japonya ile bağlantıları akademik camiaya kapsamlı bir çalışmayla tanıtılmıştır. Komatsu Kaori, Komatsu Hisao, *Caponya* ジャポンヤ Tokyo: Iwanami Shōten, 2013. İlk olarak *Âlem-i İslam* kitabının Japonya cildini 1991'de Japoncaya çevirmişlerdir. Yakın tarihli çalışmaları için bkz. Komatsu Hisao, "Abdurreshid Ibrahim and Japanese Approaches to Central Asia", Esenbel, *Japan on the Silk Road*, s. 145-155. İmparatorluk Japonyası'nda İslam politikasının genel bir analizi için bkz. Selçuk Esenbel, "Japan's Global Claim to Asia and the World of Islam: Transnational Nationalism and World Power, 1900-1945", *The American Historical Review*, 109/4 (Ekim 2004), s. 1140-1170; İbrahim'in işe alınmasında Kanda'nın rolü ve Japonya'nın Moğolistan ve Çin'in Sincan eyaletindeki İslam politikası için bkz. Sakamoto Tsutomu 坂本勉, *Nicchū Sensō to Isuramu Manmō Ajia chiiki ni okeru tōji, kaijū seisaku* 日中戦争とイスラーム—満蒙・アジア地域における統治・懐柔政策 [Japon-Çin Savaşı ve İslam: Mançurya, Moğolistan ve Asya topraklarının yönetimi ve pasifikiyasyonu], Tokyo: Keiōgijuku Daigaku Shuppankai, 2008, s. 1-82.

temasa geçmediğini görüyoruz. Inoue (İnoue) Masaji ise 1910'daki ziyaretinde, Rus-Japon Savaşı'nın ardından mağazayı Japonya ile tek iletişim merkezi gibi gören Sultan II. Abdülhamid'in Nakamura Mağazası çalışanlarına "Mikado'nun İslam'a geçişi" üzerine Fransız gazetelerinde çıkan haberlerin doğru olup olmadığını sorduğunu söylemektedir.[92] Nakamura Mağazası'nın, Japonya Genelkurmayı'nın Pan-İslamcı etkinliklerinde önemli bir yere sahip olmaması şaşırtıcı değildir.

Rus-Japon Savaşı'ndaki zaferin ardından Japonya Genelkurmayı, özellikle General Utsunomiya, Abdürreşid İbrahim gibi eylemcileri destekleyerek Japonya'da Siyah Ejderhalar, resmi adıyla Kokuryūkai (Kokuryuukai) olarak bilinen Amur Irmağı Cemiyeti, Rusya'ya ve Britanya İmparatorluğu'na –diğer bir deyişle Asya'daki tüm Batılı emperyalistlere– karşı dünya Müslümanları ile dostluk ve ittifak kurma yolunda işbirliği yapıyordu.[93] Japonya Genelkurmayı ile Japonya'daki militan Pan-Asyacılar tarafından desteklenen bu alternatif politika, Japon Dışişleri Bakanlığı'nın Meiji döneminden beri yürüttüğü büyük Batılı güçlerin çıkarları ile işbirliğini öngören ana akım politikalarından bağımsız ve hatta onlara aykırıydı. Nakamura Mağazası ise Osmanlı Devleti ile Japonya arasında resmi diplomatik ilişkilerin yokluğunda, Meiji rejiminin resmi çıkarları için bir iletişim noktası işlevi görüyordu. Nakamura Mağazası çalışanları iki hükümet arasında diyalog sağlayarak, çeviri hizmetleri sunarak, randevular ayarlayarak, yerel dostluklar kurarak, Japon vatandaşları ve ziyaretçilerinin sorunlarını çözerek ve zaman zaman da Japon otoriteleri yararına istihbarat toplayarak tam anlamıyla bir konsolosluktan beklenen görevleri yerine getiriyor, neredeyse bir sefaret gibi faaliyet gösteriyorlardı.

Biyografisi *Shingetsu*'da Yamada'nın Birinci Dünya Savaşı arifesinde kalıcı olarak Japonya'ya döndüğü yazılıdır. Fakat Nobuo Misawa ve Yamada'nın torunu Watari (Vatari) Tsukiko Hanım, bu dönüşün büyük bir ihtimalle 1905 dönemine denk düştüğünü öngörmekteler. Yukarıda belirtildiği gibi 1905 yaz aylarında Sibirya yoluyla dönmüş olması muhtemeldir. Japon ziyaretçilerin takdim yazıları, son birkaç yıldır Yamada iş gezisindeyken Nakamura Mağazası'nın başında Nakamura Eiichi'nin bulunduğunu gösterir. Yamada'nın, belki de Eiichi aracılığıyla, Birinci Dünya Savaşı patlak vermeden önce Nakamura

92 Dündar ve Misawa, "A case Study of Human Relations at Nakamura Store in Istanbul", s. 193.

93 Selçuk Esenbel, "Fukushima Yasumasa and Utsunomiya Tarō on the Edge of the Silk Road: Pan-Asian Visions and the Network of Military Intelligence from the Ottoman and Qajar Realms into Central Asia", *Japan on the Silk Road*, s. 87-117.

Mağazası'nın yerli çalışanlarından Paskal Raymund'a (1884-1945) devrettiğini anlıyoruz. Yamada'nın koleksiyonundaki Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden bir kartpostal, "Paskal Raimund, Japon Mağazası (Fujiyama-Nakamura Mağazası), İstiklal Caddesi, 140, Beyoğlu, İstanbul" adının ve adresinin kullanıldığını ortaya koyuyor.[94]

Iemoto Yamada çay merasimi dünyasına dönüyor

Yamada 1923'te Tokyo'da, tam da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yılda, İstanbul'da bulunduğu uzun yıllar boyunca ayrı kaldığı Sōhenryū çay merasimi dünyasına döndü. Yamada Torajirō büyük bir katılımla yapılan bir merasimle, Tokyo'daki Nihonbashi Kurabu'da [Nihonbaşi kulübü] bulunan Sōhenryū Çay Merasimi Okulu'nun 8. Ustası Yamada Sōyū 山田宗有 (Sooyuu) olarak resmen göreve başladı. Türkiye'den getirdiği yeni enerjiyle geleneksel çay merasimi okulunu yeniden canlandırdı. Yamada Türk motifleri içeren tunç bir mangal ve benzeri eşyalarla Türkiye'deki uluslararası deneyimini de ortaya koyuyordu. Yamada'nın Sōhenryū adını taşıyan çay merasimine dair kitabında özel olarak yaptırdığı çay ibriği ile mangalın üzerindeki Türk motiflerini gösteren resimler vardır. Yamada, Sōhenryū okulunun *Chion* adlı bültenini de çıkarmaya başladı; bu yayın, okulun yeni yaşamında geniş bir izleyici kitlesine ulaşmasını sağlayacaktı. Yamada'nın Türkiye'deki deneyimi Sōhenryū okulunun kendisini ifadesinin ayrılmaz bir parçası oldu. Yamada'nın yaşadığı son dönem Osmanlı hayatı, bu şekilde, Japonya'nın en eski çay okulu geleneklerinden biri olan Sōhen okulunun üslubunun değişimi ve Yamada'nın torunu şu anki 11. Usta Yamada Sōhen ve ablası Watari Tsukiko ile ailenin bugün dahi bir Türkiye bağlantısının artık kendi kimliklerinin bölünmez parçası haline gelmiş olması, küreselleşen modern dünyamızda uzak diyarların kişilerin hayatı üzerinde sürdürülen bağlantılar yaratmış olduğuna dair çarpıcı bir gösterge olsa gerek.

---

94 *Hilâl ve Güneş*, s. 253, kartpostal; Hokkaido Japon-Türk Dostluk Derneği, internet makalesi, http//hjtdd.sblo.jp/index-4.html-, hjtdd.sblo.jp/index-7.html, erişim: 17 Ekim 2010. Yazar Yamada Eiji'nin Paskal Raymund'un torunu Christopher Raymund ile mülakatı. Alman kökenli Türk vatandaşı olan Paskal Raymund Almanya'da Hartha şehrinde doğdu, 18 yaşında Amerika'ya göç etti, bir müddet Boston'da yaşadıktan sonra Japonya'ya çalışmaya gitti ve 10 yıl kadar Japonya'da kalıp iyi Japonca öğrendi. Ardından Osaka'daki Nakamura aile şirketinde işe girip Nakamura Mağazası'nda çalışmak üzere 1910 yılında İstanbul'a geldi. Mağazayı devraldıktan sonra 1943 yılına kadar işletti. Oğlu Raul Raymund'dan sonra torunu Valdemar Raymund 1965 yılında mali sebeplerden mağazanın işletmesini devretti. Paskal Raymund Almanya'da Hartha şehrinde defnedilmiştir. Oğlu ve torununun mezarları, Şişli Katolik Mezarlığı'ndadır.

Cumhuriyet ve Japon-Türk ilişkilerinin aracısı olarak Yamada Torajirō

1923 yılında Lozan Antlaşması'nın imzalanması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, 1924'te yapılan bir antlaşmayla Türkiye ile Japonya arasında resmi diplomatik ilişkilerin başlamasından sonra Obata Torikichi (Torikiçi) Japonya'nın ilk Türkiye büyükelçisi oldu. Fuat Tugay ilk maslahatgüzar olarak Türkiye'nin Japonya'daki elçiliğini açmak üzere Tokyo'ya atandı.

Bu dönemlerde Yamada'nın ismi Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili pek çok olayda geçer. Prens Takamatsu'nun başkanlığında Tokyo'da 1926'da kurulan Nitto Kyōkai'nin 日土協会 (Japonya-Türkiye Cemiyeti) de üyesi olur. Daha sonra Tokyo'daki Türkiye Büyükelçiliği'nde düzenlenen davetlerde de sık sık boy gösterir. Yamada, bugüne kadar Türk-Japon dostluğu anlatısının odak noktası olan *Ertuğrul* şehitleri için yapılan Kushimoto Anıtı'ndaki tören hazırlıklarına her zaman vazifeşinas bir tutumla katkıda bulunmuştur. 1928'de ve 1937'de Wakayama Kushimoto'da düzenlenen anma etkinliklerinin organizasyonuna ve Ertuğrul Faciası anısına inşa edilen yeni anıtın açılışına büyük yardımları olur. Türk elçiliğinin gönderdiği davet mektubu, Büyükelçi Hüsrev Gerede'nin bu vesileyle düzenlediği akşam yemeği davetine katıldığını gösterir.[95]

Yamada bu dönem boyunca Türk-Japon ilişkilerinin derinleşmesi için Büyükelçiler Fuat Bey [Tugay] (1925-1929) ile Hüsrev Gerede (1936-1939) ve özellikle askeri ataşe Albay Rüştü Erdelhun ile işbirliği yapmış, ikili ilişkilerin gelişmesi için özellikle de Albay Erdelhun ile yoğun mesaide bulunmuştur.

Yamada Torajirō 1925 yılında Osaka'da Nihon Toruko Böeki Kyōkai'nin 日本トルコ貿易協会 (Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti) kurulmasına da öncülük etmiştir. Cemiyet başkanlığını 1926 yılında Türkiye'yi ziyaret eden ve Türk-Japon ticaretinin geliştirilmesiyle ilgilenen işadamı Inabata Katsutarō yürütmüştür. Yamada da, cemiyetin yöneticiliğini üstlenmiştir. 5 Ağustos 1928'de Yamada Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti'nin yöneticisi sıfatıyla, aralarında Kont Ōtani Kōzui'nin (Ootani Koozui) de bulunduğu cemiyet üyeleriyle birlikte, *Ertuğrul* şehitleri için Wakayama Oshima Adası'nda bir anma töreni düzenlemiştir. Cemiyetin başkanı Inabata, Yamada ve üyelerin adları anıtın arka yüzünde

---

95 *Hilâl ve Güneş*, s. 273; Erdal Küçükyalçın, "Ōtani Kōzui ve Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Cumhuriyet Dönemi Türk-Japon İlişkilerinin Kuruluşunda Bir Vizyonerin Rolü", *Hilâl ve Güneş*, s. 161-201.

kazılıdır. Yamada, Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti'nin 1929'da inşa ettiği ve halen Ertuğrul Faciası Kushimoto Anıtı'nda görülebilen kaya biçimindeki özel anma taşının üzerindeki ithaf yazısını Kont Ōtani Kōzui'nin yazmasını sağladı.

Yamada daha sonraları Yakındoğu Ticaret Cemiyeti'nin (Kintō Bōeki Kyōkai 近東貿易協会) başkanı olacaktır. Bu durum ticari ilgisinin Türkiye ile sınırlı olmadığını, Balkanlar'ı ve Ortadoğu'yu da içeren daha geniş bir bölgeyi kapsadığını gösterir. Her iki cemiyet de Osaka Sanayi ve Ticaret Odası'na bağlıydı. Nihon Toruko Bōeki Kyōkai Japonya'dan Türkiye'ye çay, çeşitli aletler ve iplik ihraç etti; karşılığında pamuk, kayatuzu, koyun postu, yapağı ve benzeri mallar ithal etti.[96] Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti, Japonya Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nca da desteklendi ve Türkiye'de bir şube açma izni aldı.

1928 yılında Yamada, Tokyo'daki rakibi Nitto Kyōkai'ye 日本トルコ協会 (Japonya-Türkiye Cemiyeti) rağmen Osaka'daki Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti Nihon Toruko Bōeki Kyōkai'ye bağlı olarak İstanbul'da kurulan Nihon Shōhinkan'ı (Şoohinkan) yönetme sorumluluğunu almayı başardı. Japon ihraç mallarını tanıtmak amacıyla Japonya Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın dünyanın çeşitli yerlerinde kurduğu Japon Ticari Malları Sergi Salonları'nın bir benzeri olan İstanbul-Japon Ticari Malları Sergisi'nin açılmasını sağladı.[97] Bu sergi, sonradan da uzun yıllar konsolosluk binası olarak hizmet verecek Gümüşsuyu'ndaki tarihi yapıyı satın alan, hatta kendisi de İstanbul'da ikamet eden Büyükelçi Ashida Hitoshi (Aşida Hitoşi/1887-1959) döneminde açıldı. Yamada'nın Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti, sergi için gereken fonu karşıladı ve işadamlarını İstanbul'daki sergiye örnekler göndermeye teşvik etmek için görüşmeler yapmak üzere bir Japonya turuna çıktı. Büyükelçi Ashida hazırlıklara başkanlık etti ve bu iş için şehrin ticaret merkezi olan Karaköy civarında büyük bir apartman dairesinin kiralanmasını sağladı.

---

96 Esenbel ve Inaba, *The Rising Sun*, s. 145-165; *Shingetsu*, s. 53.

97 Misawa Nobuo, "Senkanki no Isutanburu ni okeru Nihon no keizaikatsudo Konstanchinopuru Nihon shōhinkan (Isutaburu Nihon shōhinkan ni kan suru kenkyu)" 戦間期のイスタンブルにおける日本の経済活動——コンスタンチノープル日本商品館（イスタ　ンブル日本商品館）に関する研究 [Savaş arasında İstanbul'da Japonya'nın ekonomik faaliyeti Kostantinye Japon ticari malları hanı-İstanbul Japon malları hanı hakkında araştırma]", *Asiabunkakenkyū* アジア文化研究所研究年報 50 (2016), s. 126-146. Bu bina ne yazık ki 1957-1958 döneminde Başbakan Adnan Menderes'in İstanbul'u imar faaliyetleri kapsamındaki Karaköy Meydanı genişletmeleri sırasında yıkılmıştır.

Yeniden İstanbul

Yamada 1930'da Selanik'teki Uluslararası Ticaret Fuarı'nı Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti Başkanı sıfatıyla ziyaret etti. Selanik üzerinden Ankara'ya uzanan yolculuğuna Trans-Sibirya demiryolunda başlamıştı. Gazi Mustafa Kemal'in kendisini 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na katılması için Ankara'ya davet etmesi üzerine Selanik'ten İstanbul'a ve oradan Ankara'ya giderek Cumhurbaşkanı Atatürk ile görüştü. Yamada biyografisi *Shingetsu*'da, Atatürk'ün onu genç bir zabit olarak Harbiye'de Japonca öğrettiği zamanlardan simaen hatırladığını söylediğini yazar. Bu bilgi, zaman içinde onun genç Harbiyeli Mustafa Kemal'e Japonca öğrettiği hikâyesine dönüşmüştür. Ne var ki şimdiye dek Atatürk'ün öğrencilik yıllarında Yamada'dan Japonca dersi aldığına dair somut bilgiye ulaşılamamıştır.

İstanbul'a geldiğinde Osmanlı döneminden eski dostları onun için bir akşam yemeği düzenledi. Konuklar arasında Osman Paşa'nın kızı ve torunları; "Yüzbaşı Ali", Ahmed Ali Paşa'nın dul karısı başta olmak üzere pek çok eski dostu ve arkadaşı vardır. İstanbul'dayken Yamada ve arkadaşları yeni açılan Karaköy'deki Japon Ticaret Malları Sergisi'ni de ziyaret ederler. Yamada'nın Ankara'dan yolladığı kartpostallar, Anadolu steplerinin ortasında kurulan yeni bir dünyaya tanıklık eder. Biyografisi *Shingetsu*'da Yamada'nın bu ziyaretinde Türkiye'de yaşanan radikal değişime dair gözlemleri üzerinde özellikle durulur. Geçmişte erkeklerin kolayca aralarına karışıp görüşemedikleri İstanbullu hanımların, yeni Türkiye'de erkeklerle birlikte gezip dolaşabildikleri kaydedilir.[98]

Çalkantılı yıllar

Yamada Japonya'ya döndükten sonra Türkiye ve Yunanistan ile eşzamanlı olarak yakın ilişkiler kurdu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ortaya çıkan Kıbrıs meselesi gibi anlaşmazlıklardan dolayı günümüzden bakınca biraz sıradışı görünse de, Yamada'nın bu hamlesi, Atatürk ile Venizelos arasındaki işbirliğini perçinleyen 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması'nı imzalanmasını izleyen dönemin ruhuna gayet uygundur. Bu antlaşmaya dayanarak Yunan vatandaşları İstanbul'a yerleşmeleri ve iş kurmaları için teşvik edildiler.[99] 1934 Balkan Paktı'nı takiben, Yunanistan, Türkiye, Romanya ve

98 Görüşmeler ve yeni değişimler için bkz. *Shingetsu*, s. 56-58; cumhurbaşkanıyla karşılaşması için bkz. s. 70.

99 Nilüfer Erdem, "Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 23 (Güz 2009), s. 93-128.

Yugoslavya karşılıklı yardım konusunda anlaştılar ve ödenmemiş borçlar konusu halledildi. Bu dönem boyunca zaten Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti Başkanı olan Yamada Torajirō, 1935'te Yamada Aile Arşivi'ndeki belgelerde görüldüğü gibi Yunanistan'ın Osaka Fahri Konsolosu oldu. Yunanistan'daki bazı dostlukları ile İstanbul'daki eski Osmanlı dönemi günlerinden kalma ilişkilerini sürdürerek, her iki ülkeyle de ticaret yapmaya devam etti. Yamada'nın "aynası"ndan yansıyan İstanbul ve Türkiye, içinde yaşadığı son dönemin o kozmopolit Osmanlı Perası'nın hatıralarıyla biçimlenmiştir.

Japonya'ya döndükten sonra Yamada 1930'larda, Japon İmparatorluğu'nun Pan-Asyacı siyasetinin yükselişiyle, İslam politikasına yönelik faaliyetlerin içinde olan Orta Asyacı Ōkubō Kōji ve Arap yanlısı Kobayashi Hajime'nin (Kobayaşi Hacime) makalelerini içeren *Gendai Kaikyōken* [Çağdaş İslam dünyası] dergisinin bir kopyasını ısmarlamıştı. Fakat Yamada, Japon militarizminin yükselişiyle iktidara gelen hükümetlerin ve askeri yetkililerin, "İslam politikası" [Kaikyō seisaku 回教政策] uzmanlarıyla ve Çin'de, Güneydoğu Asya'da nüfuz alanları kurmak için geliştirdikleri İslam'ı kullanan stratejiyle yakın ilişkide bulunmaktan kaçınmıştır.[100] Bu dönemlerde Yamada'nın daima Tokyo'daki Türkiye Cumhuriyeti temsilcileriyle işbirliği yapmayı tercih ettiğini görüyoruz. Şüphesiz Yamada'nın başarılı bir işadamı olarak çıkarları Japonya'daki Türk elçiliğiyle dostane ilişkiler sürdürmesini gerektiriyordu. Fakat Yamada'nın çay merasimi sanatı yoluyla içine gömülmüş olduğu geleneksel Japon kültürüyle aslında uyumlu olan kentli kozmopolit oryantasyonunu yansıtan genel kültürel ve politik çizgisi, 1930'larda Japonya'da iktidara gelecek olan Japon Pan-Asyacıların yayılmacı ve saldırgan siyasetiyle barışık olmadı. Yamada geri planda kalarak Japon İmparatorluğu'nun dünya siyasetinde güçlenmesi adına, Müslüman dünyası halklarını destekleme ve radikal politik İslamcı grupların eylemleriyle örtüşür görünmemektedir.

Yamada'nın Türkiye'ye dair fikirleri ile anıları, Türklerin Hıristiyan hemşerileriyle etkileşim içindeki İslami yaşam tarzlarıyla örülmüş ve antik çağların muazzam harabeleriyle iç içe yaşayan son Osmanlı döneminin emperyal kozmopolitizmi döneminde şekillenmişti. Onun zamanının İstanbul rejimi, Pan-İslamcı akımların hâkim olduğu bir arena değildi. Sultan II. Abdülhamid'in ve paşalarının, İttihad-ı İslam eğilimlerini dahi sıkı denetim al-

100 Derginin bir nüshası Yamada Aile Arşivi'ndedir. İslam politikası için bkz. Selçuk Esenbel, "Japan's Global Claim to Asia and the World of Islam: Transnational Nationalism and World Power, 1900-1945", *The American Historical Review*, 109/4 (Ekim 2004), s. 1140-1170.

Yamada Torajirō, 1950'ler (Yamada Aile Arşivi).

tında tuttuğu emperyal bir yönetimin kurduğu modernleşen bir dünyada yaşamıştı. Dahası *Toruko Gakan*'da bahsettiği Balkanlar'daki eşkıyalık olaylarının ya da *Taiyō* dergisinde yazdığı 1896'daki Osmanlı Bankası baskınının yansıttığı politik karmaşa ve şiddetin arka planındaki milliyetçilik belasına rağmen, Yamada'nın tasvir ettiği İstanbul çoğunlukla imparatorluktaki farklı kültürel ve etnik grupların bir şekilde bir arada yaşadığı, kişisel olarak da onlarla sürekli temas içinde bulunduğu huzurlu ve barışçıl bir yaşam tarzına sahipti. Yamada şüphesiz modernleşen Osmanlılarla ve Osmanlı seçkinlerinin seküler Batılı yaşam tarzlarıyla da uyumluydu. Osmanlı ülkesindeki hayat, modern yaşam için geleneksel olanı Batı kökenli uygulamalara feda etmeye alışık olan kendi kuşağının modern Japon yaşam tarzına pek çok yönden benziyordu. Yamada aynı ruhu 1930'da gördüğü Türkiye'de çok daha kuvvetli gözlemlemiş olmalıdır. Belirtmek gerekir ki, 1930'ların sonunda Japon

ordusuyla yakın işbirliğine giren Japon hükümeti 1938'de Tokyo Camii'ni açarak Ortadoğu ve Asya'nın Müslüman toplumlarına dönük propagandaya ivme kazandırdığında, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk büyükelçisi Hüsrev Gerede, Japonya'yı Müslümanların dünyadaki yeni dostu olarak sunan bu tür büyük kamusal törenlere katılmamayı tercih etmiştir. Aynı şekilde Yamada da açılışta, İbrahim ve öteki Tatar Müslümanlar, Çin Müslümanları, Yemen Veliahtı Hüseyin, İtalya büyükelçisi ve çok sayıda Japon Pan-Asyacı asker ve sivil eylemci katılanlar arasında yer almaz.[101]

Çalkantılı geçen 1930'ların sonu ve İkinci Dünya Savaşı yangını boyunca, Yamada ve ailesi Japonya'da herkesinkine benzer güçlükler yaşadılar. 1937'de Yamada İstanbul'dan getirdiği çok zengin tekstil ve tarihi eser koleksiyonunu, Osaka'da, hükümetin İslam dünyasına yönelik yeni kurduğu bir propaganda kurumu olan Büyük Japonya İslam Cemiyeti'nin (Dai Nippon Kaikyō Kyōkai 大日本回教協会) İslam dünyası için oluşturduğu ünlü Matsuzakaya Mağazası, İslam Dünyası Sergisi'ne ödünç verdi, fakat yine burada da pek fazla ön plana çıkmadı. İkinci Dünya Savaşı'ndaki kent bombalamaları sırasında aile, geç dönem Osmanlı İstanbulu'ndan kalan çok sayıda değerli koleksiyonu kaybetti, ama ipek dokuma güzel bir üçetek, işlemeli süslü bir çanta ve tekstil koleksiyonunun parçası olan işlemeli papaz giysisi günümüze ulaşmayı başardılar.[102]

Yamada'nın son yılları

Japonya'nın teslim olmasından sonra, Yamada 1948'de iş hayatını bıraktı. Sōhenryū Çay Merasimi Okulu'nun ustası olarak okuldaki görevlerine yoğunlaştı. Su ısıtmak için kullanılan mangal ve çay tozunu servis etmek için kullanılan Türk usulü hilâl biçimindeki kaşık gibi yenilikler yoluyla geleneksel Sōhenryū'ya uluslararası bir özellik katmayı sürdürdü. Yamada, 1951 sonrası Japonyası'nın popüler *Kingu* (King/kral) dergisine Osmanlı Türkiyesi'nde geçirdiği yıllara dair kapsamlı bir mülakat verdi. Birkaç yıl sonra da 13 Şubat 1957'de, Osaka'da 90 yaşında hayata veda etti. Tokyo'da Yamada Aile Mezarlığı'nda gömülüdür. Ölümünden önce sık sık Gunma-Numata bölgesindeki Numata Bey-

101 Kelly A. Hammond, "Managing Muslims: Imperial Japan, Islamic Policy, and Axis Connections During the Second World War [Müslümanları yönetmek: İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya İmparatorluğu'nun İslam politikası ve mihver bağlantıları]", *Journal of Global History*, 12 (2017), s. 251-273; Esenbel, "Japan's Global Claim to Asia and the World of Islam".

102 *Hilâl ve Güneş*, s. 224-226.

liği tapınağını ziyaret ediyordu ve kendisi için Nakamura Aile Mezarlığı'nın yakınında "Nakamura Ailesi'nden Yamada Torajirō" yazılı bir mezartaşı yaptırmıştı. Yaşlılar onun İstanbul ve Türkiye hakkındaki sıcak sohbetlerini hatırlarlar. En son anlarında bile oğluna İstanbul'daki güzel günlerini anlattığı söylenir.[103] Tokugawa günlerinin geleneksel yüksek rutbeli bir samuray ailesinin evladından olan Yamada Torajirō belki de Meiji döneminin hırslı yeni güç sahipleri ile bu yeni dönemin politik dünyasında hızla yükselme fırsatına sahip olamayacağını hissetmişti. İstanbul ona, her zaman bağlılık hissettiği doğal güzelliği ve estetik ortamında eski dünyanın kozmopolit yaşam tarzının büyüsünü hâlâ koruyan bir kültürde bağımsız yaşama özgürlüğünü vermiş olmalıdır.

Japonya'da çocukluğunun Edo kent kültürü, Batı'yla ve onun yöntemleriyle rekabet etmeye çalışan endüstriyel ve emperyal Japonya'nın hızlı gelişimi tarafından acımasızca yok ediliyordu. İstanbul ona bir taraftan çocukluğunun mahalle kültürünü hatırlatırken bir taraftan dünya ile eklemlenmiş kozmopolit bir yerde yaşama imkânını vermişti. Yamada Torajirō gibi bireylerin, büyük güçler politikası, küresel ticaret ve 19. yüzyıl romantik idealizminin karmaşık bileşimindeki rolü ilk bakışta belirsizdir. Fakat, Yamada'yı yolu İstanbul'a düşen diğer yabancılardan ayıran en önemli özellik Doğu kültürü üzerinden bu şehirle çok daha içsel ve özel bir bağ kurmuş olmasıdır. Yamada Torajirō, macera, romantizm, ticaret ve politika arayışında dünyayı dolaşan pek çok insan için Osmanlı İstanbulu'nun Bâb-ı Cihan'ı oluşturduğu bir kuşağın parçasıydı. Japon aynasından Türkiye'yi anlatırken bizleri Bâb-ı Cihan'a geri götürmektedir.

103 "Torajrō hashiru Nihon to Toruko wo musunda kaidanji 寅次郎走る日本とトルコを結んだ快男児" [Torajirō koşuyor Japonya ve Türkiye'yi bağlayan genç beyefendi]", *Jōshūfū* 上州風 (üç aylık dergi) özel sayı (Mart 2003), s. 28-40.

Arşiv Raflarından Tarihçilerin Gündemine *Toruko Gakan*

Benim Yamada ve bu eseriyle tanışıklığımı, Japon tarihi çalışmalarımı özellikle Japon-Osmanlı ve Japonya'nın Türk ile İslam dünyası ile ilişkileri üzerine odakladıktan sonra 1992-1993 döneminde Japonya'da başladığım araştırmalara borçluyum. *Toruko Gakan*'ı Japonya'nın milli kütüphanesi Kokkai Toshokan'da sürdürdüğüm kaynak taramalarında keşfettim. Aynı yıl ilk defa Yamada Torajirō'nun torunu, bugünkü Söhenryü Çay Okulu 11. Ustası Yamada Söhen ile babasını Kamakura'daki okul ve ikametgâhlarında ziyaret etme fırsatını yakalayarak, Yamada'dan kalan aile arşivini ve yine ona ait bazı malzemelerle birlikte, *Toruko Gakan*'ın bir kopyasını da görme fırsatını elde etmiştim. O döneme kadar, Japon-Türk ilişkilerinde Yamada'nın rolü elbette çok kısaca biliniyorsa da Japonya'da bu konuda ayrıntılı araştırma yapan kimse yoktu. Japon Başkonsolosu Matsutani Hironao'nun 1989 yılında yayınladığı Türk-Japon ilişkilerinin diplomasi tarihi, Yamada'nın rolünü sadece Japon Dışişleri Bakanlığı'nın bakış açısıyla ele alır.[104]

Bu konudaki ilk çalışmam *İstanbul* dergisinde 1994'te basılan kısa bir Türkçe makaleydi ve Yamada'yı ilk kez tarih çalışmalarının gündemine getirmişti. Daha kapsamlı bir İngilizce makalem 1996'da *SOAS Bulletin*'da yayınlandı. Makaleler gerek Japonya'da gerek Türkiye'de Yamada üzerine çeşitli araştırmaların yolunu açmış oldu. Yakın dostum müteveffa Nagaba Hiroshi'nin (Hiroşi) Yamada'yı Türk-Japon ilişkileri çerçevesinde ele aldığı 1996 tarihli makalesi konuyu Japonya'da tekrar gündeme taşıdı.[105] Bu ilk iki makalemde Yamada Torajirō'nun hayatıyla *Toruko Gakan*'ı, Meiji Japonyası'nın tarihini ve

104 Bu bölüm üzerine genel bilgi için bkz. Matsutani Hironao 松谷宏尚, *Nihon to toruko: nihon toruko kankei shi* 日本とトルコ：日本トルコ関係史 [Japonya ve Türkiye: Japon-Türk ilişkileri tarihi], Tokyo: Chutō chōsakai, 1986. Bu eser Türk-Japon ilişkilerini uzun yıllar Türkiye'de görev yapmış bir diplomatın perspektifinden ele alır.

105 Selçuk Esenbel, "Yamada Torajirō", *İstanbul*, 9 (1994), s. 36-41; S. Esenbel, "A Fin de siécle Japanese Romantic in Istanbul", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 59/2 (1996), s. 237-253; Nagaba Hiroshi, "The Life of YAMADA TORAJIRO: From the Viewpoint of Japanese-Turkish Relations", *Journal of Sophia Asian Studies*, 14 (1996), s. 41-60.

Selim Deringil'in yardımıyla Başbakanlık (2019'dan bu yana Cumhurbaşkanlığı) Osmanlı Arşivi'ndeki tespit ettiğim birkaç belgeyle birlikte ele alıp Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine oturtarak inceledim. Yamada'nın kişisel hikâyesinin yanı sıra, onunla başlatılan Türk-Japon ilişkilerinin hiçbir zaman resmi bir ticaret ve dostluk antlaşmasıyla perçinlenememesini de, uluslararası ilişkiler tarihi bakımından az rastlanır bir vaka olarak inceleyen yaklaşımla ele aldım. Böylece Yamada, özellikle Osmanlı tarihi üzerine çalışan Japon araştırmacıların da ilk defa dikkatini ve ilgisini çekmeye başladı.[106] İngilizce makalem üzerine mülakat verdiğim bir Japon gazetecinin, bu eserin neden daha önce bir Japon tarihçi tarafından incelenmediğine hayıflanışını da unutamıyorum.

Osmanlı araştırmacılarından Misawa Nobuo, Yamada ile ilgili bazı maddi bilgilere erişerek, Yamada'nın hayatı hakkında ikincil kaynakların aktardığı bazı bilgileri düzeltirken, Türk-Japon ilişkilerinin başlangıcında gazeteci Noda Shōtarō'nun biraz da gölgede kalmış olan 1891-1894 yılları arasındaki kısa rolünü de vurguladı. Türkiye'de ise Yamada ve *Toruko Gakan* konusunu ilk ele alanlardan Erciyes Üniversitesi'nden Ali Volkan Erdemir, daha sonra Kyoto Üniversitesi'nde Yamada ve *Toruko Gakan* üzerine bir doktora tezi yazdı.[107] Erdemir'in 2014'te basılan çalışması *Japonya'da Türk İmgesinin Oluşumu 1890-1914*, Yamada'nın eserini Asahina Chisen, Tokutomi Sohō gibi çağdaşı Japon aydınların eserleriyle beraber inceler.

1993'te Keio Üniversitesi'nde bulunduğum sırada, Ikei Masaru ve Sakamoto Tsutomu ile beraber başlattığımız araştırma projesinin eseri olarak 1999 yılında yayınlanan *Kindai nihon to toruko sekai* da, ilk defa modern Japonya ve Türk dünyası hakkında, yaşayan belli başlı araştırmacıların makaleleriyle bu sahayı açmakta öncü rolü oynadı.[108] Bu kitapta Yamada çalışmamın devamı Japonca olarak yayınlandı. Proje kapsamında, The

106 Yamada Kuniki, Sakamoto Toshio 山田邦記。坂本俊夫, *Meiji no Kaidanji Toruko e tobu: Yamada Torajirōden* 明治の快男児土耳古へ飛ぶ [Meiji'nin genç beyefendisi Türkiye'ye sıçrıyor], Tokyo: Gendai Shokan, 2009; genel bir bakış için: Esenbel ve Chiharu, *The Rising Sun and the Turkish Crescent: New Perspectives on Japanese-Turkish Relations.*

107 Ali Volkan Erdemir, *Japonya'da Türk İmgesinin Oluşumu 1890-1914*, Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, 2014.

108 Selçuk Esenbel, "世紀末イスタンブルの日本人：山田寅次朗の生涯と土耳古画観" 、池井勝、坂本勉。近代日本とトルコせかい（東京：勁草書房 Seiki matsu isutanburu no nihonjin: Yamada Torajirō no shogai to Toruko gakan [Asrın sonunda İstanbul'un Japonları, Yamada Torajirō'nun hayatı ve *Toruko Gakan*]", Ikei Masaru, Sakamoto Tsutomu, *Kindai nihon to toruko sekai* 近代日本とトルコ世界 [Modern Japonya ve Türk dünyası], Tokyo: Keisoshobo, 1999.

Japan Foundation'ın (Japon Vakfı) desteğiyle, 2003'te Inaba Chiharu ile beraber bir makaleler derlemesi olan *The Rising Sun and the Turkish Crescent* adlı İngilizce kitapla, Japon-Türk ilişkileri tarihinin bu kesitini uluslararası platforma taşımış olduk. 2003'te, Japonya'da Türkiye Yılı etkinlikleri için Tokyo'da sergi salonu bulmakta zorlanan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın isteği üzerine, Keio Üniversitesi'nden hocam Ikei Masaru başvurumu kırmayıp Tokyo'nun Ginza semtindeki, Wako alışveriş merkezi sergi salonunun tahsis edilmesini sağladı. Burada düzenlenen Türk-Japon Dostluğu Sergisi vesilesiyle hazırlanan kitapçıkta, Yamada Türk-Japon ilişkilerinin bir parçası olarak Japonya'da daha geniş bir kitleye tanıtılmış oldu. Aynı yıl ilk defa, Yamada'nın doğduğu bir zamanların Numata Beyliği, bugünkü Gunma eyaletine davet edilmem sayesinde, Yamada ve *Toruko Gakan* hakkında doğduğu topraklarda da geniş bir kitleye hitap edebildim. Bu sırada Gunma eyaletinde yerel bir dergi Yamada hakkında ayrıntılı bir özel sayı da yayınlandı. Bu ziyarette ilk defa Yamada'nın baba tarafı olan Nakamura ailesinin mezarını ve Numata Beyliği Budist Mabedi'ni ziyaret ederek, ailenin bu kolu hakkında bilgi edinebildim.

Türkiye'deki 2010 Japonya Yılı etkinlikleri çerçevesinde, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde Ekrem Işın'ın küratörlüğünde düzenlendiğimiz "Hilâl ve Güneş-İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajirō, Itō Chūta, Ōtani Kōzui" sergisini düzenlemek ve sergiyle ilgili kapsamlı makaleler içeren bir katalog yayınlamakla kalmadık; ilk defa 1993 yılında Kamakura'da görebildiğim Yamada'nın koleksiyonunu, ailenin özel yardımları ve desteğiyle İstanbul'da sergileyebildik. Bu önemli arşiv ve eşyalardan oluşan kaynakları ilk kez ayrıntılı olarak inceleme fırsatını İstanbul'da yakalamam sayesinde, sergi kataloğundaki makalemde Yamada'nın hayatı ve *Toruko Gakan* hakkında ulaştığım yeni, kapsamlı ve derin bilgileri paylaşabildim.

Inaba Chiharu başta olmak üzere bazı araştırmacılar, Yamada'nın biyografisinde yer alan 1904'teki Rus-Japon Savaşı sırasında Boğazlar'dan geçen Rus Gönüllü Donaması'nın gemilerinin geçiş tarihini Viyana'daki Japonya elçiliğine haber verdiğine dair ifadesini, yeter derecede güven veren bir ilk elden kaynak olmadığı gerekçesiyle, hep şüpheyle karşılamışlardı. Ancak aile arşivinde ortaya çıkan ve gemilerin geçiş tarihini kendi elyazısıyla kaydettiği belge, Viyana ve Tokyo'ya tam o sırada yollanan olağanüstü sayıda posta ve telgrafların koçanları, en ilginç de bir Türk'ün yazdığı açıkça anlaşılan ve bir Rus gemisinin geçişini haber veren küçük bir pusula ile bu ifadesinin güvenilirliği kanıtlanmış

oldu. Bu yeni kaynaklar gerçekten Yamada'nın ve herhalde onunla beraber Nakamura'nın da bu görevi yerine getirdiklerini göstermiştir.[109]

Yamada vefatından önce, 1952'de, Türkiye sevdasını yansıtan "Hilâl" anlamındaki mahlası *Shingetsu*'yu da başlığına taşıdığı ve Sanshotei Shūjin'nin (Sançotei Şuucin) kaleme aldığı 新月山田寅次郎 *Shingetsu Yamada Torajirō* adındaki bir nevi resmi biyografisinin yayınlanmasını sağlamıştır. Her biyografide olduğu gibi bu eserde de öznel tarafların olması şüphesiz ki tabiidir. Bu biyografi, Yamada'nın kendi söylemini ve kurgusunu da gözler önüne seren, zihniyet ve kültür tarihi açısından kıymetli bir kaynaktır.

Son zamanlarda Yamada'nın serüvenli hayatı Japonya'daki aile fertlerinin de eserler yazmalarına vesile olmaktadır. Aileden Yamada Kuniki, Sakamoto Toshio (Toşio) ile beraber, "Meiji'nin genç beyefendisi Türkiye'ye sıçradı" gibi bir adla, Yamada'nın hayat hikâyesini akıcı bir üslupla anlatmıştır. 2016'dan itibaren ise Yamada'nın torunu, bugünkü 11. Iemoto (Usta) Yamada Söhen'nin ablası Watari Tsukiko ise Tokyo'nun merkezinde eşiyle sahip oldukları modern sanat müzesi Watarium'un altında, Yamada ile ilgili eser kaleme alan herkesi Yamada Araştırma Topluluğu'nda [Yamada Torajirō Kenkyūkai] ilk defa buluşturmuş, düzenledikleri toplantıların toplu makalelerini yayınlamaya başlamıştır. 19. yüzyıl Japoncasının "ağdalı" bir örneği olan *Toruko Gakan*'daki şiirlerin ve takdim yazılarının bir kısmını ise Keio Üniversitesi'nde Sakamoto Tsutomu yönetiminde bir grup lisansüstü öğrencisi ilk defa modern Japoncaya çevirmeye girişmiş; 2016'da Watarium Müzesi, Yamada'nın yazdığı kısmın ilk çağdaş Japonca çevirisiyle birlikte eserin güzel bir tıpkıbasımını yayınlamıştır.[110] Bu çalışmalar, bu çevirimin hazırlanmasına katkıda bulunduğu için emek verenlere teşekkür borçluyum.

Ancak *Toruko Gakan*'ı nihayet Türkçeye çevirmeye karar verdiğim 2010 yılından itibaren, kendi çevirimde bu çağdaş Japonca çevirilerini kullanmamayı özellikle tercih ettim. Asıl nüshadan okuduğum Meiji Japoncasındaki ifade ve sözcüklerin, modern Japoncada her zaman tam olarak aynı anlamı vermediğini düşünüyorum, bundan dolayı da 1911 baskısı özgün metni esas alarak, çevirimi eski dilin nüanslarını ve havasını yansıtacak biçimde yapmayı daha doğru buldum. Bugünkü Japonca, 19. yüzyıla nazaran, çok daha

---

109 *Hilâl ve Güneş-İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajirō, Itō Chūta, Ōtani Kōzui*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010. Yamada ve dönemi hakkındaki çalışmalar, Japonya Yılı vesilesiyle 2010'da İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde düzenlenen bu sergi kataloğu içindeki makalelerde yer almıştır.

110 Yamada Torajirō, *Toruko Gakan*, Kyoto: Hojodoshuppan Okutabu, 2016.

fazla özleştirilmiş ve klasik Çince terkiplerin hâkimiyetinden epey arındırılmıştır. Osmanlı Türkçesindeki Arapça-Farsça hâkimiyeti ve edebi şiir dilinin Farsça olmasına benzer bir şekilde, 19. yüzyıl Japon aydınları klasik Çinceyi yoğun bir şekilde kullanmayı tercih ediyorlardı. Günümüzde konuşulan ve yazılan Japoncada hâlâ Çince sözcükler varsa da klasik Çince edebi terkipler büyük ölçüde dilden tasfiye edilmiştir.[111]

Bugüne kadar yapılan tüm incelemeler ve çevirilerden farklı olarak, *Toruko Gakan*'ı parçalarına ayırmadan, bir bütün olarak ele almayı tercih ettim. Bir Japon tarihçisi olarak benim için eserin ilginç bir boyutu da, kitap belki daha fikir aşamasındayken, İstanbul'a gelen ve Yamada'nın ağırlayarak yardım ettiği Meiji devri üst düzey siyasetçilerinin, devlet adamlarının, rektörlerin, aristokratların ve yüksek rütbeli subayların, onun ricasını kırmayarak kaleme aldığı ve her biri birer sanat eseri sayılabilecek güzellikteki hatlar, klasik Çin ya da Japon üslubunda şiirler ve taltif yazılarıdır. Bu yazılar, şiirler ve üstün bir estetikle çekilmiş Uzakdoğu hatları, bu diyarı ilk defa gören Japonların Osmanlı İmparatorluğu, Türkler ve o dönemin kozmopolit İstanbul'unu nasıl algıladıklarını görmemizi sağlamaktadır. Dolayısıyla da bize Meiji dünyasını yansıtmaktadır.

Uzun soluklu bir "mücadele" sonucunda, kitabın başlangıç ve son bölümlerinde yer alan klasik Çin veya klasik Japon üslubunda yazılmış şiirler ile –kimileri akıcı, kimileri gayet girift– takdim yazılarını, yazarlarının kimliklerini de imza ve mühürlerden yola çıkıp tespit ederek tamamladım. Bu uzun soluklu çalışmanın hem içime sindiğini hem beni epey uğraştırdığını itiraf etmeliyim. Bu çabalar sayesinde Yamada'nın Japonya'daki toplumsal muhitini, İstanbul'u ziyaret eden Japonların Türkiye algılarını nasıl bir edebi dile dökerek ifade ettiklerini açıkça görebilmek ilk kez mümkün oldu. Uzun yıllar Japonya üzerine çalışmış bir tarihçi olarak baktığımda, 19. yüzyıl Meiji Japonlarının ilk defa gördükleri ve hakkında bilgi edindikleri İstanbul'u tarif etmek için tercih ettikleri sözcükler ile ifadeler, bu coğrafyayı tam da bulundukları anda betimledikleri için kıymet kazanmaktadır. Meiji dönemi insanlarının, henüz bugünkü Japonca gibi sadeleşmemiş, hâlâ klasik Çincenin ağır bastığı ağdalı Japoncaları ile bu farklı dünyayı anlatmaları zihinsel algılarının karmaşık boyutunu gayet iyi yansıtır. Daha sonraları Japonların Türkiye, Türkler, İstanbul imajının nasıl bir söyleme evrildiğine dair ipuçları sunarken, aynı zamanda zihniyetin yıllar içinde değişmeden kalan kısmını da görebilmemizi mümkün kılar.

111 Japoncaya ve 20. yüzyıldaki modernleşme sürecine ait ayrıntılı bilgiler izleyen bölümde yer almaktadır.

Teşekkür bâbında

Yamada ailesi fertleri Sōhenryū Çay Merasimi Okulu 11. Iemoto'su (Usta) Yamada Sōhen, ablası Watari Tsukiko'ya bu çevirinin yapılmasını mümkün kılan yardımları ve destekleri için candan müteşekkirim. Yamada ailesi Türkiye'de Japonya Yılı 2010 etkinlikleri içinde İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde gerçekleştirilen "Hilâl ve Güneş-İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajirō, Itō Chūta, Ōtani Kōzui" sergisinde Yamada'nın bir asır önce İstanbul'unu yansıtan kıymetli koleksiyonunu sergilememizi mümkün kılarak büyük bir cömertlik gösterdiler. Usta Yamada ve eşi Rie Hanım'ın serginin açılışında Pera Müzesi'nde icra ettiği Sōhen usulü çay merasimi İstanbulluları derinden etkiledi. Suna ve İnan Kıraç Vakfı ve Japan Foundation'ın destekleri ile gerçekleşen sergi ve yayınlanan katalog bu tarihi ilk defa İstanbul'da anlatma imkânını sağlamış, bu çevirinin başlamasına da vesile olmuştu.

Bu çalışma sırasında, tüm şiir ve elyazılarının zorlu taraflarını sökmemde yardımcı olan, çeviri hakkında sorularıma cevap veren Japon tarihçi ve dilcileri Yanagida Toshio, Nakamura Naofumi, Saitō Tatsuya, Ōtani Tadatsu, Zeniya Masato ile Japon Osmanlı-Türkiye uzmanları Sakamoto Tsutomu, Suzuki Tadashi, Nagata Yūzō, Nakayama Noriko'ya candan teşekkür ederim. Roppongi'deki International House'un kütüphane sorumlusu Hayashi Rie'ye her uğrayışımda esirgemediği yardımları için teşekkür borçluyum.

Klasik Çince ve klasik Japonca kadar klasik Türkçeyi de mükemmel bilen tanıdığım tek kişi diyebileceğim Sugiyama Tsuyoshi'ye büyük bir fedakârlıkla tüm çeviriyi gözden geçirdiği için mahsus teşekkürlerimi iletmeyi borç bilirim. Sugiyama ile Ankara'da beraber okumaları, tartıştığımız toplantıları büyük bir keyifle anıyorum.

Bu yayını aynı zamanda Osmanlı ve Bizans dünyası hakkında birçok bilgiyle desteklemek gerektiği için Türkiye'de Baha Tanman, Çiğdem Kafesçioğlu, Edhem Eldem, Arzu Öztürkmen, Nevra Necipoğlu, Koray Durak, Anestis Vasilakeris, Ayşenur Tekmen, Tekin Özertem, Çin tarihçileri İsenbike Togan, Giray Fidan, Uluğ Kuzuoğlu, Kiraz Perinçek Karavit ile Esen Çamurdan ve Lara Taş'a, Çin'de Luo Xin, Zan Tao, Xiliang Cui zaman zaman, *Toruko Gakan*'dan bir ayrıntıyı ısrarla sorduğumu eminim hatırlarlar. Kendilerine yardımları için teşekkür etmek isterim.

Japonya'da bana destek veren Columbia ve Keio üniversitelerinde hocam olan Ikei Masaru, günümüzde onun izinden Türkiye ile ilgili işbirliğini sürdüren Shimizu Yuichirō'ya, Japonya'da araştırma yapmama imkân sağladıkları için mahsus teşekkür ederim.

Bu çalışmayı yapmama imkân sağlayan Alexander von Humboldt Vakfı Georg Forster Research Award, University of Göttingen Doğu Asya Çalışmaları Bölüm Başkanı Dominic Sachsenmaier'e de teşekkür borçluyum. Tüm bu zaman içinde bu çalışmayı sürdürmemi mümkün kılan Japan Foundation'a, Keio Üniversitesi'ne, TÜBA'ya destekleri için teşekkür ederim. Türkiye'de Japonya tarihi ve Japonca ile ilgili eğitim ve araştırmayı yapmama imkân sağlayan Boğaziçi Üniversitesi'ne teşekkür ederim.

Bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'na, bu çevirinin yayına hazırlanmasında büyük emeği geçen eski öğrencim Emre Yalçın'a candan teşekkür ederim. Yayınevinde kitaba dair her ayrıntının koordinasyonunu üstlenen Pınar Güven'e şükranlarımı sunmayı borç biliyorum. Şiir çevirilerinde yardımcı olan düzeltmenimiz ve şair Derya Önder'e müteşekkirim.

Bu çeviriyi, hayatıma son zamanlarda neşe ve mutluluk getiren torunum Aydın Esenbel Yılmaz'a atfediyorum.

Japoncanın Yazımı, Modernleşme Serüveni ve Kitapta Kullanılan Çevriyazı Sistemleri Üzerine Notlar

Bazı dilbilimcilere göre Japoncanın Ural-Altay dilleriyle akraba olduğu iddia edilse de bu mesele hâlâ tartışmalı bir konudur. Bu kadar eski bir tarihi bağlantının ispatı mümkün olmasa da Japoncanın dilbilgisi, özellikle de sözdizimi bakımından Türkçeye benzediği rahatlıkla gözlemlenebilir. Japonya'nın 6. yüzyılda yoğun ve hızlı biçimde Çin merkezli Doğu Asya uygarlığına eklemlenmesiyle bir yandan kıtada hâkim olan Budizm ve Konfüçyüsçülük Japon kültürüne nüfuz etti, bir yandan da Japonca Çin'in saray ve devlet dili olan Çincenin imleriyle yazılmaya başlandı. Bu süreçte Japonca kadim kelime dağarcığını korurken, Çin yüksek kültüründen gelen sözcükler Japonca telaffuzlarıyla bu dağarcığa eklendi. Avrupa dillerinde Latince ile Yunancanın, Osmanlı Türkçesinde Arapça ile Farsçanın sarayda, saray çevresindeki üst sınıflar arasında, bu sınıflara hitap eden edebiyat çevrelerinde ve yüksekeğitim kurumlarında hâkimiyet kurduğu gibi Japonya'da da saray ve üst sınıflarda yüksek edebiyat, felsefe ve ilim dili klasik Çince olarak devam etmiştir. Klasik Japonca zaman içinde olgunlaşmıştır.

Klasik Çince, klasik Japon şiirindeki önemini de üst sınıf Japonların yüksek eğitiminin önemli bir parçası olma niteliğini de 19. yüzyılın sonuna dek korumuştur. *Toruko Gakan*'da yer alan Japon şiirlerinin çoğu aslında klasik Çinceyle yazılmıştır; ancak bu şiirler Çincenin kurallarına göre değil, kadim usule uygun olarak *kundoku* denilen Japonca gramere göre okunmaktadır. Çin yazı sistemi, anlamların bağımsız semboller yani imlerle resmedilmesinden doğan çok gelişkin bir imler dizgesinden oluşur. İlk örnekleri MÖ 1000'li yıllarda görülen Çince imler ya da Japonca adıyla *kanji*'ler yüzyıllar içinde kâtipler ve yazarlar tarafından icat edilmişlerdir. Günümüzde sadece Japonlar ile Çinlilerin kullandığı *kanji*, yakın geçmişe dek Kore ve Vietnam dillerini yazmakta da kullanılırdı. Kapsamlı bir Çince/Japonca *kanji* sözlüğünde 50 bin civarında im –yani *kanji* sembolü– mevcuttur. *Kanji*lerin farklı biçimlerde bitiştirilerek kullanılmalarıyla yeni anlamlar ifade etmeleri de mümkündür. Günümüzde yüksekeğitim almış bir Japon ve Çinli, bu geniş im dizgesinin aktif olarak ancak 4000 kadarını kullanır. Lise mezunu bir Japon'un 1850 *kanji* öğrenmesi

yeterli kabul edilir. Japonların 6. yüzyılda tanıştıkları ve kendi dillerinin grameriyle ya da telaffuzuyla bağdaşmayan Çince yazı sistemini Japoncaya uyarlamaları uzun ve zorlu bir süreç olmuştur. *Kanji*ler anlam belirten sembollerdir ve Avrasya'nın batısında kullanılan alfabelerdeki harfler gibi belirli bir sese karşılık gelmezler; dolayısıyla her bir *kanji*nin anlamıyla birlikte ezberlenmesi gerekir. Bir Japon her bir *kanji*yi Çince anlamı, bu anlamın Japoncaya uyarlanmış Çince telaffuzu ve bu anlamın Japoncadaki karşılığıyla birlikte ezberlemek zorundaydı. Bundan dolayı Ortaçağ'dan itibaren her bir *kanji* hem *onyomi* denen Çince okunuşunun Japonca uyarlamasıyla hem *kunyomi* denen öz Japoncasıyla iki –hatta asıl Çince anlamı da hesaba katılırsa– üç ayrı sözcük olarak okunabilir.

Japonlar bu zor sistemi kendi dillerine en az sorun çıkaracak biçimde uyarlamak için Ortaçağ'dan itibaren *katagana* ve *hiragana* denen ve 46'şar imden oluşan iki ayrı fonetik yazı sistemi icat etmişlerdir. Günümüzdeki Japonca yazı sistemi bu üç yazı sisteminin – *kanji*, *katagana* ve *hiragana*– karışımından oluşur. Bu fonetik sistemler a, e, i, u, o gibi sesli harflerle ka, ke, ku, ko gibi hecelerden ibarettir. *Hiragana* cümledeki bağlaçlarla çekim eklerinin fonetik olarak yazılmasını sağlar. *Katagana* ise daha ziyade Japonca olmayan yabancı sözcükleri asıl dillerindeki telaffuzuna yakın ses değerleriyle yazmaya yarayan fonetik bir yazı sistemi olarak kullanılagelmiştir.

Yirminci yüzyılda Japoncayı Latin alfabesiyle doğru biçimde okumayı sağlayan *romaji* (Roma yazısı) çevriyazısı kabul edilmiştir. *Romaji* resmi bir çevriyazı olarak gerekli durumlarda tercih edilen pratik bir alfabedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kabul edilen ve Hepburn sistemi olarak da bilinen *Hebon-shiki* sistemi Japoncanın Latin alfabesiyle yazılışında kullanılır. Sayıların yazımı için de 20. yüzyıl başlarından bu yana Çin rakamları yerine Avrupa dillerinde de kullanılan Arap rakamları tercih edilmektedir.

Bir örnek üzerinde açıklamak gerekirse, "Ben okula gidiyorum" cümlesinin Japoncası *romaji* çevriyazısıyla "watashi wa gakkō ni ikimasu" ya da Türkçe imlaya göre vulgarize edilirse "vataşi va gakkoo ni ikimasu" olarak yazılır. Japoncadaysa *kanji* ve *hiragana* karışımıyla yazılır: 私 (watashi=ben) は (wa=bağlaç) 学校 (gakkō=okul) に (ni= –a eki) 行 (iku=git– fiil kökü) きます (–kimasu= –iyorum fiil çekim eki). Bunlardan "watashi", "gakko" ve "i" *kanji*yle yazılır, dolayısıyla anlam ifade eden imlerdir ve seslendirmeleriyle birlikte ezberlenmeleri gerekir. Diğer imler ise *hiragana*yla yazılmış bağlaçlarla hal ve çekim ekleridir ve Batı Avrasya alfabelerindeki harflere benzer fonetik imlerdir. Yamada *Toruko Gakan*'ı *kanji* ve *hiragana*lardan oluşan modern Japoncayla yazmıştır.

Ancak günümüz Japoncasına kıyasla, o dönemin Japoncasında önemini koruyan ve henüz kullanımdan düşmemiş çok sayıda klasik Çince sözcük ve terkip içeren bir dildir bu. Çağımızın edebiyatçıları edebi dili daha yalın bir ifadeye kavuşturmak için, klasik ağdalı Çince terkiplerden uzaklaşıp olabildiğince konuşma diline yakın bir edebiyat dili kurma yoluna gitmişlerdir. Japon eğitimcileri 19. yüzyıldan başlayarak yazı dilinde *kanji*, *hiragana* ve *kataganay*ı standartlaştırarak yerleştirmek için reformlar yapmışlardır. Yamada'nın kullandığı yazı sisteminde *hiraganan*ın standartlarının henüz oturmamış olduğu dikkat çeker. Yamada İstanbul'da bulunduğu süre içinde Türkçe öğrendiği için kitabında Türkçe sözcükleri *kanji* imleriyle anlamlarını aktaracak biçimde verdikten sonra fonetik *katagana* imleriyle de Türkçe telaffuzunu yansıtacak biçimde yazmıştır. Böylece Türkçeyi sadece yabancı bir dil olarak *katagana*laştırmayıp Japoncaya da uyarlamaktadır. Yamada'nın *kanji*yle yaptığı Türkçe çeviriler, muhtemelen tarihteki ilk örnekler olması bakımından da ilginç bir çeviribilim çalışmasına konu olabilecek zenginliktedir.

Türkçe baskıda, Japonca kitabın en sonunda yer alan "Maziye Bir Bakış" başlıklı bölümün yerini, "Türkiye'yi Ziyaret Eden Erkân ve Zevâtın Şiirleri ve Hatları" bölümüyle yer değiştirerek düzyazılı bölümlerin kesintisizliğini sağladık. Kitabın diğer bölümlerinin kurgusuyla orijinal ara başlıklarını aynen koruduk, kitabın aslında da tematik verilmiş olan alt bölümleri toparlamak için gereken birkaç yerde üst başlıklar ekledik. Kitabın orijinal sayfa düzeninin sanatsal tasarımını çizimleriyle beraber mümkün olduğu kadar korumaya çalıştık, ancak birkaç yerde resimlerin yerlerini değiştirdik.

Türkçe baskıda kullanılan çevriyazı sistemleri

Bu çevirinin ana metninde okuma kolaylığı sağlamak için bazı Japonca ve Çince isimlerle ve sözcüklerin Türkçedeki en yakın okunuşları ilk geçtikleri yerlerde parantez içinde yazılmıştır. Japoncalar Japonya'da Milli Eğitim Bakanlığı'nın kabul ettiği Hepburn çevriyazı usulüne göre *romaji*siyle verilmiştir. Japon tarih ve ölçü sistemlerinin karşılıklarıyla, metin içinde verilebilecek kısalıktaki açıklayıcı ya da düzeltici bilgilerse parantezle metne eklenmiştir. Aynı şekilde Çince sözcükler Çin Halk Cumhuriyeti'nde Çincenin Latin alfabesiyle yazılması için kullanılan Pinyin çevriyazısıyla verilmiştir. Araştırmacılar için sözcüklerin kaynak taramasında Hepburn/*romaji* Japonca yazılımı ve Pinyin Çince yazılımı gerekecektir. Önemli Çince ve Japonca sözcüklerin yanına bu dillerdeki yazılışları da verilmektedir. Ancak *samuray*, *şinto*, *şogun* gibi Türkçeye girmiş olan sözcükler

Türkçe imlaya göre verilip *romaji*leri dipnotta belirtilmektedir. Japonca Hepburn/*romaji* yönteminde pek çok ses Türkçe okunuşuyla örtüşür. Farklı telaffuzu olan harfler şu şekilde okunmalıdır:

ai, ei: ay, ey
ch: ç
ı ve i: aynı sestir "i"
j: c
ō: uzun "o", yani "oo"
sh: ş
tsu: Türkçede böyle bir ses olmadığı için en zor seslerden biridir. Kısa bir tıslamaya telaffuz etmek Japoncadaki bu sese en yakın sonucu verir; dişler kapalı olarak ön dişlerin arasından "ts" sesi çıkarılır.
ü: uzun "u", yani "uu"
w: v

Çince Pinyin imlasında Türkçede bulunmayan ya da Türk alfabesindekinden farklı seslere karşılık gelen harflerin yaklaşık Türkçe okunuşları şöyledir:

c: ts
ch: ç
e: sessiz harflerden sonra ve iki sessiz harf arasında "ı", sesli harflerden önce veya cümle başındayken "e"
j: c
ng: damaksıl "n" yani geniz "n"sine karşılık gelen tek bir sestir, bazı çevriyazı sistemlerinde "ñ" olarak da gösterilir.
q: ç
sh: ş
w: v
x: ş
zh: c

Selçuk Esenbel
15 Eylül 2021

RESİMLİ TÜRKİYE GÖZLEMLERİ

土耳古畫観 **TORUKO GAKAN**

Yamada Torajirō

Tokyo

Hakubunkan Yayınevi

塗山旭題 **Tōyama Akira** [hattat]

Meiji 44 [1911] Ocak 6

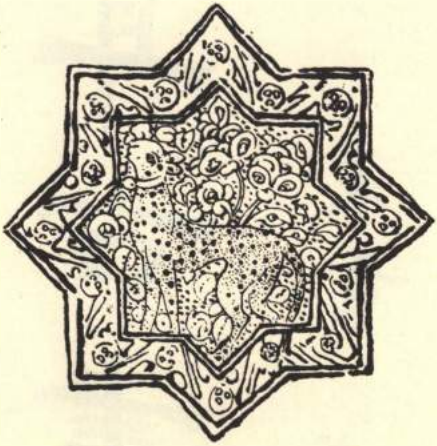

山田寅次郎著

土耳古畫觀

東京　博文館

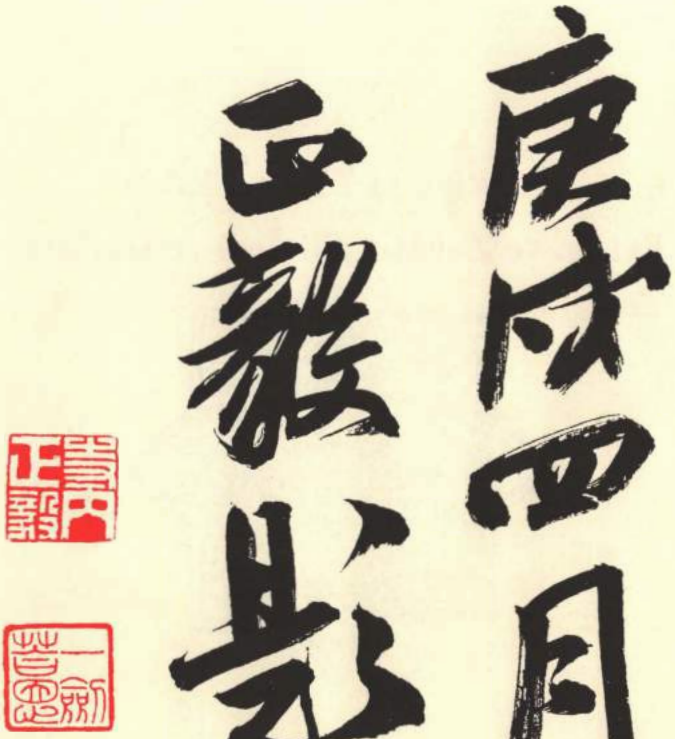
奎山旭題

[Bir Selçuklu çinisi]

Türkiye'yi Ziyaret Eden Erkân ve Zevâtın Şiirleri ve Hatları*

* "Lütfedip Kitabı Yazılarıyla Şereflendirenlerin Listesi" ve listede yer alan isimlerin kısa biyografileri kitabın sonunda yer almaktadır.

庚戌四月
Köpek yılı [1910], Nisan ayı

正毅題
[Mühür] Terauchi Masatake yazdı.

揚新
輝月

Hilâl yükseldikçe
parlıyor

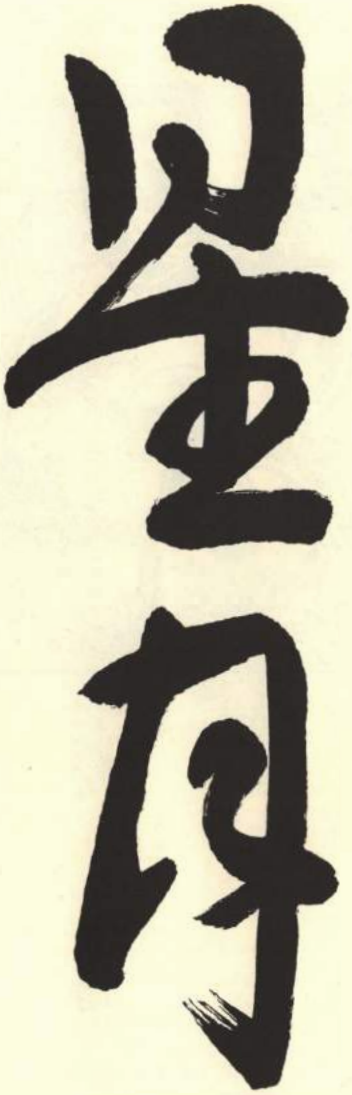

光
明

Nûr-i Ziya[1]
[Mühür] Kiyoura Keigo

---

1 Burada ifade edilen nûr-i ziya kavramı, *kōmyō*, Budizmde aydınlanma ışığı demektir.

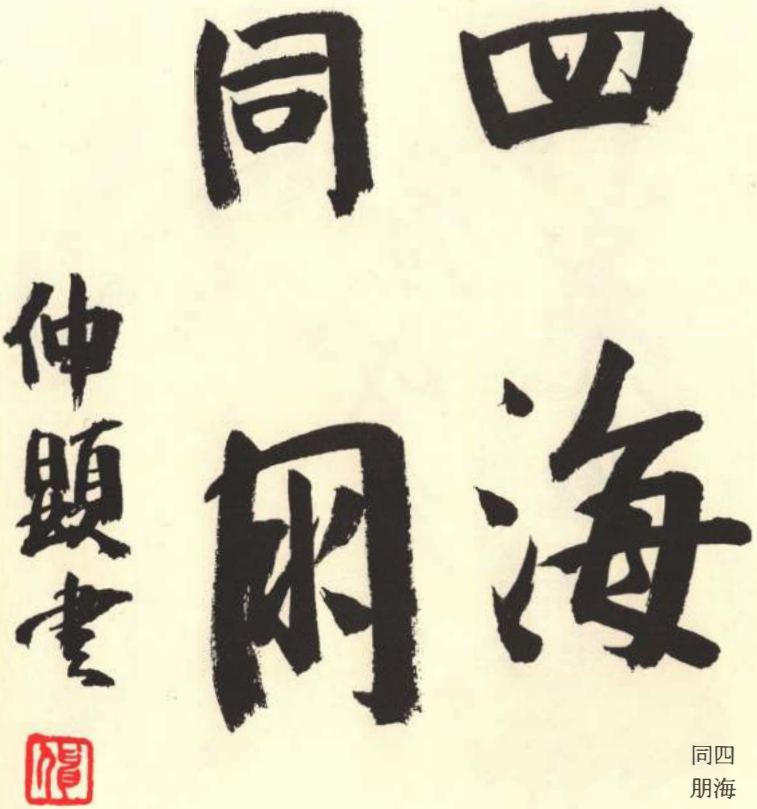
星
月

Ay Yıldız

*İznik işi çini karo**

* Yamada kitaptaki birçok çini ve mermer süslemenin açıklamalarında *kadim Arabi usul* gibi bir tanım kullanmaktadır. Çiğdem Kafesçioğlu bu kelime seçiminin, 19. yüzyılda Avrupa sanat tarihçilerinin İslam sanatındaki soyut ve geometrik desenleri genel olarak *arabesk* olarak tanımlamalarından kaynaklandığını düşünmektedir. Yamada kitapta 15. ve 16. yüzyıl yapımı mermer oyma, tabak, maşrapa ve sürahilerin klasik hatayî ve rumî desenlerini bu anlamda *kadim Arabi usul* olarak açıklamakta, daha sonra üretilmiş 18. ve 19. yüzyıl naturel çiçek ve yaprak el işi desenlerini Türk usulü olarak ayırmaktadır. Bu eserlerin günümüz sanat tarihçilerinin bilimsel çalışmalarına göre Osmanlı İznik veya Kütahya eserleriyle aynı üslubu sergilediği bariz olduğundan çeviride bu terminolojiyi kullanmayı uygun gördük.
Bkz. Gülru Necipoğlu, "L'idée de décor dans les régimes de visualité islamiques", *Purs décors? Arts de l 'Islam, regards du XIXe siècle*, (haz.) Rémi Labrusse, Paris: Musée du Louvre, 2007, s. 10-23; Çiğdem Kafesçioğlu, "Görsel Sanatlar", *Türkiye Tarihi 1453-1603*, Suraiya Faroqhi, Kate Fleet (haz.), Egemen Özkan (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016, s. 551-652.

同四
朋海
Dört deniz
Dost **[Dünya kardeşliği]**

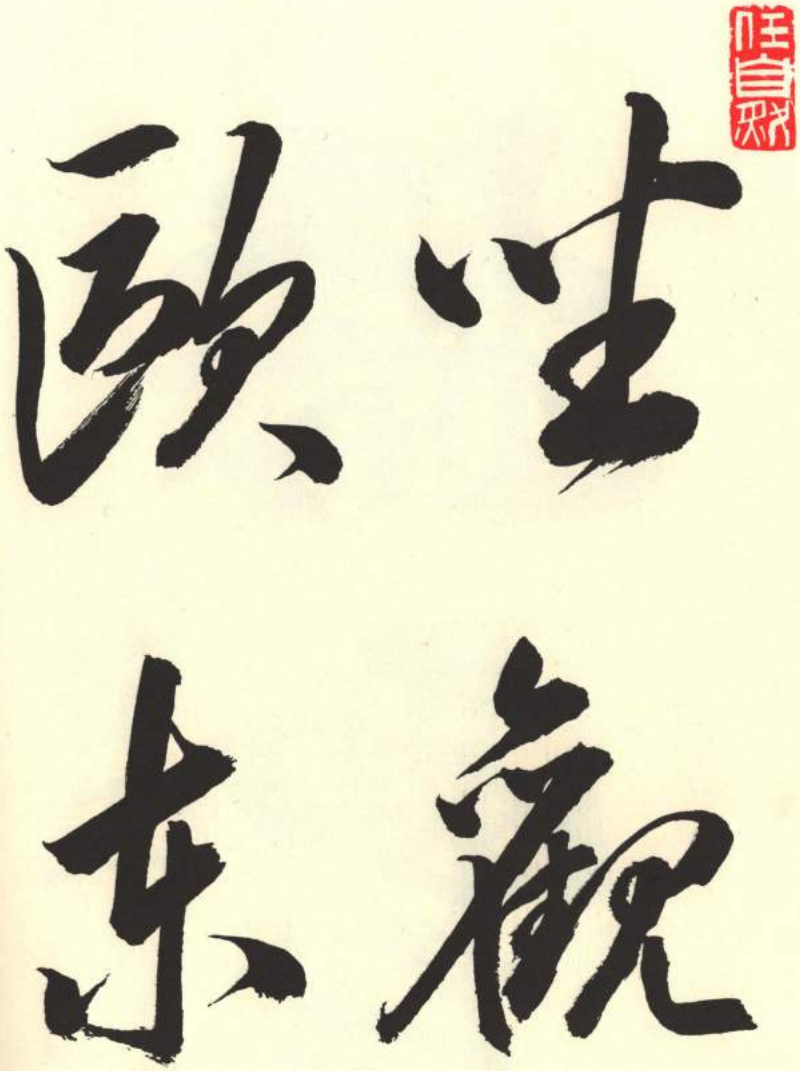
伸顕書
Nobuaki yazdı

庚戌春日
光臣
Köpek Yılı [1910]
Bahar günü
Mitsuomi

陸軍中将
[Mühür] Rikugun Chūjō,
Japon ordusu korgenerali (ferik)

神尾光臣
[Mühür] Kamio Mitsuomi

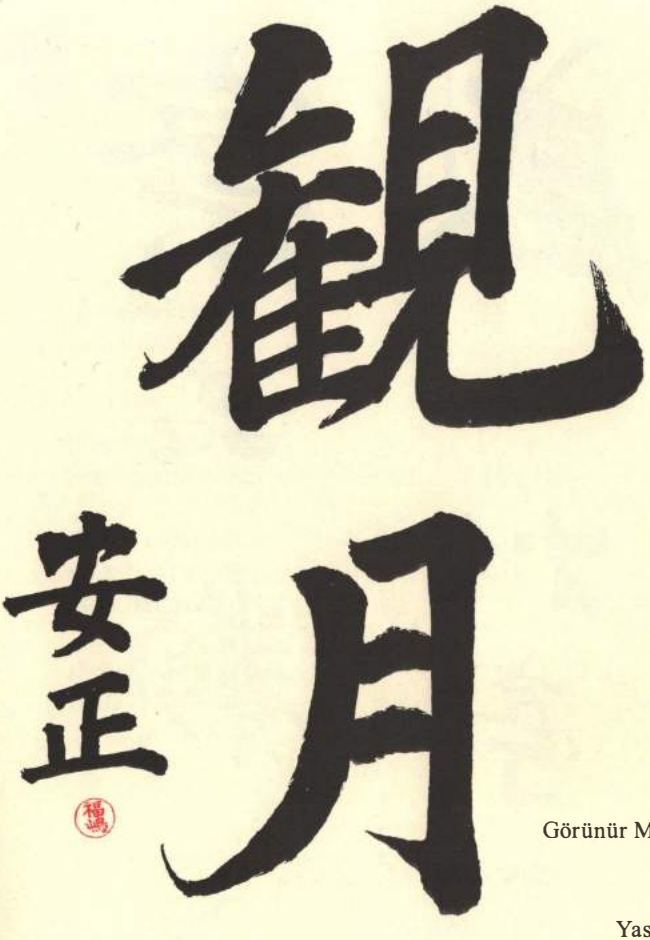

歐坐
東観
Otur seyreyle
Doğu'sunu Avrupa'nın
光臣題
[Mühür] Mitsuomi yazdı

搬雲

Dağılınca Bulutlar

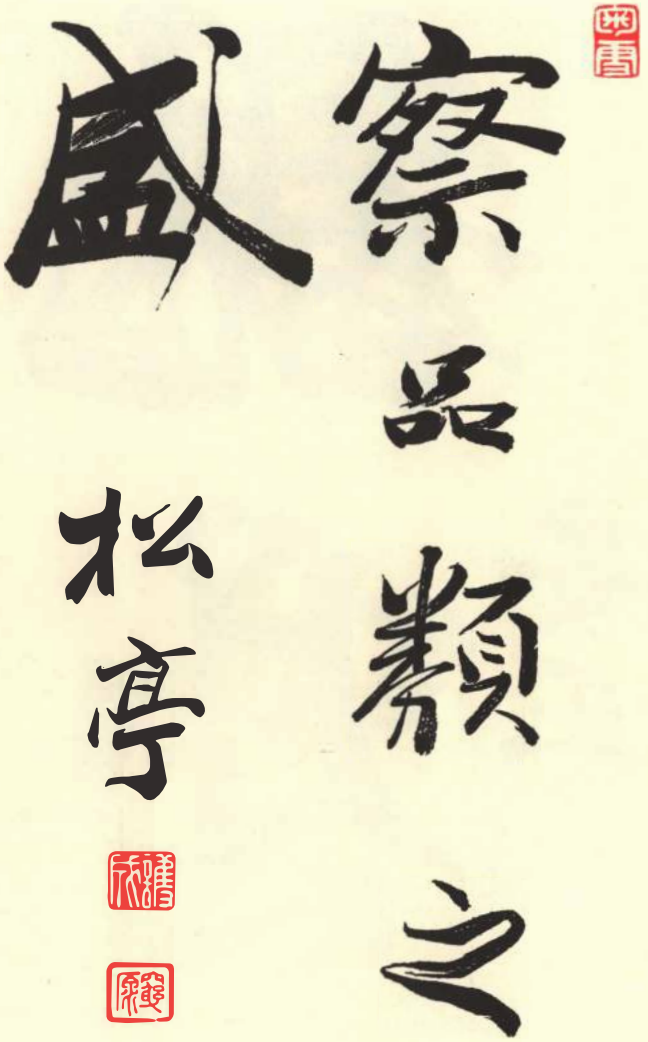

観
月
Görünür Mehtap[2]

安正
Yasumasa

福島
[Mühür] Fukushima

2 Klasik Çince 撥雲観月 bulutlar dağılınca yol gözükür veya mehtap görülür, deyişinden. Türkçedeki, yağmur diner, güneş açar gibi, sıkıntılar mutlaka bir gün dağılır ve her şey iyileşir anlamındadır.
Bu iki sayfa, Albay Fukushima Yasumasa'nın 福島安正 fırçasından çıkmadır.

察品類之
盛
松亭

Temaşa et	盛 察[4]
Varlıklar	品
Envai çeşit	類
	之

[Sol alttaki imza]
Çam Kulübesi 松亭

[Sağ üstteki mühür]
Serpiştiren Kar/Krizantem 芻雪

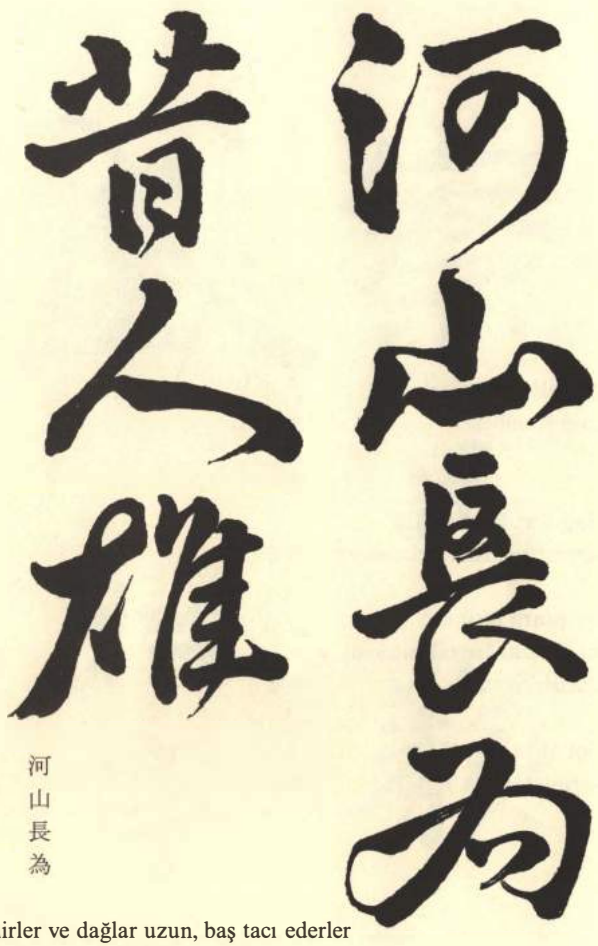
[İmzanın altında, sol üstteki hattat mühürü]
Morishige 護成

[Sol alttaki mühür]
Derinlemesine Tetkik[3] 窮原

---

3 Burada, Marki Hosokawa Morishige'nin 細川護成 elyazısıyla yazılan hattının altında sol tarafında 護成 Morishige'nin mührü basılı. Onun altında mahlas olduğunu düşündüren 窮原 *kyūbara* (derinlemesine tetkik) mührü, yukarıda sağ üst köşede ise yazılan yazının genel havasını yansıtmak için verilen ad, 芻雪 (serpiştiren kar/krizantem) mührü mevcut. Hattın sol alt kısmındaki *shōtei* 松亭 (çam kulübesi) yazısı ise hattın yazıldığı mekâna gönderme yapıyor; burası Hosokawa ailesinin bugün bir park olan Tokyo'daki eski malikânelerinin bahçesindeki *Shōseikaku* 松聲閣 (çam sesleri kasrı) olmalıdır. Bu küçük ev, Hosokawa ailesinin eğitim ve ilmi tetkikler mekânı olarak kullanılırmış. Hat ve resimlerde birçok mühür kullanılması ayrıca esere başka duygusal boyutlar katmak için olağandır.

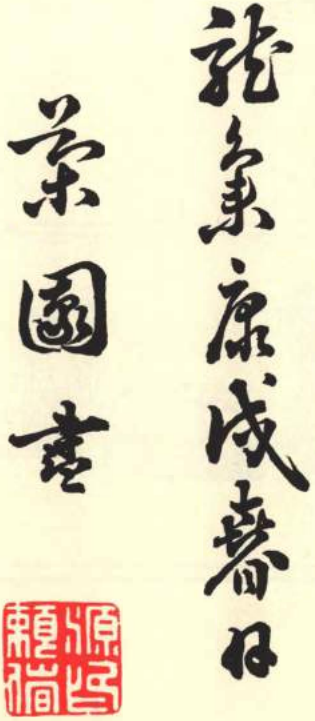
4 Wang Xizhi'nin 王羲之 (303-361) bir şiirinden alıntı. Bu Çinli şair meşhur bir hattattı, hat sanatının piri diye bilinir. Jin hanedanı döneminde yaşadı. Göktürklerle mücadelesiyle tanınan Tang hükümdarı Taizong bu şiirin alındığı hat eserini çok beğendiği için öldüğünde kabrine beraber gömülmüştür. Bu hattaki ifade, şairin 蘭亭集序 *Lanting Ji Xu* [Orkide kasrında bestelenen şiirlere giriş] adlı eserindeki uzun şiirindendir: 仰観宇宙之大俯擦品類之盛 *Bak yukarı, nasıl sonsuz büyük kâinat / Bak aşağı temaşa et, varlıklar envai çeşit.* Klasik Çin düşüncesinde, Gök Tanrı'yı temsil eden kâinatın kapsayıcı sonsuz büyüklüğü ile yeryüzünde yaşayan varlıkların çeşitliliği arasında mükemmel uyum vardır.

河山長為
昔人雄

Nehirler ve dağlar uzun, baş tacı ederler
Kadim insanların kahramanlığını[5]

5 Kubilay Han'ın kurduğu Yuan Hanedanlığı (1260-1368) döneminde yazılmış bir şiirden alıntı. Qing Hanedanlığı (1644-1911) âlimlerinden Gu Sili'nin 顧嗣立 (1669-1722) yayınladığı *Yuan shi xuan* 元詩選 [Yuan Hanedanlığı şiiri seçmeleri] eserinden. Kuzey Çin'in en iyi şairlerinden ve Türk soyundan Topalardan gelen bir aileye mensup olan, Jin Hanedanlığı'nda şair Yuan Hao-wen'in 元好問 (1190-1257) ünlü bir şiirinin ikinci mısrası: 草木暗随秋気老。河山長為昔人雄 *Bitkiler ve ağaçlar sükûnetli, boyun eğerler sonbahar havasının yaşlılığına/ Nehirler ve dağlar uzun, baş tacı ederler kadim insanların kahramanlığını.* Columbia Üniversitesi'nde doktorasını aldıktan sonra Washington University St. Louis'de Çin tarihi dersleri veren, Boğaziçi Üniversitesi'nden öğrencim Uluğ Kuzuoğlu'na göre bu dizeler Han Hanedanlığı'ndan İmparator Guangwu'nun Kızıl Kaşlar İsyanı'nı bastıran kahramanlarına bir methiyedir. Moğolların elinde hapis yatmış olan şairin, geçmişin muhteşem zamanlarına hasret duyması olarak da yorumlanabilir.

龍集庚戌春日

Köpek yılı içinde Bahar Günü

菊園書

Krizantem Bahçesi yazdı

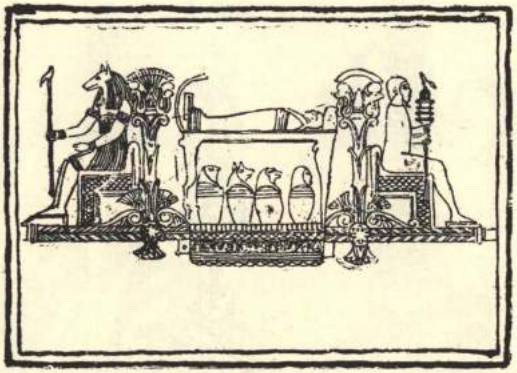
源頼倫

[Mühür:] Minamoto Yorimichi

菊園

[Mühür:] Krizantem Bahçesi[6]

6 Bu şiiri yazan Tokugawa Yorimichi'nin mahlası 菊園 *hien*, krizantem bahçesi demektir.

Eski Mısır resmi

Takdim Yazıları

I

Baron Sakatani Yoshirō

Maliye eski bakanı

Dostum Yamada Torajirō Bey, uzun yıllardan beri Türkiye'nin payitahtı olan Kostantiniye şehrinde yaşıyor ve orada Nakamura Mağazası'nı idare ediyor. İşlerinden arta kalan boş zamanlarda, gördüklerini ve duyduklarını kaydettiği eserinin adını *Toruko Gakan* koydu. Bu eser yakın bir zamanda yayına hazırlanıp kamuya arz edilme aşamasına gelince, bendenizden bir takdim yazısı rica edildi. Ben Meiji 41 [1908] yılının Ağustos ayında Türk payitahtına seyahat etmiştim. Yamada Bey o sırada orada değildi. Aynı mağazanın çalışanlarından Nakamura Eiichi, bana misafirperverlik gösterip Doğu'dan gelen bu yorgun yolcunun mihmandarlığını üstlendi, seyahat yalnızlığımı gidererek beni rahat ettirdi ve güzel bir zaman geçirmeme vesile oldu.[7] Dolayısıyla, bu takdim yazısını yazmadan edemezdim.

---

7 Mihmandar tabiri, Doğu'dan gelen yorgun seyyahı ağırlayarak ev sahipliği yapan kişi için kullanılmış. Bu tabir Çin klasiklerinden "İlkbahar ve Sonbahar Kayıtları" olarak bilinen ilk tarih eserinden alınmadır. Bu eser Çin tarihinde MÖ 722-481 arasındaki Savaşan Beylikler Dönemi'ni anlatır. Eseri Konfüçyüs'ün yazdığı rivayet edilmiştir. Bu kelime seçimi, Japonların İstanbul izlenimlerini yazıya dökerken klasik Çin kültüründen ilham alışlarına tipik bir örnektir.

土耳古畫觀序

友人山田寅次郎君多年土京「コンスタンチノープル」府に在りて同地中村商店の經營を掌握し業務の餘暇視察する所を集錄し名けて土耳古畫觀と云ふ近日刊行世に公にせんとし來て余に序文を需む余未明治四十一年八月土京に赴く當時山田天不幸歿り生存中村榮一氏余が爲め東道の主人たり頗る旅情を慰せり序文の嘱辭するに當りても亦なほ

Türkiye adı verilen bu ülke, iki kıtaya birden, Avrupa ve Asya'ya yayıldığından ülkenin payitahtı bu ikisinin arasındaki bir boğazın kıyısında bulunmaktadır. Bir başka deyişle, burası cihan devletlerinin sahip olmak için çatıştığı topraklardır. Zira buraya hâkim olanlar cihanın dört bucağına da hâkim olmuşlardır. Bundan dolayı eski çağlardan beri buranın hâkimi çok defalar değişmiştir. Bazen Avrupalılar burayı kendi toprakları olarak yönetmiş, bazen Asyalılar buralara sahip olmuştur. Buranın en son hâkimi Türklerdir, dolayısıyla, Asya halklarının gücünü biraz da olsa, Avrupa'nın bir köşesinde muhafaza ederek sürdürmektedirler. Fakat, muasır medeniyet ve bilimin ilerlemesi çoğunlukla Avrupa halklarının inhisarında gerçekleştiğinden, Avrupa'nın zenginliği ve gücü tüm dünyaya hükmetmektedir.

夫れ土耳古は欧亜両大洲を跨り而して土
京を其咽喉に位す所謂天下必争の地に
して先つ之に據る者以て四方を制するを
得るが故に古来数次主を変へ戎狄之を有
而して最後の主人たるは土耳古人なりて
終に亜細亜人種の勢力を欧洲の一隅に
保持するものなり
蓋し近世文明学術の進歩を政羅巴人
種の強特得たり其実後世界を統

Uzakdoğu'yu bir kenara bırakırsak, Asya'nın çoğu, Avrupa'nın boyunduruğu altında ezilmekte; sonunda da toprakları işgal edilip sömürgeleştirilmenin kötü kaderine boyun eğmekten kaçınamamakta. Fakat Türkiye, iktidarının çürümüşlüğü ve çökmekte olmasına rağmen, bir şekilde başarıyla bu kadar tehlike içinden kıl payı kurtulup kendi bağımsızlığını korumaktadır. Buna gerçekten şans eseri denilmelidir. Ben Türkiye payitahtına geldiğimde, o zaman Jön Türkler'in partisi iktidarı ele geçirip padişahtan Meşrutiyet'i hayata geçireceğine ve Meclis'i toplayacağına dair resmi olarak söz aldı. Halk bunu büyük tezahürat ile karşıladı. Payitahtta bulunduğum günler zarfında, halkın hissiyatına şahit olup bu ahvali inceleyebildim.

す極東を除き亜細亜の大部分は其勢力
の為に壓倒せられ終ふ併呑の運命を遭
遇せざるに免れざるに至れり而して土耳古
か其國政の腐敗衰頽せるふも拘らず善く
危機一髪の間に其獨立を維持し来
たるを真ふ偶然と云ふ可らず
余の土ふに到るや當時青年土耳古黨
勢力を得土耳古帝は憲法の實施と
議會の召集とを公約せら然れ民心大に活氣
を帯びり余留ふ數日民情を察し其

Halkın duyguları bizim ülkemizin son zamanlardaki terakkisinden derinden etkilenmiş, halk Japonlara karşı hürmet ve takdir hisleri taşıyor.

Göz alıcı bir manzarası olan bu yer, tarihiyle birlikte insanda ebedi hisler uyandırıyor. Türk payitahtından ayrılırken Japonlar bilsinler ki, tam da şimdi ve bütün yüreğiyle bir uyanış içinde olan bu Türklere karşı, aynı hissiyatla yaklaşmamızın elzem olduğu inancını derin bir şekilde aklıma nakşettim. Ah! Türklerin payitahtında geçirdiğim sayılı günlerde topu topu birkaç yer gördüm. Buna rağmen izlenimlerimi hafızamda aynen muhafaza ediyorum.

勝を探る其民情は我邦近時國運の
進歩を深く刺激せられ日本人を敬慕す
るの念切なり其系統を風光と歴史とを兼
有し人をして無限の感慨を生ぜしむ
而して余の去京をきらんとするや日本人は宜
く滿腔赤誠將た覺醒せんとするの
土耳古人を守すべしとの感念を深く脳
裏に印象せり
噫余の土京を去るや僅に數日其見る所一
小部分に過きざるも尚此所感あり況んや

Hele o Yamada Bey! Bu topraklarda yaşadığı uzun yıllar boyunca her dakika sıkıntıların üstesinden gelirken gösterdiği büyük gayretle Japon-Türk ticaretinin yolunu açtı. Sabahtan akşama bu toprakların insanlarıyla yakın oldu ve geniş bir muhitle münasebetler kurdu. Onun tefekkürünün ne kadar önemli olduğunu bilin.

Her ne kadar, bu kitap bir nevi resimli intibalar çerçevesinde kalıyor gibi görünse de Yamada'nın izlenimlerinin derinliğini satır aralarında okumak mümkündür. Bu eseri, sadece Yamada'nın iş hayatı ve çalışmalarının bir güzel hatırası olarak değil, aynı zamanda Japon-Türk ilişkilerinin başlangıç tarihinin bir kutlama vesilesi olarak tanımlamak gerekir.

Meiji 43 yılı [1910] ikinci ay sonu

芳水漁夫

[Mühür] Mis Kokulu Sularda Balık Tutan[8] Sakatani Yoshirō yazdı.

8 Sakatani Yoshirō'nun mahlası olan *Hyōsui gyofu*, balıkçı –tam olarak, mis kokulu sularda balık tutan kişi– anlamına gelir. Bu mahlası, tıpkı *Halikarnas Balıkçısı* gibi, hayatın tadını çıkararak doğayla barışık sürdüğü mütevazı yaşamını ifade etmek için seçmiştir.

山田天爵君甚地ヲ在リ刻苦シテ日土ノ
貿易ヲ開キ朝夕虔ク其士民ヲ接ス
ル等ヤ其感慨ノ多大ナル知ル可キナリ
今此書ヲ示贈画舫ニ止ラス雅感慨ノ存
在ヲ所自ラ紙背ヲ在リ猶リ君カ事業ノ
好記念タル而已ニ止ラス實ニ日土交通来
歴ノ記念ト謂フ可シ矣

明治四十三年二月下浣

芳水漁夫 阪谷芳郎 識

II

Nagasaki Shōgo

Diplomat

Yamada Torajirō Bey, ufukların çok ötesindeki diyarlara gidip insanların henüz aklına bile gelmeyen yerleri keşfederek ilerledi. Herkesten önce Türkiye'ye gelip o ülkenin insanlarının duyguları ile âdetlerinden, nizamları ve maddi şartlarına kadar inceleyip araştırarak geniş bir şekilde o memleketin saray ve cemiyeti ile münasebetlerini geliştirdi. Türkiye ile ticaretimizin önünü açtı. Ticaretin iki taraflı gelişmesi için büyük gayret sarf etti. Ayrıca kendisi bu ülkenin dilini bildiği için ülkenin şartlarını bir mütehassıs düzeyinde teferruatıyla tanıyordu. Dolayısıyla ülkemizden ziyarete gelen erkân ve zevat, Yamada'nın yardımları sayesinde seyahatleri sırasında işlerini kolaylıkla halledebilmişlerdir. Kendisi, bu zengin bilgisini kullanarak, uzun yıllar topladığı belgelere dayalı, resimlerle desteklediği izlenimlerini topladığı bir eser yayınlamayı düşünmüştür. Takdir edileceği gibi bu kitap, Türkiye'nin hakiki şartlarını ortaya koyup herkesin bir nebze bu ülke hakkında bilgilenmesini sağladığı için son derecede faydalı bir eser olduğundan, şahsım adına, geniş bir kesime erişmesini isterim.

Meiji 43, birinci ay [1910 Ocak] evahiri[9]

Shōgo

---

9 Tang Hanedanlığı döneminde devlet memurlarının yıkanıp temizlenmeleri için 10 günde bir tatil verildiğinden, bir ay, 10 günlük üç dilime bölünür ve bu tatiller 上浣 *ilk temizlik*, 中浣 *orta temizlik*, 下浣 *son temizlik* diye adlandırılırdı (S. Esenbel). Akdeniz kültürlerinde de benzer bir adlandırma söz konusudur, Osmanlı Türkçesine Arapçadan geçen bu onar günlük dilimlerin adları Çincedekine benzer biçimde sırasıyla *evail* (ilk günler, ay başları), *evasıt* (orta günler, ay ortaları) ve *evahir* (son günler, ay sonları) olarak adlandırılırdı (y.h.n.).

山田寅次郎氏ハ曩ニ人ノ未タ眼ヲ放タサル所ニ放チ人ノ未タ想ハサル所ヲ想ヒ率先土耳其國ニ入リテ其人情風俗ヨリ制度文物ヲ視察探究シ廣ク朝野ノ人士ニ交リ彼我貿易ノ先途ヲ開キ其有無ヲ通センコトヲ期セリ且同氏ハ其語學ニ通シ國情ニ明カナルヲ以テ本邦ヨリ歴遊スル貴顯紳士ノ依テ便宜ヲ得タルコト尠カラサルヘシ頃者同氏ハ該博ノ識見ヲ以テ年來獲タル斬新ノ材料ニ資リ画觀ヲ編シテ之ヲ公ニセントス惟フニ此書ハ土國ノ眞相ヲ洞開シ世人ヲシテ其國情ノ一斑ヲ窺フコトヲ得セシメ大ニ裨益スル所アルヤ知ルヘキ也

明治四十三年一月下浣　省吾

III

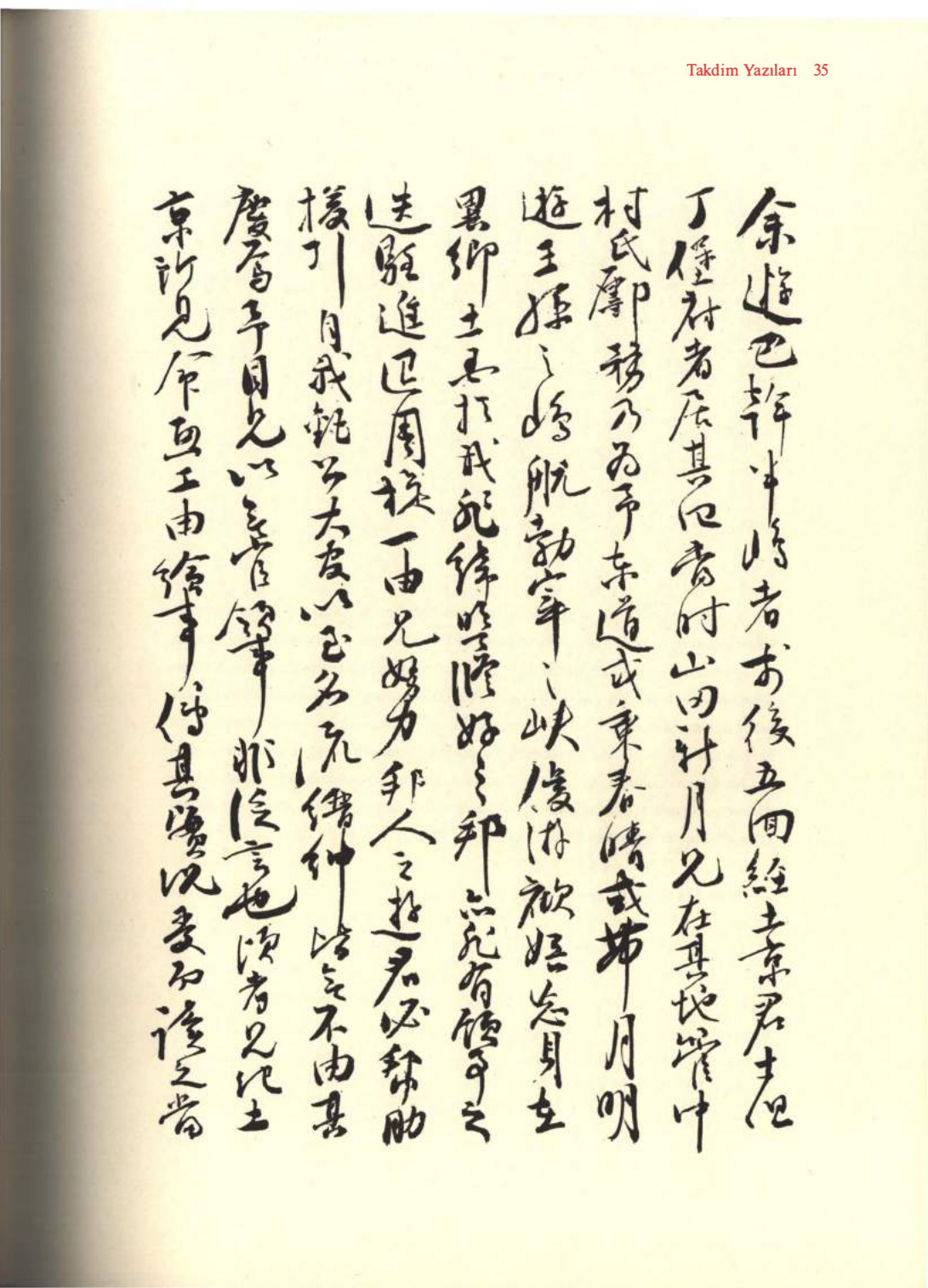
Asahina Chisen

Gazeteci

Balkan yarımadasına toplam beş kez seyahat ettim, Türkiye'nin payitahtı Kostantiniye'yi dördüncü yolculuğum sırasında ziyaret ettim. O zaman, Shingetsu (Hilâl) Yamada Bey orada bulunan Nakamura Mağazası'nı idare ediyordu. Orada, kendileri bana rehberlik etme görevini üstlendiler. Bazen parlak bahar güneşine çıktık, bazen mehtabın şavkını devşirdik, Prens Adaları'na gezmeye gittik, Boğaz sahillerini vapurdan seyrettik, bu gezintilerin verdiği mutluluk, bana yabancı bir ülkede olduğumu unutturacak derecedeydi.

Türkiye, ülkemiz Japonya ile dostluk anlaşması imzalamadığından buraya bir konsolos tayin edilmemiştir. Bu memlekette serbestçe dolaşabilmemizin tek sebebi, sadece ağabeyimizin gayretleridir. Ülkemizden buraya seyahat eden önemli şahsiyetler, mutlaka onun yardımını talep ederler. Bizim devlet adamlarımız ve vekillerimizden, meşhur kişiler ve yüksek mevkilerdeki zevata kadar hepsi onu tanımaktan memnun olmuştur, aralarında mütehassis olmayan yoktur. Ben kendisini gayriresmi konsolos olarak adlandırmak isterim –ve bunu sadece laf olsun diye söylemiyorum.

Bu arada ağabeyimiz, Türkiye'de gördüklerini kaydedip bir resim zanaatkârına resimlerini çizdirerek bunlar yoluyla Türkiye'nin hakiki halini anlatmış. Kitabı okuduğumda, o seyahatimin hatırası ve o esnada yaşadığım serüvenler sıra sıra gözlerimin önünde canlandı. Japonya'ya döndükten sonra hemen unuttuğum hatıraları, bu kitap bana sanki dünmüş gibi tekrar hatırlattı. Bu kitap oradaki tabiatı da, ahvalini avcumun içinde gibi gerçekçi bir şekilde canlandırıyor. Ne şahane. Devlet erkânının eseri kutlamak üzere yazdığı ve kitabın başlangıç kısmında sıralanmış takdim yazıları adeta kudretleriyle yarış halindeler bu kitapta.

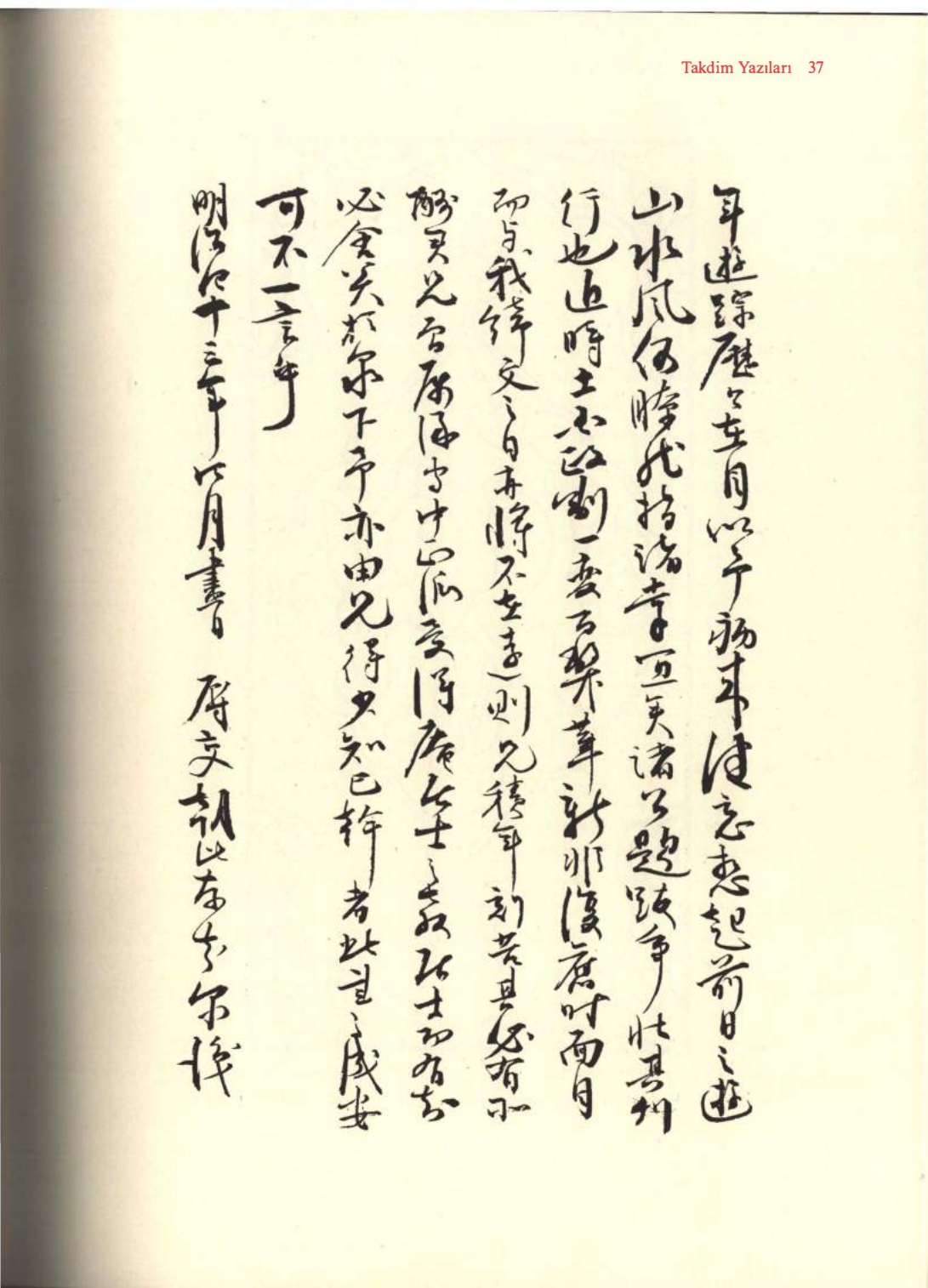

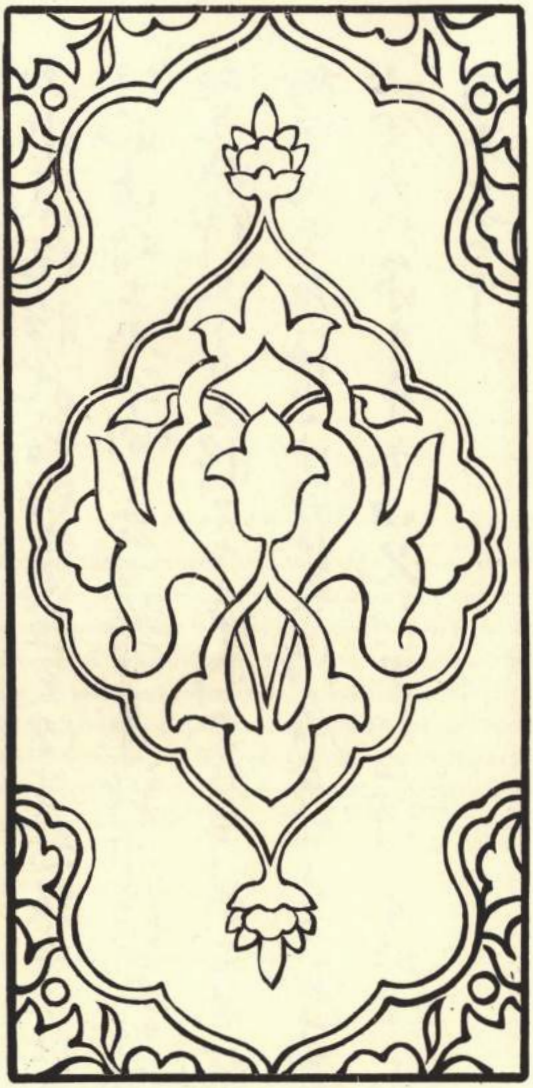
Son zamanlarda Türkiye'nin düzeni toptan değişti, birçok yozlaşmışlık ıslah edilmekte. Benim ziyaret ettiğim dönemki şartların da bir daha geri gelmemecesine değişmekte olduğunu tahmin ediyorum. Bizim ülkemizle anlaşma imzalanmasının da çok uzak olmadığını düşünüyorum. Bu gerçekleştiğinde Yamada'nın uzun yıllardır çektiği tüm meşakkatler de karşılığını bulacaktır. Kendileri şahsen, muhafazakâr eğilimli olup General Torio Koyata'nın[10] öğretilerini benimsemiştir. Koyata Bey, Yamada'nın yaptıklarını bilse mutlaka öbür dünyadan gülümserdi. Ben de Yamada Ağabeyim sayesinde Balkan yarımadasının durumunu bir miktar öğrendiğimden, bu kitabın ortaya çıkmasına birkaç kelimeyle de olsa katkıda bulunmazlık edemezdim.

Meiji 43 [1910], Nisan, son gün

Naçizane bendeniz Asahina Chisen kaydetti.

10 General Torio Koyata 鳥小弥太 (1848-1905), ordu mensubu, siyasetçi. Köken olarak Meiji Restorasyonu'nu yapan Chöshü Hanlığı'ndan, ancak 1868'den sonra Soylular Meclisi'nde Chūseisha (中正社, muhafazakârlar) grubunun temsilcisi, *Hoshushinron* (保守新論; Yeni muhafazakâr görüş) dergisini yayınladı. Bu ifadeden anlaşıldığına göre, Yamada ılımlı muhafazakâr olarak tanınmaktaydı. General Torio, milliyetçi görüşleriyle, dönemin aşırı Batılılaşmasını eleştirmiştir. Japonya Çay Merasimi Okulları Derneği'nin başkanlığını yapmış olduğundan, Yamada ile çay merasimi camiası üzerinden tanışmış da olabilir. Ayrıca Yamada, General Torio'nun kurduğu Chūseisha cemiyetinin bir dönem üyesi olmuştur.

*Mermer üzerine rumî işleme, 14-15. yüzyıl.**

* Özgün metinde, *Arabi* usul.

Açıklama

1. Japonya ile Türkiye arasında gidip geldiğim 18 yılı aşkın zaman zarfında Avrupa'nın doğusundaki bu atmosferi, kültürü görüp tetkik etmek için epeyce fırsatım oldu. Yine de burasının şartları hakkında hâlâ tam vâkıf olamadığım hususlar şüphesiz kalmıştır. Bu âlemde beş kıtanın genel ahval ve şeraiti hakkında mütalaada bulunarak, ülkemizin kaderini tayin etmek gibi emelleri olan insanlar varsa da, benim isteğim bu değil ve bunu yapmak istemiyorum. Bu derlemede sadece duyduklarımı, gördüklerimi çalakalem kaydettim. Bu cüretimle, ileri gelen dostlarımın bir nebze iltifat ve tebessümlerine mazhar olmayı istiyorum sadece.

2. Geçmiş yıllarda Prens Konoe'nin[1] tavsiyesi üzerine, Türkiye'nin örf ve âdetleri ile ahvali hakkında pek çok yazı kaleme alarak gazete ve dergilerde yayınladığım oldu. Bu kitabı derlerken yeri geldiğinde bunlardan epey bir kısmını elden geçirdim ve eklerle genişlettim.

3. Resim ve fotoğrafı çok sevdiğimden uzun yıllar Türkiye'de iken topladığım Türkiye kültür ve coğrafyası ile ilgili kutularca resim ve fotoğrafım var. Beyaz atıma binip şehrin banliyölerinde pınar sularını avuçlarımla içtiğim, yandan çarklı vapurla seyrettiğim Boğaziçi'nin manzarasına hayran kaldığım zamanlarda Kodak kameramla fotoğraflar da çektim. Tek başlarına bana mutluluk veren bu fotoğraflar yüzlerceden fazla. İşte tüm bu fotoğrafların arasından Dersaadet'i bir nebze tanıtabilenleri seçip bunları çizim haline getirtip kitaba aldım.

4. Bu kitaptaki çizimler denetimim altında hazırlandıysa da çizimlerin az da olsa rötuşlanıp güzelleştirilmesi tamamıyla ressamın kendi serbest iradesinin eseridir. Çizimler herhangi bir kısıtlamaya gidilmeksizin, metnin aralarına serpiştirildi. Resimlerin az bir kısmının metinle uyumlu olması mümkün değil. Çünkü bu çizimleri sadece metni desteklemek, tarihe kanıt olmak veya coğrafya öğretiminde yardımcı olmak gibi bir amaçla seçmedim. Kendi sevip hoşlandıklarımdan da tadımlıklar sunmak istediğim için böyle olması kaçınılmaz oldu.

5. Bu kitabın başındaki takdim yazıları ve çeşitli konulardaki şiirlerin hepsi Türkiye'ye seyahat eden devlet erkânı ve meşhur zevatın fırçalarından çıkmadır. Bunların basım sırasını, hükümet mensuplarınınkileri saray teşrifatına göre, hükümet dışından olanlarıysa yaşlarına göre düzenledik. Ben kendilerini tanımış olmaktan hakikaten şeref duyuyorum.

---

1 Konoe Atsumaro hakkında bilgi için bkz. bu kitapta s. XLIII, dipnot 62.

6. Ben sair zamanda gündelik işlerin mesuliyetine boğulmuş halde sağa sola koştururken yılın yarısını vapur ve araba içinde geçirdiğimden, bir yıl boyunca "aynı iskemleyi ısıttığım" bile olmadı. Bu kitabın hazırlanması ve metnin düzeltilmesinin çoğunu seyahatler ve koşuşturmalar arasında yaptığımdan, sonuçta ortaya çıkan eserde, resimleri ve metni tekrar gözden geçirip düzenleme anlamında beklentilerimin yarısını bile gerçekleştirmem mümkün olmadı. İleride bir başka gün yetersiz kısımlarını düzeltmek ve eksiklerini tamamlamak isterim. Onun için bu kitabı bu haliyle okuyanların anlayışına sığınıyorum.

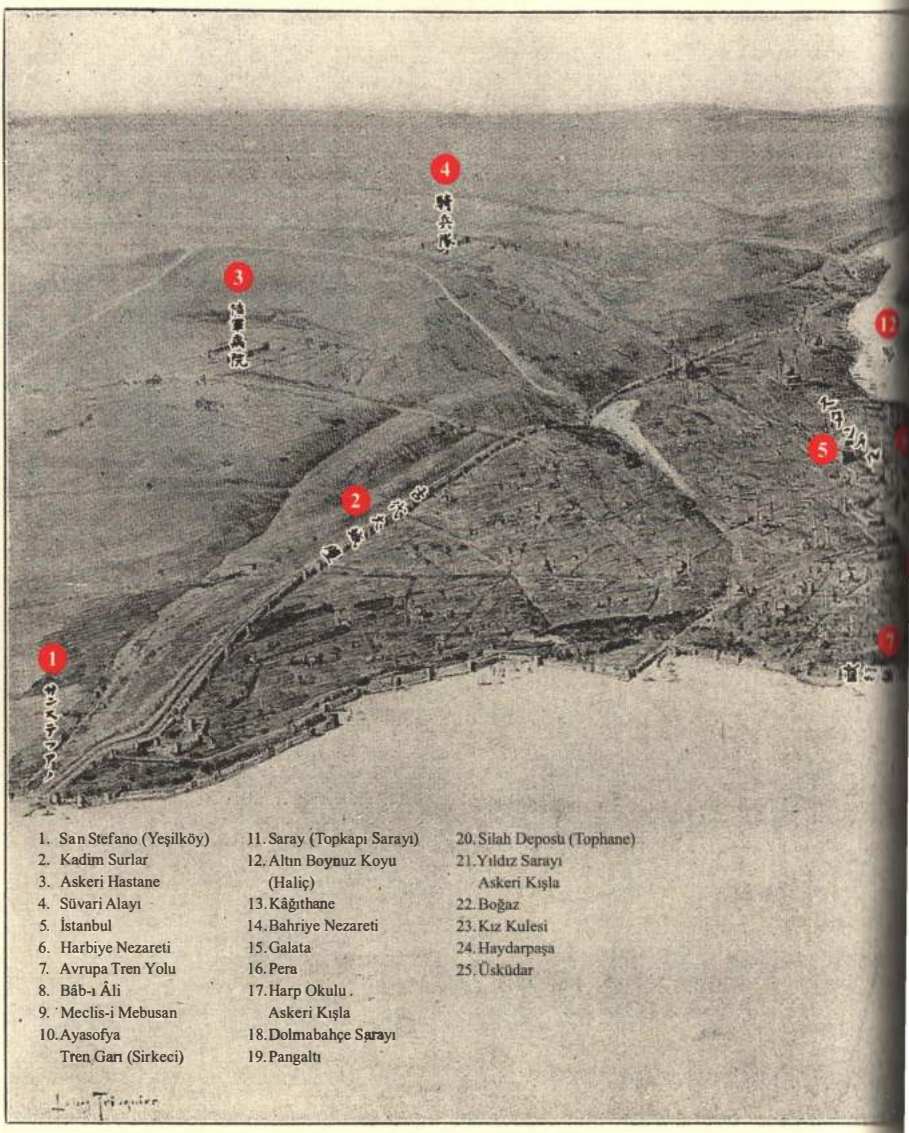
Yamada Hilâl

Meiji Köpek Yılı. Bir kış günü. Miladi 1910

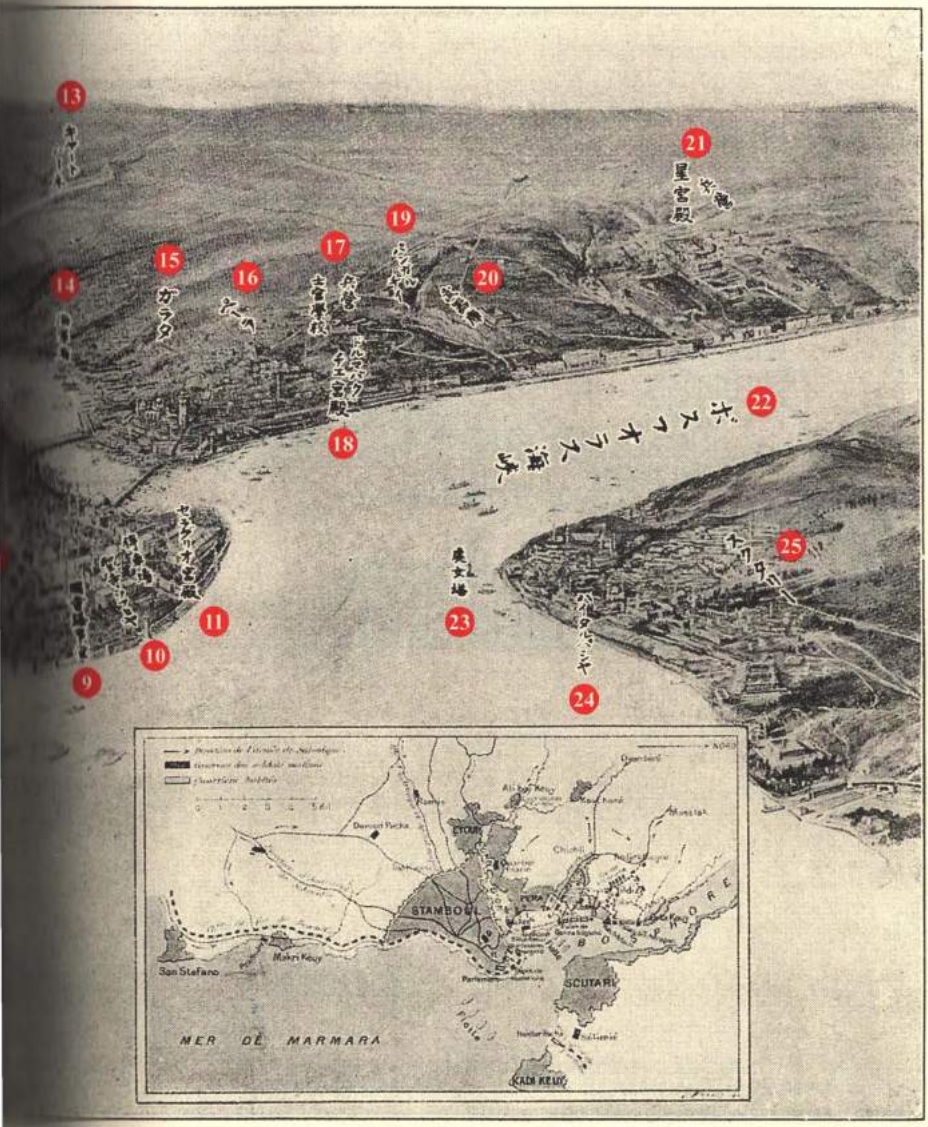
[Eski Yunan duvar resmi]

KOSTANTİNİYE (İSTANBUL) HARİTASI

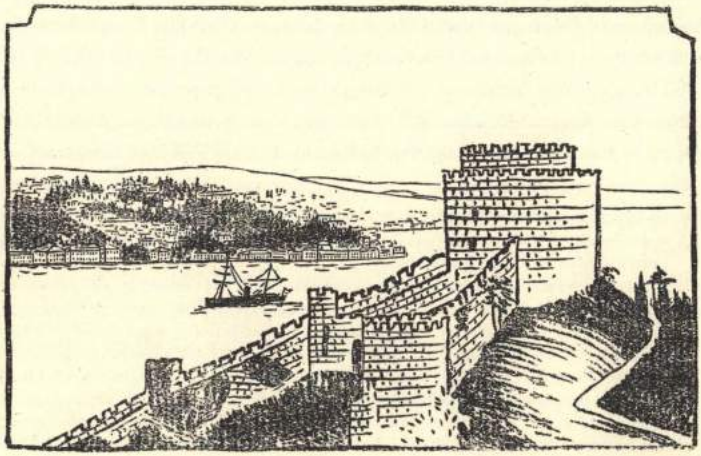

Haritanın ressamı: Louis Triquier-Trianon (1853-1922). Lozan doğumlu, Fransız sanatçı.
Döneminde ünlü broşür, poster, dergi kapaklarının grafikleri ve harita resimleriyle tanınmıştır.

ノチンタスンコ

13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
9
10
11
星宮殿
ボスフォラス海峡
STAMBOUL
PERA
GALATA
SCUTARI
San Stefano
Makri Keuy
MER DE MARMARA
KADI KEUY

Türkler

*Miladi 1453 yılında II. Mehmed'in İstanbul'u fethetmek için Boğaz'ın en dar yerinde inşa ettirdiği Rumeli Hisarı'ndan günümüze kalanlar**

* Japonca metindeki resim altı yazısı, "Miladi 1453 yılında II. Mehmed'in Kostantiniye'yi fethederken ilk işgal ettiği eski kalenin kalıntıları" şeklindedir. Kitabın geri kalanında da yer yer karşımıza çıkan, dönemin yerli ya da Avrupalı Hıristiyan rehberlerinin aktardıkları maddi bilgi hatalarıyla örülü hikâyelerin ilk örneği burada yer alıyor. Japonca özgün metinde, 20. yüzyılın ortalarına dek Batı dünyasında ciddiye alınan bir görüş, yani Rumeli Hisarı'nın bir Bizans kalesi olduğu ve Fatih'in önce burayı fethettiği aktarılmıştır (y.h.n.).

Türkler Çin tarihine göre Göktürk, 突厥 *Tujue* (Tucue) diye bilinen halkın soyudur. Sui tarihinin[1] dediğine göre Göktürklerin ataları Gansu eyaletinin Ping Liang bölgesindeki münferit Kuzeyli yabancı halklarındandı. Soy isimleri 阿史那 *Asena* idi.[2] Geç 魏 Wei (Vei) hanedanlığının imparatoru 太武 Taiwu (Taivu), 沮渠 *Juqu* (Cuçu)[3] klanını yıktığı zaman *Asena* klanının 500 ailesi 柔然[4] *Rouran*lara kaçarak Altın Dağ'a [Altay Dağları] göç etti.[5] Juqu klanının Liang bölgesinin hükümdarı olan 沮渠蒙遜 Juqu Mengxun (Cuçu

1 Sui 隋 hanedanı (609-617) Tang 唐 (618-907) hanedanından önce kısa bir süre Çin'i birleştirmiştir. Budizmin kabulü bu döneme rastlar. Tıpkı Tang vakayinamelerinde olduğu gibi, Sui hanedan tarihinde de Göktürkler hakkında ilk bilgiler mevcuttur.

2 Bu kısımda yer alan Çin kaynaklarına dayalı çevirinin düzeltmeleri için Ortaçağ Çin tarihi ve Eski Türk tarihi uzmanı İsenbike Togan'a teşekkür ederim. Çin hanedan tarihlerinde Türk kelimesi ilk defa Çince yazısıyla 突厥 *Tujue* olarak yazılmıştır. Eski Türk tarihinin Çin kaynakları çalışmalarında uzmanlaşmış Japon tarihçilerden Sakuchi Töru, ünlü Göktürk tarihi uzmanı Mori Masao, Yamada Nobuō bu sözcüğün Moğolcada Türk kavimlerinin adı olan *Turkut* kelimesine dayandığını söylerler. Burada *Tujue* veya Japoncada okunuşu ile *Tokketsu* kelimesinin Göktürkleri temsil ettiği bellidir. Çince imlerin Latin alfabesi ile yazılışı *Tujueh* veya *T'u-chueh*'dir. Ancak son zamanlarda, Christopher I. Beckwith, makalesinde *Turkut* kelimesini kullanmayıp bu eski Çince sözcük için doğrudan *Turk* kelimesini kullanmaktadır, bkz. Beckwith, "The Chinese Names of the Tibetans, Tabghatch, and Turks", *Archivum Eurasiae Medii Aevi* (2005), s. 1-15.

Japonca kaynakça için bkz. Sakuchi Töru, Mori Masao, Yamada Nobuō 佐口透, 山田信夫, 護雅夫, *Kiba Minzokushi* 騎馬民族史, 3 cilt, Tokyo: Hyōbonsha, 1972, c. 2, s. 28. Bu çalışmada Yamada'nın temel aldığı eser Ortaçağ döneminin Sui hanedanlığı tarihi, *Sui-shū* 隋書 gibi gözükmektedir. Biz bu çalışmada *Sui-shū* referansları için yukarıdaki 3 ciltlik Japonca çalışmayı temel aldık. İsenbike Togan metinde, Yamada'nın aynı dönemde kuzeyde hüküm süren göçer kökenli Jin hanedanlığı tarihi *Jin-shi*'den 金史 de yararlandığına dair ipuçları olduğunu belirtiyor.

Bu konudaki Türkçe bilimsel çalışmalar için bkz. İsenbike Togan, Gülnar Kara, Cahide Baysal, *Çin Kaynaklarında Türkler: Eski Tang Tarihi (Chiu T'ang-shu)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006; Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler I, II, III*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

3 *Juqu* kavmi *Chü-ch'u* olarak da yazılır. Ayşe Onat, *Han Hanedanlığı Tarihi, Hsiung-nu (Hun Monografisi)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004, s. 109, not 127. *Juqu*, Hunların unvanlarından biridir. Bu unvan daha sonra bu makamı yürüten halkın klan/kavim adı olarak kullanılagelmiştir

4 *Rouran* denen halkın adı yakın tarihe dek hatalı biçimde *Cücen* ya da *Cürcen* olarak da okunmuş ve yazılmıştır.

5 *Kiba Minzokushi*, c. 2, s. 39. Bu olay MS 439 tarihinde meydana geldi. Ping Liang kenti Çin'in kuzeybatısında, Orta Asya'daki Doğu Türkistan'a açılan Gansu eyaletinde günümüzdeki Liang ilçesidir. Burada bahsedilen olay, MS 5.-8. yüzyıllar arasındaki Göktürk tarihinin tek cümlelik bir özetidir. Yamada Torajirō'nun Sui hanedan tarihi gibi klasik Ortaçağ Çin tarihlerinden Türklerle ilgili bu kadar ayrıntılı bilgiye sahip olması, dönemi için ilginçtir. Bu yıllarda, Meiji Japonyası'nda modern tarihçilik ve Sinoloji alanları henüz gelişiyordu. Bir ihtimal Yamada, Fransızca bildiği için, *Toruko Gakan*'ın yayınladığı 1911 yılından kısa süre önce Çin kaynaklarında eski Türklerin tarihi hakkındaki bilimsel ilk incelemeyi ortaya koyan ünlü Fransız tarihçi Edouard Chavannes'nin Paris'te 1903'te yayımladığı, *Documents sur les Tou-Kieu (Turcs) Occidentaux* adlı 380 sayfalık çalışmasından haberdar olup, Sui hanedanlığı tarihindeki bu bilgileri öğrenmiş olabilir. Bu ünlü bilimsel çalışmadan bir süre sonra Paul Pelliot, "L'origine de T'ou-

Mengşun) adındaki şahıs Kuzey Wei hanedanı devrinde kahramanlığı ile ün salmıştı. Göktürklerin atası olan *Asena*lar, bu *Juqu* klanına tâbi idiler. Geç Wei hanedanının imparatoru Taiwu zamanında Mengxun'un oğlu Mujian (Muciyan), Taiwu tarafından ortadan kaldırılınca *Asena* zaman kaybetmeksizin[6] kaçıp *Rouran* kavmine sığındı.

Bu halk demircilikte ustaydı. Altay Dağları'nın şekli miğfere benziyordu. Halk miğfere *Tujue* diyordu. Onun için kendilerini bu kelimeyle adlandırdılar. Bu kavim âdet üzerine hayvancılıkla uğraşıyordu. "Suyun ve çayırın peşinden gider",[7] yerleşik düzende yaşamaz, "göğün altında keçe çadırda" açıkta yaşarlardı. Saçlarını bağlamaz, kıyafetlerini soldan ilikler,[8] et yiyip kımız içerlerdi. Hayvan postundan yapılma kıyafet giyerlerdi. Yaşlıları küçümser, güçlü gençliği el üstünde tutarlardı. Boynuz-yay,[9] turp biçiminde ıslık çalan ok ucu, sert ve kalın zırh, uzun mızrak ve kılıç kullanırlardı. At sırtında dörtnala giderken ok atmakta ustaydılar. Zalim tabiatlıydılar. Yazıları yoktu. Her verdikleri söz için tahtanın üzerine bir çentik atarlardı.

Daha sonra tekrar güç kazanıp Batı Wei devrinde artık seddin dışındaki tüm ülkeleri fethedip doğuda Liao Denizi'nden batıda Batı Denizi'ne[10] kadar ulaşıp çöllerden itibaren kuzeyde 5000-6000 *mil* (1 Çin mili=3.927 km) mesafedeki bu bölgedeki herkes onlara tâbi oldu.[11] Askeri güçleri dolayısıyla bütün bu bölgeye hâkim oldular.

---

kieu, nom chinois des Turcs", *T'oung Pao*, 16 (1915) makalesini yayınlamıştır. Chavannes'nin eseri, çok sonra, 1934 yılında Şanghay'da, Çinli tarihçi Feng Chengjun 冯承钧 (1885-1946) tarafından Çinceye çevrilmiştir: *Xi Tujue Shiliao* 西突厥史料, Shanghai, 1934. Ne var ki bu çeviride birçok yanlışın olduğu bilinir. Ancak sonraki yıllarda Mori Masao bu eserin daha doğru bir Japonca çevirisini yayımlamıştır. Mori Masao gibi 20. yüzyılda çok üstün nitelikli Türkolog yetiştiren Japon Türkolojisinin bu kadar erken tarihte gelişmesi, Japonların klasik Çin tarihlerini okuyabilen bir eğitim görmelerine dayalıdır. Mori Masao, Batı Göktürkler tarihini Japoncaya çevirerek *Kiba Minzokushi* adlı eserde yayınlamıştır. Bkz. *Kiba Minzokushi*, c. 2, s. 189-298; Mori Masao, "The T'u-chueh Concept of Sovereign", *Acta Asiatica*, 41 (1981), s. 76-94.

6 Buradaki *sunawachi* kelimesi hızla, hemen veya böylece olarak da yorumlanabilir.

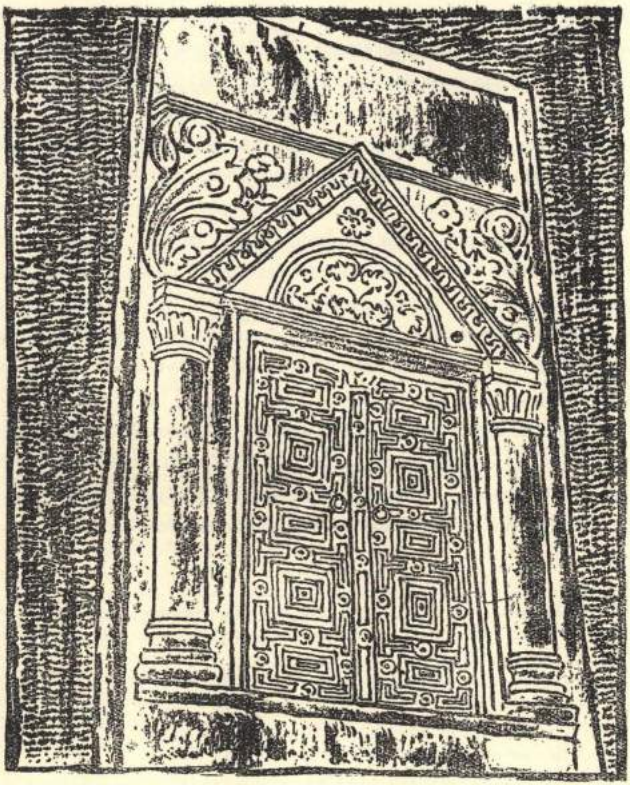
7 *Kiba Minzokushi*, s. 39, "Suyun ve çayırın peşinde koşarlardı". Göçebeler için kullanılan eski bir Çin söyleyişi.

8 Çin'de ceketini soldan ilikleyenlerin göçer halklardan, sağdan ilikleyenlerin yerleşik Çinlilerden olduğu anlaşılırdı.

9 İsenbike Togan'a göre, boynuz parçalarından süslü bir yay veya boynuzdan yapılmış yay olabilir. Çöller: Taklamakan Çölü.

10 Liao Denizi bugün Kore ve Japonya'nın arasındaki Japon Denizi. Batı Denizi ise Hazar Denizi.

11 Yamada, *Toruko Gakan*'da genelde Japon para, uzunluk ve ağırlık birimlerini kullanmaktadır. Bu ölçülerin karşılığı çeviride parantez içinde verilmektedir.

*Ayasofya'daki tunç kapı ve ince işlemeli taş duvar (Doğu Roma eseri)**

* Özgün metinde "Kostantiniye'deki kadim kilise" olarak ifade edilmiştir.

Çin onlardan son derecede çok çekiniyordu. Zhou (Cou), Qi (Çi) ve Sui hanedanlarının üçü de Göktürklerin hükümdarlarına kız verip akrabalık bağları kurarak, hazineler sunarak, onların memnuniyetini elde etmeye çalışıyorlardı. Sui hanedanının çöküş döneminde, Göktürklerin son derecede güçlü olup çok iyi ok atan okçularının 100 bin kadar olduğu söyleniyordu. Çin'de işini kaybetmiş olan kişiler veya muhalifler ile durumlarından memnun olmayanların hepsi kaçıp onlara katılıyordu. Böylece Göktürkler bazen baş eğiyor bazen düşmanca davranıyorlardı, Çin'e karşı değişken bir tavır içindeydiler. İmparator Yang'ı, Yen-men (Yın-mın) veya "Kaz" geçidinde muhasara etmek gibi geçmişte hiç görülmemiş ölçüde büyük güç göstermişlerdi. Ancak daha sonra, Tang hanedanlığı devrinde, İmparator 太宗 Taizong tarafından çökertildiler. Bundan sonra güçlerini zamanla kaybedip parçalandılar. Zaman zaman Tang hanedanına biat ettiler. Zaman zaman sınır bölgesinde tek başlarına yalnız kaldılar. Bazen komşu ülkeler tarafından kemirildiler. Eski zamanlarının koşulları olmadığından, İmparatoriçe 武 Wu'nun (Vu) dönemine gelindiğinde, artık Çin tarihinden adları silinip gitmişti.[12]

Ancak Göktürk[13] kavmi tamamen yok edilmedi. Bundan daha önce Tang hükümdarı Taizong'un büyük saldırısına maruz kalan bu kavim, Orta Asya'ya kaçıp "su ve çayırın peşinde" daha ilerideki Ön Asya topraklarına geldiler. Bunlar gerçekten Türklerin atalarıydı. O devirde Küçük Asya'da büyük önder Muhammed'in kurduğu İslam[14] devleti vardı. İslam dini, bu devletin kuruluşunun temeliydi. Devletin başkenti daha sonra Bağdat'a taşındı ve dört bucak İslam dininin etkisi altına alındı. İşte tam da bu sırada bu Türk kavmi batıya yönelip aynı bölgeye geldiler. Yükseldiler ve asker oldular. Fazla vakit geçmeden gerçek tabiatları ortaya çıkınca, nihayetinde İslam devletinin hükümdarını küçük görüp ona karşı çıktılar ve başkenti ele geçirdiler.

---

12 İsenbike Togan vd., *Çin Kaynaklarında Türkler*, s. 244-249. Togan, aslında İmparatoriçe Wu döneminde Göktürklerin yok olmadığını bilakis Çin ile yakın bir ilişki içinde itişip kakıştıklarını belirtmektedir.

13 Metinde *Tujue* anlamında Japonca *Tokketsu* kelimesi kullanılmakla birlikte, artık bu bölümden sonra Türkler anlamında kullanıldığından, çeviride Türkler olarak verilmektedir.

14 Metinde Avrupa dillerinde Ortaçağ'dan itibaren İslam yerine kullanılan *saracen* kelimesi kullanılmaktadır, çünkü bu dönemde henüz Meiji Japonları eserlerinde "İslam" kelimesini kullanmamaktadır. Avrupa kaynaklarından esinlenerek, Yamada burada *saracen* kelimesini İslam devleti için kullanmaktadır. Ayrıca İslam dini için de İngilizcedeki "Mohammedanizm"den türetilen "Muhammed dini" kelimesini kullanmaktadır.

İşte bu Türklerin bir boyu Osmanlılardı. Bu boyun başı Osman, büyük öngörü sahibiydi. İslam devletinin hükümdarını öldürenleri bertaraf etti. Halkın beklentilerini karşıladı ve yeni Osmanlı Devleti'ni kurdu. Birinci Osman[15] olarak bilinir. Osman, Türk devletinin gerçek anlamda ilk kurucu hükümdarıydı. Bu olayın yaşandığı tarih miladi 1299 yılıydı.

Ondan sonra akıllı ve cesur hükümdarlar yetişti ve zaman içerisinde dört bucağı fethettiler. Osman'dan itibaren yedinci nesil torunu II. Mehmed, çok cesurdu ve savaş taktiğinde kabiliyetliydi. 1453 yılında ilerleyip Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'i ele geçirdi ve askeri ününü bütün dünyaya yaydı. Bu hızla Balkan yarımadasını ele geçirdi. Ondan [iki] sonra I. Süleyman tahta çıktı. Bu hükümdarın da büyük emeli vardı. Macaristan'ı kendi imparatorluğuna kattı. Rodos Adası'nı işgal etti. Bu dönemde hilalli sancağın dalgalandığı topraklar şeytanın bile uzak durduğu yerlerdi. Türklerin Avrupalılara yönelik davranışları, adeta açlıktan gözü dönmüş bir kurdun koyun sürüsüne dalışına benziyordu. Söylentiye göre İngilizcede Türkiye için kullanılan "Turkey" kelimesi Osmanlıların hindi yemeği sevdikleri ve çoğunlukla bu kuşu yetiştirdikleri için Avrupalılarca verilen bir ad olup aslında bu kelimeden, insan kılığında bir hayvandan farklı olmadıkları anlamı çıkmaktadır.[16] Bu da Avrupalıların Osmanlılardan ne kadar nefret ettiklerini ve onları ne kadar aşağıladıklarını gösteriyor.

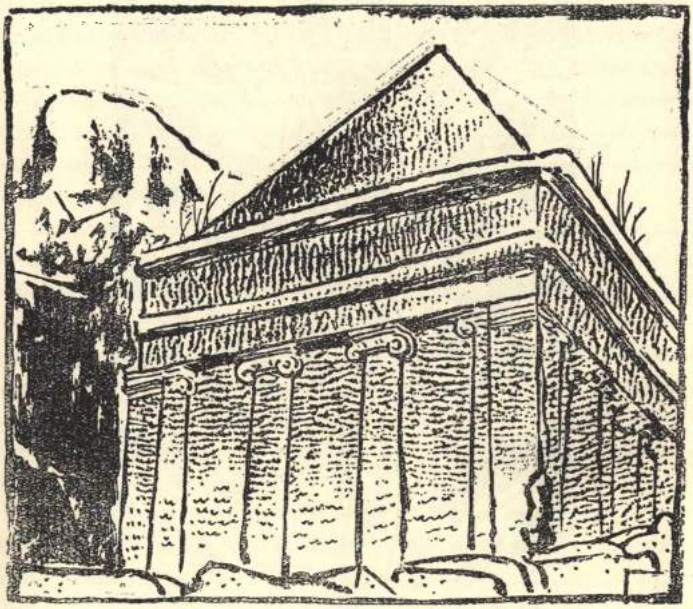
Ancak talihli kısmetin ve kaderin de bir sınırı vardır. Her yükselen mutlaka çöker.[17] 1683 yılında IV. Mehmed[18] askerini toplayıp Avusturya'ya Viyana surlarının eteklerine kadar ilerlediyse de sonunda Lehistan Kralı Jan Sobiyeski tarafından yenilgiye uğratıldı. Osmanlılar sulh anlaşması yapıp geri çekilmeye mecbur bırakıldıklarından beri askeri gücü gün geçtikçe azaldı. İlk önce Yunanistan bağımsızlığına kavuştu [1826]. Daha sonra Romanya [1877], Sırbistan [1867], Karadağ [1878] ardı ardına özerklik kazandı. Sonunda Osmanlılar askerlerini Tuna'nın kıyılarından geri çekme noktasına kadar geldiler. Mısır da

15 Osman Gazi kastedilmektedir.

16 İngilizce *Turkey* adının, yeni dünya Amerika'da keşfedilen ve İngiltere'ye eskiden beri Osmanlı Devleti'nden ihraç edilen *Turkey-hen* veya *Turkey-cock* diye bilinen bir tür Doğu Afrika tavuğuna benzediği için hindiye verildiği düşünülmektedir. Ancak Yamada 19. yüzyılda Avrupalıların Türk aleyhtarlığını bildiği için bu şekilde görmektedir.

17 Yamada'nın bu cümlesi, 14. yüzyıl Japon Ortaçağ samuray edebiyatının Taira ve Minamoto klanlarının kanlı iç savaşını, Budizmin kaderci dünya görüşünü yansıtan "güçlü olan gün gelir yıkılır" temasıyla anlatan *Heike Monogatari*'nin giriş cümlesini hatırlatmaktadır.

18 "Avcı" IV. Mehmed'in namına Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683 Viyana muhasarası.

*Kudüs'ün doğusundaki Zeytindağı eteklerinde Zekeriya Türbesi diye bilinen yapı (İbrani mimarisinin iyi bir örneği)**

* Bu yapı Kudüs'ün dışında Kidron Vadisi'nde halen görülebilir. Ancak *Tevrat*'ta adı Zekeriya olan 30 ayrı kişiden söz edildiği için bunlardan hangisi olduğu tam olarak bilinmemektedir.

*Kıptî sanatında heykeller ile mimari eserleri bezemede kullanılan mermere işlenmiş akantus deseni**

* Çok benzer bir resim için bkz. Anna Gonosová, "A Note on Coptic Sculpture", *The Journal of the Walters Art Gallery*, 44 (1986), s. 13, resim 6.

yarı bağımsız bir ülke oldu. Kıbrıs Adası İngiltere'ye; Bosna-Hersek Avusturya'ya devredildi. Hazar Denizi kıyılarından Karadeniz'in kuzey kıyısına kadar olan bölge Rusya'nın işgaline uğradı. Üstelik Bulgaristan da bağımsızlığını ilan etti. Böylece bugünün koşullarına gelindi.

Esas olarak Türkler İslam dininin etkisi sayesinde Göktürkler döneminin yabani kötü alışkanlıklarını değiştirip bir dirlik düzen kurabilmişlerdir. Ancak İslam dininin ilkelerinin aşırı katılığını ortadan kaldıramadıkları için, aynı millet ile aynı dinin arasında dostluk ve uyum derinlemesine sağlayabiliyorlarsa da, başka milletler ve başka dinlere düşman gözüyle bakmaları ciddi boyutlardadır. Bir başka deyişle yabancı dinden olan cemaatleri tanısalar da onları kolayca başından beri asimile edemedikleri için dünyanın gelişmesine ayak uyduramadılar. O yüzden bu durumun devletin terakkisine engel teşkil etmesi gerçekten çok üzücü.[19]

Neyse ki son zamanlarda gözleri açılıp ülkelerini yükselterek memleketin bir ucundan diğerine büyük bir uyanış yaşamışlardır. Öncelikle Avrupa kültürünü benimseyip Moltke ve Von der Goltz gibi iki generali ordunun başına getirip birçok Alman subayını da görev vererek davet ettiler. Ayrıca kendi ülkelerinden genç subaylarını Almanya'ya eğitime yollayıp büyük ölçüde askeri sistemi ıslah etmek için ilk adımı attılar. Halen ülke hukukunda reforma gidip Fransa'dakine benzeyen yeni kanunlar düzenleyerek bütün yabancıları el üstünde tutan bir muameleyle iyi şartlarda işe alıyorlar. Okullarda Fransızca derslerini müfredata koyup ülkenin çocuklarının hepsinin öğrenmesini şart koşuyorlar. Farklı dinden olan milletlere yaklaşımları artık eskisi gibi değil.

Özellikle yakın zamanda tekrar Meşrutiyet ilan edip meclisi toplayarak önceki padişahın kendi hırsı yüzünden eski yanlış uygulamalarına nazaran, bugünkü anayasal rejimin temeli daha sağlamlaşmış gibi, üstelik sürekli yetenekli insanlar ortaya çıkmaktadır. Gerçekten artık dünyadaki büyük devletlerle aşık atıp yarışabiliyorlar. Atalarından miras kalan büyük vazifeyi tamamlayıp hilalli bayrağı yeniden yükseltmeye niyetli olduklarını ve bunun için çalışmaya hazır herkesi desteklediklerini söylemek gerekir.

---

19 Yamada'nın bu hükümleri, 19. yüzyıl Meiji Japonlarında baskın olan Avrupa ve Batı'nın ilerlemeci ve modern medeniyet anlayışını yansıtmaktadır. Yamada tıpkı Japonya'daki gibi bugünün reformist ilerlemeci tutumunun Osmanlılarda da aynı şekilde geçmişin iptidai geleneklerinin kaldırılıp özellikle dinin baskıcı unsurlarının bertaraf edilmesi olarak görmektedir. Metnin başka yerlerinde Tanzimat reformları ve II. Meşrutiyet'in ilanını ilerlemeci olumlu gelişmeler olarak yorumlamaktadır.

Kurucu hükümdar I. Osman'dan beri günümüzdeki [1911] padişah V. Mehmed'e kadarki 35 padişah aşağıda görüldüğü gibidir:[20]

Osmanlı hanedanlığı mensupları	**Tahta çıkış yılları**
Sultan Osman I	1299
Sultan Orhan	1324
Sultan Murad I	1362
Sultan Bayezid I	1389
Sultan Mehmed I	1413
Sultan Murad II	1421, 1446
Sultan Mehmed II	1444, 1451
Sultan Bayezid II	1481
Sultan Selim I	1512
Sultan Süleyman I	1520
Sultan Selim II	1566
Sultan Murad III	1574
Sultan Mehmed III	1595
Sultan Ahmed I	1603
Sultan Mustafa I	1617, 1622
Sultan Osman II	1618
Sultan Murad IV	1623
Sultan İbrahim	1640
Sultan Mehmed IV	1648
Sultan Süleyman II	1687
Sultan Ahmed II	1691

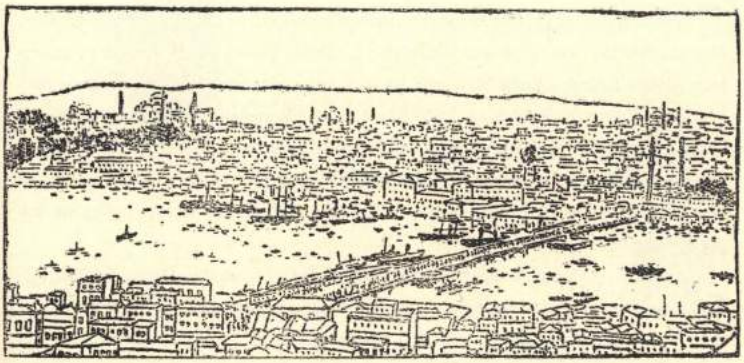
20 Yamada'nın verdiği listede özellikle ilk dönem hükümdarların tahta çıkış tarihleriyle ilgili eksikler ve hatalar vardır. Çevirideki bilgiler *TDV İslam Ansiklopedisi*'ndeki maddeler esas alınarak düzeltilmiştir. Yamada esas metinde Japon kültüründe tercih edilebildiği şekilde, padişah sayısını değil cülus sayısını vermiştir, ancak cülus sayısı da hatalı olduğu için hem bu rakam hem bu ifade düzeltilmiştir (y.h.n.).

Osmanlı hanedanlığı mensupları	Tahta çıkış yılları
Sultan Mustafa II	1695
Sultan Ahmed III	1703
Sultan Mahmud I	1730
Sultan Osman III	1754
Sultan Mustafa III	1757
Sultan Abdülhamid I	1774
Sultan Selim III	1789
Sultan Mustafa IV	1807
Sultan Mahmud II	1808
Sultan Abdülmecid	1839
Sultan Abdülaziz	1861
Sultan Murad V	1876
Sultan Abdülhamid II	1876
Sultan Mehmed V Reşad	1909

Antik sikke

Payitaht Kostantiniye*

Galata'dan İstanbul'a bakış

Payitaht Kostantiniye, Boğaz'ın ayırdığı Avrupa ve Asya kıtalarına yayılmış büyük bir kenttir. Denizden bakıldığında inişli çıkışlı tepelerin arasında, şeffaf bir sis perdesinin içinden adeta bir kubbeler ve minareler ormanı boy gösterir. Güneş ışıklarının billur gibi pencerelerden ışıl ışıl, rengârenk yansımalar saçarken yarattığı güzel manzaranın ihtişamı, ancak cennette böyle olur, diye düşündürür insanı.

Bütün şehir İstanbul, Galata, Pera, Üsküdar'dan oluşan dört yerleşim bölgesinden[1] oluşur. "Altın Boynuz" Haliç, şehrin ortasında Boğaz'dan kuzeybatıya uzanan dar ve uzun bir körfezdir.

İstanbul Haliç'in güney kıyısında yer alıp kuzey kıyısında ise Galata ve Pera semtleri bulunmaktadır. İstanbul doğuda Boğaziçi'ne, güneyde Marmara Denizi'ne bakan, çoğun-

---

* Yamada metni boyunca Kostantiniye kelimesini kullanmıştır. Çeviride Suriçi İstanbul ile şehrin tamamı arasında ayrım yapılması gereken yerlerde ilki için İstanbul, ikincisi için Yamada'nın da tercih ettiği Kostantiniye adları kullanılmıştır.

1 Metnin yazıldığı dönemde İstanbul'da belediye daireleri kurulmuş ve işler haldeydi. Ancak Yamada idari birimlerden ziyade yerleşik tarihi ve coğrafi isimleri tercih etmiştir.

lukla Türklerin oturduğu bir muhittir. Bâb-ı Âli, Meclis-i Mebusan[2] ile Harbiye,[3] Ticaret ve Sanayi[4] nezaretlerinin hepsi buradadır.

Galata, Haliç'ten geçince İstanbul'un hemen karşısında yer alır. Rumların mağazaları, Osmanlı Bankası, Tütün İnhisarı İdaresi (Reji), meşhur Galata Kulesi ve saire bu muhittedir. Galata Kulesi, silindir biçiminde on katlı kâgir bir bina olarak inşa edilmiş olup yüksekliği 200 *shaku*dur (şaku) (≈60 metre).[5] Doğu Roma İmparatorluğu döneminden kalan bir eserdir. Rivayete göre eskiden bu kule inşa edilirken binlerce tavuk yumurtası kırılıp yumurta akları bu kulenin harcına katılmıştır. Onun için o kadar yağmura ve rüzgâra dayanarak bin yıldır yıkılmadan bugüne kaldığı söylenir.[6] Kuleye çıkınca bütün İstanbul gözlerinizin önüne serilir.

Pera, Galata'ya bitişik tepenin sırtlarında kurulmuş bir semttir. İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya elçilikleri ile burada yaşayan yabancıların tüm ticarethane ve mağazalarının sıralandığı; büyük otellerin, gezinti alanlarının yer aldığı, iki tarafı binalarla sıralı Doğru **Yol**[7] bir uçtan diğer uca kaldırım taşıyla döşenmiştir. Kalabalık yayaların adeta bir

---

2 Bu bina Ayasofya'nın doğusunda, eski Sultanahmet Hapisanesi olan otelin batısında, kitabın ilk baskısı sırasında kazı alanı olarak kamuya kapalı olan arazide bulunuyordu. Aslen Darülfünun (üniversite) binası olarak inşa edilmişse de daha açılmadan 1878'de Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan'a tahsis edildi. Sonradan farklı bakanlıkların kullanımına tahsis edildi, son olarak Adliye Nezareti iken Cumhuriyet ilan edildikten sonra İstanbul Adliyesi olarak işlevini korudu, ancak 1933'te çıkan bir yangınla kül oldu (y.h.n.).

3 Günümüzde Beyazıt'taki İstanbul Üniversitesi Merkez Kampusü (y.h.n.).

4 Günümüzde Sultanahmet'teki Marmara Üniversitesi Rektörlük binası (y.h.n.). Osmanlı döneminde sanayiye ait işlerden Ziraat ve Ticaret Nezareti'nin altında bir daire sorumluydu, Yamada bu birimi bir bakanlık olarak anlamış (S. Esenbel).

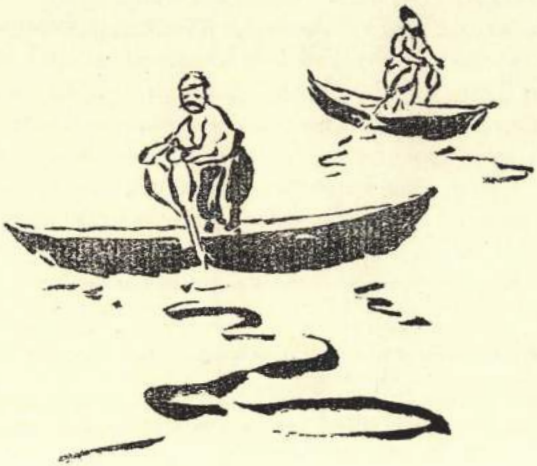
5 1 İngiliz uzunluk ölçüsü *fut* veya Japoncası 尺 *shaku*=12 *inç*= 30,4 cm kadardır. Yamada, eserin genelinde bir Japon uzunluk birimi olan *shaku*'yu kullanmaktadır. Japon *shaku*'su İngiliz uzunluk biriminden 1 mm daha küçük olup 1 Japon *shaku*'su 30,3 cm'dir. Bu iki kelimenin telaffuzu aynı olsa da çoğunlukla metinde kullandığı geleneksel Japon *shaku* uzunluğunu 尺 imi ile belirtiyor. Çeviride verilen metrik karşılıklarda küsüratları yuvarlamak için 1 *shaku*=30 cm olarak hesaplanmış ve yaklaşık değerler ≈ işaretiyle belirtilmiştir. 1 *shaku* 尺=10 *sun* 寸, 6 *shaku*=1 *ken* 間=1,81 m. 1 *chō* 町=360 *shaku*=109,1 m.

6 Galata Kulesi, Doğu Roma dönemine ait olmakla birlikte, Haliç'in kuzeyindeki koloni şehri Galata'yı kuran Cenovalıların eseridir ve inşaatı 1348'de, Bizans'ın son dönemlerinde tamamlanmıştır. Yazarın söylediği gibi bin yıllık değildir, metnin kaleme alındığı sırada neredeyse bunun yarı yaşındadır (y.h.n.).

7 Bugünkü İstiklal Caddesi'nin o dönemde Türkçe konuşan İstanbullular arasındaki adı Doğru Yol'du, Yamada bu ismi birebir Japoncaya çevirmiştir. Bu ad, şehirde böyle dümdüz uzanan çok az yol olmasıyla ilgiliydi. Caddenin Rumca adı, bu Doğru Yol'u neredeyse dik açıyla kesen Kumbaracı Yokuşu ile Asmalı Mescit Sokağı'nın kuşbakışı bir haçı andırmasından dolayı, Haç Yolu anlamında Stavrodrom'du (y.h.n.)

Bir vapur (sağ altta), Galata panoraması ve Galata Kulesi (sol üstte)

Kayıkçılar

örgü gibi sardığı başkentin en önemli semtidir. Pera'dan Haliç'e kadar iki yol iner. Bunlardan biri limana yokuş aşağı dimdik inen bir kestirmedir, ikincisiyse uzaklarda kıvrıla kıvrıla devam eden düzayak caddedir.[8] Bunun için yayalar yokuş aşağı olan yolu kullanırlar. Fayton müşterileri daha uzun olan düz yolu tercih ederler. Ayrıca burada bir yeraltı treni mevcut. Fransızların idare ettiği bir işletme olup Pera'dan iki üç dakika içinde Galata Köprüsü'nün ayağına inilebilir.[9]

Üsküdar Boğaziçi'nin karşısında, Asya yakasındadır. Burada hem Türkler hem başka milletten insanlar oturur. Özellikle bu bölge Bağdat Demiryolu'nun başlangıç noktası olduğu için son zamanlarda buraya yerleşen Almanların sayısı çoğalmaktadır.

Köprü

Haliç'te iki köprü vardır. Bu iki büyük köprü İstanbul ile Galata ve Pera arasındaki ulaşımı sağlar. Ancak Haliç'in ortası epeyce derin olduğu için köprü ayaklarının denizin tabanına inmesi mümkün değildir. Üstelik bu körfeze çok sayıda büyük savaş gemisi ve şilep girip çıkmakta olduğundan köprüler, dubalar üzerinde yüzer biçimde inşa edilmiş; her sabah köprülerin ortası açılarak gemilerin giriş ve çıkışı mümkün kılınmıştır. Bu iki köprünün de genişlikleri 4 *ken* (≈ 7,2 m), uzunlukları 100 *ken*dir (≈ 180 m).[10] Köprülerin sağ ve sollarına ayrıca iskeleler yerleştirildiği için bu iskeleler, buharlı vapurların iskeleleri olarak kullanılmaktadır. Haliç kıyıları ve Boğaziçi'nin Avrupa ve Asya'daki her iki yakasından seyreden vapurlar bu iskelelerden işler.

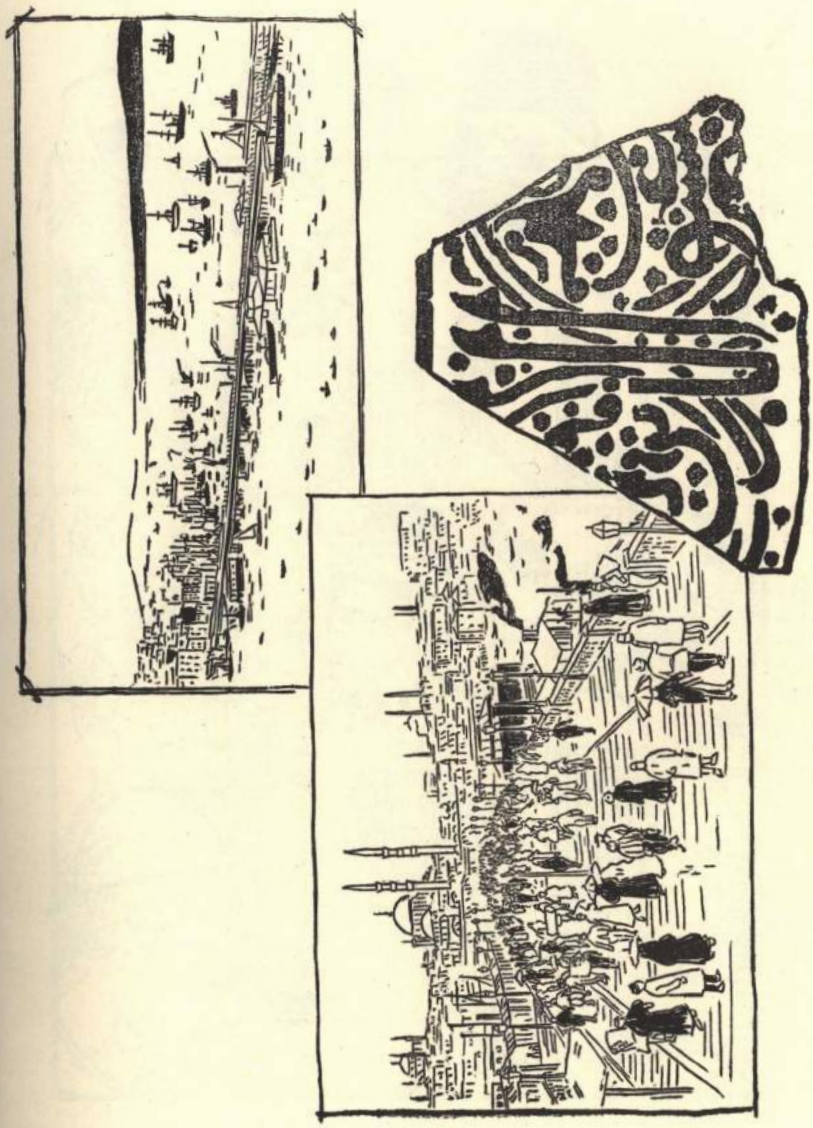
Bu köprü, şehrin merkezine ulaşmak için mutlaka geçilmesi gereken önemli bir yere tekabül ettiğinden, köprünün üzerindeki yaya ve atlıların trafiği bitmek bilmez. İnsan eğer köprünün girişine ayak basıp bir süre gelip geçenlere bakarsa Türklerin ve Rumların çoğunlukta olduğu gözüne çarpar. Keza Asya, Afrika ve Avrupa'nın her milletini gözlemlemek ve farklı milletlerin değişik giyim âdetlerini incelemek de mümkündür. Yabancı gezginlerin bazen bu köprüyü "on bin diyar köprüsü" olarak adlandırmaları da tesadüf de-

---

8 Yamada'nın birinci yoldan kastı Yüksekkaldırım, ikinciden kastı Şişhane'den sonra kıvrıla kıvrıla limana inen Meyit Yokuşu'na bağlanan İstiklal Caddesi'dir.

9 Mehmet Yenen, Sertaç Kayserilioğlu, "Tünel", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. 7, s. 308-309. Fransız müteahhit ve mühendis Eugene Henri Gavand tarafından yapılan Tünel, Nafıa Nezareti ile 1869 yılında yapılan anlaşmayla inşa edildi. The Metropolitan Railway of Constantinople from Galata to Pera adıyla kurulan işletmeci şirketin sermayesi İngiliz, çalışanları Fransız'dı.

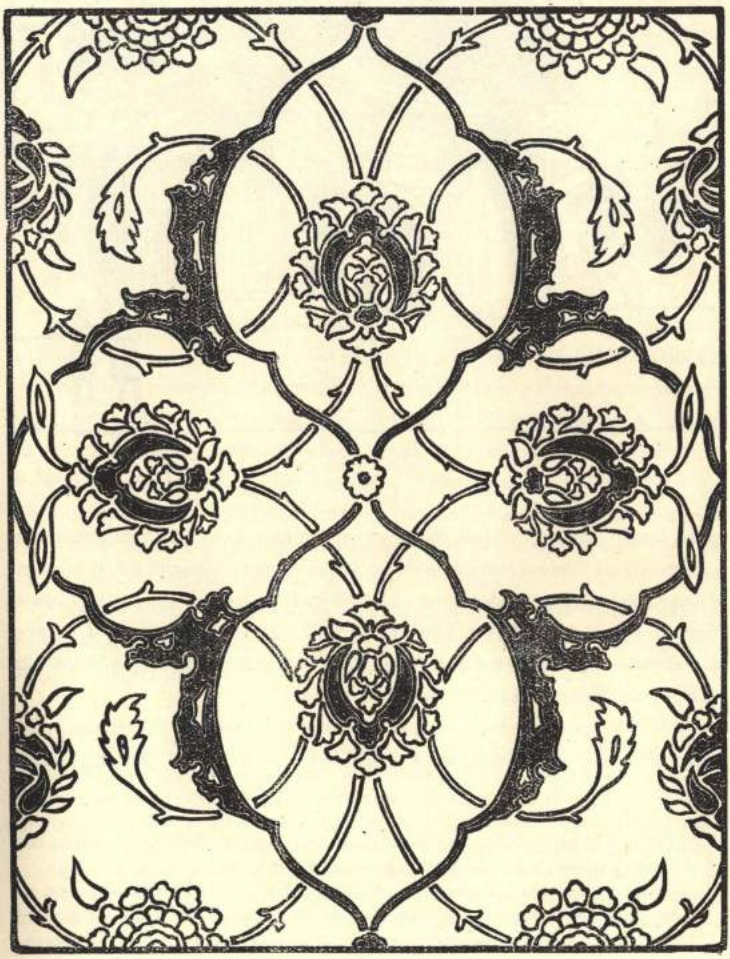
10 1 *ken* 間=1,81 metre. Köprülerin bulunduğu yerlerde iki yaka arasındaki mesafe yaklaşık 500 m olduğu için bu bilgi hatalıdır (y.h.n.).

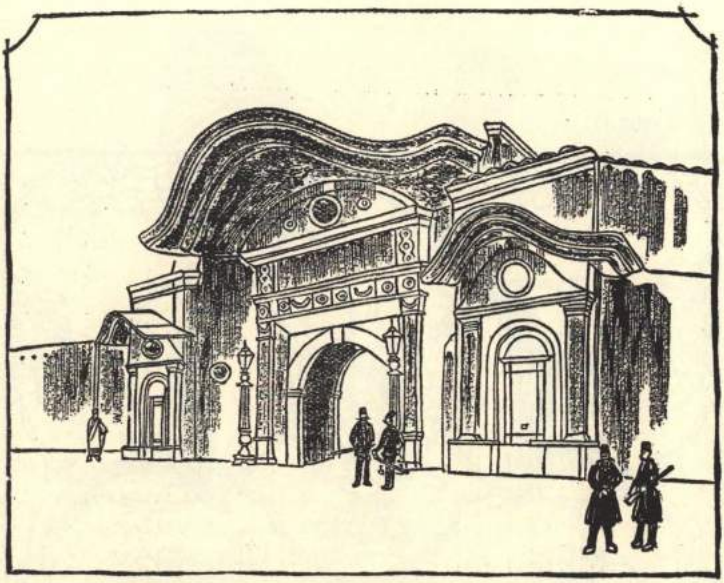
Köprü ve üzerindeki kalabalık

Köprü üstünden portreler

16. yüzyıldan bir çini karo

Bâb-ı Âli

ğildir. Ancak tuhaftır ki bu büyük köprünün resmi bir adı yoktur.[11] Eğer Galata semtinden geçilirse Galata Köprüsü olarak adlandırılır. Ayrıca köprünün bağlantılı olduğu muhitten dolayı Karaköy Köprüsü de denilir veya iki köprüden Haliç koyunun ağzına yakın olanına, nispeten yeni yapıldığı için Yeni Köprü de denilir.[12] Yani köprünün belli bir adı olmayıp adlandırılması kişiden kişiye değişir. Ancak bütün Türkler için burası sadece "Köprü"dür ve hiç kimse köprüyü başka bir isimle beraber anmaz.

Köprüyü geçenlerden köprü geçiş bedeli olarak, bir kişi için 10 *para* (bizim 2 *sen*[13] kadar), atlı araba için 5 *kuruş* (bizim 40 *sen* kadar), hayvanlar için 20 *para* (bizim 4 *sen*

11 İstanbullular buraya gündelik konuşmalarında, Yamada'nın da birkaç cümle sonra belirttiği gibi, sadece "Köprü" der; yapının resmi adıysa Yeni Valide Köprüsü'dür (y.h.n.).

12 Haliç'teki ilk köprü 1836'da Azapkapı-Unkapanı arasında, günümüzün Atatürk Köprüsü civarında inşa edilmişti. Eminönü-Galata arasındaki ilk köprüyse 1845'te inşa edilmiştir. 1863'te ikinci, 1877'de üçüncü köprüler aynı yerde hizmete açılmıştır. Yamada'nın dönüşünden sonra, 1912'de açılan dördüncü köprü 1992'deki bir yangından sonra Haliç'in içlerine çekilmiştir, bu tarihten beri betonarme kazıklarla Haliç'in zeminine oturan beşinci köprü aynı yerde hizmet vermektedir. Bu beş köprüden her biri açılmalarından sonra uzun yıllar "Yeni Köprü" olarak da anılmıştır (y.h.n.).

13 1 *yen* 円=100 *sen* 銭.

kadar) tahsil edilir. Ancak nazırlardan ve erbaş ile askerlerden para alınmaz. Böylece köprü için günlük toplanan para ortalama 150-160 lira (bizim 1300-1400 *yen*) gibi çok yüksek bir miktara ulaşmaktadır. Bu para Bahriye Nezareti'nin gelirine katılmaktadır.[14]

Köprü ücretinden elde edilen gelir çok fazla olduğu için bunu tahsil eden insanların sayısı da oldukça fazladır. Köprünün iki ucunda sabahtan akşama kadar beyaz üniformalı üçer dörder kişi tahsildar olarak her zaman görevli olup geçenleri dikkatle takip ederek onlardan para toplamayı ihmal etmemekteler.

Bâb-ı Âli

Bâb-ı Âli, İstanbul'un bir köşesindedir. Dışarıdan çok muhteşem gözüktüğü söylenemezse de son derece heybetli bir mimari yapıdır. Heyet-i Vükela, Meclis-i Hâs, Dahiliye Nezareti, Hariciye Nezareti, Teşrifat-ı Divan-ı Hümayun Kalemi gibi idari makamları kapsar. Haftada bir kere Heyet-i Vükela burada toplanır. Dört bir yanındaki kapıları askerler her daim korur. İçeride her odanın giriş kapısında büyük bir perde asılıdır. Her odanın içinde onlarca memur, her birinin 30 cm genişliğindeki küçük masaları yan yana konulmuş, üzerlerine siyah mürekkep hokkaları dizilmiştir. Türk usulü basit kamış kalemi sağ ellerine alıp sol el ile kâğıdı tutup kısık sesle karşılıklı konuşarak kayıt tuttukları ortam, başka bir yerde görülmeyecek bir manzara oluşturmaktadır.

Vekillerin özel kalemlerinin makam odalarının dışında silahlı ikişer asker nöbet tutup bu odaları korur. Redingotlarının yakasına bir işaret takmış olan memurlar nazik bir şekilde teşrifatçılık vazifesini icra ederler.

---

14 Metinde Batı dillerindeki gibi *piastre* veya *piaster* olarak anılan Osmanlı kuruşu. Batı'nın yanı sıra bugünkü Vietnam, Kamboçya ve Laos'u içeren Fransız Hind-i Çini'nde de aynı terim kullanılmıştır. İlk dönemlerde 1 *kuruş* 1 *gümüş dolar* veya İspanyol *peso*suna tekabül etmiştir. Avrupalıların Osmanlı kuruşu için kullandıkları *piastre* kelimesi, işte bu İspanyol *peso* veya *pesato*sundan türemiştir. Kuruş (Almanca *groschen*; Osmanlı Türkçesi غروش gurûş), 1844'e kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun standart para birimiydi. Bu tarihten itibaren liranın alt birimi oldu. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1980'li yıllara kadar kullanılan kuruş bir ara tedavülden kalkmışsa da 2005 yılından itibaren tekrar 1 *yeni lira*=100 *yeni kuruş* olarak tekrar tedavüle girmiştir. Osmanlı döneminde 19. yüzyılda resmi kur, 1 lira=100 kuruş idi, ancak serbest piyasada 108 kuruştu; 1 *kuruş*=40 *para*=120 *akçe* idi. Aynı dönemde resmi kura göre 110 *kuruş*=1 İngiliz *sterlini* ediyordu. Şevket Pamuk, *Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 209, 219. Yamada'nın verdiği *lira* ve *yen* karşılıklarını hesaplayınca 1900'lü yıllarda 1 *lira* veya 108 *kuruş* 8,64 Japon *yen*ine karşılık geliyor. 40 *para*=1 *kuruş*=8 *sen* oluyor. Japonya'da 100 *sen*=1 *yen* olarak belirlenmişti.

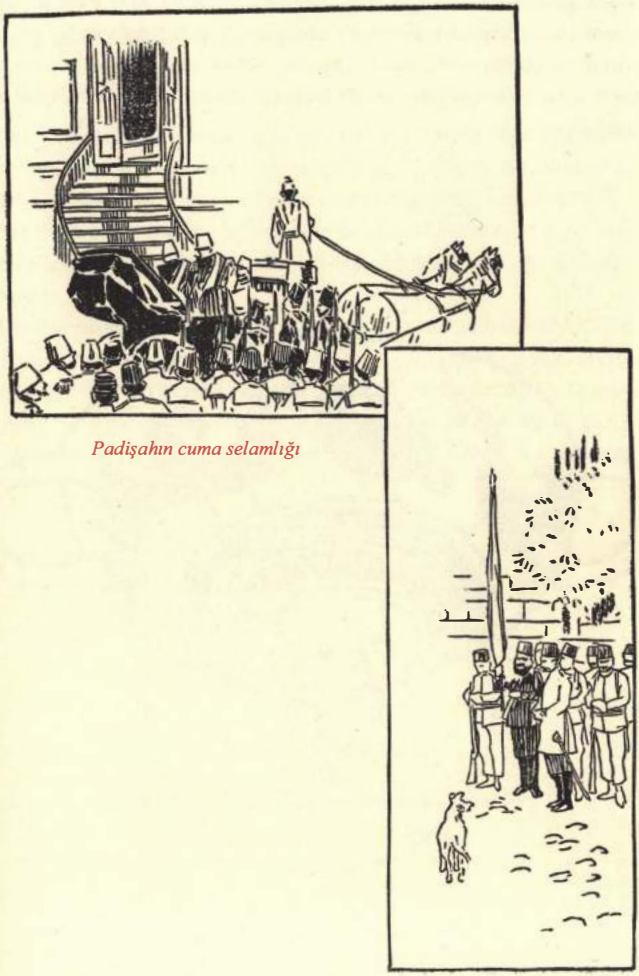
Yurtdışından gelen zevat Türk hükümetine herhangi bir konuyu sormak veya bir maruzat arz etmek üzere bu kapıyı çaldıklarında emellerine kolay kolay ulaşamazlar. "Bugün git yarın gel" dedikleri için, çoğu zaman maruzatı olanlar defalarca gidip gelerek günlerini boşa harcarlar. Üstelik istekte bulunan kişi çıkarken, "Yarın hallolur mu?" diye tekrar sorunca, "İnşallah" diye Türkiye'ye mahsus en yaygın cevabı duyduğunda, kim olursa olsun şaşkınlıktan bir şey diyemez artık.

Cuma selamlığı

İslam ülkelerinde cuma gününün tatil olarak kabul edilmesi ile Hıristiyan ülkelerde pazar gününün dinlenme günü olarak kabul edilmesi tamamen aynı amacı taşır. Cuma günleri herkes işini tatil edip mutlaka camide ibadet eder. Sultanın kendisinin de camide ibadete katıldığı bir merasim vardır. Buna "selamlık" denilir ve son derecede muhteşem bir manzara arz eder.

Selamlık merasimi sabahleyin on bir buçuk sularında başlar. Daha önce bahriyeli erler, piyade erleri, kırmızı ve beyaz atlardan kurulu birer süvari alayı, istihkâm topçu neferleri bando mızıka eşliğinde toplanır ve kendi tabur ve alay şeref sancaklarını dalgalandırarak uygun adım ilerleyip hizaya girerler. Bu arada saf ve temiz deniz kumu yüklü çok sayıda yük arabası dörtnala atlarıyla onların ardından gelir ve yola bu kumu dökerek yayarlar. Merasim üniformaları giymiş olan ordunun ve bahriyenin subayları iki koldan sarayın içinden yürüyerek caminin avlusuna girerler ve iki kenara sıralanırlar.

Padişahın kadınları ve şehzadeler faytonlarla aynı şekilde caminin avlusuna girerler. Ancak dini sebeplerden erkek ve kadının aynı yerde ibadeti mümkün olmadığı için kadınefendiler ve diğer kadınlar sadece atlı arabanın içinde kalıp padişahı saygıyla karşılayarak uğurlarlar. Müteakiben bir müezzin minareye çıkar, berrak bir sesle gökyüzüne doğru dönüp ibadete daveti üç kere okur. O zaman padişah saltanat arabasına binip mabeyn-i hünkâr askeri yaverinin refakatinde saray kapısından çıkar. Bütün askeri alaylar yüksek bir sesle, "Padişahım çok yaşa!" nidalarıyla haykırırken padişah sükûnetle camiye doğru ilerler, merdivenlere gelince saltanat arabasından iner ve şeyhülislam tarafından karşılanarak ibadet mekânına girer. Burada aşağı yukarı yarım saat süren ibadet merasimi gerçekleştirilir. Bu sırada tüm alay askerleri geri dönüşe başlarken merasimi görmeye gelen yabancı ülkelerin elçilerine ve ileri gelen zevata kahve ve çay ikram edilir.

Padişahın cuma selamlığı

Böylece merasim bittikten sonra, hanedan korteji kısa kesilir. Padişah bu sefer sıradan bir atlı arabaya binip dizginleri kendi eline alarak, sırmaları ışıl ışıl parlayan merasim kıyafetleri içindeki hanedan mensuplarını, vezirleri ve paşaları da arkasına katıp vakur bir tavır içinde saraya döner. Bu manzara gerçekten muhteşem olup asil bir güzellik havası hâkimdir. Seyreden kişi aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun geçmiş altın çağını yâd etmektedir adeta.

Rodos kazılarında bulunmuş Asur işi bir seramik kap

Saray

Boğaziçi sahillerine şahane bir manzara sergileyen birbirinden güzel on küsur saray serpiştirilmiştir. Bu muhteşem manzaralarıyla sanki Asya ve Avrupa kıtalarına tepeden bakarlar. Burada bunlardan birkaçını örnek verelim.

Yıldız Sarayı

Dünya hanedanları içinde ihtişamıyla ünlü Türkiye'nin eski hükümdarı Sultan II. Abdülhamid'in sarayına, Türk halkının kutsal olarak huşû duyduğu gökkubbeden ilhamla, "Yıldız" ismi verilmiştir. Pera semtinin daha doğusunda, Boğaz'a nazır bir tepenin üstündedir. Etrafa hâkim olan bu tepe geniş bir alanı kaplar. Tepeden aşağıya inen yol gayet düzgün, biley taşı gibi düz satıhlı taşlardan yapılmış olup etrafındaki çayırlık, yeşil bir halı gibi görünür.

Cümle kapısı hükümdarın saraya giriş çıkışı için yapılmıştır. Yan kapı ise Valide Kapısı olarak bilinip kadınefendi ile saray kadınlarının giriş ve çıkış yaptıkları yerdir. Saray bahçesi oldukça büyüktür ve Harem'i çevreleyen yüksek duvarlardan girildiğinde üç sıra demir kapı vardır. Sabık padişah tahtta iken her kapıyı son derece sıkı bir şekilde koruyan muhafızlar vardı. Buradaki yüzlerce saray kadınının hepsi allık ve pudrayla süslenirdi. Erkek ve

Sultan II. Abdülhamid'in tuğrası

kadınların irtibat kurmalarında aracı olmaları için elzem olan harem karaağalarının sayıları çok fazlaydı. Bahçenin içinde porselen fabrikası, demirhane ve marangozhane vardı.

Padişah bilhassa hayvanları ve nebatatı sevdiği için Doğu'dan ve Batı'dan çok sayıda değişik ve egzotik kuş ve nadir hayvan toplatmış, soğuk ve sıcak iklimlerin çiçek ve ağaçlarını sayısız miktarda yetiştirtmişti. Geçmişte İran şahı ziyarete geldiği vakit[1] II. Abdülhamid kendisini bu sarayda ağırlamıştı. O zaman şah çok sayıda nadir mücevherle süslenmiş bir merasim kıyafeti giymişti. Şahın bu kıyafeti giymesinin esas amacı, "Eski çağlardan beri dünyada benden daha muhteşem süslü bir hükümdar olmamıştır" mesajını vermektir. Bunu gören Türk hükümdarı içinden bunu istihza ile karşılar. Şah ile beraber yemek yedikten sonra saray hizmetkârlarına gizlice emir verip başka bir odada nadide mücevherlerin süslediği bir halı serdirir ve kahve ikramı için şahı bu odaya davet eder. Güneş ışınları pencereden odanın içine girince billur aynalar bu sayısız mücevherleri yansıtır ve bu yansımalar rengârenk alevler gibi yanarak göz kamaştırıcı bir görüntü oluşturur. O anda şah son derece utanarak apar topar dışarı çıkar. Denilir ki şah Türkiye'de iken bir daha bu kıyafeti giymemiş. Bu ufak hadiseden Yıldız Sarayı'nın ihtişamı bir nebze anlaşılabilir.

Dolmabahçe Sarayı

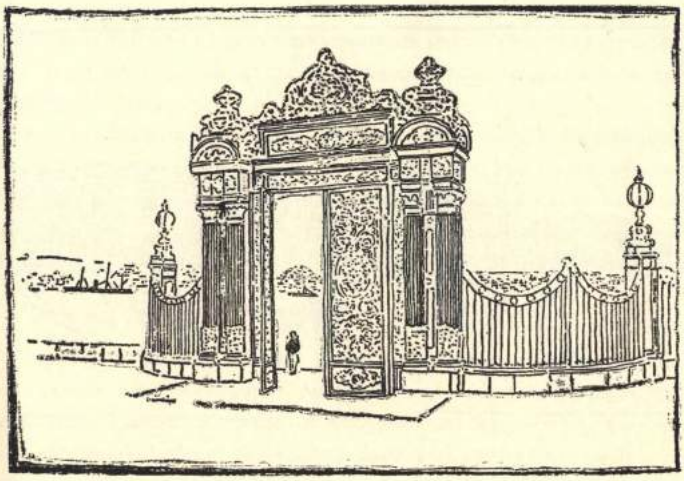
Boğaz'ın batı kıyısında, Kız Kulesi'nin karşısındadır. Yaslandığı tepenin üstündeki bahçeden dolayı, saray bu adı almıştır. Türkçede bereketli, mümbit bahçe anlamındadır.[2]

Denizden küçük bir tekneye binip doğrudan sarayın deniz kapısından girmek mümkündür. Şu anki hükümdarın amcası Sultan Abdülaziz'in saltanat sürdüğü yerdir. Kabul salonları ve ikametgâh bölümlerinin hepsi çok nadir taşlar ile ahşaptan yapılmış büyük bir saray olup Türk saraylarının içinde güzelliğiyle ilk sırada gelenidir diye bilinir. Saray odalarının her biri de çok nadir taşlar ve değişik ahşapların bir araya getirildiği altın, gümüş, mine ve rengârenk mozaiklerle bezenmiştir. Binanın inşa şekli ile süslemelerinin eşsiz güzelliği insanın gözünü kamaştırır.

Abdülaziz cesur ve akıllı bir hükümdardı. Geçmişte Avusturya-Macaristan Hükümdarı Franz Josef, ziyareti sırasında şerefine tertip edilen bir ziyafette, "Her şey için misafirper-

1 Muzaffereddin Şah (1853-1907), Osmanlı Devleti'ne resmi ziyareti 30 Eylül-4 Ekim 1900.

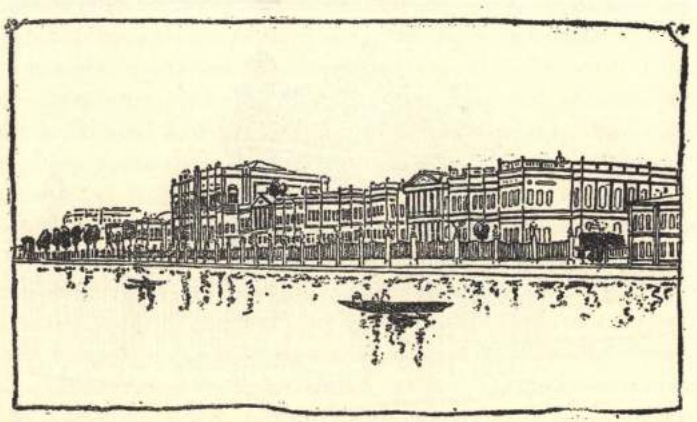
2 Yazar "dolma" kelimesini hatalı olarak, "mümbit, bereketli" olarak tercüme etmiştir. Sarayın adını, bulunduğu yerdeki koyun zamanla doldurularak sonradan bir has bahçeye dönüştürülmesinden aldığı bilinir.

Dolmabahçe Sarayı'nın deniz kapısı

verliğinize nasıl teşekkür edeceğimi bilmiyorum. Ancak bir tek imparatoriçe hazretleriyle görüşemediğime üzülüyorum" demiştir.[3] Gerçekte Avusturya hükümdarı ezelden beri Türkiye'nin dini hukukunun, erkek ve kadınların aynı yerde bulunmalarına izin vermediğini bilmezmiş gibi davranıp bu lafı söyler. Türk hükümdarı gülerek cevap verir: "Bahar rüzgârı yumuşak eser. Güney dalları önceden gülüşse de kuzey dalları henüz açılmaz. Ancak

3 Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Josef, 1869 Ekim-Kasım aylarında Osmanlı İmparatorluğu'nu, Mısır'da Süveyş Kanalı'nın 16 Kasım 1869'daki açılış merasimine katılmak için ziyaret etmiştir. Daha önce Paris Fuarı'nı ziyaret eden Sultan Abdülaziz ve iki şehzadesi –ileride tahta çıkacak olan V. Murad ve II. Abdülhamid– dönüş yolculuklarında Viyana'da İmparator Franz Josef ve eşi İmparatoriçe Elizabeth tarafından Schönbrunn Sarayı'nda ağırlanmışlardı. Franz Josef bu vesileyle Osmanlı payitahtına gelerek Sultan Abdülaziz'e iade-i ziyarette bulundu. "Doğu'ya İmparatorluk Turu" programı adı altında planlanan bu yolculuğun ilk durağı Franz Josef ve heyetinin 7 Ekim 1869'da Rusçuk limanına gelmesi ve oradan İstanbul'a geçişiyle başlamıştır. İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda kalan Franz Josef, eşi Elizabeth'e yazdığı mektupta Sultan Abdülaziz'in tasavvur edilebilecek en canayakın ev sahibi olduğunu ifade eder. Daha sonra Kudüs'ü ziyaret eden heyet 15 Kasım 1869'da Port Said'e varır. Alan Palmer, *Twilight of the Habsburgs: The Life and Times of Emperor Francis Joseph*, New York: Atlantic Monthly Press, 1994, s. 160, 169-171.

Dolmabahçe Sarayı

aslında ikisinin de kökleri aynıdır. Çiçek açacak olgunluğa erişmeleri için sadece uygun iklimi beklemek gerekir." Avusturya imparatoru bunun anlamını derhal anlayıp sultanın ne kadar ferasetli olduğunu fark ettiğinden dostluk hisleri o anda pekişir.

Sultan iki sene sonra Avusturya'yı ziyaret etmeye karar verir.[4] Ancak dini hukuk açısından, İslam'ın önderinin ayak bastığı toprağın tamamen kendi mülkü olmazsa caiz olmayacağı ilkesi mevcut olduğu için bunu şeyhülislama danışır. Şeyhülislam cevaben "İslam'ın önderi sebepsiz bir şekilde başkasının mülküne ayak basamaz. Bu gidişi, fütuhat içinse olabilir. Barış için ise, bu anlamda mümkün değildir" diyerek sultanı niyeti bakımından son derecede müşkül durumna düşürür. Ancak öte yandan sultanın Avusturya'yı ziyaret etme kararı çok kesin olduğundan şeyhülislamı birçok kez değiştirir.

Sonunda kıvrak zekâya sahip bir şeyhülislam sultanın bu seyahate çıkmakta kesin kararlı olduğunu bildiğinden hürmetle şöyle arz eder: "Bu yolculuğun amacı gerçekten barışçıl olup herhangi bir şekilde sakıncası yoktur. Eğer dini hukuku ihlal etmemek gibi

4 Yamada, Abdülaziz'in Avrupa seyahatiyle Franz Jozef'in İstanbul ziyaretinin sırasını karıştırarak anlatıyor. Olayların doğru sırası için bir önceki dipnota bakınız (y.h.n.).

bir isteğiniz varsa, arka bahçenizden toprak alınıp bu ülkelere ayak basarken giyeceğiniz ayakkabınızın içine, kösele tabanın altına yerleştirmek yeter. Böylece, nereye ayak basarsanız basın, kendi toprağınıza ayak basmış olacaksınız." Sultan son derece sevinir ve bu açıklamayı kabul eder.

Bu olaydan sonra aydın hükümdar, açık fikirli ulemanın desteğini alarak ülkenin ıslahatına girişmek istediyse de, cahil ve inatçı birtakım kişiler esasında sultanın amacını anlayamadıklarından, işi sonradan hükümdarı bu sarayın içinde katletme şerrini işlemeye kadar vardırmaları, Türkiye'nin istikbaldeki ilerlemesi açısından son derece teessüf edici bir olaydır.

Topkapı Sarayı

Boğaz'ın akıntısı bir buruna vurup ikiye bölünür, kuzeybatıya giden kol Altın Boynuz'u meydana getirir. İşte bu burnun tepesinde bir saray vardır, bu saraya Topkapı ya da *Seraglio* denir. Gerçekten de eskiden beri Avrupalıların, erkek yaşamının zevk u sefasını ancak Müslüman asilzadeleri[5] sürer, diye gıptayla baktıkları Türkiye'nin en şaşaalı çağının mimari eseridir. Etrafı Doğu Roma döneminden[6] kalma yüksek eski tarihi duvarlarla çevrilidir. Bahçe geniş ve ferah olup içinde mebzul miktarda güzel yetişmiş bin yıllık eski ağaçlar mevcuttur. En dıştaki Bâb-ı Hümayun'dan girince birkaç yüz metrelik alanda kesintisiz hoş bir çimenlik uzanır. Burayı geçtikten sonra Bâbüsselam'a gelinir. Eskiden bu kapının sağında ve solunda nöbetçi kulübeleri olduğu, top ve tüfeklerin de vakur bir görünümde sıralandığı söylenir. Bâbüsselam'dan girince klasik zarafette küçük bir yapı vardır, eski zamanlarda hükümdarlar yabancı elçileri burada kabul ederlermiş.[7]

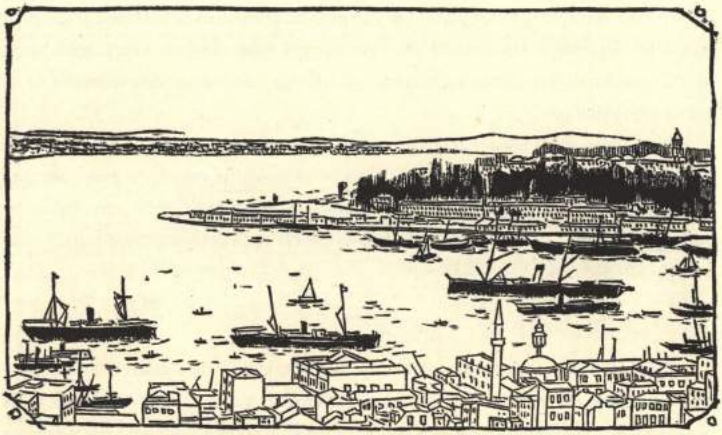
İlerleyip esas saray kısmına girince bu yapı, 400 yıl önce[8] Türkiye'nin ataları eskiden burayı başkent yaptığında, rumî tarzda inşa edilen bir yapı olarak, oymaların özelliği, renklerin karışımının zarafeti ve soylu güzelliği ile bilhassa biz Şarklıların hayranlıkla "ağ-

5 Yamada metninde İstanbul'un üst tabaka ailelerini 貴族 *kizoku* yani asilzade olarak ifade etmektedir. Avrupa veya Japonya'daki gibi hukuki açıdan bir asilzade sınıfı Osmanlı toplumunda mevcut olmasa da, bu ailelerin yaşam biçimlerini ve sosyal konumlarını benzetmektedir.

6 Topkapı Sarayı'nın deniz kıyısındaki surları Doğu Roma döneminden kalmışsa da sarayın Sirkeci'den Ayasofya'ya oradan Ahırkapı'ya uzanan kara tarafındaki surunu II. Mehmed sarayla birlikte inşa ettirmiştir. Yapımı 1460'tan 1478'e dek süren bu sur, Sur-ı Sultani olarak anılır (y.h.n.).

7 Arz Odası (y.h.n.).

8 Özgün metinde hatalı olarak "600 yıl önce" ifadesi kullanılmıştır (y.h.n.).

Haliç'in girişi ve Topkapı Sarayı

zını sulandırmaktadır".[9] İçindeki kütüphanede Arapça ve Farsça külliyatın on binlerce el-yazması muhafaza edilir, gerçekten dünyada enderdir.[10] Buradan ilerleyince beyaz mermer döşenmiş süslü bir havuz bulunmaktadır. Bunun yanından başka bir bölüme geçildiğinde bir iç saray vardır. Her sene Ramazan'ın 15. gününde hükümdar Topkapı Sarayı'na dönüş buyurur ve burada tüm devlet erkânına iftar ziyafeti lütfeder.[11] Bunların yanı sıra etrafa serpiştirilmiş büyüklü küçüklü pek çok köşk daha mevcuttur. Sayıları tam olarak bilinmiyor. Hazinede çok sayıda ve gayet kıymetli nadide eser muhafaza edilmektedir.

Eski hükümdarların tepeden tırnağa kıymetli mücevherlerle süslü tahtı güzelliğiyle göz kamaştırır, hakiki kıymetini hesaplamak mümkün değildir. Bundan başka tarih boyun-

9 Özgün metinde "Küçük Asya Bağdat mimari tarzına benzeyen bir şekilde" olarak tanımlanan bu yapı, 1718'de inşa edilen III. Ahmed Kütüphanesi'dir (y.h.n.).

10 Yamada metnin başında İtalyancada saray anlamına gelen "Seraglio" kelimesini kullanmaktadır. Bu metinde daha sonra bahsi geçen yapı Bağdat Köşkü olmalıdır. Yamada, yapının Şark estetiği özelliğini fark etmektedir. Daha sonra, III. Ahmed Kütüphanesi'nin bahsi geçmektedir.

11 Topkapı Sarayı 19. yüzyılın ortalarında padişahın konutu olmaktan çıkartılarak statüsünü kaybettiği halde, saltanat ailesinin Ramazan içinde böyle bir ziyarette bulunmasından bu mekânla ilişkisini sürdürdüğünü anlıyoruz.

ca gelmiş geçmiş hükümdarların kullandıkları kıyafetler, saltanat kılıçları olduğu gibi teşhir ediliyor. Hanedan mensuplarının nesiller boyunca kullandıkları kıymetli taşlar, silahlar ve sair kıymetli hazinelerin yanı sıra altın ve gümüş sikkelerle savaş ganimetlerinin sayısı da hiç az değildir.

Sabah ve akşam kasırları

Bu iki kasır Boğaziçi'nin Karadeniz'e doğru dümdüz uzanmaya başladığı yerde, Asya ve Avrupa'nın iki kıyısında, doğu ve batı yönlerinde bulunur. Bu mevkide, sık ağaçlardan oluşan kesif bir orman örtüsü yayılır. Yüzlerce çiçeğin rahiyası birbirine karışır. Binlerce bitki güzelliğini yarıştırır. Kâh kuşlar dalların üstünde ötüşür, kâh balıklar suda oynaşır. Manzaranın zarafetinin ve ihtişamının üstüne yoktur. Bu sarayların pencerelerinin hepsinde bilhassa kristal cam kullanıldığından, ışıltılı akisleri zamane insanına kadim devirlerdeki sırça sarayları hatırlatır.[12] Sabah sarayı adını, salonundan görülen batı istikametindeki ormanın içinden sahur vakti batan ay seyredilebildiği için almıştır. Akşam sarayı ise bu adı, mehtabı doğudaki tepelerin sırtlarında karşıladığı için almıştır. İki sarayın arasındaki mesafe bir deniz mili civarında olduğundan aralarında küçük bir sandalla gidilip gelinebilir.[13] Yukarıdakilerden başka Beykoz, Beylerbeyi ve Göksü kasırları gibi birçok sahil sarayı Boğaz sahillerindedir. Her biri kendi başına farklı bir üstün güzellik arz eder. Sadece, Kağıthane Kasrı bile vadi içindeki düzlükte tıpatıp bizim Nara şehrinin Mikasa Dağı'na benzer bir mevkidir. Bahar mevsiminde hanımlar ve beylerin dört bir taraftan gelip doluşarak bu güzel manzarayı hayranlıkla temaşa edip kutladıkları bir yer haline gelir.

---

12 Çin ve Ortadoğu efsaneleri ile masallarına göre, çok eski zamanlarda var oldukları söylenen baştan aşağı camdan yapılma saraylar.

13 Sözü edilen iki kasır büyük olasılıkla, aralarındaki mesafe neredeyse bir mil olan ve Yamada'nın tüm diğer coğrafi tasvirlerine de uyan (sözgelimi 'batıdaki büyük orman' ile kastedilen, Beykoz'dan görülen Belgrad Ormanı'dır) Beykoz ve Kalender kasırlarıdır. Beykoz Kasrı deniz kıyısında setler halinde düzenlenmiş bir tepenin zirvesinde Mısır Valisi Kavalalı İbrahim Paşa'nın Sultan Abdülmecid'e hediyesi olarak 1845-1854 arasında inşa edilmiştir. Kalender Kasrı, SultanAbdülaziz'in (h. 1861-1876) saltanatının ilk yıllarında inşa edilmiştir (y.h.n.).

Ramazan

Ramazan, her yılda bir kere 30 gün süre için gelen, İslam dininin en önemli ibadet dönemlerinden biridir. Bu dönem, Hicri takvime göre belirlendiği için zamanı sabit değildir, her yıl 12 gün daha erken geldiğinden sürekli bir dönüşüm içindedir; bazen kışa bazen yaza denk gelir. Bu zaman zarfında müminler sabah yatak odalarından çıktıktan sonra akşama kadar ağızlarına sadece yemek değil, bir bardak su ya da bir içim tütün dahi süremez. Nitekim akşam saat 6'da[1] bir top atışıyla ilk defa yemek masasına oturulması gereken bir dini öğretidir. Bu akşam yemeklerinde, her aile birbiriyle yarışırcasına, her türlü kara ve deniz mahsullerinden lezzetli yiyecekleri sıralayıp, her gün, akrabalarını ve kadim dostlarını davet eder. Üstelik mesela, yakın arkadaş olmayan uzaktan tanıdık kişiler ziyarete gelirse de memnun olunur; onları sofraya davet edip misafirperverlik göstermek ve tatlı sohbetlere dalmak olağandır.

Yemekten sonra kahvehanelerde toplanılır, temaşaya gidilir, hikâyeler dinlenilir, cambaz gösterisi gibi eğlencelere keyfe göre üçer beşer kişi birlikte temaşaya durularak neşeyle dolup taşılır. Eve dönüp biraz uyuduktan sonra, sabah saat 4 sularında kalkıp top sesini duyana dek yine yemek yiyip sonra uyurlar. Asilzadelerin arasında bundan sonra saat 10 ila 11'e kadar yatak odasından çıkmayanlar çoktur.

Oruç tutulan Ramazan boyunca, bütün camilerin metrelerce yükseklikteki minarelerinde sayısız kandiller yakılır, imamlar buralara çıkıp yüksek sesle ezan okurlar. Bu derin ses uzaklardan aksettiğinde, insana bir şekilde gökten inen meleklerin sesini alttan alta hissettirmekte. Ayrıca İslam'ın her gün yedi kere ibadet etme şartını yerine getirmek isteyen müminler Ramazan boyunca bunu farklı camilerde yaptıkları için bitmek bilmez bir hareketlilik olur.[2] Hele avlularında gündüzleri çeşit çeşit emtianın sergilendiği pazarlar kurulmasına izin verilen iki üç cami, tıpkı ülkemizdeki panayır yerlerine benzer.

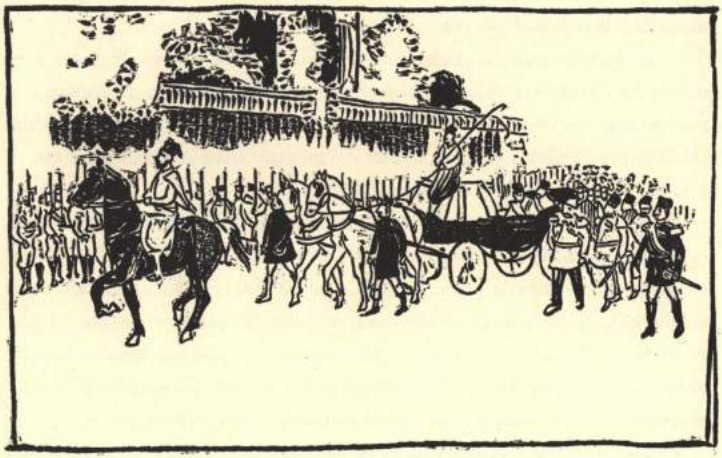
Padişah, Ramazan'ın 15'inde İstanbul'un eski sarayı olan Topkapı'yı ziyaret eder. Bu merasim son derecede vakur olur. O gün tüm şehirde evlerin damlarından aşağı hilalli al bayrak asılır, yol boyunca saf ve temiz kum serpilir, süvariler padişahın geçeceği yolu sağlı sollu korumaya alarak beklerler. Sabah 10 sularında hükümdar çıkar.

---

1 İstanbul'da güneşin akşam 6'da battığı günler mart başları ve ekim sonlarına denk düşer. Bu durumda Yamada bu bilgiyi ya Ramazan'ın 8 Mart'ta başladığı 1894 ya da 19 Ekim'de başladığı 1906 yıllarında kayda geçmiş olmalıdır (y.h.n.). Yamada'nın Japonya'ya 1906'da döndüğü düşünüldüğünden, 1894 yılı daha muhtemel gözükmektedir (Selçuk Esenbel).

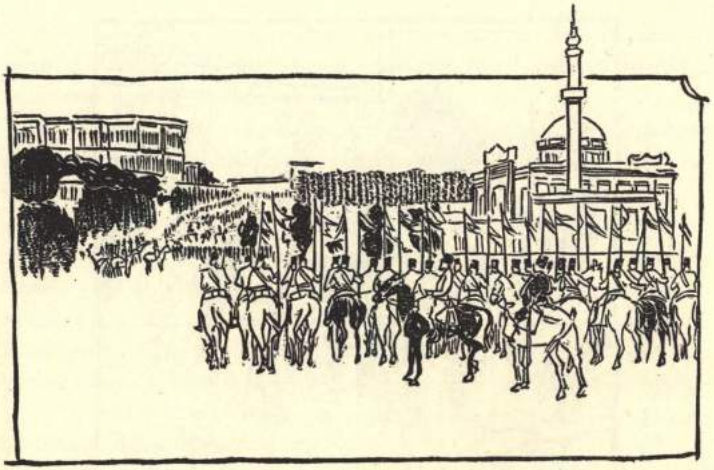
2 Yamada, İslam'da farz olan beş vakit namaza ilaveten Dûha (Kuşluk) ve Vitir namazlarını da kastediyor olmalı.

Bundan önce bir borazan sesiyle beraber valide sultan, baş kadın, padişahın diğer kadınları ve kızları ile saray kadınlarının refakatinde çıkar. Üç yüzden fazla atlı arabanın içi silme Kafkas güzelleriyle dolu olup hepsi bugün cemiyet içine çıkacakları için en hoş esvaplarını özenle giyer, hakikaten de sanki çiçekler yahut bahar çiği gibi görünürler. Birkaç dakika sonra yine borazan çalınır, asker ve sivil yüzlerce devlet erkânının arabası sırayla saray kapısından çıkar. Aralarında nazırların da olduğu, sırmalı üniformaları ve şarabi fesleriyle maiyetlerinde kadim usul at koşumları kuşanmış süvariler eşliğinde bir alay halinde ilerlerler.

Sultanın, arabasıyla cuma selamlığı merasimine gidişi

Bu vakur havada ilerleyen öncü kafileyi takip eden padişahın saltanat arabası, bilhassa yavaş ilerler. Aşağı yukarı bir saat zarfında Haliç'i de geçerek Eski Saray'a vasıl olur. Padişah burada, şeyhülislam tarafından karşılanır. İstirahat mahallinde biraz soluk aldıktan sonra, Allah'a ibadet etmeleri bir buçuk saat kadar sürer. Bunu takiben Peygamber Muhammed'in Hırka-ı Şerifi'nin bulunduğu yerde ibadet ederler.

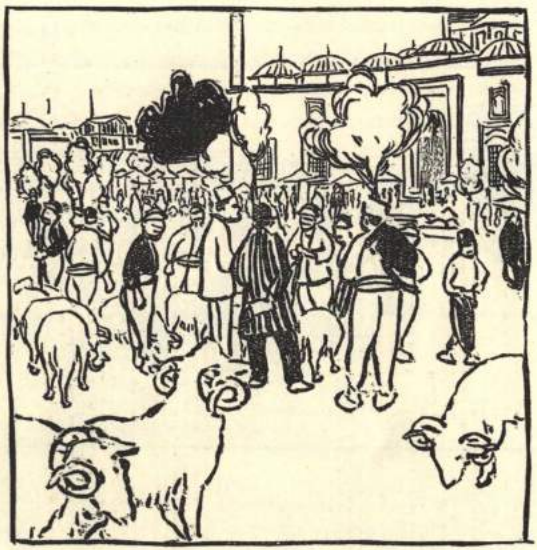
Yıldız Camii'nde cuma selamlığı

Hükümdardan sonra refakatindeki 100 devlet erkânı ve memur da ziyaret ve ibadetlerini icra ederler. Bu arada valide sultan, baş kadın, padişah kadınları ve kızları başka bir köşkte ibadetlerini yapar, padişahın çıkış saatini hesaplayarak ondan sonra saraya girer ve aynı şekilde Hırka-i Şerif'in bulunduğu odada ibadet ettikten sonra geri dönerler.

Padişah burada biraz daha kalıp tekrar ibadet eder. Güneş battığında, atılan top ile devlet erkânı ve memurlarına iftar yemeği ihsan ettikten sonra gece bastırdığında geri dönerler. Döndükten sonra, Yıldız Sarayı'nın içinde bulunan camide yine şeyhülislam ile beraber ibadet ederler. Son olarak, her yıl tam da bu dönemde hareme yeni bir kadının katılması âdettendir. Böylece tahtta saltanatı uzun olan bir hükümdarın kadınlarının sayısı onlarcayı bulabildiğinden, haremdeki güzellerin sayısının yüzü bulması hiç de istisna değildir. Bu, İslam dininin hâkiminin kısmeti ve bereketi değil midir?[3]

---

3 Haremin nüfusuna ait bu bilgiler Yamada'nın yine mihmandarlardan ya da Batılı kaynaklardan aktardığı oryantalist fantazilerdir.

Beyazıt Meydanı'nda Kurban Bayramı'ndan önce kurulan koyun pazarından bir manzara

Bayram

Bayram Türkiye'deki en önemli kutlama günü olarak, her yıl bir ay süren oruç döneminin nihayetinin ertesi gününden itibaren üç gün ve bunun üzerinden 70 gün geçtikten sonra tekrar üç gün olarak iki kere kutlanır.[4] İlk bayramda, her aile karşılıklı şeker ve tatlı hediyesi değiştokuşu yaparlar. Gelen misafirlere Kore peluzesine[5] benzeyen lokum, akide şekeri ve tatlılar ile kahve ikram edilir. Onun için bu kutlamaya Şeker Bayramı denilir. O gün kadim dostlar, arkadaşlar ve tanıdıklar karşılıklı ziyaretlerde bulunurlar. Oruç döneminin sıkıntısız salimen geçirilerek, mübarek bayrama vasıl olunmasını kutlamak âdetten-

4 Yamada, ramazan ayından sonra gelen şevval, zilkade, zilhicce aylarındaki isteğe bağlı oruç âdetinden bahsetmektedir.

5 *Chōsen Ame*, lokuma benzeyen bir Kore şekerlemesi.

dir. Bayram vesilesiyle uzun süre görüşememiş olmaktan ötürü özür dileyip bundan sonra arkadaşlık ilişkilerini sıcak ve yakın tutmak için de yapılan bu ziyaretler, ülkemizde yeni yılda yapılan karşılıklı ziyaretlerden hiç de farklı değildir.

Böylece tüm şehri sırmalı üniformaları ve fesleriyle askerler, redingotlarıyla devlet erbabı, mavi veya kırmızı renkli güzel kıyafetleriyle küçük çocuklar başta olmak üzere sonu gelmeyen bir insan seli kaplar.

Daha sonraki kutlama Kurban Bayramı diye adlandırılır. Bu bayramdan birkaç gün önce şehrin içindeki iki üç büyük caminin avlusunda koyun pazarı kurulması âdettir. Bu koyunlar yakın köylerden çobanların sürüp getirdikleri hayvanlardır. Arife günü akşamına kadar satılıp tükenen koyun sayısının hakikaten on binleri bulması olağandır. Böylece şehrin insanları birbirleriyle yarışırcasına, bu koyunları satın alıp bayramın ilk günü şafak vaktinde keserler; şükran duygularını ifade ederek, bu etleri gelen misafirlerine ikram eder, ayrıca bölüştürerek fakirlere dağıtırlar. Bu günden sonra üç gün içinde yapılan karşılıklı ziyaretler daha önceki bayramla aynıdır.

Dervişler

Dervişlerin veya sufilerin[6] raksı, İslam dininin bir tarikatı tarafından icra edilen bir ibadet tarzıdır. Bu tarz bir dansa benzediğinden muvakkaten böyle bir isim verdim. Daire şeklinde yapılmış bir ibadet mekânında icra edilir. Bu meydanın etrafını kuşatan üst kat da ibadeti seyre gelenlerle dolar. Meydanın ön tarafına bir şeyh gelerek koyun postuna oturur. Çok sayıdaki derviş de aynı meydana çıkarak daireyi kuşatan ahşap parmaklığın önüne sıra sıra oturur.

Bir süre sonra üst katın bir köşesinden ney üflenir ve kudüm çalınır, *koto* gibi telli bir çalgının[7] darp sesi duyulunca, altta oturan dervişler topluca ayağa kalkarak üstlerindeki dini kaba kisveyi çıkartıp bembeyaz kıyafetleri içinde kalırlar. (Elbiselerinin altında Batılı kadınların giydiği uzun iç donuna benzeyen hepsi bir örnek beyaz bir giysi vardır. Başlarına uzunluğu bir 1 *shaku* ve 34 *sun* (≈33 cm) olan uçuk kahverengi bir külah takarlar.) Hep beraber yavaşça postnişinin önüne gelip selam verdikten

6 Özgün metinde kullanılan terim "din adamı"dır. Bunun Yamada'nın din adamları ile dervişler arasındaki ayrımdan habersiz olmasından kaynaklanması muhtemeldir.

7 Kanun ya da santur-y.h.n.

Üst kattaki müzisyenler

Dervişlerin seması. Ortada ayakta duran kişi postnişindir, sağ ve solundaki dervişler neredeyse bitap düşene kadar sema eder, yorulunca ara verirler. Ancak tecrübeli dervişler kesintisiz dönerler.

16. yüzyıla ait rumî bezemeli çini maşrapa

sonra ayaklarını birleştirir, kollarını yanlara açarak binlerce defa dönerek sema ederler. Üst kattaki musiki heyetinin yavaş yavaş yükselen temposuyla uyum içindeki dervişler döne döne rakslarına devam ederler. Seyreden kişi semanın sonuna doğru, vecd içinde dönen bu dervişler an gelip de birdenbire düşerler mi, diye endişelenir. Dervişler bu şekilde bir saat kadar devam ettikten sonra dururlar.[8]

Bu gösterinin her cuma öğleden sonra yapılması âdetse de, ayrıca pazar günleri de icra edilir. Bir nevi gösteri mekânı olarak da adlandırabileceğimiz en meşhur ibadethaneleri, Galata Kulesi yakınlarındaki dergâhtır. Tıpkı camilerde olduğu gibi, bu ibadethaneye de ayakkabıyla girilmesine izin verilmez.

---

8 Yamada bir sema ayinini ana hatlarıyla büyük ölçüde doğru biçimde aktarmış, ancak toplam süre içinde üç kez verilen selam aralarından bahsetmeyerek ayinin kesintisiz sürdüğü izlenimini vermiştir (y.h.n.).

İstanbul'un Anıtsal Binaları

Ayasofya

Ayasofya Katedrali Doğu Roma'nın en güçlü döneminde, İtalya'daki Aziz Petrus Kilisesi'ne mütekabil bir şekilde inşa edilmiştir.[1] İstanbul'un Marmara Denizi'ne bakan birinci tepesinin üzerindedir. Yüksekliği 180 *shaku* (≈54,5 m), genişliği 242 *shaku*dur (≈73,5 m). Taştan inşa edilmiş yapının iç bölümüne kubbesi hâkimdir. Dış cephesiyse kadim rengi olan uçuk gül pembesine boyanmıştır ve son derecede zariftir. Dört köşesinden dört büyük minare göğe yükselir. Bulutlara uzanan bina, heybetiyle şehre hâkimdir.

Ancak bu büyük cami, tek kelime etmeyen sessizliğinin altında bu dünyada derin acılar yaratmış elim bir hadisenin hakiki tarihini muhafaza etmektedir.[2] 1453 yılının beşinci

---

1 Yamada bu karşılaştırmada bir kronolojik hata yapmıştır. Günümüzdeki Ayasofya MS 6. yüzyılda inşa edilmiştir, ancak kentin katedrali olarak aynı yerde inşa edilen ilk yapı MS 4. yüzyılda tamamlanmıştır. Roma'da Vatikan tepesindeki San Pietro Kilisesi'nin de –ama sadece mütevazı bir kilise olarak– ilk inşası MS 4. yüzyıldır, ancak buranın papalık katedrali olarak inşası 16. yüzyılda başlayıp bir yüzyıldan fazla sürmüştür. Yani aslında Aziz Petrus Bazilikası, Ayasofya'ya karşılık olarak inşa edilmiştir (y.h.n.).

2 Bu kısımda Yamada, İstanbul'un fethini Avrupalılar ile Yunanlıların veya Rumların geleneksel fetih menakıbnamelerinde görülen "Türklerin gaddar fütuhatı" şeklinde aktarmaktadır. Eserinin diğer tüm kısımlarında Türkleri olumlayıcı bir romantik anlatımla tasvir ederken Yamada'nın Ayasofya kısmında birdenbire hadiseyi Türklerin elinden çıkma kanlı ve gaddar bir olay gibi aksettiren bu tavır değişikliği dikkat çekiyor. Bu hususta Batılı tarih kitaplarındaki anlatıları veya Ayasofya Camii'ni yabancı ziyaretçilere gezdiren dönemin mihmandar anlatılarını aktarması yüksek bir ihtimaldir.

İstanbul'un fethiyle ilgili "Türklerin" zalim savaşkanlığını esas alan çeşit çeşit fantastik rivayetin, fethi izleyen dönemlerde Avrupa ve Rum geleneklerinde yaygınlaşıp kökleştiği bilinir. Mihmandarların farklı dönemlerde, farklı ülkelerden gelerek İstanbul'u ziyaret eden gezginlere aktardıkları bu kabilden rivayetler, bu gezginlerin kaleme aldıkları Osmanlı İstanbulu'na dair seyahatnamelerinde birbirini tekrar eder durur. Üstelik efsanelerin bilimsel gerçekler karşısında arka plana itildiği modern dünyada bile bu rivayetler etkilerini korumayı başarmıştır. Feridun Dimitekin'in 1964'te basılmış bir rehber kitabında Fatih'in Ayasofya'ya at üstünde girip bir sütuna elini basarak mermerde iz bıraktığı rivayetinin rasyonel ve bilimsel olarak mümkün olmadığı açıklaması yer alır; bu da böylesi rivayetlerin o yıllarda da hâlâ aktarıldığına, dahası yaygın kabul gördüğüne işaret eder. Ayasofya'da bir sütunda bulunan ve el izi olduğuna inanılan bu oluşumun Fatih'in kendisine, Hızır Peygamber'e, bir deve ya da Meryem Ana'ya ait olduğuna dair rivayetler hâlâ farklı kesimlerden ilgi görmektedir.

Öte yandan Yamada'nın burada kullandığı dil, aynı zamanda Japon samuray edebiyatının önemli bir unsuru olan 12.-13. yüzyıl Ortaçağ samuray klanları arasındaki savaşları konu eden *Gunkimonogatari* yani "cengâver menkıbeleri"nin canlı dramatik anlatım dilini de hatırlatır. Nitekim Sugiyama Tsuyoshi'ye göre, İstanbul'un fethine dair sahneler adeta bu kadim savaş hikâyeleri üslubunda aktarılmıştır.

ayının 29'unda[3] II. Mehmed, 300 bin silahlı askerini[4] ileri sürerek bu kente saldırır, o geceyi çıkartmadan tüm şehir düşer ve şehrin ahalisi o güzel, sakin uykularının rüyalarından fırlayarak uyanır, kaçacak yerleri olamadığından da çaresizce Ayasofya ibadethanesinde toplanırlar. Toplananların sayıları gerçekte on binlercedir.[5] Çanlar çalıp tütsüler yakarak, büyük haçın altında haykırarak Yaradan'a yakarıp yaklaşan felaketten bir ufak ihtimal de olsa kendilerini kurtarmasını dilerler. Fakat bu kaderleri lanetli, kaybolmuş kuzuların sağa sola koşuşturmayla, aç kurtların zehirli dişlerinden kurtulmaları ne mümkün! Türk ordusu Doğu Roma'nın son imparatoru Konstantin Paleologos'u devirmiş, zafer coşkusu içinde büyük bir kuvvetle tüm şehri ayaklarının altına almıştır.

Pek çok örnekten birkaçı için bkz. Edmondo d'Amicis, *Constantinopoli*, Milano: Fratelli Treves, 1877-1878; Türkçesi: *İstanbul*, (çev.) Beynun Akyavaş, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981; yeni basımı Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013. Beynun Akyavaş sunuş yazısında Avrupalıların önyargılarından kaynaklı rivayetleri eleştirmeden kabulüne rağmen, d'Amicis'in eserinin değerli bilgilerle dolu olduğundan bahsetmektedir. D'Amicis'in eserinin Ayasofya'ya dair bölümünde aktardığı fetih hikâyelerinin Türkleri olumsuzlayan anlatımı Yamada'nınkine çok benzemektedir. Türklerin "gaddarlığı" rivayetlerinin fetihten sonra icat edilmesiyle ilgili bkz. Marios Philippides, Walter K. Hanak, *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453: Historiography, Topography, and Military Studies*, Surrey: Ashgate, 2011, s. 201-202, 211; Feridun Dirnitekin, *St. Sophia Museum*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1964, s. 44; Ferhat Aslan, "Ayasofya Efsaneleri (Tespit-İnceleme)", *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, 2009, s. 134-135, 197, 205, 207 çeşitli el izi efsaneleri. Evliya Çelebi'de yer alan bir efsaneye göre Fatih Ayasofya'ya girdikten sonra yayını eline alarak, "alametim olsun" diye dört kanatlı bir oku Ayasofya kubbesinin tam ortasına atar. Bir hünkâr solağı da sol eliyle bir kâfiri katledip sağ elini kâfirin kanına bular ve Sultan Mehmed'in huzurunda zıplayıp elindeki kanı beyaz bir mermere sürerek pençe nakşı yapar. Efsane, Fatih'in ve Osmanlı askerinin Ayasofya'ya girmesi tarihi gerçeği üzerine bina edilmiştir, bkz. Aslan, s. 205. Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zıllî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, c. I, (haz.) Orhan Şaik Gökyay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 43; Ali Volkan Erdemir, *Japonya'da Türk İmgesinin Oluşumu 1890-1914*, Ankara: Kurgu Kültür, 2014, s. 100-103, bu konuya değinmektedir.

3 Özgün metinde üçüncü ay olarak geçmesi büyük ihtimalle dizgi hatasıdır, daha küçük olasılıkla da Yamada aslında gayet iyi bilinen bu tarihle ilgili yanlış bilgi almış olabilir.

4 Osmanlı ordusunun kuşatmada 50 ila 90 bin mevcudu olduğu tarihçiler arasında genel kabul görür. 15. yüzyıldan itibaren popüler Batılı kaynaklar ordunun mevcudunu 160 ila 300 bin arasında, abartılı biçimde verirler (y.h.n.).

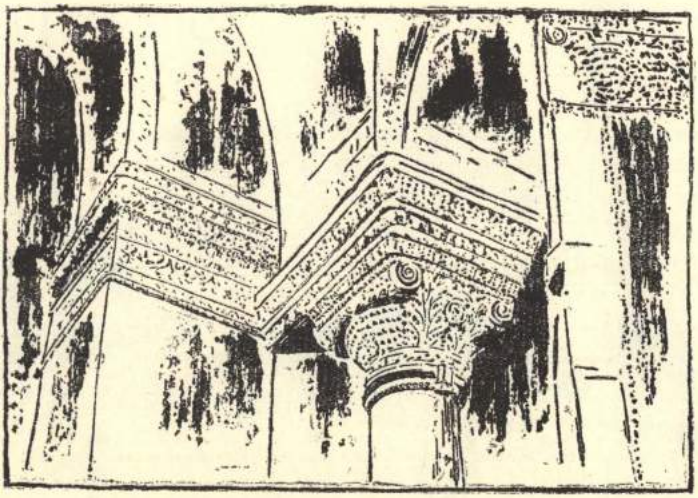
5 Kuşatma sırasında şehrin toplam nüfusunun 40 bini pek de aşmadığı genel kabul görmektedir (y.h.n.).

Ayasofya Camii'nin dış görünüşü

Ayasofya'nın iç görünüşü

Mabedin içinden bezemeli sütun ve paye başlıkları

Sonunda şehir ahalisinin son sığınak yeri olan Ayasofya Katedrali'ne gelip ölümüne saldırdılar. Sıkı bir şekilde zincirlenmiş olan tunçtan kapıyı kırıp yeri göğü titreten yakaran seslere kulak vermeyerek, "Kâfirler kaçmayın! Münafıklar! Putperestler! Ne yapacaksınız?" diye bağırarak olağanüstü bir güçle mabedin içine dalarak ellerindeki keskin kılıçlarını savurup yaşlı, genç, erkek, kadın ayırım yapmadan herkesi biçtiler. Bu şekilde, yaşlısı genci binlerce kişi hep birden et yığınlarına dönüşüp öbür dünyaya göç etmiş ancak sadece bir küçük kız mabedin içinde batı tarafında dış bölümde yüksekliği 6 metrelik bir yerde saklandığı için çok şükür hayatını kurtarabilmişti, diye anlatılır.

Bu dehşetengiz durumu hatırlamak bile insanın tüylerini ürpertiyor.

Böylece II. Mehmed, tam istediğini elde etmiş bir yüz ifadesiyle atını sürerek mabede girer. Üst üste dağ gibi yığılmış cesetlere basarak, köpük köpük akan kan denizini geçer, kararlarını açıklayarak güney taraftaki mermer büyük yuvarlak sütuna elini yapıştırıp mühürler ve bunu gelecek nesillere hatıra olarak nakşeder. Bu iz bugün de mevcuttur. Görene, o yılın acı olaylarını hatırlatarak ürperti verir. O vakit Türklerin tahrip ettiği tunçtan kapının alt kısmı toprağın içine gömülü kaldığı gibi hâlâ yerli yerinde durmaktadır. Fakat

Bizans işi mermer oymalar

ortadaki büyük kubbenin tavanında eski zamanlarda burada bulunan, İsa'nın göğe yükselişinin çizimi ve dört başmelek[6] tasviri bugün, sonradan dönüştükleri ve sadece tasvirlerin dış hatlarından ibaret kalmış anlamsız mozaikler halinde görülebilir. Ayrıca, dört duvarı çepeçevre süsleyen farklı farklı desenlerdeki mermerler o dönemde bu kilise inşa edilirken Doğu Roma'nın her kilisesinden gönderilen hediyeler olduklarından görülmeye değer. Mabedin dört bir yanındaki mermer sütunların işlemeli başlıkları fevkalade görüntüleriyle insanı hâlâ şaşırtıyor. Mabedi tepeden tırnağa seyrederken bütün bu işlemeler, sanki bize dönüp o zaman şahit oldukları acı olayı anlatmaya çalışıyormuş gibi bir his doğuruyor.

Ah! Zamanın ezelden beri yıpratamadığı bu büyük mabet, Doğu Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile bir sabah tamamen Türklerin eline geçti, Hıristiyanlığın kilisesi artık İslam'ın kutsal mekânı oldu.

Sayısız cam kandilin ışığıyla aydınlanan muhteşem görüntü içinde, göz alıcı güzellikteki renkli halıların zeminini duvardan duvara kapladığı bu mekân, her bayram şenlense de yine de ziyaret eden yolcular için geçmişin derin tesirini izale etmek mümkün değil. Artık tam akşam güneşi batarken, kızıl bulutlar ışıltılar saçmakta, alacakaranlıkta kuşlar ötüşmeyi kesip yuvalarına dönmekte. Bu vakitlerde avlunun bir kenarında bir sahra tentesinin altında derli toplu bir şekilde oturan ak sakallı bir dede gamsız; tespih satmakla meşgul. Bunu görünce insanın gönül teli nasıl titremez!

---

6 Özgün metinde hatalı biçimde dört havariye ait oldukları yazılıdır.

*II. Mahmud ve Abdülaziz'in sandukaları (üstte) ve Kur'an okuyan imam**

Eski Cami

Doğu Roma'dan kalma ve "eski cami" diye bilinen çok sayıdaki âsâr-ı atika Rum Ortodoks kilisesi hâlâ ülkenin her bir yanında bulunmaktadır. Ancak aralarında, Ayasofya gibi mutantan güzelliği bin yıldan beri anlatılanı pek azdır. Kimi savaş yangınlarından, kimi zaman içinde şehrin yerleşiminin değişmesinden dolayı genellikle esas şekli bozulmuş olup metruk kalıntıları bugün yabani otlara boğulmuş haldedir, birçoğundan geriye ise sadece bir ad kalmıştır. Binlerce kilometrelik uzak yerlerden yolculuk yapıp gelen bir ziyaretçinin, bu üst üste birikmiş eski kırık çiniler ve kiremitlerin yanı başında açıkta yatan taş sütunların yüzyıllardır rüzgârla aşınmış, yağmur altında yıpranmış halini ve kimselerin onlara tamir eli uzatmadığını görüp de içinin burkulmaması elde değil.

---

* Özgün metinde sandukalara dair bilgi verilmemişse de, bu resim Guillame Berggren'nin Divan Yolu'ndaki II. Mahmud Türbesi'ne ait fotoğrafından hazırlanmıştır (y.h.n.).

Dimdik bir şekilde ayakta duran yuvarlak mermer sütunların üstünde mutlaka sade bir güzellikte çiçek desenleri nakşedilmiştir. Bunlar Doğu Roma döneminin sanatını ifade etmeye yeterlidir.

Dağılmış Rum Ortodoks Hıristiyan cemaatlerinin eski kiliselerinin yarısından fazlası bugün Müslüman cemaatinin kullanımındadır. Hâlâ yıkılmamış bir kilisenin içinde kendi halinde sade görünümlü bir imam sessizce oturup bir rahlenin üstündeki yaldız bezemeleri ışıldayan Kur'an'ı açmış, yüksek sesle okumakta. Bahçenin önünde yeşil ağaçların gölgesinde Tanrı'nın habercisi olarak saygı duyulan sayısız güvercin, kimi bir araya toplanmış kimi tek başına, günün sonunda gamsız bir şekilde oynaşmaktalar. Eski Cami ile çelişen bu durumun ilginç bir manzara teşkil ettiğini hissetmemek mümkün değil.

Yandaki çizim ziyaretgâh içindeki durumu göstermekte. Mimari bir eser gibi gözüken nesne, ibadethanenin içinde yatan kadim hükümdarın mumyasını temsil eden sanduka. Bunun önündeki dikey nesnelerse adak mumları.[7]

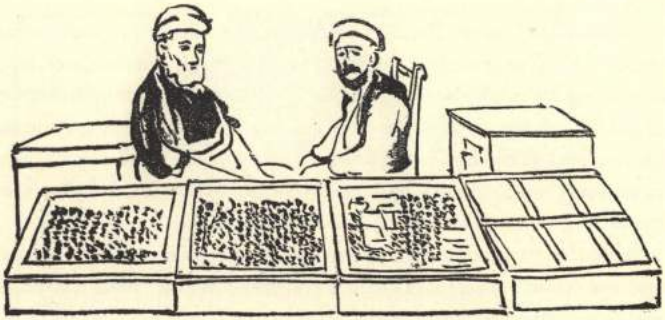
Müzehane

İslam geleneği, insan ve hayvanların resim veya heykel ile tasvirini yasakladığı için Türkler canlıları resmetmenin günah olduğunu sorgusuz kabul eder. Bundan dolayı ülkenin hiçbir yerinde İslam döneminde yapılmış resim veya heykel görülmez. Fakat payitaht İstanbul eski çağlarda Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olduğu için, buradaki kalıntılarda ve virane kiliselerde eski güzel sanat eserlerine rastlanması, az görülen bir durum değildir. Bunun tam olarak ne zaman başladığını pek hatırlayan yoksa da 60 yıl önce [1850 yılı civarı] Tophane Müşiri Ahmet Fethi Paşa[8] bu tür eserleri toplamaya girişip muvakkaten Aya İrini Kilisesi'ndeki eski Cebehane'nin bir kısmında ve bahçesinde bunları düzenleyerek sergilemeye başladığından beri bu ülkenin insanları ilk defa eski eserlere kıymet vermeleri gerektiğini fark etmiştir. Böylece, Türkiye'nin tüm topraklarında yapılan kazılarla eski çağların önemli kıymetli eserleri zamanla buraya aktarılmaya başlanmıştır.

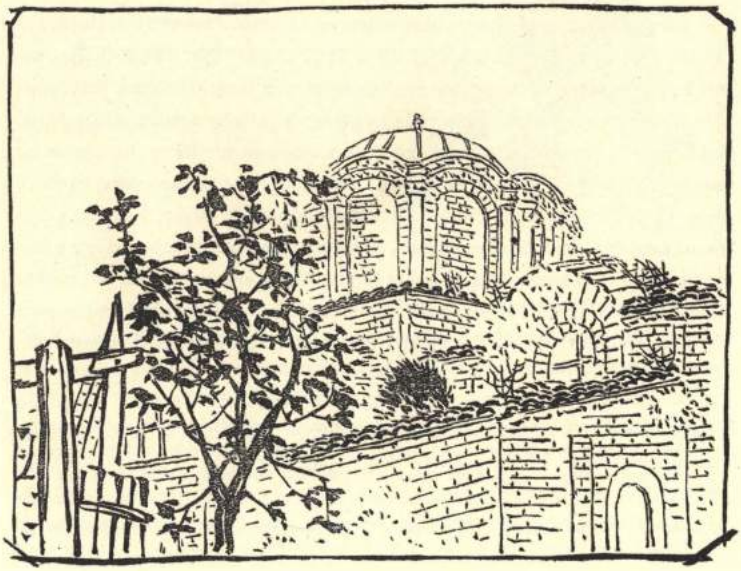
---

7 Yamada mumları Uzakdoğu kültüründeki adak mumlarıyla özdeşleştirmiştir. Merhum Aptullah Kuran'ın aktardığına göre, Selçuklulardan klasik Osmanlı dönemi sonlarına dek hanedan üyelerinin ve mühim kişilerin mumyalanması –yani tahniti– yaygın bir uygulamaydı. Sonraki dönemlerde bu uygulama giderek terk edilmiş ve türbelerde mumyaların muhafaza edildiği bölüm defin için kullanılmaya başlanmışsa da, bu mekânın adı *mumyalık* olarak kalmıştır. Türbelerdeki sandukalar, mumyalıktaki mumyanın ya da kabrin tam üzerine denk düşecek şekilde konumlandırılmıştır. Bu geleneğin 20. yüzyıl başlarında halk arasında hâlâ bilindiğini Yamada'nın özellikle *mumya* ifadesini kullanmasından anlıyoruz (y.h.n.).

8 Özgün metinde hatalı olarak Mehmed yazılmıştır. Ahmed Fethi Paşa (1801-1858): "Rodoslu" diye anılan Osmanlı asker ve devlet adamı. Viyana ve Paris elçiliği, Ticaret nazırlığı ve Tophane müşirliği yaptığı dönemlerde ilk eski eserler koleksiyonunu meydana getirdi ve bu koleksiyonu Mecma-ı Âsâr-ı Atika adıyla Aya İrini'de topladı. Özgün metinde kilisenin adı da hatalı olarak "Meryem Ana" şeklinde yazılmıştır.

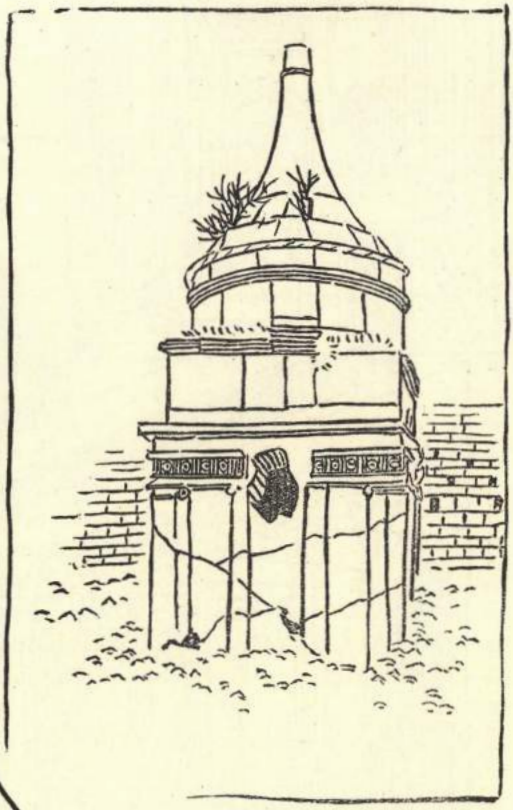
Avluda tespih satanlar

*Eski Cami'nin dış görünüşü**

* Bu resim Zeyrek'teki Eski İmaret Camii'ni (Pantepoptes Manastırı Kilisesi) andırır.

Abuselam Mezarı diye adlandırılan ve Zeytindağı eteklerinde bulunan, İbrani mimarisinin güzel bir örneği

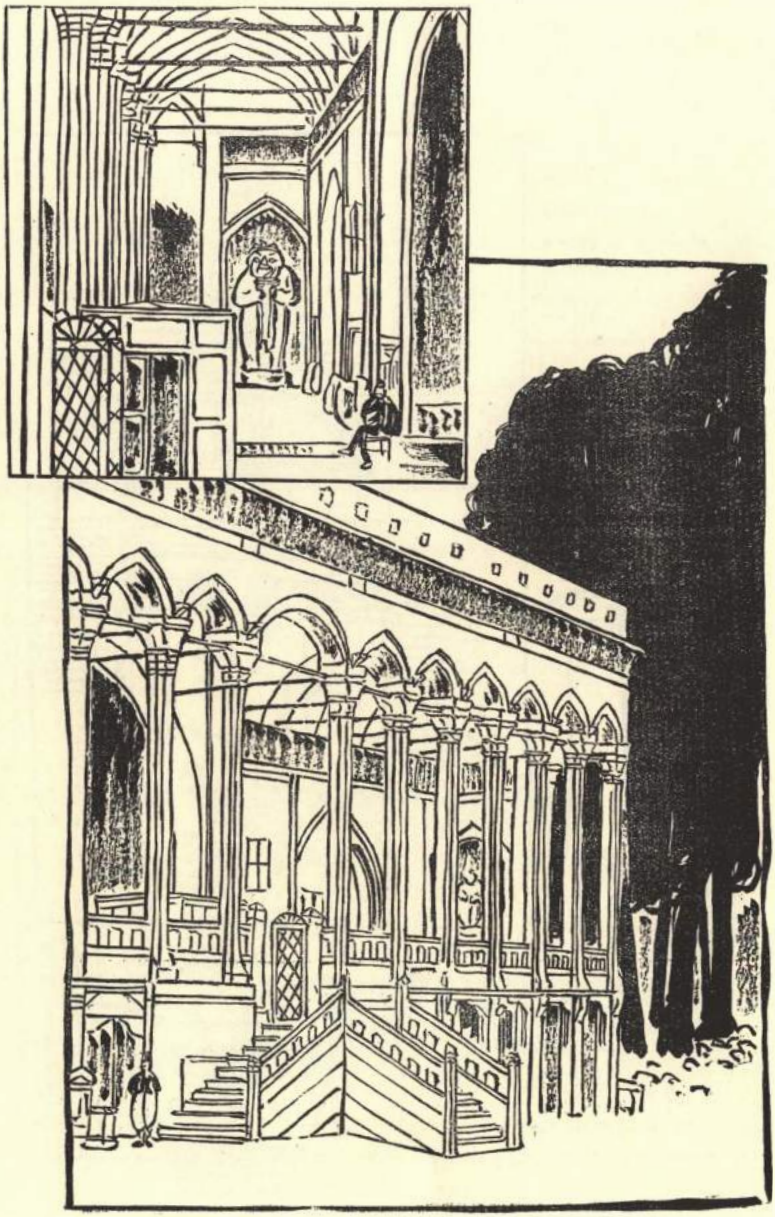

Roma döneminden, MÖ 900-600 yıllarına tarihlenen yarı şeffaf camdan bir gözyaşı şişesi

Mısır'daki Yunan kolonisi Tabuna'da yapılan kazılarda bulunmuş bir toprak çanak

Müzehane-i Amire'deki Çinili Köşk'ün ön cephesi

Daha sonra Sultan II. Abdülhamid, eski eserleri son derecede sevip onlara kıymet verdiği için bu koleksiyonu bilhassa teşvik ettiğinden, 1875 yılında meşhur nümizmat ve zamanın Maarif Nazırı Suphi Paşa'ya[9] emrederek, eski sanat eserlerini Eski Saray'daki Çinili Köşk'e (revakının dış duvarları çinilerle bezeli olduğu için bu adla anılır)[10] taşıtmıştır. Eserler cinslerine göre ayrılıp sergilenerek, burada ilk defa küçük bir müze meydana getirilmiştir. Bundan sonra 1887-1888 arasındaki iki yıl zarfında Sayda bölgesinde keşfedilip bulunan Eski Yunan heykeltıraşlık eserleri arasında, en mükemmel işçiliğe sahip olarak takdir edilen 21[11] büyük mermer lahit koleksiyona katılmıştır. Bunlar müzeye alındıktan sonra Çinili Köşk küçük gelip yeterli olmadığı için onun önündeki büyük bahçeye, Avrupai tarzda yeni büyük bir kâgir bina inşa edilip 1892 yılında açılmıştır. Eski sanat eserlerinin burada toplanmasına gayret edilmektedir. Bugün Müzehane-i Amire, Avrupa'nın ünlü müzeleriyle karşılıklı ilişki kurmaktadır. Birçoğu dünyada iftihar edilmeye değer parçalarla dolu eski eser koleksiyonunu muhafaza etmesiyle nam kazanmıştır.

Ancak Müzehane-i Amire'nin en çok iftihar edilmesi gereken özelliği, Eskiçağ defin geleneklerinde kullanılan son derece değerli çok sayıda esere sahip olup bunları muhafaza etmesidir. Gerçekten Eski Yunan tarzında sanat eserlerinden, Bizans tarzındaki eserlere kadar tüm devirleri takip ederek düzenlenen teşhir salonlarındaki renkli boyalı pişmiş toprak lahitler ile MÖ 5. ve 6. yüzyılın Yunan mermer lahitleri; bunların yanı sıra Eski Mısır tarzında siyah taş lahit, Fenike tarzında insan şeklindeki lahit, kurşun lahit gibi eserlerin, eski eser sevenlerin nefesini kesecek kadar beğenilerini toplayacağına hiç şüphe yoktur. Bu arada Büyük Konstantin ile annesi İmparatoriçe Helena'nın lahitleri ve Büyük İskender'in lahti bu kıymetli eserlerin arasında son derecede kıymetli eserler olarak insanı bilhassa şaşırtmakta.

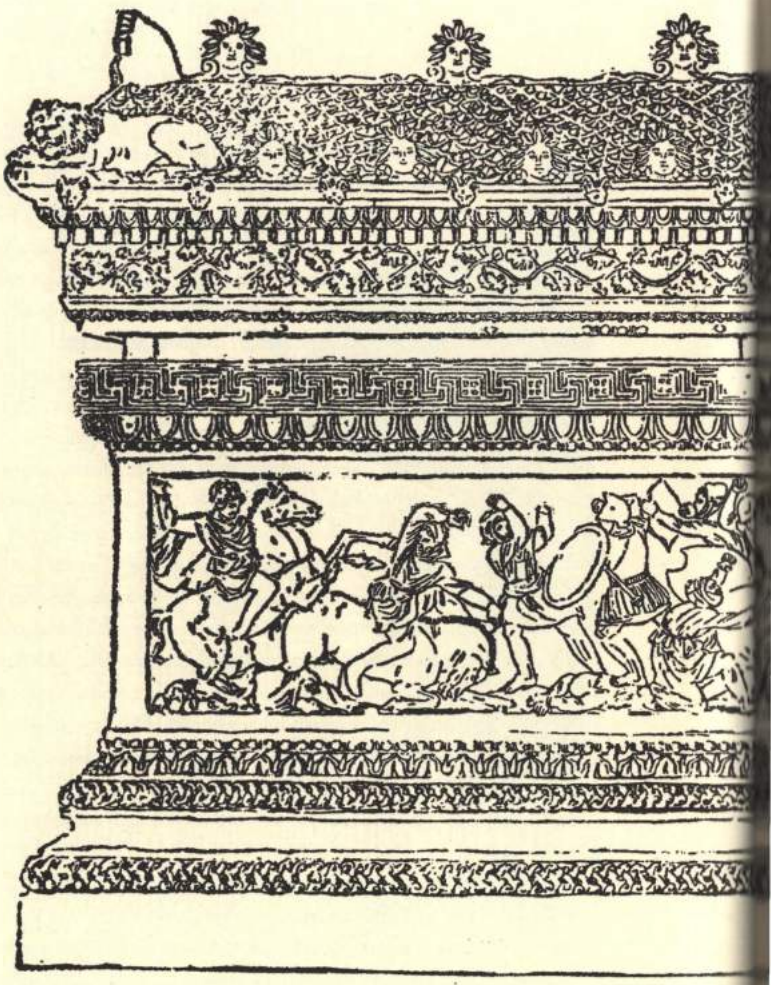
Ayrıca üst katta, her çağın eski sanat eserlerinden başka, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren yedinci nesil hükümdarı olan II. Mehmed'in Konstantinopolis'i ele geçirip payitahtını buraya taşıdıktan sonra kullandığı altın yaldızlı eski bir taht bulunmaktadır. Tahtın büyüklüğü, bu padişahın ne kadar cesur ve büyük bir insan olduğunu hayal etmeye yetip de artıyor.

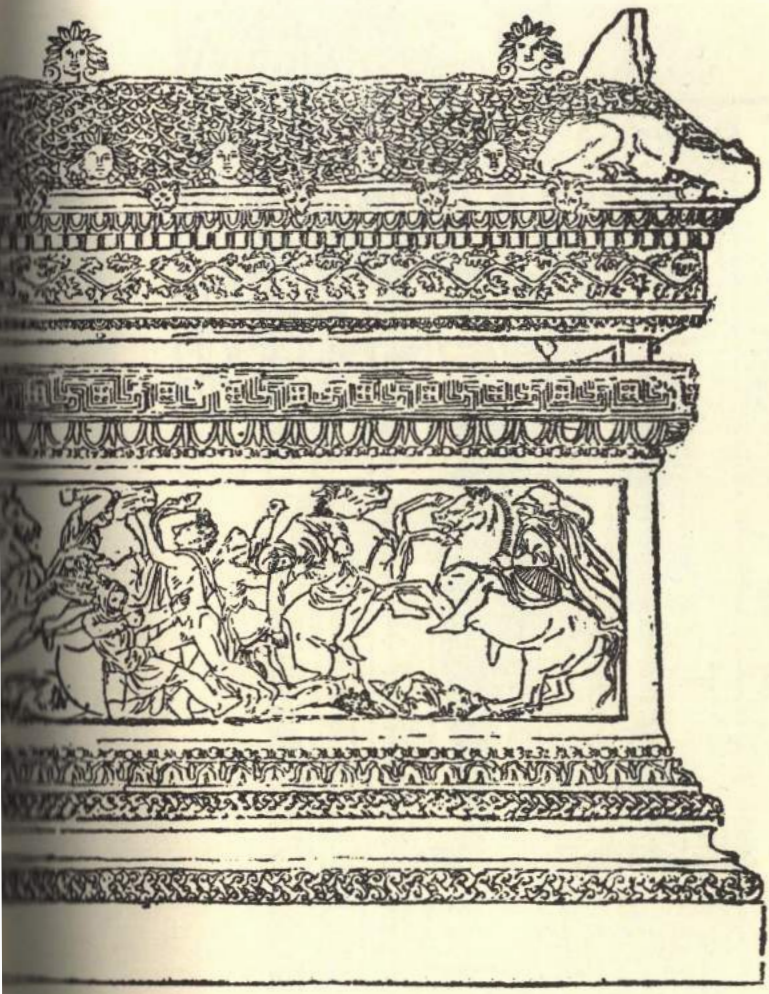
---

9 Abdüllatif Suphi Paşa (1818-1886): II. Abdülhamid devrinin Maarif nazırı, ilk Türk nümizmat.

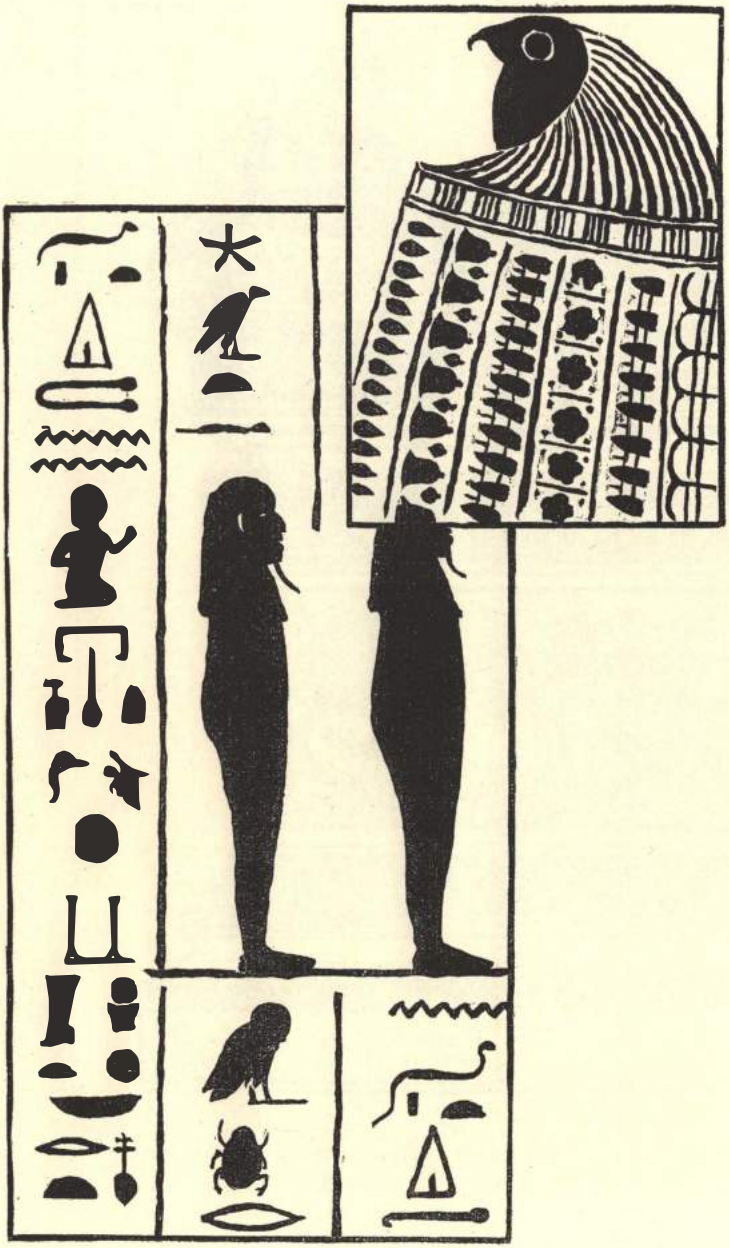
10 Özgün metinde hatalı olarak, köşkün adını, iç mekân duvarlarını bezeyen çinilerden aldığı yazılıdır (y.h.n.).

11 İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin eski müdürlerinden Zeynep Kızıltan'ın verdiği bilgiye göre, Osman Hamdi Bey Sayda (Sidon) kazısında 18 lahit bulmuş, bunlardan sadece 11 tanesi İstanbul'a getirilmiştir.

Büyük İskender lahti, çepeçevre insan kabartmalarıyla işlenmiştir. Sol tarafında bulunan rölyefte, atıyla şaha kalkanın Büyük İskender, İskender'in vurmaya çalışıp atından düşürdüğü kişinin ise Pers Kralı Daryuş (Darius) olduğu söylenir.

Siyah taştan Mısır lahtinin kapağı üzerindeki kabartmalar ve hiyeroglif yazılar
(İstanbul Müzehane-i Amire Koleksiyonu)

Siyah taştan Mısır lahtinin kapağındaki kabartma (İstanbul Müzehane-i Amire Koleksiyonu)

Her halükârda, edebiyata ve sanata ilgi duyanların veya en azından bu şehri gezmeye gelenlerin, atlı arabayla İstanbul'un bir tepesinden Altın Boynuz Haliç'e yüksekten bakan Eski Saray'ın yakınına gidip, pırıl pırıl güzelliğin hoş havasıyla dopdolu bu zengin bahçede gezinip kadim zamanlardan beri çoktandır matemi tutulmayan bu büyük insanlardan kalan şu âsâr-ı atikanın karşısında uzun uzun vakit geçirirken, güneşin batıdaki tepelerin arkasından batıp gittiğini fark etmemeleri bile hoş görülebilir.

Binbir Direk

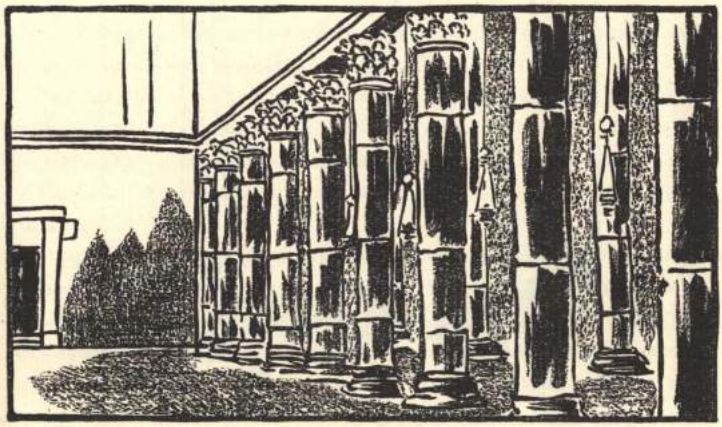
Doğu Roma İmparatorluğu, bu beldenin tabii manzarasının mükemmelliğinden dolayı payitaht olarak Konstantinopolis'i burada kurmuştur. Şehir, Haliç limanının girişine gerili zincir[12] sayesinde büyük gemilerin giriş çıkışını denetleyerek hâkimiyetini pekiştiriyordu. Yarımada, Marmara kıyısı boyunca inşa edilmiş büyük surlar sayesinde, yabancı düşmanların saldırısına karşı da hazırlıklıydı. Bu koşullar nedeniyle, kentin sur içi savunma savaşı tedbirlerinin mükemmelliğinin üstüne yoktu. Bilhassa İmparator Büyük Konstantin'in kendi fikri doğrultusunda, kullanım suyunun muhafaza edilmesi için inşa ettirdiği bu büyük yeraltı sarnıcı, gerçekten daha sonraki nesillerin hayret ve takdirine mucip olmaya devam etmiştir. Sarnıç, 1001 büyük mermer sütunla taşındığı için bugünün insanları buraya Binbir Direk derler. Her sütunun uzunluğu 90 *shaku*dur (=27 m).[13]

Ancak üçüncü sıradan itibaren, boyu 30 *shaku* (=9 m) kadar olan silindir sütunlar başlıyor. Bugün, sütunların yarısı toprağın altında gömülü olduğundan, geçmiş yıllardaki görüntüsünün kalmadığı söylenebilirse de yine de ölçeğinin büyüklüğünü ve genişliğini hayal etmek mümkündür.

---

12 Özgün metinde hatalı olarak zincirin Boğaz'ın girişine gerili olduğu söylenmiştir. O dönemde yine muhtemelen rehberlerin anlatılarından dolayı gerçek zannedilen ve başka seyahatnamelerde de rastlanan bu bilgi yanlıştır. Zincirin yeri üzerine akademik camiadaki tartışmalar, şaşırtıcı biçimde 20. yüzyıl ortalarına dek sürmüştür (y.h.n.).

13 Yapıdaki sütunların gerçek uzunluğu 14 ila 15 metre arasındadır.
Yapıldığı dönemde Philoxenus Sarnıcı olarak anılan Binbir Direk Sarnıcı'nda aslında 224 sütun vardır, günümüzde bunlardan 212'si ayaktadır. Binbir Direk adı sütunların gerçek sayısıyla ilgili değildir, Ortadoğu ve Balkan kültürlerinde çokluk belirtmek için kullanılan bir ifadedir. Bu da muhtemelen Yamada'nın rehberinden duyduğu bilgiyi sorgulamadan aktarmasından kaynaklanan bir maddi hatadır.

*Eski bir Roma binası**

Üç Dikilitaş

İstanbul'un güneydoğu kısmında geniş bir meydan vardır. Roma döneminde[14] at yarışı alanı olarak kullanıldığı söylenir. Genişliği 100 *ken* (=180 m) uzunluğu 300 *ken* (=540 m) civarındadır. Bugün etrafında cami, medreseler ve ailelerin oturduğu evler sıra sıra dizilmiş olduğundan meydanın kalıntılarının yalnızca kısıtlı bir bölümü göz önündedir.

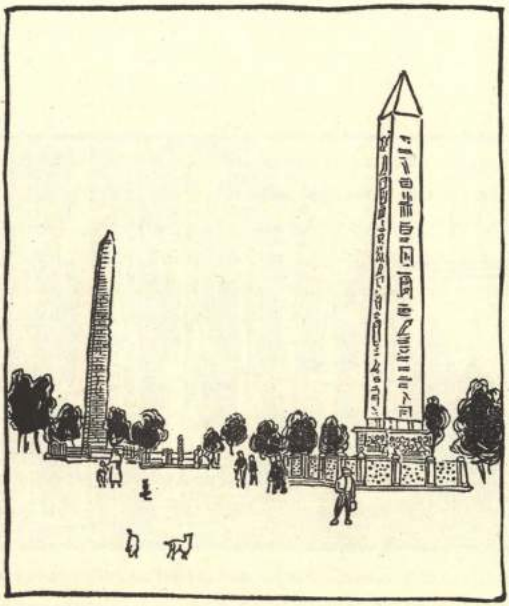
Orta ekseni boyunca uzanan kaide üzerinde üç eski sütun mevcuttur. Biri dikdörtgen şeklinde taş örme bir sütun, yüksekliği 60 *shaku* (≈18 m) civarında, genişliği 8 *shaku* (≈2,5 m) kadardır, 1 *shaku*ya (≈30 cm) yakın boyda prizmatik taşlardan örülüdür. Geçmiş zamanda tüm yüzleri tunç levhalarla kaplıymış. At yarışında zafer kazananların adları sütunun üzerine işlenip anılırmış. Ancak Doğu Roma[15] devrinde üzerini kaplayan tunç lev-

---

* Özgün metinde resmin Binbir Direk Sarnıcı'na ait olduğu yazıldır. Ancak resmin sarnıçla bir ilgisi yoktur, sütun sayısının çokluğundan dolayı bu sarnıca ait olduğu zannedilmiş, bir Eskiçağ yapısının fotoğrafına ya da kartpostalına bakılarak yapılmış olmalıdır (y.h.n.)

14 Özgün metinde Eski Yunan devri olarak bahsedilir. Oysa ilk Hipodrom, Sarayburnu ve civarındaki eski Yunan kolonisini yerle bir ederek yeni baştan inşa eden Roma İmparatoru Vespasianus döneminde, MS 203 yılında inşa edilmiştir (y.h.n.).

15 Bu levhaların 1204'te IV. Haçlı Seferi'nde şehri istila eden Batı Avrupalıların yağmasında pek çok başka kıymetli eserle beraber İtalya'ya götürüldüğü rivayet edilir (y.h.n.).

Üç Sütun

Mısır obeliskinin kaidesi

haların İtalya'ya kaçırılarak eritilip madeni para haline getirildiği söylenir. Ortada bulunan ise aynı devirde olan Pers Savaşları'nı anma anıtıdır.[16]

Yeşil bakırdan üç yılanı, tıpkı bir halatın liflerinin örüldüğü gibi birbirine sarılmış şekilde gösteren eserin çapı tam olarak 2 *shaku* (≈60 cm) kadar. Eski zamanlarda yüksekliğinin 60 *shaku* (≈18 m) olduğu söylenirse de bugün mevcut alt bölümü sadece 15 *shaku* (≈4,5 m) kadar kalmış.[17] Sütunun tepesinde olması gereken üç yılanın başları şimdi şehrin müzesindedir.

En kuzeydeyse yekpare granitten son derecede büyük taş sütun vardır. Uç kısmı, kesik ince uzun bir piramidi andıran bu anıtın üzerinde eski Mısır hiyeroglifleri işlidir. Bu devasa anıt yaklaşık 60 *shaku* (=18 m) yüksekliğinde, alt kısmının genişliği 7 *shaku* (=2,1 m) olup küp şeklindeki dört küçük tunç desteğin[18] üzerinde büyük bir kaideye oturtulmuş durur. Bu mermer kaidenin üzerinde çok sayıda insan figürü kabartması mevcuttur. İnce işçiliği takdire şayandır. Eski zamanda savaşta kazanılan zaferlerin coşkulu heyecanıyla, Mısır'dan getirtilmiş olan bu eser, gerçekten 3500 yıl öncesinden kalan eski bir eserdir.

Surlar

İstanbul'un kara sınırları taş ve tuğlayla inşa edilmiş surlarla çevrilidir. Uzunluğu 2 *ri*den (=8 km) fazladır. Güneydeki kapısında yedi burç vardır, bunlara Yedikule denilir. Cesur bir asker buradan gözünü çevirip kuşbakışı aşağıya baksaydı, yüz binlerce düşman askeri nefeslerini tutarak öfkeyle ve ölümüne saldırsa ve 14. ila 15. yüzyılların ilim ve savaş teknolojisi ne kadar etkili şekilde kullanılsa da, nihayetinde bu surları yıkmalarının mümkün olmadığını düşünebilirdi. Fakat bu geçilmez surlar nasıl yetersiz kaldı?

Başkentin tüm yüksek devlet erkânı nazenin, çıtkırıldım meşgalelere dalıp askeri eğitimlerini boşlayıp kibirle şaşaa ve lüks içine gark olmuşken, bir gece vakti, sert mizaçlı

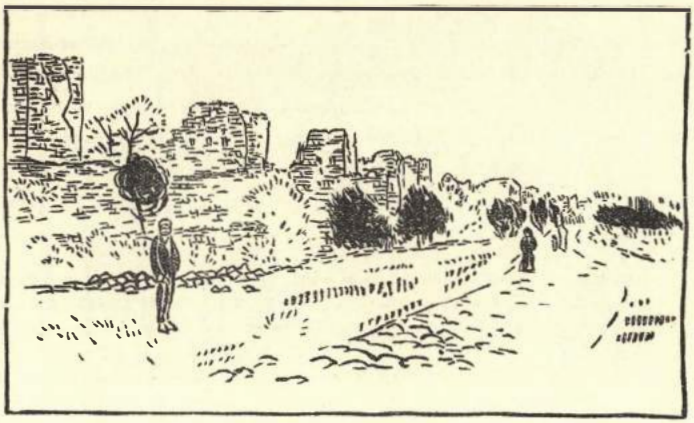
16 Yılanlı Sütun, MÖ 479'da Pers ordusu karşısında birleşen Yunan şehirlerinin kazandığı zaferin anısına yapılmış ve Delphoi'daki Apollo Mabedi'ne dikilmişti. Eser İstanbul'a İmparator Konstantin tarafından 324 yılında getirtilmiştir. Şehri böceklere ve sürüngenlere karşı korumak için büyülü güçlere sahip olduğuna inanılırdı.

17 Arkeolojik incelemeler sonucunda Yılanlı Sütun'un ilk yapıldığında boyunun 6,5 metre civarında olduğu yaygın kabul görmüştür. Sütun MS 4. ya da 5. yüzyılda şehre getirilmiş, 9. yüzyılda şimdiki yerine yerleştirilmiştir. Bu taşınmalar sırasında kırıldığı, 16. yüzyıldan sonra da yılan başları tahrip edildiği için boyu kısalmış ve 5,3 metreye düşmüştür (y.h.n.).

18 Özgün metinde hatalı olarak bu tunç küplerin taş olduğu belirtilmiştir (y.h.n.).

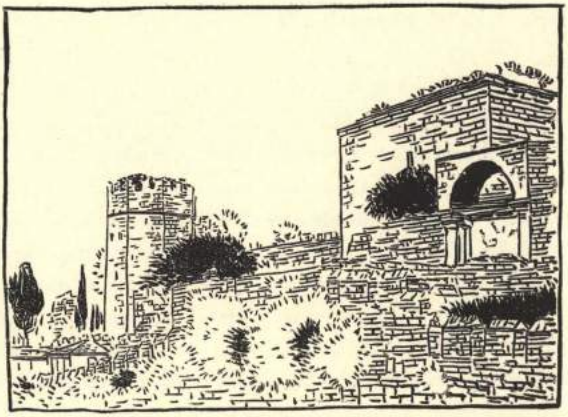

Bir ilah tasvirinin işlendiği eski bir Asur rölyefi (kazı buluntusu)

Haliç'ten Yedikule'ye doğru uzanan kara surları

Türklerin saldırısıyla karşı karşıya kalıverdiklerinde, artık burayı ayakta tutmaları mümkün olmamıştı. Kadim çağların muhteşem başkenti, bir anda, II. Mehmed'in eline geçivermişti. Bu sur duvarları artık bugün viran halde: Burçlarında yer yer yabani otlar hatta bazen koca bir ağaç muzaffer bir edayla fışkırmakta, taptaze yeşil yaprakları, adeta damla damla damlar gibi görünüyor.

Kara surlarının en güneyindeki Yedikule'de Küçük Yaldızlı Kapı

Mısır duvar resmi

Çeşmeler*

İslam dini, insanlara tüm din kardeşlerini ayrım yapmadan sevmeyi vaaz eder. Bundan dolayı, aynı dine mensup insanlara yönelik merhamet duygusu son derecede derindir. Her türlü yaratılmış canlı için hayır işlemek de hiç az görülen bir şey değildir. Şehir ve kasabalarının sokaklarında su yolları kurup önemli yerlerinde hayrat çeşmeler yaptırmaları bunun bir örneği olarak görülebilir. Başkentin çeşmeleri insanın gözüne bilhassa kolayca çarpacak şekilde, yol üzerinde önemli noktalara inşa edilmiştir. Aralarında fevkalade büyük olanlar vardır. Bu hayratların üzerindeki çok sayıda musluk da, insanların buradan diledikleri gibi içecek su alabilmelerini mümkün kılar.

Sebil

Sebiller sadece insanlar için kurulmamıştır. Kedi, köpek, inek ve at gibi evcil hayvanlar için yapılan hayratlar da epey çoktur. İstanbul'da ne insanların ne evcil hayvanların susuzluklarını gidermek için bulundukları yerden uzağa gitmeleri gerekir.

İnek ve atlar için olan çeşmeler çoğunlukla ağaçların gölgelediği yerlerdedir. Yaz ortasında en sıcak günde bile serinletici taze bir esinti buralara kendiliğinden gelir. İnsanlar ve inekler ile atlar da cana can katan bu yerlerde biraz soluk alıp temiz su içer.

1898'de Alman imparatoru İstanbul'u ziyaret ettiğinde, Türk padişahı misafirini iyi ağırlamada geri kalmamıştı.[1] Yıldız Sarayı'nın bahçesindeki köşklerden birini misafirhane olarak tahsis etmişti. Gece gündüz ayş ü işret âlemleri bitmek bilmiyordu. Bu âlicenap davranış karşında mütehassis olan Alman imparatoru, İstanbul'dan giderken, bu ebedi dostluğu ifade etmek istediği için Türklerin en çok seveceği yeri tespit edip bu pek güzel çeşmeyi ziyaretinin hatırası olarak buraya kondurmuştur. Aslında, kendi ülkesinin teknisyenleri ve ustalarını özel olarak getirtip yaptırdığı bu çeşme İstanbul'un merkezindeki Üç Sütun'un yanında bulunur.[2]

---

* Yamada "hayrat suyu" anlamındaki *kanji* imlerinin yanına sözcüğün Türkçe telaffuzunu da fonetik alfabe olan *kataganayla* "su çeşmesi" olarak eklemiştir. Japoncanın yazımıyla ilgili bilgiler, "Giriş" bölümünün sonundaki "Japoncanın Yazımı, Modernleşme Serüveni ve Kitapta Kullanılan Çevriyazı Sistemleri Üzerine Notlar" kısmında verilmiştir.

1 Özgün metinde bir dizgi hatası sonucu olarak 1921 yazmaktadır.

2 Alınan Çeşmesi, Türkiye'ye üç kez gelen imparatorun 1898'de İstanbul'a ikinci kez gelişinin anısına ithaf edilmiştir. 1889'daki ilk ziyaretinde Osmanlı ordusuna Alman tüfeklerinin satışını sağlayan II. Wilhelm, ikinci İstanbul ziyaretinde İstanbul-Bağdat Demiryolu'nun Alman firmalarına verilmesi vaadini almıştı.

Eyüp'te bir sebil ve çeşme

El Yıkama[3] Çeşmesi

Müslümanlar kutsal kitapları Kuran'ın öğretisine göre, vücutlarını her daim temiz pak tutmayı başta gelen umdelerden kabul eder. Bu ilkenin, Muhammed Peygamber'in öğretisini Arabistan topraklarında "ateşiyle altını eritir" gibi yaydığı daha ilk zamanlarda, müminler cemaatinin hastalıklardan sakınıp sağlığını korumak üzere vücutlarını temiz tutmaları gereğini idrak etmesinden kaynaklandığı söylenir. Bu âdet bugüne kadar

---

Bu ziyaretin anısına Alınan hükümeti tarafından yaptırılan çeşme, imparatorun bir taslağından esinle tasarlanmıştır. Çeşmenin planlarını kayzerin özel danışmanı Mimar Spitta çizmiş, yapımını Mimar Schoele üstlenmiştir. Alman mimar Carlitzik'le İtalyan Mimar Joseph Antony de bu projede çalışmışlardır. Alınan hükümeti önce At Meydanı'nı düzenlemiş, meydan ağaçlandırıldıktan sonra Almanya'da prefabrik olarak hazırlanan çeşme burada atılan temelin üzerine kurulmuştur. Mermerlerinden, değerli mozaik taşlarına dek Alınanya'da işlenen tüm parçaları İstanbul'a gemiyle getirilmiştir.

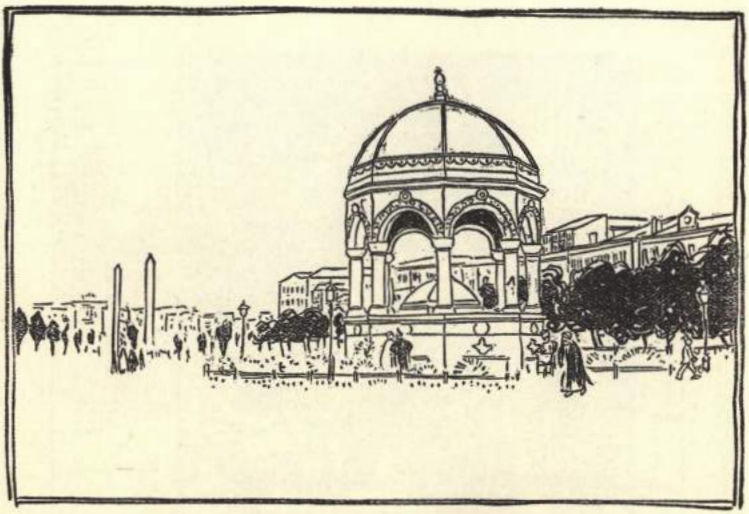
3 Yamada abdest kelimesinin basit sözlük anlamını, "el yıkama" olarak Japoncaya çevirmiştir. Japonca metindeki "el yıkama çeşmesi"ne karşılık olarak, çevirinin bundan sonraki bölümünde şadırvan kelimesi kullanılmıştır.

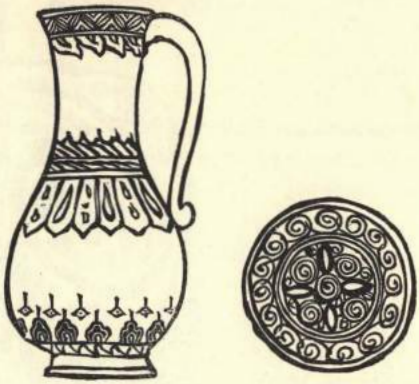
*İnekler ve atlar için çeşme**

* Nakamura Mağazası çalışanlarının oturduğu ve günümüzde Armağan Sokağı adını taşıyan Adalar Çıkmazı'nın hemen yakınında, bu resimdekine çok benzeyen bir çeşme halen mevcuttur.

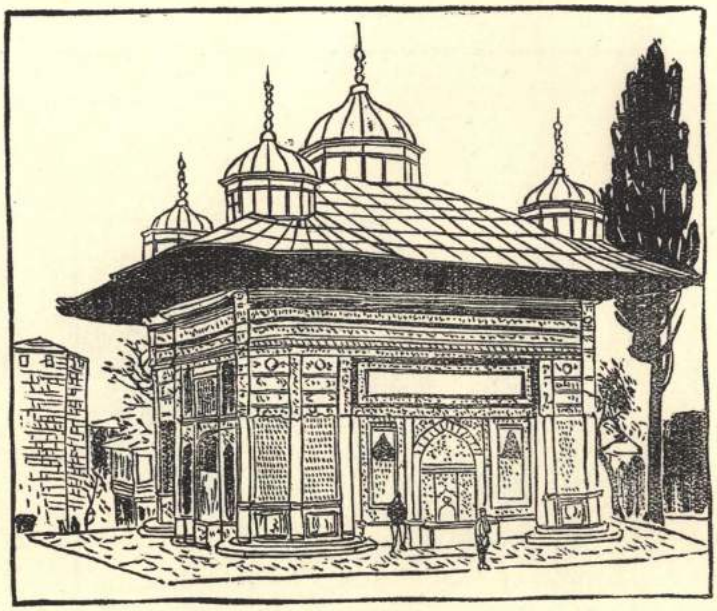

Kayzer II. Wilhelm'in hediyesi olan Alman Çeşmesi

15.-16. yüzyıllara ait Osmanlı İznik veya Kütahya bezemeli tabak ve maşrapa*

* Özgün metinde, *Arabi* usul.

Ayasofya'nın doğusundaki III. Ahmed Çeşmesi ve sebili

geldiğinden müminler her gün yedi kere[4] temizlenmeyi âdet edinmişlerdir. Camide ibadet etmeden önce mutlaka abdest alma yerine giderler. Her zaman her iki kollarını, kulaklarını ve yüzlerini temizce yıkarlar. Abdest alınan bölümlerin yapısı genelinde birbirinden farklı olsa da mutlaka caminin giriş kapısının önünde bulunur. Genel olarak beyaz mermerden yapılmış olup içinde mozaik süslemelerinin ustalığı son derecede mükemmel güzellikte olanları vardır. Ayasofya Camii'nin yanındaki büyük şadırvan gibisi gerçekten göz alıcı güzelliğiyle, yabancı ülkelerden gelen seyyahların beraberlerinde götürecekleri hoşa gidecek bir hikâye malzemesi olmaya layıktır.

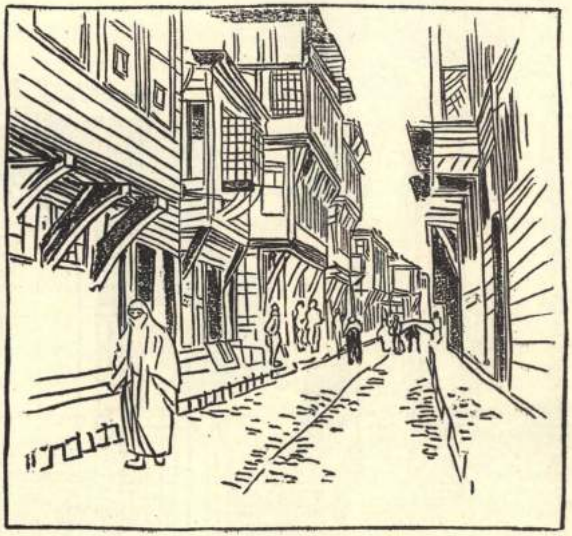
Eski zamanda aynı ibadethanenin içinde Doğu Roma döneminin el yıkama[5] yeri olarak kullanılan meşhur bir kurna olduğu rivayet edilir. Bu kurnada eski Yunanca yazılan bir metnin nereden olursa olsun bakıldığında şu şekilde okunduğu söylenir: "Sadece yüzünü yıkama, kalbine kadar yıka." Bu ifade kurnaya derin bir şekilde kazılmışmış.

---

4 Metinde namaz vakit sayısı daha önce de yedi olarak geçmişti, aynı bilgi tekrarlanıyor; bkz. s.77 dipnot 2. Dûha (Kuşluk) ve Vitir namazlarını kastediyor olabilir.

5 Ayasofya Müzesi'nde şu anda böyle bir kurna yoktur, Yamada çok eskiden varmış gibi anlatıyor. Vaftizhanede bir vaftiz teknesinin varlığı bilinse de, bunun boyutları onun kastettiğinin epey üzerindedir. Bu da rehberlerden duyarak aktardığı bir hikâye olmalıdır.

Ev

Türk evleri

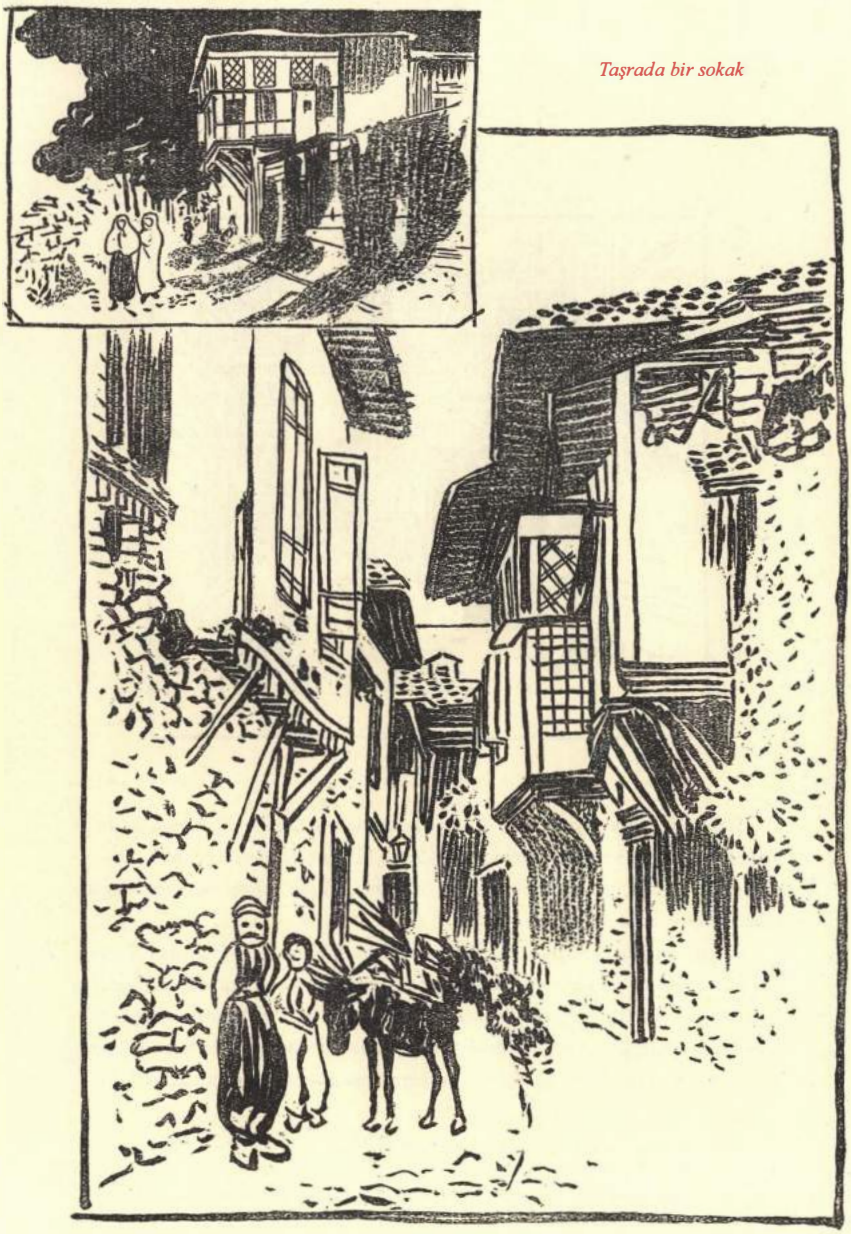
Türk evleri kâgir veya ahşaptır. Değişik malzemeler kullanılsa da, evlerin dışarıdan görünüşü Avrupa evlerinden çok farklı değildir.[1] Ayrıca, eskiden beri deprem felaketi nispeten ender olduğu için[2] tarihi yüzlerce yıl öncesine dayanan mimari eserlerden bugüne kalanlar hiç de az değildir.

Odalara mutlaka bir yaygı serilir. Uzun dikdörtgen şeklinde bir sedir kurulur. Yer yaygısı üst ve orta tabaka ailelerde el dokuması yün halı iken alt tabaka ailelerde hasırdır. Uzun sedirin minderleri sertçe olup ayakları çoktur. Rahat bir koltuk gibidir. Gelen misafirler evden içeri girerken ayakkabılarını çıkartıp odalara terlikle girerler. Minder üzerine bir ayağını altına alıp oturur, hal hatır sorduktan sonra esas konularda sohbete başlarlar.

---

1 Yamada Japonya'dan baktığı için Türk evlerini Avrupai buluyor.

2 Bir yıl boyunca neredeyse sürekli deprem olan Japonya'ya oranla İstanbul'un kabaca bir iki yüzer yıl arayla gelen depremlerini ender kabul ettiği düşünülebilir. Yamada ayakta kalabilmiş asırlık binalar olduğuna hayret etmiş gibidir.

Taşrada bir sokak

Yalnız son zamanlarda cemiyetin üst tabakası arasında misafir odasını Avrupai bir şekilde düzenleyip iskemle ve masa ile donatmak yaygınlaşmıştır.

Hanımların odalarında çok sayıda pencere olur. Bunlar sağlı sollu kafeslerle kaplıdır. Böylece içeriden dışarısı görülebilir, ancak dışarıdan içeriyi görmek mümkün değildir. Hanımlar bu odalarında nakış benzeri elişleri yaparlar. Üst tabaka cemiyetin kabul odalarında Avrupai sobalar kullanılsa da Türk usulünde mangal kullanılması da tabiidir. Mangal pirinçten olup biçimi bizim *shishigami hibachi* (şişigami hibaçi) yani aslan ısırığı şekli mangallara benzer bir şekilde ve epey büyüktür. Burada tıpkı bizim ülkemizdeki gibi odun kömürü yakılır.

Evin her odasında musluklu bir su haznesi vardır. Bu hazne her sabah ve her yemekten önce sadece el yüz temizliği için kullanılır, zira haznedeki durgun suyun, içmek için yeterince temiz olmadığı düşünülür. Hela şekli bizim ülkemizle aynıdır. Alafranga değildir. Yalnız bizde tahta olan zemin burada mermerden yapılmıştır. Lağım hemen toprağın içinde bulunan büyük demir bir künke gider. Kanalizasyonun denize dökülme sistemi Avrupa kentlerinkiyle aynıdır. Def-i hacetten sonra kâğıt kullanılmaz. Su ile taharet edilip ince bir bezle kurulanılır. Bundan dolayı tuvaletlerde mutlaka pirinç bir ibrik ve peşkir bulunur. Tuvaletten çıktıktan sonra eller ayrıca sabunla da yıkanır. Türkler sağ elin temiz, sol elin kirli olduğunu düşünürler. Bunun sebebi taharet için sol elin kullanılmasıdır.

Ticaret Hayatı

Çarşı

*Çarşıkapı'da Çorlulu Ali Paşa Medresesi ile Sinan Paşa Sebili önünde seyyar satıcılar**

Türkiye'de hemen herkes âdet üzre bir devlet dairesinde memur olarak çalışmayı amaçlar. Yine âdet üzre, oturdukları evler de genellikle eski klasik bir zarafeti haiz sakin ve temiz bir manzara arz eder. Yosun kaplı çitler, sarmaşık sarılı duvarlar yan yana sıralanıp ağırbaşlı bir güzelliği süsler. İşlek ticarethanelerin bulunduğu büyük caddeler ise son derecede azdır. Kostantiniye'de Avrupalıların oturduğu Pera ile yerli Rum halkın oturduğu Galata'nın iki semti dışında, İstanbul tarafında Köprü'nün yakın çevresi bir yana bırakılırsa, dükkân görmek de son derecede istisnaidir. Ancak payitahtta ve bilumum limanlarda eskiden beri ticari metanın alım satımına tahsis edilmiş büyük çarşılar vardır. Buralarda yerel Rumlar, Ermeniler, Museviler ile daha az sayıda Türk hep bir arada her türlü malın ticaretini yapar.

---

* Japonca metinde sadece, "Cami dışındaki dükkânlar" olarak geçmektedir (y.h.n.).

Çarşılar taştan [ve tuğladan] yapılır. Bunları ağ gibi örerek dört bir yana bağlayan yollar kaldırım taşı döşelidir. Çarşı birkaç *chō* (çoo)[1] alana yayılmakta olup tavanları yüksek ve tonozludur. Çarşıların içinde normalde at ve araba yasaktır, fakat İzmir limanının çarşısında gidiş ve geliş için önemli noktalarda her zaman yük atlarının ve deve kafilelerinin geçmesine izin verirler. Bu sayede binaların büyüklüğünü de anlayabilmek mümkündür. Sağlı sollu iki tarafta genişlikleri 4 *ken*den (≈ 7 m²) 12 *ken*e (≈ 21 m²) ve istisnai olarak bazen yarım *ken*e (≈1,6 m²) değişen dükkânlar sıralıdır. Muhtelif eşya, elden düşme mallar, sahafiye, eski kıyafetler, ayakkabı ve sair mallar, cinsine göre çarşının farklı mahallerinde satılır. Her tacir dükkânından çıkıp yoldan geçen insanlara *gel* (*irasshai*)[2], *buyrunuz* (*ohairinasai*), *hanım* (*okusama*), *beyefendi* (*danna*), *paşa* (*omae*) diye seslenerek müşteri davet eder.[3]

Bit Pazarı yani eski eşya çarşısında özellikle etrafta dolaşan arabulucuların müşteri çekip alışverişe davet etme sırasındaki gürültü patırtısı anlatılamaz. Payitahtın çarşısı Ticaret Nezareti'ne bağlı olduğu için burada yeni dükkân inşa edilmek istendiği zaman önce bu nezarete arsa vergisi ödenir, çarşıya dükkân yapılıp işletmenin açılması ancak bundan sonra mümkün olur. Dükkânlar her gün sabah 8'de açılır, öğleden sonra 5'te kapanır. Bu zaman zarfında kadınlı erkekli bir kalabalık olur. Pazarlık çok çetin ve gürültülüdür. Kumaş ve sair malların fiyatlarını sıkı bir pazarlıkla kırdıra kırdıra alıp bu sefer yüksek fiyata satan hanımlar olduğu gibi, önüne konan antikadan gözü kamaşarak, parasını ödedikten sonra elinde kıymetsiz bir taklitle kalakalan erkek müşteriler de vardır. Gelin olacak kızları için çeyiz almaya gelen zenginler, seyahatlerinin hatırası için ilginç bir eşya almak üzere dolanan yabancı müşteriler ve her kesimden halk çarşıya girer çıkar.

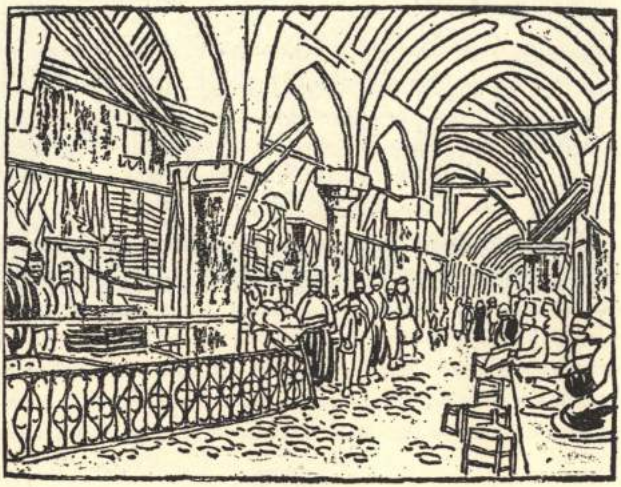
Kullanmadıkları eşyalarını elden çıkarmak isteyenlerse, bunları madrabazlara taşıtarak eskici eskici dolanır. Bu esnada madrabazlar, "Şu mal şu paraya! Bu mal bu paraya!" diye bağırarak müşteri toplar, alıcılar arasında pazarlığı iyice kızıştırdıktan sonra en yüksek fiyatı bulduklarına kani olunca da mal sahibinin taahhüt ettiği makul bir bahşiş karşılığında eskileri elden çıkarırlar. Çarşıda işler işte böyle yürür.

---

1 Japon yüzölçümü birimi, aynı adlı bir uzunluk birimi de vardır. Yüzölçümü 1 *chō* 町 veya *chōbu* 町歩= 9.920 m². Kapalıçarşı'nın yüzölçümü 30.700 m²'dir, bu da yaklaşık 3 *chō*'ya karşılık gelir.

2 İraşşay.

3 Yamada Japonca çevirilerin peşi sıra kelimelerin Türkçelerini de *katagana* denen fonetik alfabeyle yazmaktadır.

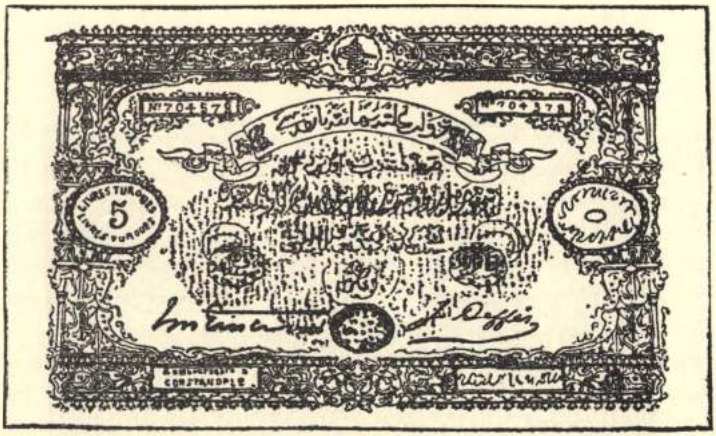
Kapalıçarşı'dan bir manzara

Eğer biraz boş bir zaman bulur, yarım gün kadar gezer ve biraz da para gözden çıkarırsanız, bazen kazılarda bulunmuş kadim zaman eserleri bile satın almak mümkün olabilir. Genç ve güzel Türk kızlarını gözlemlemek de ancak burada mümkündür. Değişik çehreli ve ilginç kıyafetli pek çok taşralı müşteri de görülebilir. İşte bu sebeplerle, gezmeye gelen birçok yabancı da Çarşı'nın çok ilginç ve görmeye değer şeylerle dolu bir yer olduğunu her zaman takdirle dile getirir.

Para

Türkiye'nin para sistemi *lira*, *kuruş* ve *para* birimlerinden oluşur. Kırk para bir kuruş, 108 kuruş 1 lira yapar.[4] Bugün bu paralar altın para fiyatına göre yabancı ülkelerin parasına tahvil edilirse, 110 kuruş 1 İngiliz sterlinine tekabül eder. Ancak gümüş esasına dayalı şehir perakende piyasasında 1 İngiliz sterlini tam olarak 120 Türk kuruşu eder.

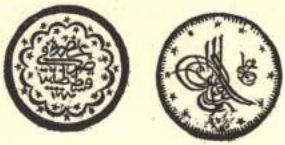
4 Yamada açıkça 108 *kuruş* yazmıştır ve bu oran Şevket Pamuk'un tespitleriyle örtüşür. Bkz. Şevket Pamuk, *Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 209, 219.

Türk kâğıt parası

Çeşitli Osmanlı madeni paraları

Para sisteminde bakır, gümüş, altın ve kâğıt olmak üzere dört tür para vardır. Başparmak büyüklüğünde bakır 10 *para* gibi ince bozuk paradan, çapı 1 *sun* 5 *bu*[5] (=4,55 cm) kadar olan 100 *para*ya kadar çeşitli paralar vardır. Gümüş para 1 *kuruş*, 2 *kuruş*, 5 *kuruş*, 10 *kuruş*, 20 *kuruş* gibi çeşitli türlerde olup altın para 5 *lira*, 1 *lira*, yarım *lira*, çeyrek *lira* olarak dört çeşittir. Bu arada, kâğıt para 1 *lira* ile 5 *lira* olarak iki türdür. Ancak son zamanlarda şehrin içinde 5 *lira*dan başka kâğıt para kullanıldığı pek görülmemektedir.

Elişi emtia

Tarım ve hayvancılığın kadim devirlerden beri yapıldığı Türkiye'de özellikle sanayi olarak vasıflandırılabilecek bir şey yoktur. Güzel sanatlara ait elişi emtiadan gündelik kullanım eşyasına kadar her şeyi ithal etmeyi tercih ettikleri için, yerli malı el yapımı ürünler son derece azdır. Bursa ipekli kumaşları ve Kütahya çinilerinin eskiden beri namı denizaşırı yayılmışsa da artık bu üretim merkezleri çöktüğünden, bugün bunlardan çok az iz kalmıştır. Bugün Türkiye'de üretilen mallar içinde ününü bir miktar koruyabilen sadece halıcılık ve elişi nakışçılıktır.

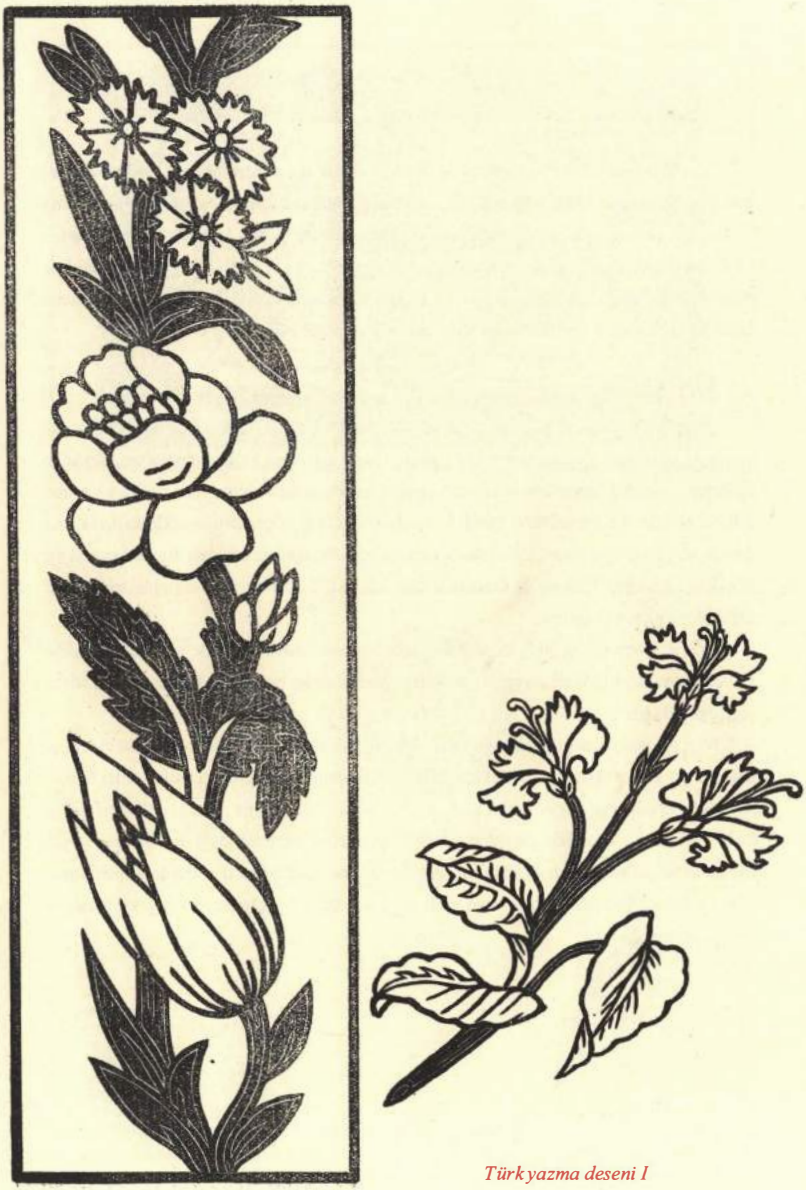
İnce mükemmel işçilikli şahane halılardan *tatami*[6] büyüklüğünde olanlar rahatlıkla yüzlerce *yen* değerindedir. Avrupalı ve Amerikalı zenginler bu halıları takdir etmede adeta yarış halindedir.

Elişi nakışlarda desenler çoğunlukla sırmayla işlenir. Renkli iplikle düz makinede işlenenler de vardır. Ayrıca bu tür el mamullerinin desenlerinde de dini kısıtlamadan dolayı kesinlikle insan veya hayvan şekli kullanılmaz. Bütün desenler ile mimari dekoratif bezemeler, bitkiler ve ağaçların çiçekleri ya da meyveleri ve saire ile kısıtlıdır. Bu arada eski zamanlardan kalma havalı, bol renkli, Şark desenli basma kumaşlar varsa da bunlar umumiyetle sadece bohçalık olarak veya yerli Rum hanımların saçlarını toplayıp süslemeleri için kullanılır.

---

5 1 *sun* = 3,03 cm; 1 *bu* = 0,303 cm.

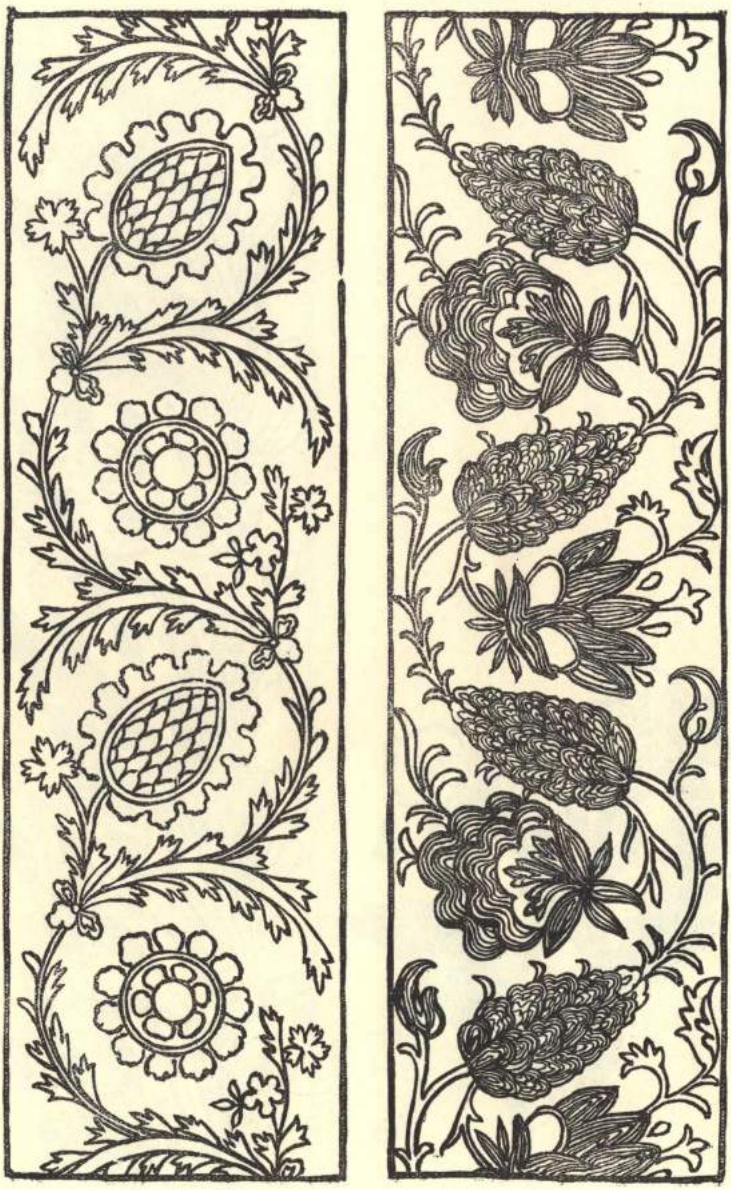
6 Japon evlerinin iç mekânlarında odaların yer alanı pirinç sazlarından örülmüş *tatami* hasırlarıyla kaplanır. Bir *tatami* ortalama 0,88x1,76 m boyutundadır, bir seccade büyüklüğünde olduğu söylenebilir. Ortalama bir odayı kaplamak için dört beş *tatami* yeterlidir.

Türk yazma deseni I

Türk yazma deseni II

Türk elişi nakış işleme

Eski para

Kadim İznik çini deseni*

Türk yazma deseni

* Özgün metinde, *Arabi* usul.

İstanbulluların Özel Hayatı

Karı*

Hanımların kapandıkları haremde dış dünya ile ilişkileri tamamen kesikmiş gibi gözükse de kadınlar arasında karşılıklı ziyaret ve sohbetler hiç kesintiye uğramadan devam eder. Üstelik bu kati surette kısıtlanmaz. Bundan dolayı asilzade evlerinde sadece hanımların girip çıktığı ayrı bir kapı vardır. Tatil günleri başta olmak üzere hemen haftanın her gününde bazen sırf ziyarette bulunmak, bazen hediye yollamak gibi vesilelerle buluşulur. Ayrıca ecnebi hanımlarla da sık sık görüşürler. Bundan dolayı hanımların arasında Fransızca, İngilizce ve Rumcayı iyi bilenler gittikçe artmakta. Orta tabakadan hanımların, kendi elleriyle topladıkları gül yapraklarından yaptıkları reçeli dost ve arkadaşlara hediye yollama âdetleri vardır. Tatlı bir rayihası olan bu reçeli bu ülkenin insanları son derece beğenirler.

Üst veya alt tabaka fark etmeksizin, hanımlar her zaman yüzlerini bir ince kumaşla kapatırlar. Güzel yüzlerini başkalarına asla göstermezler. Bu, eski zamanlarda savaş ortamında saldırganların elinde utanç verici olaylara maruz kalmamak için yüzlerini saklamak zorunluluğuyla ortaya çıkmış bir âdet olarak devam edegelmektedir. Ancak bugün sanki bir tür süs haline gelmiştir, yüzlerinin doğal güzelliğini bu şekilde kapatmaları onlara bir nevi zarafet katar. Parlak gözlü, inci gibi dişli, cevher gibi duru ciltli güzellerin feracelerini rüzgârda savurarak aheste adımlarla salınarak yürüyüp beraber gezmelerini gören –gerçekten de cennette yaşayan periler misali– bir seyyahın aklını başından alabilirler.

Türk kadınlarının erkeklerle bir arada bulunmaları dinen kesinlikle yasaktır. Dolayısıyla 12, 13 yaşına kadar aynı yerde üstelik peçe takmaksızın bulunabilirler; ancak 14 yaşına basan kızların erkeklerle görüşmesi sıkı bir şekilde yasaktır. Bu kızların artık mutlaka yüzlerini örtmeleri gerekir. Böylece yolda akrabalarına veya arkadaşlarına bile rastlasalar, aralarında bir kelime dahi konuşulmaz. Bu durumda erkek ve kadınların beraber yürümeleri ezelden beri söz konusu bile olmayan bir durumdur. Fakat yakın zamanlarda gittikçe Avrupa âdetlerinden etkilenerek, bazen beyefendilerin eşleriyle beraber yürüdükleri olursa da karı koca yolda yine de konuşmaz, kadın sadece erkeği arkadan belli bir mesafeden takip eder. Evdeyken de kadınların başka bir ailenin erkekleriyle bir araya gelmesi kesin-

---

* Yamada *kanji* imiyle zevce anlamına gelen *fujin* 婦人 şeklinde yazmış, hemen yanına da sözcüğün Türkçe telaffuzunu fonetik alfabe *katagana*yla *karı* olarak eklemiştir.

Orta tabaka hanımlar evde

likle âdetlere aykırı olduğundan, evin beyinin arkadaşları dahi ziyarete gelse, evin hanımı ve cariyeler misafir odasına çıkmazlar. Olur da evin beyi veya ağabey ile erkek kardeşler arkadaşlarını getirirlerse, önce kapıyı tıklatıp misafir getirdiklerini haber verirler, hanımlar başka bir odaya çekilirler; misafirlerin ancak bundan sonra odaya girmesi uygundur.

Ancak genç kızların yakışıklı delikanlıları görmekten hissedecekleri mutluluğu ve genç delikanlıların güzel kızlarla buluşmak istemelerini bir din nereye kadar yasaklayabilir ki? Yolda karşılaştıklarında oracıkta durup derin nazarlarla geriye dönerek hasret dolu bakışlar atma halinin, aslında başka ülkelerin genç delikanlıları ve genç kızlarından çok daha yaygın olduğu da göze çarpıyor.

Hakikatte Türk hanımları cemiyet içine çıkamadıkları için onların gerçek değerlerinin dünyaca bilinmesi mümkün olmamıştır. Fakat Türk hanımlarının sosyal ilişki kabiliyetleri son derecede parlak ve hünerlidir. Güzel sohbetlerinin sükûnetli tatlı letafeti çoğu zaman Paris hanımlarına hayretten dillerini ısırtır. Üstelik el sanatlarında, nakış ve musikide,

*Eski zaman usulü işlemeli Türk elbisesi (kol katlama usulüyle)**

* Burada Yamada, Japon kültüründe kimono kıyafetlerinin usulüne uygun bir şekilde dikkatle katlanılmasına önem verildiğini hatırlatır. Bu Japon âdeti doğrultusunda, İstanbul'da kadınların üç etek kıyafetlerinin evde nasıl katlandığını öğrenmiş olup bunu buradaki resimle anlatması dikkat çekiyor. Bu çizim Yamada'nın Türk kültürünü Japon filtresinden geçirişine bir örnektir.

Taşralı hanımların kır gezintisi

Üst tabaka hanımlar evde

kesinlikle Avrupalı hanımlardan aşağı kalmazlar. Son zamanlarda adını gizleyerek gazetelerde kısa hikâyeler, şiir vesaire edebiyatla ilgili yazılar yazanları da vardır. Bu hanımların bazıları şiire o derece kabiliyetli ki, yetişkin erkeklerin beğenilerini toplayıp dikkatlerini çekecek kadar etkileyiciler.[1] Onun için Türk kadınları dini yasaklardan kurtulabilirlerse, sahip oldukları kendilerine mahsus doğal kabiliyetlerini göstermeleri mümkün olurdu, değil mi? Eğer kendilerini gösterebilseler, sadece Avrupa hanımlarına denk olmakta geri kalmaz, üstelik vatanca büyük bir terakki elde edip memleketlerinin ahvalini yenileyip ıslah etmeleri mümkün olurdu. Fakat üzerlerinde hakikaten teessüf edilecek bir tahdit olduğunu söylemek gerekir.

Asilzadelerin[2] iç odaları: Harem

Müslüman erkeklerin resmi olarak dört eşle evlenmesi ve çok sayıda cariye edinmesi mümkündür. Bu nedenle üst sınıf seçkin toplumda aynı haremde[3] onlarca eş ve cariyenin olması olağandışı bir şey değildir. Her bir hanımın ve cariyenin haremde kendi odası vardır. Kıyafetleri ve odalarının süslenişi gözdelik derecelerine göre inceden kabaya, lüksten basite doğru farklılıklar gösterir. Cazibeleriyle güzelliklerini yarıştırırken kavgaya tutuşurlar; bu yüzden haremde kavga gürültü, insanı hakikaten hayrete düşürecek kadar çoktur.

Odalarda mutlaka uzun bir perde ve beyaz renkli ince bir ipek örtüyle kaplı bir yatak vardır, yerde de bu memleketin o pek meşhur kaliteli halılarından biri serilidir. Alçak sedirler odanın dört bir yanını döner. Parlak renkli güzel desenli kumaşlarla kaplı, bir kenarı zarif incilerle bezeli terlikleri mevcuttur. Duvarda bir büyük ayna asılıdır, altında da beyaz mermerden bir konsol bulunur. Hakkâk elinden çıkma madeni bir ziynet kutusunun etrafına ilgi çekici enteresan süs eşyaları sağlı sollu serpiştirilmiştir. Şark işi sedef kakmalı

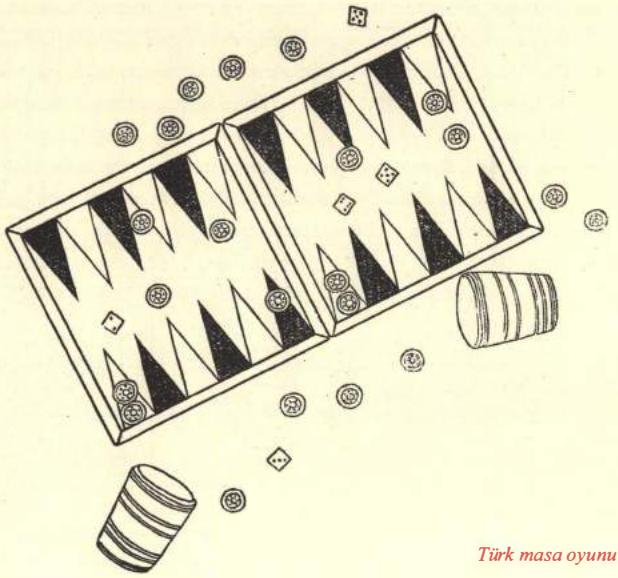
1 Muhtemelen o dönemde popüler olan kadın şairlerin akla ilk gelenlerinden Şair Nigâr Hanım'dan veya Leyla Hanım'dan bahsediyor.

2 Yamada üst tabaka aileleri, *kizoku* 貴族 kelimesiyle Avrupa veya Japonya'dakilere benzeterek asilzade olarak ifade etmektedir.

3 Yamada özgün metinde haremden bahsederken, "asilzadelerin iç odaları" (*Kizoku no naitei* 貴族の内庭) ifadesini kullanıyor ve bu ifadenin ilk geçtiği yerde, yanında fonetik *katagana* alfabesiyle *harem* kelimesini de veriyor. Japonya'da asil zümrelerin evlerinde kadınların yaşadığı daireler, "iç odalar veya avlular" olarak anılırdı. Yamada'nın Tokugawa samuray aile hayatından harem kavramına uygun bir sözcük seçmiş olması, bir açıklama yöntemi olarak okuyucularının aşina olduğu geleneksel Japon kültürüne göndermeler yapmasına bir örnek daha teşkil ediyor.

bir masada kül tablası ve saire yerleştirilmiş, sanki evin beyi olan kocasının gelip girmesi beklenmekte.

Gerçekten de evin beyi o gün işlerini bitirip eve dönünce doğrudan bu odaya girer. Kıyafetiyle başlığını çıkartıp üzerini değiştirip pencere önündeki alçak sedire yönelince, bu odada hizmet eden güzel, önce bir kahve pişirip sunar veya tavla denilen bir tür oyun oynarlar. Kısa bir sohbetten sonra zenci halayık tabak tabak mezeleri itinayla ikram eder. Mezelerin yanında, *uzo* veya *mastika* denen üzümden yapılmış şeffaf bir içki de sunar. Meze olarak Kızıldeniz'den balık yumurtası, Karadeniz'den havyar, Adalar Denizi'nden çiroz; bunların yanı sıra zeytin, değişik yeşillikler, rayihalı leziz yiyecekler mevcuttur. Bunların yanında mutlaka ince dilimlenmiş ekmek yer alır. Derken evin beyi elindeki kadehini mastikayla doldururken, eşi ve cariyeleri sazlar çalıp teganniye başlar. Onlar ya yüzlerini kapatan ince ipek peçeyi savurarak cilveleşir ya ellerine zil takıp raks eder ya da

Türk masa oyunu tavla

el çırpıp usul tutarak ahenkle şarkı söylerler. Kadınların ses tonları hakikaten çok hoştur, raks edişleri de son derecede farklı ve etkileyicidir.

Bu şekilde şarkılar söylenip raks edildikten sonra, yemek için sofraya geçilir. Geç vakitlere kadar hem sohbet edip hem yemek yiyerek eğlenmeleri hiç de tuhaf karşılanacak bir şey değildir. Türkiye'nin âdetlerine dışarıdan bakılınca, erkeklerin ve kadınların aynı yerde bulunamadıkları veya beraber raks etmedikleri müşahade edilir. Sadece su, kahve içmek gibi tatsız tuzsuz, kuru kuru şeyler yapıyorlar gibi görünse de, haremler gerçekte tıpkı bu şekilde son derece hoş, neşeli ve eğlenceli yerlerdir. Ne var ki yabancıların bunu bir kapı aralığından bile gözleyip bilmesi mümkün değildir.[4]

Asilzadelerin[5] çoğu, hanım ve cariyeleriyle beraber haremde bu şekilde gönüllerince eğlenir. Ancak herkes mutlaka nikâhına dört eş almaz. Kıskançlıktan kaynaklanan facialardan dolayı ve Avrupa medeniyetinin akımlarından etkilenerek, bugün tek karı kocalı aileler çoğunlukta.[6] Eski çokeşlilik âdeti gittikçe değişime uğramaktadır. Haremde hizmet için tutulan siyahi kölelerin çoğu Habeşistanlıdır ve çok küçük yaşta satın alındıktan hemen sonra hadım edilmişlerdir. Kendilerini Müslüman seçkinlere hizmet etmeye adayıp hayatlarını kadınların ve erkeklerin arasındaki münferit işleri yerine getirerek sürdürürler. Bu durumlarına acımamak elde değil!

Düğün

Türklerde evlilik yaşı erkekler için 20, kızlar için 16-17 civarıdır. Erken evlenme âdeti başka Asya ülkeleriyle gayet benzeşse de, evlilik usullerinin epey farklı olduğunu düşündürecek çok husus vardır. Mesela evlilik çağında oğlu olan annelerin, münasip gördükleri ailelerden hangilerinin gelinlik çağa gelmiş kızları olduğunu soruşturup öğrendikten son-

4 Yamada bir yabancının bunları kapı aralığından da olsa göremeyeceğini söyleyerek, bütün bunları başkalarından dinleyerek öğrendiğini de zımnen ifade ediyor. Mastika ve uzodan bahsettiğine bakılırsa, bilgi kaynakları arasında Rumlar da vardır (y.h.n.).

5 Yamada askeri veya sivil paşaları asilzade olarak adlandırıyor.

6 Kadı sicilleri başta olmak üzere Osmanlı tarihi kayıtları ve yakın dönemlerde yapılan araştırmalar, çokeşliliğin İstanbul'da ve şehir merkezlerinde hiç yaygın olmadığını göstermiştir. Çokeşlilik konusu, Batılıların egzotikleştirmeyi sevdikleri harem hikâyelerinin bir parçası olarak uzun süre gerçek zannedilmiştir. Yakın tarihli bir araştırma için bkz. A. Duben ve C. Behar, *İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940*, (çev.) N. Mert, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. baskı, 2014.

Gelinlik çağındaki bir genç kız

ra, ailelerin tanışıp tanışmadıklarına bakmaksızın ziyarete gidip konuyu açıkça konuşmaları âdettendir. Kız evlerine böyle bir ziyaret söz konusu olduğunda, gelenin kim olduğu uzun uzadıya sorgulanmadan buyur edilir. Evin hanımı ve yakın akrabalardan hanımlar gelenleri ağırlar. Bu görüşmede, iki taraf da kendi ailelerinin mevkiini izah eder ve başka konuları konuşur. Sırası geldiğinde hizmetkârlara emredip evin genç kızına kahve getirtirler. Genç kız küçük bir tepsiye koyduğu kahvelerle yavaşça odaya girerek selam verdikten sonra ikramda bulunur. İki üç adım geri çekilip eğilerek selam verip çıkar. Ziyarete gelen hanımlar bu kısa sürede genç kızın yüzüne ve dış görünüşüne bakar, onun hal ve davranışını inceleyip gelin olarak alıp almayacaklarını değerlendirmek üzere oradan ayrılırlar. Aynı şekilde gelinlik çağa gelmiş başka pek çok kızın evine de giderler.

Bu ziyaretleri ne kendileri ne gittikleri evdekiler yadırgar. Dolayısıyla 15, 16 yaşında genç kızı olan ailelerin bazen aynı gün içinde pek çok kadın misafir grubunu ağırladığı vâkidir. Keza yirmilik oğlu olan annelerin de her gün birkaç evin kapısını çalıp bir o kadar genç kızı tetkik etmeleri de alelade bir durumdur. Bu ziyaretleri yapan hanımlar eve döndükten sonra, gördükleri kızların arasından münasip bulduklarının yüzünü gözünü, boyunu posunu ve başka özelliklerini aile mensuplarına anlatırlar.

Ailenin tasvip ettiği bir kız olduğunda, niyetlerini genç kızın ailesine bildirirler. Genç kızın ailesi bu haberi aldığında baba ve yakın akraba erkekler genç kıza talip olan ailenin evine gidip damat adayını görür ve tetkik ederler. Olumsuz bir husus yoksa, hemen bir gün belirleyerek o gün hamamda görüşme sözü verirler. Hamam görüşmesi, kızın bir nevi vücut bakımından tetkiki olarak nitelendirilebilir. O gün genç kız, annesi ve yakın akraba kadınlarla beraber hamama varınca, damadın annesi ve yakın akrabalarından kadınlar da gelip buluşur, genç kızın vücut özelliklerini tepeden tırnağa tetkik ederler. Eğer iki taraf niyette anlaşırsa, bundan sonraki aşama evlilik aktidir; buna Türkçede *nikâh* denilir.

Düğün merasimi nikâhtan iki üç ay sonra yapılır. O gün öğleden sonra 5 sularında iki ailenin akraba ve dostları damat evinde toplanır. Erkek misafirler ön kapıdan selamlık kısmına, kadın misafirler damadın refakatinde diğer kapıdan hareme girerler. Kadın misafirlere kahve verilir, tatlı çıkartılır, ancak istisnai olarak az çeşit yemek ikram edilir, başka bir şey verilmez. Fakat erkek misafirlere karaların ve denizlerin en leziz mahsulleriyle ziyafet verilir. Aynı zamanda eğlence için sanatçılar çağrılıp musiki ve rakslar icra edilir. Eğlencenin gece yarısına kadar sürmesi olağandır.

Derken damat adayı tek başına ayrı bir odaya girer. Bunun bitişiğindeki odada yakın akrabalarının refakat ettiği yeni gelin vardır. Damat önce yandaki odaya dönüp üç kere gelinin adını sorunca yeni gelin üç kere adını söyler. Bu arada iki odanın arasına imam gelir. Evlilik aktine dair sözler söyler ve Kuran'dan bölümler okur. Bundan sonra damat ve gelinin evliliği kabul yeminlerini dinler, ikisinin el sıkışmasını sağladıktan sonra çekilir. Aslında yeni damat ve yeni gelin, bu ana kadar karşılıklı birbirlerinin yüzünü görme imkânını elde etmediklerinden ancak el sıkıştıktan sonra yeni damat eliyle genç gelinin yüzünü kapatan ince, ipek duvağı açar. Böylece bir ömür boyu beraber yaşayacak olan karı koca ilk defa birbirinin yüzünü görebilir.

Yüz görümlüğü, ailenin fakirlik ve zenginlik durumuna göre fark gösterir. Yüksek tabakada, erkek tarafı birçok pırlantayla süslenmiş büyük mücevher bir iğne hediye eder, kız tarafı da yine aynı şekilde bir kol düğmesi ve tütün tabakası gibi hediyeler verir. Orta halli ve daha alt tabaka ailelerin kıyafet ve iç çamaşırı hediye etmeleri âdettendir. Ancak eski zamanlarda kız tarafının hediyelerinin saf gümüş yapımı bir tabak veya kahve fincanından ibaret olduğu söylenir.

Yemek

Bugün cemiyetin üst tabakası zaman zaman alafranga yemekler yerse de orta ve alt tabaka sadece Türk yemekleri yer. Türklere has yemekler, meyve şerbetleri ve çorba dışında, parmak uçlarıyla yenir.[7] Çatal, kaşık ve bıçak kullanımı istisnadır. Yemeklerin çoğu zeytinyağıyla pişirilir. Yemeğin ana malzemesi kuzu etidir. Sığır fazla kullanılmaz. Kanatlı hayvanların eti ve balık da tüketilir. Domuz eti haram olduğu için kesinlikle yenmez. Pirinç her zaman yenir, fakat bizim ülkemizdekinden tamamen farklı bir usulde pişirilir. Önce orta ateşte haşlanarak yarı pişmiş hale getirilir, sonra buna tereyağı eklenir, bazen tavuk eti veya çamfıstığı ve saire de eklenerek tam pişirilir. Çok lezzetlidir. Yıllar önce, Prens Komatsu hazretleri Türkiye'yi ziyaret ettikleri zaman, bu pirinç yemeğine çok iltifat ettiler. Refakatindekilere bunun pişirme usulünü öğrenmelerini emrettiler.

7 Eski zamanlarda elle yemek yemenin bir adabı vardı. Başparmak, işaret parmağı ve yanındaki parmağın uçlarını bir ufak ekmek parçasıyla yemeği tutmak için kullanmak usule uygundu. Yemeği bütün beş parmağın her bir tarafına bulaştırmamak gerekiyordu. Bugün Türkiye'de elle yemek yeme alışkanlığı büyük ölçüde ortadan kalktığından Yamada'nın bu anlatımı yadırganabilir, ancak o dönemde şaşırtıcı değildi.

Eski Yunan duvar resmi: Düğünden önce süslenme

Antik sikkeler

Kazıda bulunmuş, Antikçağ'a ait bir vazo

Türkçede bu pirinç yemeğine *pilav* denir. Ayrıca yemek sırasında, sevilen çeşitli tatlıları yeme âdeti de vardır.[8]

Örneğin orta halli bir ailenin gündelik öğünleri şöyledir: Sabah kahvaltısı iki üç *go*[9] (≈yarım litre) keçi veya inek sütü, peynir ve koyu kahve ile ekmek veya peksimetten ibarettir. Öğlen ve akşam, ızgara kuzu eti, sebze yemekleri ile tavuk ve balık çeşitleri yenir. Bunların üstüne *pilav* yenilir, meyve hoşafı içilir. En son meyve yenir. Başta masaya bol ekmek konur, reçel ve peynir ile yenir. Tereyağı pek kullanılmaz. Dört beş kişi beraber yemek yediği zaman, sofranın ortasına sahanlarla bol bol yemek getirilip dizilir. Herkes yemeğini kendi küçük tabağına alıp bölüştürerek yer. Cemiyetin üst tabakası dışında, yemeği parmakla almak normalse de, küçük bir bıçak, et için çatal, kaşık vesaire de hazır bulundurulur. Yemekten önce ve sonra, dişlerin, ellerin ve ağzın yıkanması çok iyi bir âdettir. Yemekten önce yapılan bu temizlik sadece üst tabakayla kısıtlıysa da, yemekten sonra üst ve alt tabakadan, en alt düzeyde çalışan işçiye kadar kadar herkes mutlaka ellerini, dişlerini ve ağzını temizler. Dişlerin temizliği mide ile bağırsak hijyeni açısından çok önemlidir.

Görüldüğü gibi, sofra adabı son derecede ileridir. Cemiyetin üst tabakasında sofraya on çeşit değişik yemeğin çıkması tabiidir. Orta ve alt tabakada bile dört beş çeşit yemekten aşağısı tüketilmez. Öte yandan alt tabaka insanlar çoğunlukla şehir içinde ayaküstü yemek yerler. Fakat yemekleri diğer Asya ülkelerinin fakir halkı gibi kalitesiz ve kötü değildir. Sabah 1 *go* (≈bir su bardağı) süte şeker koyup içerler, üstüne de ekmek yerler. Öğlen ise ekmek, peynir ve meyve yerler. Akşam et, sebze veya salamura edilmiş küçük balıklar ve saire yenir. Bu alt sınıftan halk akşam yemeğinden sonra kahvehanelerde toplanır, bir fincan kahve ile nargile içer, şundan bundan sohbet ederek keyifle vakit geçirir, içki içmezler.

Lokanta

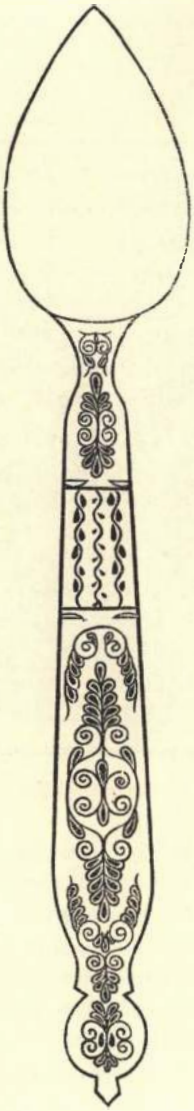
Avrupai otel ve restoranlar, Avrupalı nüfusun kalabalık olduğu Pera Caddesi'nde görülür. Galata'da ve İstanbul tarafında ise sadece Türk ve Rum yemeği yapan aşçı dükkânları bulunur. Bu mahallelere ilk kez giren yabancılar, bu lokantaların halini görünce şaşı-

8 Eskiden yemek aralarını tatlı ile kesip yeni yemeğe geçme âdeti vardı. Zeytinyağlı ile sadeyağlı arasında ufak bir tatlı gelirdi. Pilav ile de tatlı veya tatlı meyve, özellikle de kavun yeme usulü vardı.

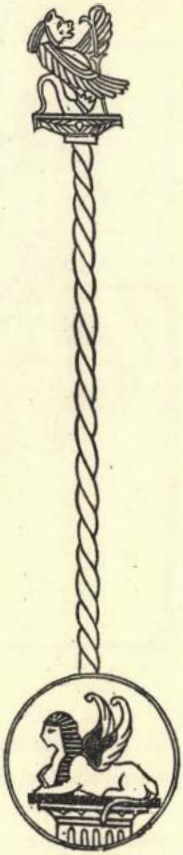
9 1 *go* = 0,18 litre.

Türk işi gümüş kakmalı ahşap et çatalı

Türk işi gümüş kakmalı ahşap kaşık

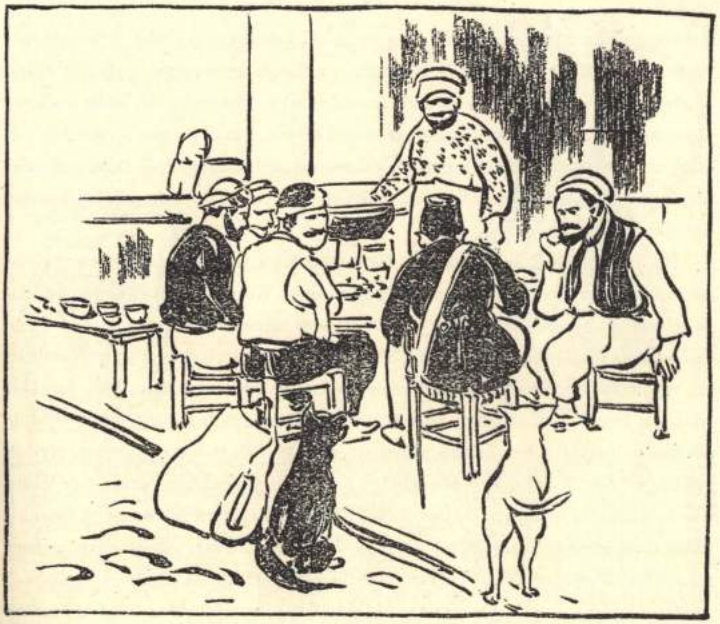
Eski Mısır işi altın tatlı kaşığı

Kuzu paça satan aşçı müşterileri çağırırken

rırlar. Çünkü sadece dükkânın önünde sıralı kuzu kelleleri ve kenarda büyük bir tencere bulunmaktadır. Üstü başı kirli, kırmızı ve sarı renkli, pamuklu bir gömleğin üzerine benzer bir önlük takmış iri yarı bir erkeğin, elinde büyük bir mutfak bıçağıyla uzun bir masaya yaslanıp sokaktan geçen insanlara bakarak, "Paça! Kuzu paça!" diye bağırdığını gören her kim olursa olsun, buraya kolayca girmeye cesaret edemez. İstanbul'a geldiğim ilk günlerde başıma gelen bir tecrübemi not etmiştim. Aşağıdaki tuttuğum notları okuyarak bu ortamı biraz olsun gözünüzde canlandırabilirsiniz.

Ürkütücü olsa da merakıma yenilip buralardan memlekete götüreceğim ilginç bir anı olsun diye bir kerecik bu lokantaları tecrübe etmek istedim. Ben de dosdoğru lokantaya doluşan insanların arkasına takıldım ve gizlice loş bir köşedeki masaya oturup siper aldım. Orada çalışan "arı" gibi küçük gözlü bir adam gelip ne ısmarlayacağımı sordu. Arkama

Bir lokantanın önü

dönüp diğer müşterilere baktığımda hepsinin kuzu kellesi yediğini gördüm. Bunun üzerine ben de parmakla kuzu kellesini gösterince adam, "Peki" dedi ve dükkânın önünde sıralanmışlardan bir tanesini alıp tabağa koyup getirdi. Kendi kendime, bu acaba bir *oni*[10] canavarı mı diye düşündüm. Ne çatal var, ne bıçak! O zaman bu kelleyi nasıl yiyeceğimi anlamak için sezdirmeden yanımdaki insanları inceledim. Gördüm ki hepsi kellenin üzerindeki o azıcık eti elleriyle sıyırıp yiyorlar. Ben de onları taklit ettim, kocaman gözün üstünden, siyah çarpık çurpuk dişlerin boşluklarından arta kalan etleri yedim. Fakat bu, karnımı doyurmaya yetmedi. Lokantada, beyin gibi bir şeyi afiyetle, hapur hupur yiyen

10 *Oni* Japon masalları ve efsanelerindeki canavarlardır. Genellikle boynuzlu, kıllı ve sivri tırnaklı hayvanlar olarak resmedilirler.

insanlar gördüm. "Tamam işte bu!" deyip sevinerek kelleyi evirip çevirdim, içine baktım fakat boştu, hiçbir şey yoktu. Bu da yetmedi az geldi, diye tekrar çalışanı çağırdım. El işaretleriyle kellenin içinde beyin olmadığı için sitem ettim. Bunun üzerine lokanta çalışanı samimiyetle bunu ayrıca ısmarlamam gerektiğini söyledi. Ben de bir tane ısmarladım. Getirdiği tabağın içindeki beynin kırmızı mor damarları sanki canlı gibiydi. Daha yeni sıcak sudan çıkmıştı, çıkan haşlama buharı da çok fena kokuyordu, parmağımı dokundurmaya bile cesaret edemedim.

Bu yüzden o büyük tencerede suyu fokur fokur kaynayan, *paça* denilen leziz şeyi ısmarladım. Adam paçayı küçük bir sahana koyup getirdi. Kırmızı biber ve çeşitli baharatlar da eklenmişti. Suyunun kokusu epey keskindi, buna rağmen cesaret edip gözümü bir an kapatarak bir lokma yemeyi denedim. Çorbanın içinden koyun bağırsağı ile birlikte derisi bile soyulmamış kuzu toynakları hâlâ canlı gibi kırmızı kıpır kıpır ortaya çıktı. Sanki bir hortlaklar evinde ziyafetteydim! Artık bütün bunlara daha fazla dayanamadım. O halde dükkândan fırlayıp çıktım. Egzotik yemek yemenin de ciddi zorlukları olduğunu görmek gerekir. Aslında, bu lokantalar çoğunlukla köylerinden gelen Arnavutların açtığı lokantalardır. Türkçede *kuzu* yavru koyun, *paça* ise hayvanın ayakları anlamındadır. Bu *paça* kelimesi aslında Arapçadan gelen bir kelime olup Osmanlılardaki yüksek rütbeli memur *paşa* da bu kelimeden hükümdarın topuğu ve dirseği anlamında türetilmiştir.[11]

Kahvehaneler ve tatlıcılar şehrin merkezinde her yere serpiştirilmişlerdir. Durmadan girip çıkan müşterilerilerin ardı arkası kesilmez. Tatlılardan tavuk etini iyice dövüp pestil gibi bir hal almış olana *tavuk göğsü*, inek sütünden yapılana *muhallebi*, nişasta ve inek sütü ile yapılana da *ekmek kadayıfı* denilir ve sevilerek yenir.

Bunların hepsi de düz tabaklarda zarif bir şekilde getirilir. Yemek için, tatlının üstüne yerleştirilen değişik biçimli bir pirinç kaşık kullanılır. Ayrıca yaz mevsiminde kilometrelerce uzaktaki vadilerden atlı arabalarla taşınan saf, temiz, serin su soğutularak ikram edilir. Bundan başka, taze sıkılmış limonata ve dondurmalar isteyen misafirlere sunulur.

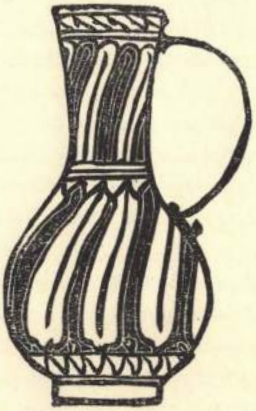
---

11 Bu etimolojik açıklamanın sahihliğiyle ilgili danıştığım Osmanlı tarihçisi Edhem Eldem, büyük bir ihtimalle çevresindeki arkadaşlarının, biraz da takılmak için, Yamada'ya böyle bir açıklama yaptıklarını düşündüğünü belirtti. "Paşa" sözcüğünün kökeniyle ilgili farklı görüşler varsa da bunlardan hiçbiri "paça" sözcüğüyle ilintili değildir.

Antik sikke

İznik işi çini sürahiler

*Bir kebapçı dükkânının önü**

* Sebah ve Joaillier'nin çektiği ve kartpostal olarak da basılmış bir fotoğraftan yapılan bu çizim, Japonca metinde hatalı olarak tatlıcı olarak tanımlanmıştır (y.h.n.).

Tiyatro

Türk tiyatrolarının sıradan günlerde perde açması çok nadirdir. Yaz mevsiminde cuma ve pazar günleri açılan tiyatrolar vardır, fakat seyircisi pek azdır. Tiyatro salonları bomboştur, orta ve üst tabakadan insanlar ise neredeyse hiç tiyatroya gitmezler. Fakat oruç zamanı her tabakadan insan tiyatro heyecanıyla tutuşur, seyirci son derecede kalabalıklaşır. Gündüzleri çoğunlukla camide ibadetle ve oruçla iştigal edildiği için başka şeylerle pek ilgilenilmez. Fakat akşam vakti tiyatrolar birbirleriyle rekabet halinde, gece saat birde perdelerini açar ve tiyatroların bulunduğu muhitteki balık istifi misali kalabalık anlatılır gibi değildir.

Müzisyenler ile sahne dekor yapımcıları dışında tiyatronun oyuncu ekibi kadınlı erkekli karışıktır; çoğunluğunu Ermeniler ile Museviler oluşturur. Tiyatroların içi çok büyük değildir, fakat balkon, orkestra mahalli, sahnenin konumu ve sairenin yapısı tamamen Avrupa tiyatrolarına benzer. Oyunun perde aralarında, Japonya'daki gibi çay ve *sake* yerine, kaynak suyu sunulur. Salonun içinde "Su isteyen? Su isteyen?" diye bağırıp çağırarak yürüyenlerin sesleri, perde açılana dek kesilmez. Bir gösteride önce bir perde komedi, takiben şarkı ve danslar, son olarak da üç perdelik bütün bir piyes icra edilir.

Şimdi örnek olması için, bir piyesin konusunu kısaca aktarayım.[1]

Bir komedi: Kıskançlık

(*Yaşlı bir beyin odasından bir sahne*)

Altmış yaşlarında yaşlı bir bey iskemlede oturmakta, kendi kendine konuşmaktadır. "Şu kocamış halimle kendime genç, güzel bir eş aldığım için mutluyum. Fakat işlerim beni çok meşgul ettiğinden gündüzleri genç hanımımla beraber olamıyorum. Ben yokken karım eve gizli bir âşık davet ediyor mudur acaba?" diyerek düşünmektedir. "Ne yapıp edip bunun aslını astarını bilmenin bir yolunu bulmalıyım" diye derin düşüncelere daldıktan sonra aklına bir fikir gelir. Hemen kâhyasını çağırır.

---

1 Tekin Özertem'e göre burada bahsi geçen piyesler, o dönemde İstanbul'da faal olan Osmanlı Dram Kumpanyası'nın oyunlarıdır. Güllü Agop'un yanında Gedikpaşa Tiyatrosu'nda yetişen Mardiros Mınakyan (1839-1920), Güllü Agop'un sarayın himayesiyle Tiyatro-i Osmanî'yi kurmasından sonra onun grubundan ayrılarak 1882 veya 1884 yılında Osmanlı Dram Kumpanyası'nı kurdu. İstanbul'un toplumsal kültür yaşamında sevilen kumpanya yıllar içinde yaklaşık 250 oyun, opera ve operet sahneledi. Oyuncu ve yönetmen olarak çevirdiği ve yazdığı oyunlarla Türk tiyatrosunun kuruluş tarihinde önemli rol oynayan Mınakyan, çok sayıda Ermeni ve Türk tiyatro oyuncusu yetiştirdi.

Oyuncular

Kâhya kendi halinde, basit ve dürüst bir köylüdür. Yaşlı bey, kâhyaya "Evde olmadığım zamanlar sen bu evin bir köşesine saklan. Hanımın davranışlarını dikkatle takip et. Ayrıntıları bana anlatırsan sana 1 mecidiye (bizim 1 *yen* 60 *sen* kadar değerde bir para) bahşiş vereceğim" der. Bunun üzerine kâhya pek sevinir, görevi memnuniyetle kabul eder ve bu işi mutlaka halledeceğine söz verir. Sonra kâhya odanın bir köşesine saklanır, gelin hanımın gelmesini bekler. Biraz zaman geçince, genç hanım süslenip püslenmiş halde odaya gelir ve bir mektup yazmaya koyulur. Kâhyanın gizlendiğini fark edince, onu azarlayarak sorgulamaya başlar. Kâhya dürüst bir adam olduğundan korkup çekine çekine gerçeği itiraf eder. Genç hanım özellikle konuşmasını yumuşatarak, "Bu mektubu şu şahsa götürüp verirsen, ben sana o bahşişin iki misli para vereceğim" der.

Kâhya çok memnun olur, efendisinin emirlerini unutur ve mektubu alıp koşarak çıkar. Kısa bir zaman sonra, yaşlı bir adamla beraber geri döner. Yaşlı adam, genç hanıma dönerek, "Beni neden buraya çağırdınız?" diye sorar. Yaşlı adam yeni gelini tanımayan biridir. Hanım, "Ben seni çağırmadım, evin kâhyasının bir yanlışı olmalı" diye cevap verir. O anda dışarıdan evin beyinin sesi duyulur. Genç gelin ve kâhya telaştan ne yapacaklarını bilemezler, ortalık karışır. Hanım, yaşlı adamı başka bir odaya geçirdikten sonra arka ka-

pıyı açıp beyi karşılar. Kapının bu kadar geç açılmasından şüphelenen evin beyi eşini sıkı bir şekilde sorgular. Kâhyanın heyecanlı halinden şüphelenerek hizmetkârı yanına çağırır, emrini harfiyen yerine getirip getirmediğini sorar. Kahya itaatkâr bir edayla, "Evet efendim, evet efendim" diye cevap verir.

Tam o sırada öbür odadan diğer yaşlı adam çıkagelir. Elinde mektup, "Gelin hanım beni bir odada beklettiniz, bir türlü gelmediniz. Beni neden çağırdınız?" diye bağırır. Evin beyi şaşırıp mektubu yaşlı adamın elinden çekip alır, gözlüğünü takıp bir çırpıda okur. Yüzü kıpkırmızı kesilmiş, kızgınlıktan yeri göğü inletircesine bağırarak, alı al moru mor gelin hanımı yakalayıp azarlar. O anda yaşlı adam mektubu eline alır, o da gözlüğünü takıp lambanın altında dikkatlice okur, nihayet gerçeği anlamış gibidir. Yavaşça evin beyini sakinleştirip şöyle der: "Genç hanımın bir suçu yok, bu mektubun içinde 'Görüşmek isterim fakat kulunuzun kocası benden 40 yaş daha büyüktür, eğer gece vakti beni genç bir erkek ziyaret ederse, mutlaka kocamın şüphesini çeker. Eğer ziyaret edecekseniz, mutlaka her sabah beyim evdeyken kapıyı çalın' yazıyor. Tahminim, kendi akrabasından birine yollanması gereken mektubu isimlerimiz aynı olduğundan kâhya yanlışlıkla bana vermiş olmalı."

Genç hanım da mektubu aslında genç kuzenine yollamak istediğini söyler. Bunun üstüne yaşlı beyin şüpheleri yatışır, öfkesi tamamen diner. Yaşlı adam, fark etmeden bir kabalık etmiş olmadım umarım, diye özür dileyerek ayrılır. Yaşlı bey, genç hanımının elini tutarak içeriye girer. Kâhya da bir başına, boşu boşuna uğraşıp karşılığında da yarım kuruş bile kazanamadığına hayıflanır.[2]

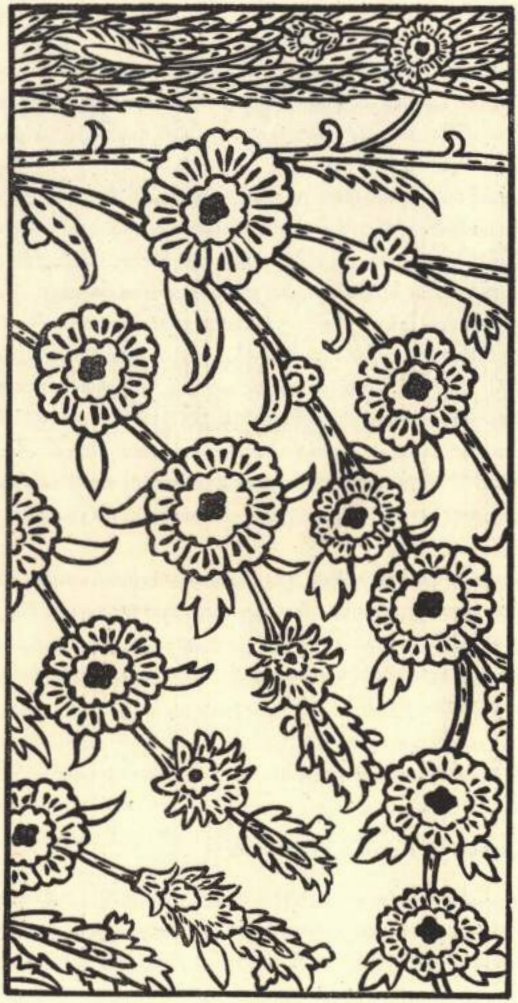
Üç perdelik dram: Dağlar Kızı

İlk Perde

Dağ Başındaki Bir Ormanın Derinlerinde

İki genç yolcu, beraberlerinde yaşlı bir kâhya ile yoldadır. "Bu dağların eşkıya yatağı olduğunu duydum. O yüzden gün kararmadan bir an evvel dağdan çıkmaya bakalım. Ama kâhyamız bize refakat ettiğinden, merak etmeye hiç mahal yok" diye aralarında tartışır-

2 Bu oyun, Beaumarchais'nin sonradan Rossini'nin aynı adlı operasına da esin kaynağı olan 1775'te yayımlanmış *Sevil Berberi*'nin serbest bir uyarlaması gibi görünmektedir (y.h.n.).

Eski çini deseni (15.-16. yüzyıl işi)

larken, aniden bir eşkıya çetesi ormanın karanlığından çıkıp onlara saldırır. Bir müddet etraflarını sarıp onları tartaklar; sonunda da iki yolcuyu bağlarlar.

İki yolcuyu eşkıya yatağının önüne kadar sürükleyerek götürürler. Eşkıya reisi, "Canınızı kurtarmak istiyorsanız bir mektup yazarak evinizden 20 bin altın getirtin. Eğer yapmazsanız, canınızın sonu rüzgâra maruz kalan bir alevle aynı olur" diye onları tehdit eder. Genç beyler can korkusuyla bunu kabule niyetlenseler de, yaşlı kâhya kabul bir tarafa, çakmak çakmak bakan eşkıya başını bir sıkı azarlar. Eşkıya başının buna öfkelenip şaki çetesine emretmesiyle, iki yolcuyu dövüp ardından da onları bir ağaca sıkıca bağladıktan sonra, "Yine geleceğiz" diyerek çıkıp giderler.

Derken iki genç kız çıkagelir. Bunlar eşkıya başının kızlarıdır. Eşkıya çetesiyle beraber iki yolcuyu bağıra çağıra tahkir ederler. Bir vakit sonra, bu sefer güzel bir kız gelir. Bu, eşkıya başının en büyük kızıdır. "Ben sorumluluğu devraldım, siz eve dönün" diyerek iki kız kardeşi ile şaki çetesini yollar. Güzel kız hemen iki yolcuya yaklaşıp babasının rezil kötü davranışı ve eşkıya çetesinin kabalıkları için özür diler, onların iplerini çözer. "Bir an önce burayı terk edin" der. İki yolcu rüya görmüş gibi şaşkındır. Derken güzel kız ikisine dönerek şöyle der: "Naçizane bendeniz, kötü yoldaki babamla beraber burada kalmayı artık istemiyorum. Onun için bu vesileyle beni beraber götürürseniz memnuniyetle temizlik işlerinizi yaparım." Genç yolcular son derecede mutlu olup bu teklifi kabul ederler, böylece üçlü birlikte kaçıp gider.

Arkalarından eşkıya çetesi çıkagelir, üçünün de yok olduğunu görünce çok şaşırırlar, işbölümü yapıp peşlerine düşerler.

İkinci Perde

Bir Sahil Manzarası

Göz alabildiğine bulutlar uçuşmakta, kuşlar kanat çırpmakta, beyaz köpüklü dalgalar kayalara vurmaktadır. Kayalığın altında eşkıya başı bir ağaç altında sırtını dayamış oturmaktadır. Sağında ve solunda iki genç kız ve eşkıya çetesi dizilmiş hazır olda beklemekteler. Önlerinde malum iki yolcu bağlanmış bir şekilde oturtulmuş. Eşkıya başı büyük kızının kandırılıp kaçırılmasını diline dolamış, öfkeyle bağırıp çağırarak tutsak yolcuları azarlamakta: "Siz eşkıya evine girip eşkıyalık yaptınız, bundan daha büyük eşkıyalık yoktur. Acaba canınızı nasıl alayım? Kellenizi mi keseyim? Kurşuna mı dizeyim? Canlı canlı mı yakayım?" O söylenirken, iki kızı da onunla birlikte laf sokuşturup üstüne üstlük tut-

saklarla alay etmektedirler. Derken yaşlı kâhya dövüşmeye karar verir; önce kendi iplerini çözer, fırlayıp eşkıya başına saldırır, sonra da genç beylerin iplerini çözer. Eşkıyalar büyük şaşkınlık içindedir, hepsi kılıç çeker, herkes birbirine girer, büyük bir çatışma çıkar, ortalık cehenneme döner. Sonuçta eşkıya başı genç yolculardan birini yakalayıp tam kılıcını göğsüne saplayacakken, büyük kızı koşup gelir, babasını sırtından tutup durdurur, hançerini onun boynuna dayar. "Baba, eğer sevgilime kıyarsan ben de sana kıyarım!" der. O anda perde iner. Kısa bir zaman sonra perde açılınca, yine kırlık bir yerde, yaşlı kâhya on kadar delikanlının başına geçmiş, eşkıya yatağına bir akın düzenlemektedir. En sonunda eşkıya başını yakalayıp üç kızını kaçırırlar.

Üçüncü Perde
Büyük Final

(*Taşra eşrafından Zeeran'ın*[3] *evi*)

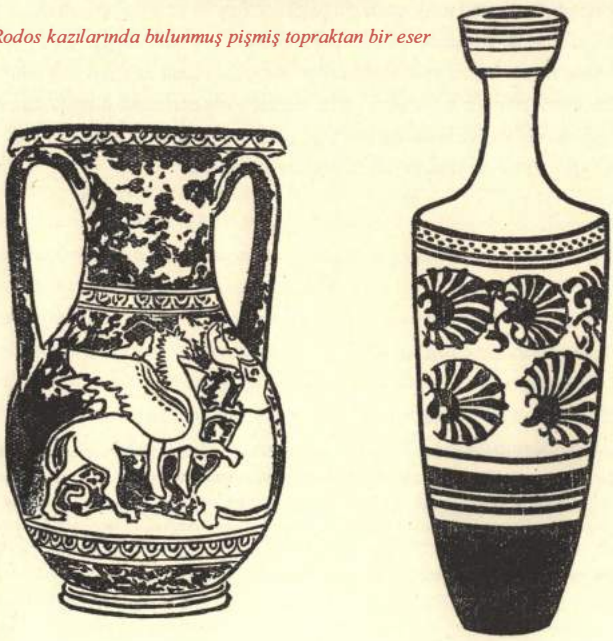
Sadık kâhyanın dağdan beraberinde getirdiği eşkıya başının ikinci kızı, günler birbiri ardına geçip giderken, ablasının taşra eşrafı Zeeran'ın aşkına mazhar olmasına, aralarındaki muhabbetin sıcaklığına gıpta etmektedir. "Keşke Zeeran benim de sevgilim olsa" diye içinden geçirip duygularını Zeeran'a açmaya çalışırsa da soğuk bir şekilde geri çevrilir, hatta bu yaptığının sonucu azarlanmaya kadar varır. Buna kinlenir ve aklına bir fikir gelir: Ablasının âşığı tarafından yollanmış gibi düzmece bir mektup hazırlayıp bunu Zeeran'ın evinde bir yere bırakır.

---

3 Yamada'nın Zeeran olarak yazdığı erkek isminin büyük bir ihtimal Seyran olduğunu düşünüyoruz. Seyran, Arapça kökenli bir kelime olup ferah, rahatlatıcı, gezen anlamında, hem Ermenice hem Türkçe erkek adı olarak kullanılagelmiş bir isimdir. Türkiye'de tiyatronun gelişmesinde önemli rolü olan Ermeni kültürünü temsil eden roman ve piyes yazarı, Rusya doğumlu Alexandır Şirvanzade'nin *Namus* romanı 1911 yılında yazılmış ve aynı yazar tarafından piyes haline getirilmiştir. *Namus* piyesi, baş karakteri genç Seyran ve nişanlısı Susan'ın namus meselesi yüzünden kötü kaderi hakkındadır. Konu hakkında bilgileri bulmamıza yardım eden Hrant Dink Vakfı Arşiv sorumlusu Lara Taş'a teşekkür ederiz.
Türkiye tiyatrosunun tarihinde Ermeni piyes yazarları ve oyuncular hakkında bkz. Esen Çamurdan (Türkiye Tiyatro Vakfı), Kevser Güler (Yapı Kredi Bankası), Banu Atça (Hrant Dink Vakfı), *Kulis Bir Tiyatro Belleği, Hagop Ayvaz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021, s. 67. Hagop Ayvaz, *Namus*'ta, Seyran rolünde (1940).

Rodos kazılarında bulunmuş pişmiş topraktan bir eser

Anadolu'da bir kazıda bulunmuş Eski Yunan işi sürahi

Zeeran eve geldiğinde bu aşk mektubunu fark eder, gerçek zannederek inanır ve karısına son derece kızar. Bir hışımla karısının odasına dalar. Sadakatsizlikle suçladığı eşi şaşkındır, ağlayarak masum olduğunu söyler. Fakat Zeeran'ın şüphesiyle öfkesi giderek bilenir, sonunda hançerini çıkarıp karısına saplamaya çalışır. Tam o esnada malum sadık kâhya koşarak gelir, Zeeran'ın kolunu tutar, dağda yaşadıkları o felaketi anlatır, üstüne üstlük aslında bir zamanlar bir eşkıyanın büyük kızıyken artık bugün namuslu ve iyi şöhret sahibi olan hanımının namusuna kâhya olarak kefil olduğunu tekrar tekrar söyleyerek genç efendiye karşı gelir. Fakat Zeeran'ın şüphesi bir nebze bile azalmaz. Karısı artık söyleyecek bir kelime bulamayıp eli göğsünde ağlayıp sızlamaktadır, göğe bakıp masum olduğuna yeminler etmekte, içten içe kocasının öfkesinin dinmesi için dua etmektedir.

O esnada kız kardeşi telaş içinde odaya girer, "Ben bir an kıskançlığıma kapılıp düzmece bir aşk mektubu yazarak ablamla eniştemin arasını açmak istedim. Şimdi pişmanım! Enişte, abla! Bundan sonra uzun bir ömür beraber yaşlanmanın bahtiyarlığına erin!" diyerek lafını bitirir bitirmez zehir içer ve ölür. Herkes bu beklenmedik duruma şaşırır. Zeeran'ın şüphesi de böylece tamamen yok olur, genç karısıyla sarılıp ağlaşırlar. Yaşlı kâhya kendi kendine "Yaşasın, yaşasın" diye terennüm etmektedir.[4]

---

4 Bu oyun, farklı Fransız tiyatro oyunları ve operetlerinden esinlenmiş bir kolaj-adaptasyona benzemektedir. İlk iki perde, Daniel François Esprit Abuer'in 1826'da basılan *Fiorella* operetinin ilk perdesinin ikinci sahnesiyle, üçüncü ve son perdenin final sahnesinden esinlenmiştir. Bu hikâye Fransız operetlerinde tekrar tekrar işlenmiştir, en meşhur versiyonu Jacques Offenbach'ın 1869 tarihli *Les Brigands* [Haydutlar] operetidir. Ayrıca 1909 yapımı *Fiorella, the Bandit's Daughter* [Haydutun kızı Fiorella] adlı İngilizce sessiz filmin senaryosu, ilk iki sahneyle birebir örtüşmektedir (y.h.n.).
Osmanlı tarihçisi Nagata Yüzō'nun Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi Asya-Afrika Dilleri ve Kültür Enstitüsü arşivinde bulunan ve internette http://osmanlitiyatro.aa-ken.jp/ adresinden görülebilen Osmanlı tiyatro afişleri koleksiyonu, İstanbul'daki tiyatroların repertuvarlarında hem Avrupalı yazarların oyunlarının hem de onların uyarlamalarının bir arada bulunduğunu gösteren kaynaklardandır (S. Esenbel).

İstanbul Sokaklarında Gündelik Hayat

Hamam

Türk hamamının şöhreti dünyanın her yerine yayılmıştır. Hamamların fiziki yapısının büyüklüğü ise gerçekten şaşırtıcıdır. Yıkanacak müşteri hamama gelince evvela hamamcı başı onu içeriye buyur ederek kişiye özel odacıklardan birine yönlendirir. Müşteri, üzerindeki değerli eşyaları emanete bıraktıktan sonra bu odada kıyafetlerini çıkartıp büyük bir havluyu beline sarar. Kapıdan çıkarken ayağına giydiği terliği, odaların bulunduğu katın merdiveninden indikten sonra ahşap bir nalınla değiştirir.

Nalın, ahşap bir ayakkabı tabanın iki kalın diş bırakacak biçimde oyulduktan sonra üzerine deri bir kayış geçirilmesiyle yapılır. Hareket ederken ayaktan çıkması çok kolaydır. Yerler duvardan duvara adeta bir ayna kadar parlak mermerdendir. Ayaktan kolayca çıkabilen bu nalınlarla kaygan mermerin üzerinde düşmemeye çalışarak yavaşça yürünür, sonunda ılık havanın insanın yüzüne çarptığı, yine mermer kaplı geniş bir odaya varılır. Bu odada uzanılacak birçok seki vardır. Müşterilerin hepsi sekilerde uzanmış tütün içip sohbet ederken, vücutlarını kaplayan kirin, sıcaklığın ve nemin tesiriyle yavaş yavaş kabardığı görülür. Hamam görevlisi bunun için uygun vakti hesaplayıp çıkageldiğinde müşteriyi daha büyük ve kubbeli bir mekâna götürür. Bu mekânın içi tertemizdir. Sıcaklığı bir önceki odaya nazaran epey yüksektir. Ortada büyük, dört köşe bir mermer seki vardır, müşterilerin hepsi mermerin üstüne bellerinde o büyük havlu sarılı olduğu halde uzanır. Hamam görevlisi müşterinin sırtını ovar, vücudunu parmaklarıyla sıkıştırıp burar, başının üstünden el ve ayaklarının tırnak ucuna kadar tüm gücüyle, adeta bir tür *anma* 按摩 –Japonya'daki masajcıların tekniği– uygular. Yıkanan müşteriler bundan dolayı anlık sıkıntılar yaşasalar da aslında acı hissetmezler. Bundan sonra dört bir yandaki küçük sıcak kurnalardan birinin kenarına ilişir veya ayrı bir odacığa girer, uygun sıcaklıkta su dökünerek kirlerinden yıkanıp arınırlar. O anda insan, vücudu tamamen yenilenmiş, sanki dağa tırmanan bir ermiş gibi kanatlanıp uçacakmışçasına bir hisse kapılır. Bu hafiflik gerçekten anlatılamaz.

Bundan sonra bir bezle bütün vücut kurulanır, yeni bir havluya sarınıp birkaç ılık mekândan yavaş yavaş geçilerek, nihayet başlangıçtaki o istirahat odacığına dönülür. Burada hamamcı başı tekrar elindeki havlularla misafirleri sarıp sarmaladıktan sonra dondurma, kıyılmış tütün, limonata ve saire sunarak onları rahatlatır. Eskiden bu odalarda musikiyle neşelenmek, hatta güzel kızlarla eğlenmek gibi şeyler olduğu da söylenir; fakat bugün bu tür olayların ardı arkası tamamen kesilmiş, bu neviden bayağılıklar kalmamıştır. Müşteriler bu halde uzanırlar, istirahatleri 20, 30 dakika kadar sürer; kıyafetlerini giyerek

Hamamda bir halvet yeri ve sekiz uçlu Selçuklu çini karosu*

* Özgün metinde, hamamın iç bölmesi, demektedir.

çıkarlar. Hamamda kadınlar ve erkekler için ayrı bölümler yoktur.[1] Fakat yıkanmaya geliş günleri belli olduğu için karışık yıkanma korkusu olmaz.

Esasında Müslümanlar, itikatları vücutlarını temiz tutmalarını emrettiği için hamama Tanrı'ya olan imanlarının bir gereği olarak da giderler. Hükümet, hamama girişin ücretine karışmaz. Yıkanan müşteriler kendi konumlarına göre bir para ödedikleri için, alt tabaka mensuplarının yıkanma başına ödedikleri bizim 4 ila 8 *sen*imizden fazla değildir; fakat orta ve üst tabaka mensuplarının 60, 70 *sen*den başlayarak 250 *sene* kadar ödemeleri âdettendir. Herkesin yıkanma sıklığı ayda iki üç keredir, bir yıkanma iki saatten fazla sürer.

Karakol

Şehrin yoğun nüfuslu bölgelerinde, bir başka deyişle Pera, Galata ve İstanbul'da zaptiye karakolları vardır. Kapısında tüfekli üç dört asker hazır olda buraları beklerler. Devlet erkânı ile ordu ve bahriye subayları kapının önünden her geçtiklerinde, tüfekleriyle selam dururlar. Ancak içeride emniyet işlerini gören sadece bir zaptiye memuru vardır. Bu zaptiyenin yanı sıra, teftiş görevlisi diyebileceğimiz memurlar görev yapar. Sağ omuzdan sol kolun altına uzanan beyaz bir deri kuşak bağlarlar. Bunların işi sadece Türkiye'de tütün ve tuz gibi tekel mallarının vergilerini vermeyenleri ve bozuk terazi kullananları denetlemektir.

Gezdirici[2]

Gezdiriciler çoğunlukla Arnavut, Rum, Ermeni ve Musevilerin alt tabakasındandır. Kıyafetleri Rumlar dışında, aynı şekildedir. Şalvar üstüne Japon erkeklerinin *tattsuke hakama*sı[3] gibi bir ceket giyip eski püskü bir fesin etrafına partal bir bez parçasını

---

1 Yamada'nın kadın ve erkek bölümü ayrı olmayan küçük bir mahalle hamamına gittiği anlaşılıyor (y.h.n.).

2 Yamada'nın metninde *gezdirici* kelimesini kullanması, o dönemin gündelik konuşma dilinin dağarcığını belgeleme bakımından önem taşır. Bugün gündelik dilde *gezdirici*nin karşılığı *seyyar satıcı* veya *işportacı*dır. Yamada'nın fonetik *katagana* alfabesiyle kayda geçtiği dönemin Türkçe deyişlerini, çeviride aynen aktarmaya özen gösterdim ve bunları metinde italik olarak belirttim. Yamada'nın kayda geçtiği örnekler, İstanbul'da gündelik hayatta günümüze göre daha saf Türkçe kelimelerin kullanıldığını gösteriyor. İtfaiyeci yerine kullanılan *yangıncı* deyişi bunlardan bir diğeri.

3 *Tattsuke hakama* 裁着袴 Samurayların çalışırken giydiği kol ve bacaklarını kolay kullanmalarını sağlayan kısa ceket, şalvar ve tozluklu kıyafet. Edo devrinde yolculuk yapan samurayların veya tiyatroda musiki aleti çalanların ve bazı esnafın giydiği kılık. Yamada'nın Japon kültürüne göndermelerinden bir örnek.

hachimaki (haçimaki) alın bağı gibi dolayıp, ayağa büyük kalın kösele ayakkabı giymeleri âdettir. Kalın ağaç kabuklarından yapılan dört *to*[4] (=72 litre) büyüklüğünde bir küfe sırtlayıp sebze, ekmek ve saire satanlar; katır sırtına sağlı sollu uzanan büyük bir tahta takıp buna bol bol koyun eti asarak kese biçe satıp gidenler; zavallıca bakan açık gözleri, kıvrık boynuzları, kar beyazı postlarından damla damla kanlar sızan birkaç koç kellesini uzun bir sopaya geçirip sırtına vuranlar; yine benzer şekilde kedi maması olarak sakatat satarak dolaşanlar; cam kapaklı uzun bir kutuyu sırtlayıp ufak tefek süs eşyalarıyla kumaş satanlar; bir torba içinde eski eşya satarak dolaşanlar; beş on keçilik bir sürüyü güderek taze süt sağa sağa gidenler; sacdan yapılmış koca yuvarlak göğümlerindeki inek sütünü müşterilerinin taslarına boşalta boşalta satanlar; gelenler, gidenler, vızır vızır koşuşturanlar, yavaş yavaş yürüyenler, ardı arkası kesilmeyen at ve insan ile örülmüşe benzeyen kalabalık...

Şehrin içi, daha şafak sökmeden yollara düşüp çığırarak mallarını satanların sesleriyle dolup taşarken çıkan gürültü patırtıyı kelimelerle ifade etmek hiçbir şekilde mümkün değil. Bu seslerde özellikle Türkçe, Rumca ve İtalyancanın birbirine karışması tuhaf olsa da aynı zamanda ilginçtir. Şimdi örnek olarak bu çığırtılardan birkaçını kaydetmek istiyorum.

Kuzu paça[cı] - kuzu paçası satan クズパチャ[5]

İşkembeci - kuzu işkembesi satan スケンベジー

Başçı - kuzu beyni satan バスジー

Linguva, celebero [Ladino] - kuzu dili, kuzu beyni satan リングワ、チエベロー

Peynirci - チース *cheese* (peynir) satan ペニルジー

Ekmekçi - ekmek satan イクメッキジー

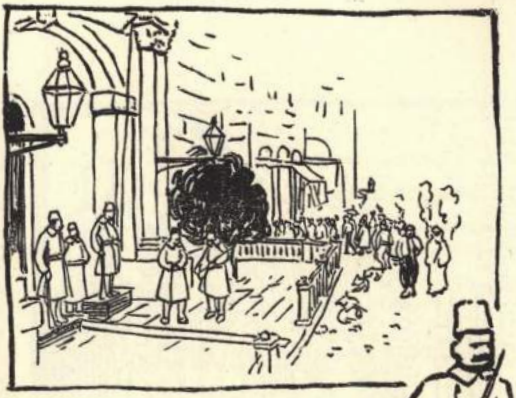
Francalacı - üst kalite ekmek satan フランゼランジー

Balıkçı - balık satan バルクジー

---

4 *To* 斗 18 litre hacminde bir hacim ölçü birimidir. 1 ***koku***=10 ***to***=180 litre veya 5 Japon pirinç çuvalı. Bir Japon pirinç çuvalı 36 litredir. Tokugawa feodal düzeninin vergi kütüklerindeki hesaba göre bir kişinin bir yıllık ihtiyacı olan asgari pirinç miktarı 1 ***koku***dur. Bir küfenin 2 Japon çuvalı yani 78 litre büyüklüğünde olduğu anlaşılıyor.

5 Yamada, sokak satıcılarının nidalarının Japonca *kanji* alfabesiyle anlamlarını verdikten sonra, fonetik *katagana* alfabesiyle bunların Türkçe telaffuzlarını da vermektedir. Peynir kelimesi İngilizceden geçtiği için onu da *katagana* alfabesiyle "cheese" kelimesinin ses karşılığı olarak yazmıştır.

Bir zaptiye karakolu

Antik sikkeler

Pamuklu kumaş satan dükkânlar

Yumurtacı - yumurta satan イムルタジー

Tavukçu - tavuk satan タオクジー

Sirkeci - tuz ve sirke satan シルケジー

Yağcı - zeytinyağı satan ヤグジー

Tenekeci - tencere, su haznesi tamiri yapan テネケジ

Camcı - cam satan ジャムジー

Hariyaroba [Ladino] - eski giyim eşyası satan ハリヤロバ

Bundan başka, bir de inek sütünden yapılan *tofu*[6] gibi şeyler satan gezdiriciler vardır. "Yoğurt, kaymak" diye bağırırlar. Sebze çeşitlerinin çığırtısı, cinsine göre değişir. Japonca

6 *Tofu*, Uzakdoğu mutfağında çok kullanılan mayalanmış soya fasulyesi sütünden yapılan beyaz peynir görünümlü yiyecektir. Akdeniz mutfağındaki beyaz peynirin yerini tutar.

Meyve satıcısı

Sebze satıcısı

uri "patlıcan", *aka nasu* veya kırmızı patlıcan ise "domata" diye çığrılır.[7] Ucuz şekerleme satıcısı, başının üstüne bir halka koyup üstüne büyük yuvarlak bir sini oturtur, galeta (*senbei*) ve akide şekerlerini (*arihei*) üst üste dizer, sol eline bir sehpa alır, bu sehpayı işlek bir yer bulup oraya koyar, yuvarlak tepsiyi indirerek onun üstüne oturttuktan sonra çığırarak müşteri toplar.

Yazın dondurma satıcıları boy gösterir. Demir veya pirinç bir kutuda çok sayıda güzel, rengârenk küçük tabaklar dizer, bunları sırtına vurduğu bir sopaya takarak taşır, beyaz kılığı ve kırmızı fesiyle, "Dondurma, dondurmacı!" diye çığırarak yürür.

Yeşil yapraklara sararak sırtına vurduğu orta boy damacanayla yürürken, sağ elindeki iki bardağı parmaklarının ucuyla tutup ilginç bir şekilde çın çın çıngırdatarak "Sucu, sucu!" diye çığırıp yürüyenler içme suyu satıcılarıdır.

Kırmızı önlüklü, feslerinin göz alıcı püskülleri yandan sarkan ve büyük bir cam şişe taşıyanlar ise limonata satıcılarıdır.

Başka memleketlerin insanlarının gözüne her biri çok ilginç gözükür. Hele, kış akşamları güzel kokulu Japon ekmeği *kashipan* (*kaşipan*) tadındaki sıcak ekmekleri sırtlayıp, "Simitçi!" diye bağırarak yürüyenler...

Akşam vakti, ateşi sönmeye yüz tutmuş sobanın kenarında, bir başıma içime yalnızlık hissi çökmüş, bir aşağı bir yukarı bakıp iç çekerken, uzaktan simitçinin boğuk sesini duymak, memleketimde *soba* satıcısının, "*Yotaka soba*"[8], "Gece kuşu sobası!" diye gelen hüzünlü sesini hatırıma getirir. O an memleket hasretinin dayanılmaz hissiyatıyla dolup taşarım.

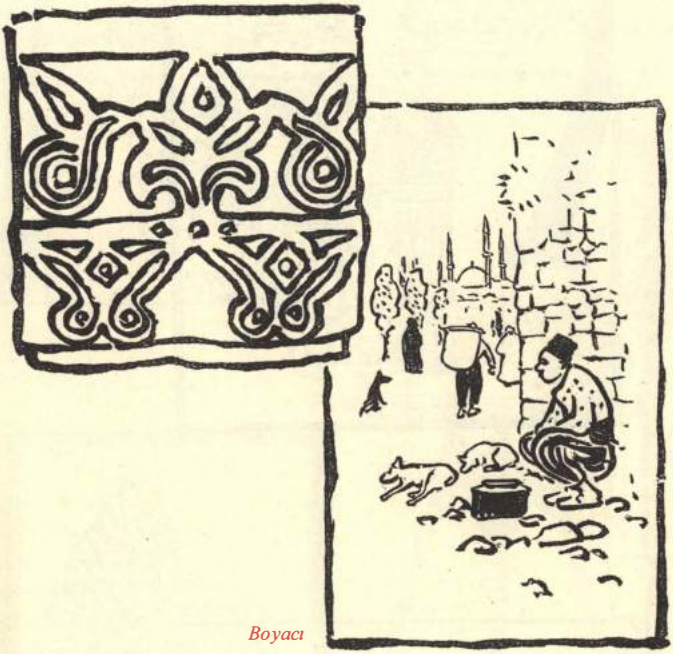
Boyacı

Başka ülkelerin şehirleriyle karşılaştırıldığında, burada en çok görülen şey ayakkabı boyacılarıdır. Sokak kenarına basit bir tahta kutu veya pirinç süslemelerle bezenmiş bir

---

7 Yamada, burada nedense salatalık veya kabak için kullanılan *uri* kelimesini patlıcan için kullanıyor. Halbuki domates için o dönemde Japonca "kırmızı patlıcan, *aka nasu*" kelimesini kullanırken Japonca *nasu*, patlıcan kelimesini veriyor. Günümüzde Japoncada domates için *tomato* kelimesi kullanılsa da o dönemde *aka nasu*/ kırmızı patlıcan dendiğini, Türkçede de domates yerine *domata* kelimesinin kullanıldığını aktarıyor.

8 *Yotaka soba* 夜鷹蕎麦, gece kuşu eriştesi; gece geç vakit sokakta satılan ve yenilen erişte. *Soba*, buğday gibi bir tahılın unundan yapılan bir tür eriştedir. *Yotaka*, geceleri avlanan küçük bir gece kuşu cinsidir; Türkçesi, çoban aldatan kuşudur. *Yotaka* kelimesi aynı zamanda gece sokakta işe çıkan hayat kadınları için de kullanılır.

Boyacı

kutu koyup ellerinde birer fırçayla gelen geçenin ayaklarını süzer, biraz kirlenmiş ayakkabılı birini görünce, hemen fırçanın sırtıyla tahta kutuyu tıkırdatarak dikkat uyandırıp böylece müşteri çekerler. Bundan dolayı Kostantiniye'de kirli ayakkabı giyen çok azdır.

Hakikaten de bu ülkenin âdeti üzere, evlerin odalarına çok güzel halılar serili olduğundan, üst tabaka mensuplarına ziyarete gidildiğinde, ayakkabıların azıcık kirli olması bile kabul edilmez. Kirli ayakkabı giymek çok ayıp sayılır, herkes buna çok dikkat eder. Cila fiyatı, normal bir ayakkabı için 10 *para*dır (bizim 2 *sen* kadar). Yazın kullanılan kırmızı ayakkabıların boya fiyatı bunun iki katıdır.

Su satıcısı

Kedi maması satıcısı [ciğerci]

Bileyci

Tatlıcı

Satacaklarını bitirmiş, elinde tepsisiyle dönen tatlıcı

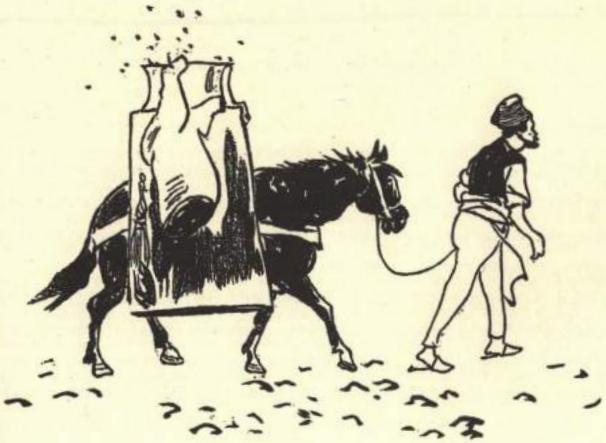

Simitçi

Zerzevatçı

Koyun eti satıcısı

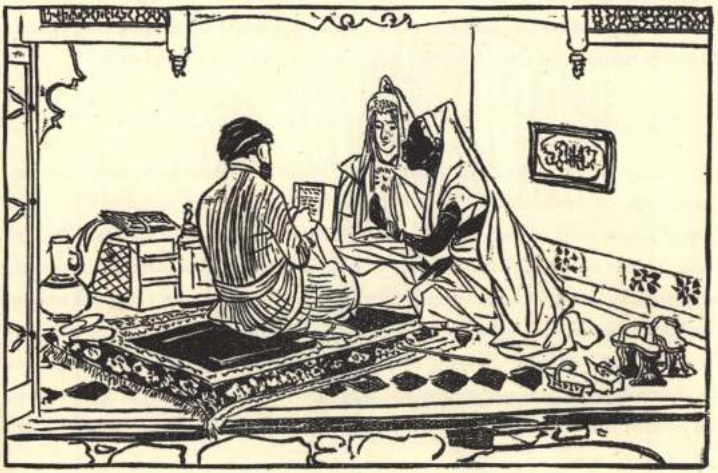

Sokakta falcı kadına fal baktıranlar

Falcı

İstanbul'un çevresinde eski camilerin önlerinde küçük bir yaygı serip kirli bir bez parçasına attıkları cam parçalarıyla veya avuçlarındaki bakla taneleriyle müşteri bekleyen alt tabaka mensubu kadınlar vardır. Aslında bunlar falcıdır. Çoğu Çingene'dir. Hakikaten de dünyanın en düşkün falcıları bunlar olsa gerek.

Bu falcıların müşterilerinin çoğu Türk hanımlardır. Bir falcı avuçladığı küçük taneleri önlerine serdikleri kumaş parçasının üzerine saçar, tanelerin kumaşın üstündeki dağılışına göre gelecekteki mutluluklarını veya felaketlerini, bugünün kısmetini veya kısmetsizliğini, ailenin sorunlarını, bir hastalığın hafifleşeceğini veya ağırlaşacağını söyler; kaybedilen bir eşya, beklenen biri hakkında hükümler verir. Sorulan her soruyu cevaplar, fala bakar ve ders veriyormuşçasına müşterisine her şeyi bir bir anlatarak açıklar.

Yazıcının odası

Yazıcı

Türkler güzel yazıya saygı gösterirler. Özellikle arzuhal gibi resmi vesikaların doğru ve güzel yazılmaması saygısızlık olarak görüldüğünden ve böylelerinin geri çevrilmesini engellemek mümkün olmadığından, şehrin içinde her yerde bunu iş edinen arzuhalciler bulunur. Bu yazıcılar, insanların ihtiyaçlarını ve isteklerini yazıya dökerek sıkıntılarını ortadan kaldırmalarına yardımcı olurlar. Genç ve güzel bir kadının, kocası uzaklarda olduğu için vergi indirimi talebi veya emekli maaşı dilekçesi gibi bir vesikayı arz etmek istediğinde, zenci kölesinin eşliğinde, son derece zarif küçük bir odada çalışan yaşlı bir yazıcıya uğrayıp istişare edişiyle ortaya çıkan manzara, insana adeta Binbir Gece Masalları'ndan bir sahneyi hatırlatmakta.

Türklerin kullandığı kalem, bir kamışın 6 ila 7 *sun* (≈18 ila 21 cm) kesilerek küçük bir bıçakla perdahlanmasından sonra, ucunun çaprazlama kesilmesiyle yapılır. Siyah mü-

rekkep, lika ipliği ile bir arada çini mürekkebi hokkasına konur. Böylece yazı yazmadan önce kalem ucu mürekkep hokkasına daldırılıp sol başparmağın tırnak ucunda mürekkebin kıvamına bakılır. Arap alfabesi kâğıdın sağından soluna ve enlemesine yazılır.

Tıraşçı[9]

Türkiye'deki erkekler küçük yaştan itibaren kenarsız bir başlık takar, bunu çıkartmak da terbiyesizlik sayılır. Bundan dolayı, içeride veya dışarıda, her zaman başlık takmak âdettir. Mesela yatak odasına girdikten sonra bile baş açık kalırsa soğuk alınacağından korkulur. Musevi takkesi şeklinde bir uyku takkesi geceleyin de çıkartılmadığı için, zamanla erkeklerin saçlarının çıkmasını engellediğinden, genç yaşta erkenden kelleşmek tabiidir. Başlığını çıkartınca keli, bir devin tepesi kıpkırmızı parlayan kafası gibi gözler önüne serilmeyen erkek pek azdır.[10] Bundan dolayı saçları kesmeye pek de gerek kalmadığından, bu diyarın insanları bu işi pek önemsemeseler de, sakal ve bıyıklarına büyük önem verirler. Bu nedenle burada sakal bıyık bakımına, başka yerlerde görülmeyecek kadar ihtimam gösterilir.

Mesela, her cuma namaza gitme vesilesiyle, mutlaka önceden sakal bıyık bakımı yaptırmak alt tabakadan üst tabakaya dek herkes için yaygın bir âdettir. Bu nedenle sakal bıyık tıraşı yapan berberler çok sayıdadır.

İşlerini gayet iyi yaptıklarından, başka ülkelerin berberlerinden daha başarılıdırlar. Aralarında en ilginci, anacaddelerdeki tıraşçılardır. Bunlar orta halli çalışanları müşteri tutarlar. Camilerin dış duvarları boyunca küçük taburelerini sıra sıra dizerler. Müşteriler bu taburelerde sakal bıyık bakımı için sıralarını beklerken istirahat eder, sıra bekleyenler ile tıraş olanlar fütursuzca keyifli sohbetlere dalarlar. Böyle keyifle uzun zaman geçirmeleri tıpkı bizim Edo devrinde erkeklerin saç bakım dükkânları *ukiyodoko*ların[11] eski zamanlarını hatırlatmakta.

---

9 Yamada Japonca karşılığını berber olarak verdiği *tıraşçı* kelimesini fonetik *katanaga* alfabesiyle Türkçe okunuşuna uygun olarak yazdığı için, çeviride aynen korumayı tercih ettim. Bu da günümüzde kullanımdan kalkmış deyişlere bir başka örnektir.

10 Yamada, Japon masal ve hikâyelerinde geçen kocaman, kel kafalı *ōnyūdō* 大入道 devlerine benzetme yapıyor.

11 *Ukiyodoko* 浮世床.

Bir anacadde kenarındaki tıraşçılar

Atçı

Kostantiniye inişli çıkışlı pek çok tepenin üzerinde kuruludur. Yollar da tepeler boyunca bir iner bir çıkar. Ulaşım için at arabaları varsa da at binmek çok daha pratiktir. Bundan dolayı şehrin içinde de dışında da ata binen çok ama pek çok kişiye rastlanır. Eyerin üstünde elinde tuttuğu şemsiyenin gölgesinde rahvan rahvan gideni de vardır, elinden sallanan urgana bağlı büyük bir alışveriş sepetiyle işine gücüne gideni de. Yanında seyis koşturanlar olduğu gibi, yan yana ikinci bir at koşturanlar da vardır. At binenin görülmediği hiçbir yer yoktur. Aslında bu tarz binek atlarının çoğu kiralık atlardır. At kiralama yerleri şehrin önemli noktalarını tutmuştur. Buralarda dizi dizi sıralanmış atlar müşteri beklerler. Bunlar bizim ülkemizde insanların çektiği *rikşa* çek çek arabalarından farklı değildir. Bundan dolayı, isteyen bir müşteri, herhangi bir yolun kenarında bekleyerek bile at

Şemsiyenin gölgesinde at binen yaşlı adam

Atçıyla kira pazarlığı yapan bey

kiralayabilir. Ücret için yapılan pazarlık biraz zaman alır; ücreti atçının yol boyu ata eşlik edip etmeyeceği belirler, başlangıç noktasına dönecek müşteri, atçı ücreti ödemez; bu da epey kolay ve pratik bir usuldür. Bunun hakikaten de Türkiye'ye mahsus bir usul olduğunu söylemek gerekir. Ayrıca atçılar mesire yerlerinin civarında, kadife eğer vurup çıngıraklı süslerle donattıkları eşeklerinin başında küçük müşterilerini beklerler.

Baharın güneşli güzel günleri, küçük kiralık atların en çok revaçta olduğu zamanlardır. Baharın böyle günlerinde, sağa sola koşturan seyisler, daha akan terlerini silemeden, küçük şirin müşterilerinin ceplerinden çıkan bozuk paraların avuçlarına dökülüvermesinden pek memnun olurlar.

Yangıncı[12]

İtfaiye birliği sistemi, yakın zamanda Almanya'dan alındığından, itfaiyeciler şu anda ordu bünyesinde tam teşekküllü bir şekilde talim etmektedir. Bunun dışında, eski zamandan kalma usullerle çalışan ve şehrin yangın söndürücüleri olarak adlandırılabilecek *yangıncı*lar vardır. Bunlar çoğunlukla yerli Rumlardandır. Çoğu ameledir, bunların da ekserisi balıkçıdır. Sabah erken bir vakitte yangın haberi alınca mintanları ve dize kadar inen çakşırlarıyla yalınayak oldukları halde, eski usul tulumbayı çıkartıp omuzlayarak yangın yerine götürürler. Yangını söndürmekten ziyade evi yananlara yardımcı olur, taşınabilecek eşyaları kurtarmak kabilinden işler yaparlar. Yangın söndükten sonra bahşiş istemeye gelme âdetleri vardır. Her yıl sonunda yangıncılar çok sayıda büyük değneği güzel renkli kâğıtlarla süsler, mahallelerinde kapı kapı dolaşarak, *kitohoron* [Rumcada, "gelecek yıl da emrinize amadeyiz"][13] diye seslenip değnekleri dağıtırlar. Değnek bıraktıkları evlerden, buna karşılık mutlaka teşekkür mahiyetinde çeşitli hediyeler verilmesi tabiidir.

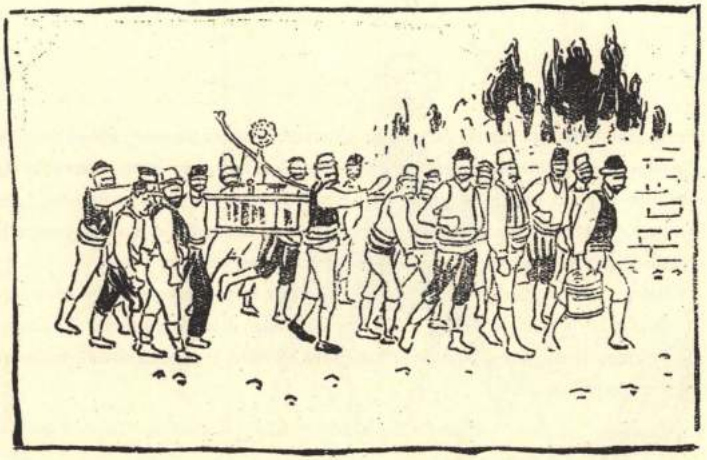
Hamal[14]

Boyu 6 *shaku*dan (=180 cm) uzun, gür bıyıklı iri kıyım erkekler, deniz kıyısındaki gümrük ambarında, araba duraklarında ve başka kalabalık yerlerde kıyafetleriyle kıvrılıp

12 Yamada'nın, söylenişiyle aktardığı ve günümüzde kullanımdan kalkmış bir başka deyiş.

13 Anestis Vasilakeris'e göre, *kitohoron*, Yunancada "ke tou hronou" (και του χρόνου!) Noel şarkılarından sonra söylenen bir nakarattır. "Sağlıklı kalın ki önümüzdeki yıl da kutlayalım" demektir.

14 Bu ve ara başlıklardaki diğer meslek adları, Japonca metinde fonetik *katagana* yazısıyla Türkçe olarak verilmiştir.

Eski usul yangıncılar

Yangıncı başı

yatarlar. Bunlar müşterilerin, "Hamal!" diye seslenmesiyle ağır aksak kalkıp gelen, nakli istenen envai çeşit yükü sırtlarında üst üste istifleyip taşıyan insanlardır. İşte Türkiye'nin yük taşıyıcıları bunlardır. Güçleri tamı tamına bir yük atınınki kadardır: 200-300 ***kin***den (=120-180 kg) fazla ağırlığı rahat rahat sırtlarına yükleyip gövdelerini biraz eğdikten sonra, meşinden yapılmış bir tür semeri, keçeden sağlam bir kayışla sırtlarına oturtup ayaklarında 35 santimden büyükçe kalın tabanlı büyük kunduralarla yavaş yavaş yola koyulurlar.[15]

15 Hamalların giydiği kunduraların uzunluğu 35 cm, 16 *mon* diye ifade ediliyor. Geleneksel Japon ayakkabısı özellikle çoraplarının uzunluk birimi için yuvarlak para birimi *mon* dizini kullanılırdı.

Sırt hamalı

Ayrıca devasa yuvarlak bir biley taşı veya büyük bir fıçı gibi tek kişinin taşıması mümkün olmayan malları urganla sıkıca sırıklara bağlayıp iki veya daha çok kişi sırıkların ucunu omuzlarına yükleyip "Hey! Hey!" diye nidalar atarak taşır götürürler. Hakikaten de bizim Şark dünyamıza benzer bir havaları vardır.

Akşam olunca, bu hamallar kalın bir değnekle saatin sayısına göre kaldırım taşlarına vurarak saatin kaç olduğunu haber verirler. Ayrıca, yangın çıkarsa, "Yangın var! Yangın var!" diye bağırarak dolaşırlar.[16]

16 Bu görev aslında bekçilere aittir. Yamada hem bekçilik hem hamallık yapan kimseler tanımış olmalı (y.h.n.).

Hamalbaşı

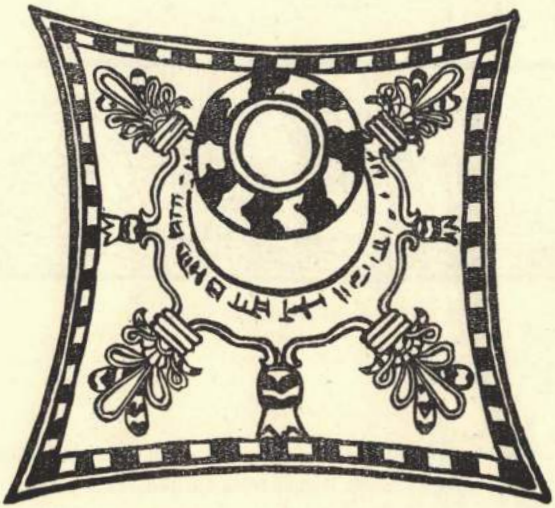

Büyük bir fıçı taşıyan sırık hamalları istirahat arası verirken

Sırık hamalları büyük bir biley taşını taşırken

Rodos'tan bir kazı buluntusu

Antik sikkeler

Bir Eski Mısır duvar resminde balıkçı tekneleri

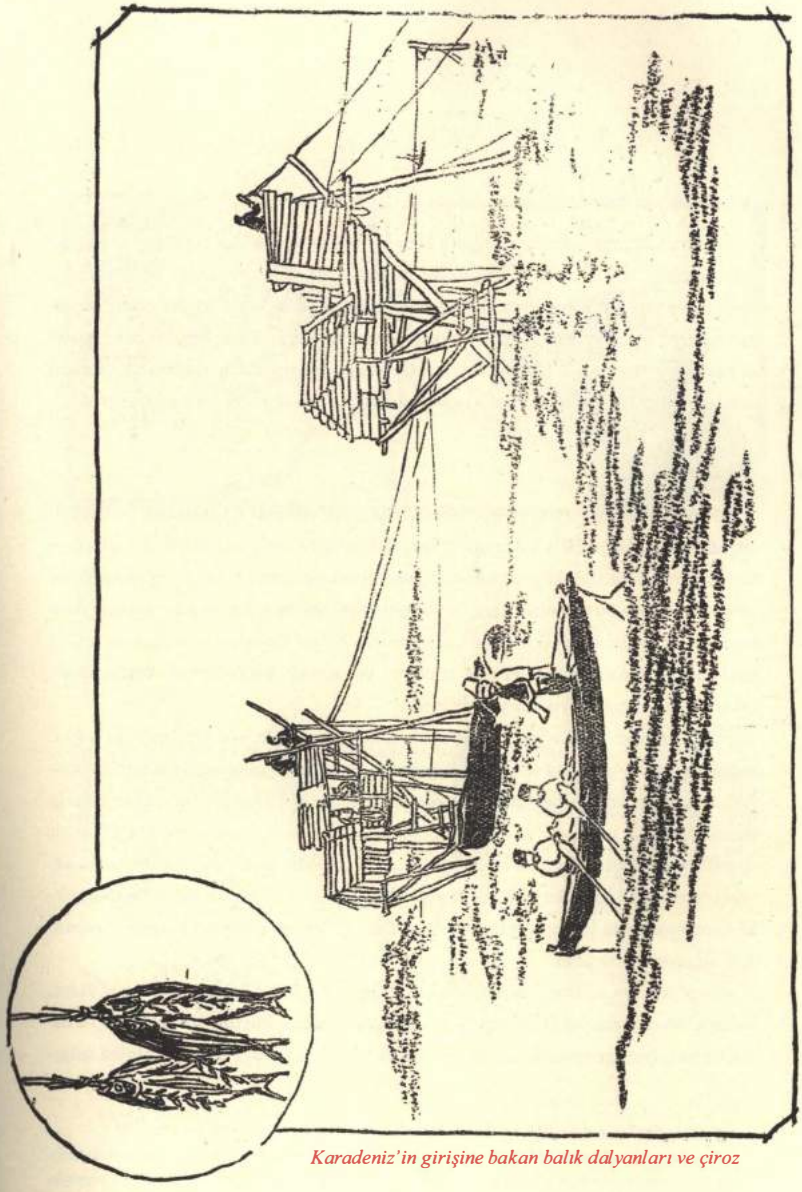
Balıkçı

Kostantiniye'den Boğaziçi'ne uzanan sularda çok çeşitli balık bulunur. Sofralara gelen bütün balıklar canlı gibi tazedir. Buranın balıkçıları Türkiye'nin yerli Rumlarıdır ve genellikle Boğaziçi kıyılarında otururlar. Bir kişinin tek bir oltayla, kalabalık bir aileyi rahat rahat geçindirdiği söylenir.

Karadeniz'e açılan yerde uzun kazıklarla balık dalyanları kurulur. Bunlar balıkçıların nöbet yerleridir. Dalyanı üç bir yandan ağla çevirirler, iki üç balıkçı gece gündüz nöbetleşe denizi gözler. Bir balık sürüsünün yaklaştığını fark eden olursa işaret verir, diğer balıkçıları toplar, hep beraber gayretle bu büyük avı çevirmeye girişirler. Böylece balık akını haberini alan balıkçıların 10 ila 20 kadar kayığa doluşup dalyanı kuşatan ağları, "Hey! Hey!" diye bağrışarak bir iki saat içinde toplayıp teknelerini irili ufaklı balıklarla tepeleme doldurmaları hiç alışılmadık bir durum değildir.

Başlıca balık çeşitleri mercan, karides, *kalkan* (bu balığın şekli eski zaman kalkanlarına benzediğinden bu ad verilmiştir), dil balığı, levrek, istavrit, uskumru, ahtapottur.[17] Balık akınları sırasında yakalanan uskumrunun 1,5 milyon nüfuslu Kostantiniye'de hızla tüketilmesi mümkün olmadığından, balıkçılar balığı temizleyerek tuzladıktan sonra yeşil defne yapraklarıyla ipe dizerler. Ayrıca kurutup satmaları da vâkidir. Bu kuru uskumruya çiroz denilir, tadı gerçekten çok güzeldir, özellikle bira yanında meze olarak uygundur.

17 Yamada, balık olmayan ahtapotu da listesine eklemiş.

Karadeniz'in girişine bakan balık dalyanları ve çiroz

Ayı oynatıcı

Şehrin kalabalık sokakları boyunca koca bir boz ayıyı –üstelik hiç ürkmeden– çeke çeke gezdiren, büyük bir davula benzeyen çalgısını çala çala kısa şarkılar söyleyerek bu ayıyı bazen ayağa kaldırıp veya fırfır döndürüp karşılığında küçük küçük paralar toplayarak gezen adamlar, daha ziyade Arnavutluk ahalisindendir. Zaptiyeler bunları görseler de kesinlikle uyarmazlar. Çocuklar alışkın olduklarından ayıdan hiç korkmazlar. Ayı son derecede sakin bir şekilde, oynatıcısı nereye giderse gitsin ağır adımlarla onu takip eder.

Dağ hırsızı[18]

Türkiye'nin *dağ hırsızları* diye adlandırılsalar da, esasında bu eşkıyalar Türk değildir, Makedonya dağlarında Yunanlıların veya Bulgarların kurduğu çetelerin mensubu olan suçlulardır. Eskiden Türkler dört bucağı fethettiklerinde, çevre ülkeleri, bilhassa Yunanistan'ın emriyle bu civardaki kaza ve nahiyelerdeki ahalisi tüfek ve kılıç kuşanıp dağa çıkmıştı. Bu çeteler Türk askerlerine saldırıyorlardı. Ne var ki savaşın bitmesi de bu çeteler tarafından öldürülme korkusunda bir azalmaya yol açmadı. Bu bölgelerde başıbozukluk hâkim, kanun nizam neredeyse yok seviyede.[19]

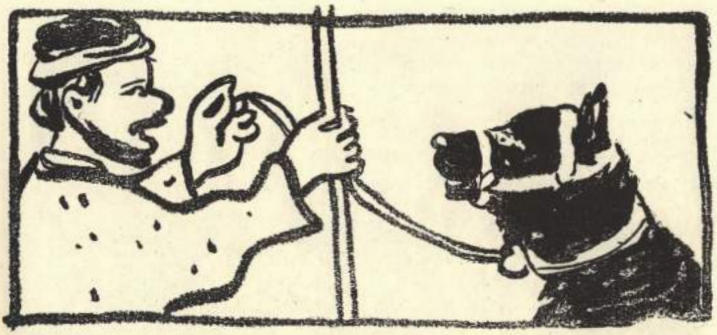
Dağ hırsızları sinsice güç birliği kurar, kendi yörelerinde yıldırım baskınlar yapar, insanların malını mülkünü tehditle gasp eder, saldırganca davranırlar; kısacası fütursuzluklarının sınırı yoktur. Eşkıyalık yaparken son derece gözü kara bir cesaretle, ortalığı kasıp kavururlar. Bir trenin yolcuları arasında zenginler varsa, eşkıya casusları şifreli bir telgrafla trenin güzergâhını ve saatini reislerine haber verir. Şaki reisi de adamlarına atlı habercilerle ya da başka biçimde haber uçurup bazen mevcudu yüzleri bulan silahlı birlikler kururarak trenin yolunu uygun bir noktada keser. Peşinen seçtikleri zenginleri kaçırıp ücra bir vadiye götürürler.

Bundan sonra şaki başı bu zenginleri tehdit ederek onlara ailelerine yollanmak üzere, binlerce liraya varan yüklü fidye isteyen mektuplar yazdırır. Böylece belirtilen yer ve zamanda bu fidyeyi getirmelerini sağlar. Aynı mektupta, belirlenen günün geçirilmesi halin-

---

18 Yamada *dağ hırsızı* deyişini fonetik *katagana* alfabesiyle *dakku kurishisu* şeklinde yazmıştır.

19 Osmanlı'nın son döneminde Balkan çetelerinin yerel halk arasındaki hikâyesi bu minvalde olsa da tarihsel araştırmalar bu çetelerin milliyetçiliğin yükselişiyle ve Avrupa'nın değişen sosyoekonomik yapısıyla bağlantılı olarak ortaya çıktığını göstermiştir (y.h.n.).

Ayı oynatıcı

Kalabalık bir yoldaki ayı oynatıcı

Dağ hırsızları

de, kaçırılan şahsın sağ kalmasının da geri dönmesinin de mümkün olmayacağını, dahası ailenin resmi makamlara ihbarda bulunduğu öğrenilirse o anda canından olacağını da ifade ederler. Böyle durumlarda aile fertleri aile reisinin başının dertte olduğunu bildikleri halde resmi makamlara haber veremez.

Resmi makamlar bu durumu haber alsalar da eşkıyanın yerini bulmak için iz sürmeye girişmez, ailelerin mecburen ödediği fidyeler sayesinde eşkıya çetesinin eline kolay yoldan büyük paralar geçer. Bu para hemen paylaşılır, payını alanın nereye gittiğini kimse bilmez. Öte yandan bu dağ hırsızlarının arasında fakirlere yardımcı olarak, kendilerini gönüllü eşkıya diye tarif edenleri de vardır. Esasen sadece zenginlerin mal ve paralarını çalma peşindedirler, asla fakir ve aciz insanları taciz etmezler. Bilakis, köylerde bir başına yaşayan zavallıların, namuslu sadık ırgatların veya etrafına faydalı iş yapanların pencerelerinin önüne, kimliklerini gizleyerek altın sikkeler bırakırlar.

Bunlar kaçırdıkları zenginleri daha mektubu yollamadan belirlenen günde serbest bırakıncaya kadar geçen sürede gayet saygılı biçimde ağırlar, iyi içkiler ve mezeyle izzet ikramda bulunur, onları aç açıkta bırakmazlar. Zenginlerle birlikte eşleriyle kadınlarını da kaçırmışlarsa, korkularını ve endişelerini giderip onları avutmaya gayret ederler; bu kadınları utandıracak tek bir davranışta bulundukları şimdiye dek duyulmamıştır. Ne var ki

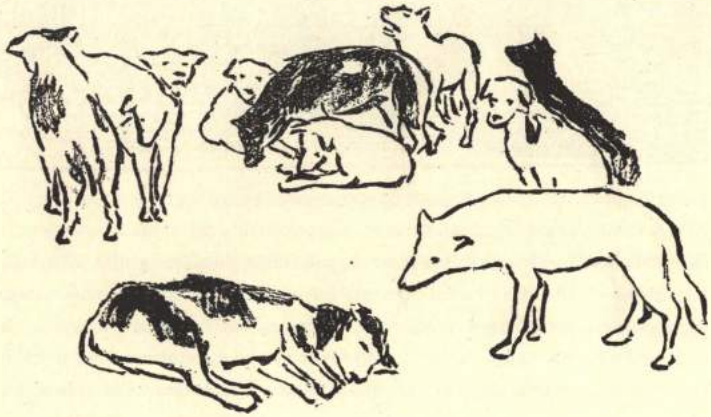
Makedonya köylülerinin kılıç oyunu

kaçırılanların aileleri onların sözüne itaat etmeyerek resmi görevlilere gizlice haber verip asker ile kolluk kuvvetlerini seferber etmeye kalkarlarsa, zalim tabiatları anında ortaya çıkar; gözlerini kırpmadan gaddarca kanlı kıyımlara girişirler. Bir zamanlar Yunanistan'da üç Avrupalı ecnebi ava çıkmışlar, ancak yollarını kaybedip dağ hırsızlarının eline düşmüşler. Hırsızlar ecnebilerin ailelerine daha önce bahsettiğim türde bir mektup yollamışlar. Mektupta para göndermeleri ve onların buyruğuna uyup tek bir asker dahi yollamamaları gerektiğini söylemişler.

Fakat bu durumu öğrenen Yunanistan'daki resmi görevliler kolluk kuvvetlerini yola çıkarmış. Bunu haber alan çeteciler de üç yabancıyı kolluk kuvvetlerinin kolayca görebileceği yüksek bir yere bağlamış, birliklerin yaklaştığını görünce onları boğazlayıp öldürmüşler. Yollanan bölükle çatıştıktan sonra da dört bir yana dağılıp kimselerin bilmediği yerlere kaçıp gizlenmişler, "gölgelerini bile kaybetmişler".

Köpekler

İslam dini uyarınca canlı varlıkları öldürmek yasaktır, bu durum payitahtın köpeklerinin kısmeti olmuş, şehrin sokakları çok sayıda köpek sürüsüyle dolmuştur. Türkiye'deki köpeklerin suratları ülkemizdekilere benzese de buradakiler çok kirlidir. Çoğu, şehrin içinde dönüp dolanır, her mahallede 50, 60 köpek görebilirsiniz. Kimse evinde köpek beslemese de, her evin ahalisi akşam yemeğinin artıklarını sokağa bırakır, köpekler de bunları yiyerek ya da geveleyerek, bu sayede hayatta kalırlar. Dolayısıyla zayıf ya da bitkin görünmezler.

Köpek sürüleri sokak ortasında keyifle yatarken

Bu diyarın dini inanışları onların canını ne kadar güvence altına alıp korusa da zaman zaman kimi başıbozuk sarhoşlar köpeklere kurşun sıktığında ya da değnekle giriştiğinde, acı acı ulumalarını duyan zaptiyeler hemen gelip bu adamları derdest edip götürürler. Böylece sürü sürü köpek gün boyu yol üstünde huzur içinde uyur, gelen geçenden ürküp kaçmazlar bile. Akşamleyin de havlayıp yiyecek için dalaşarak sonunda hep beraber karın doyururlar. Bu durum özellikle kadınlar ve çocuklar için fevkalade sıkıntılıdır. Türklerin köpeklere kötü muamele ettirmemeleri sadece dinin cana kastetme yasağından kaynaklanmaz. Mesela, arada bir kimi işlerime koşturduğum siyahi hizmetkâr, insanların öldükten

sonra mutlaka köpek olarak doğacağına dair hurafeye inanır, bundan dolayı da köpekleri korumanın adeta kuvvetli bir içgüdü halini aldığını iddia eder.

Daha önce Avusturya-Macaristan imparatorunun ziyaretinde, imparatorun konakladığı süre zarfında bu köpek sürülerini bir süreliğine uzaklaştırıp sokak ve caddeleri temizlemeyi denemişler.[20]

Yüzlerce amele, köpekleri teknelere atıp yakınlardaki ıssız bir adaya götürmüş. Fakat sayıları on binleri aşan sürü sürü köpek orada yiyecek bulamayınca, birkaç gün uluyup vahşice dalaştıktan sonra, dalgaları yararak dört milden fazla mesafeyi yüzüp tekrar şehirde boy göstermişler. Bundan sonra artık bir şey yapılamadığından zamanla çoğalıp tekrar eski durumlarına geri döndükleri söylenir.[21]

---

20 Franz Josef ve heyetinin 7 Ekim 1869'da Rusçuk limanına gelmesi ve oradan İstanbul'a ziyareti sırasında köpeklerin sürülmesi veya itlafı sonraki dönemde birçok defa daha uygulanacaktır. Alan Palmer, *Twilight of the Habsburgs: The Life and Times of Emperor Francis Joseph*, New York: Widenfeld and Nicholson, 1994, s. 160, 169-171.

21 1800'lü yıllarda İstanbul'da yaşayan sokak köpeklerinin sayısının 60 bini bulduğu yazılmaktadır. Sokak köpekleri, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Batılı veya Doğulu olsun, yolu İstanbul'dan geçen tüm seyyahların dikkatini çeken ve mutlaka değindikleri bir konu, kente ilişkin kartpostalların olmazsa olmaz öğeleridir.

İstanbul halkının bu hayvanlara gösterdiği anlayış, onları beslemeleri ve kentin bir parçası olarak görmeleri, yabancı gezginler tarafından garipsenmiş; kimileri onlara acıma ve sempatiyle yaklaşmış, kimileri de hayvanları küstahlıkla suçlamışlardır. Chateaubriand'dan (yayın yılı: 1806) Gerard de Nerval'e (yayın yılı: 1843), Mark Twain'den (yayın yılı: 1869) Edmondo d'Amicis'ye (yayın yılı: 1874) kadar birçok Avrupalı yazar ve şair İstanbul ziyaretleri sırasında dikkatlerini çeken sokak köpeği sayısının çokluğuna değinmiştir. Hayvanların bu kadar el üstünde tutulması ve beslenmesi, çoğunlukla Müslüman halkın merhametiyle açıklanmakta, azınlıkların yaşadığı bölgelerde köpeklerin yemek artığı bulmakta zorlandıkları belirtilmektedir. Bkz. *Dört Ayaklı Belediye - İstanbul'un Sokak Köpekleri*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2016; Edhem Eldem, "L'Illustration'dan Seçmeler: İstanbul Köpeklerinin Hayırsız Ada Sürgünü" ve İrvin Cemil Schick, "İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası", *Toplumsal Tarih*, (Ağustos 2010).

İstanbul'da 19. yüzyılın başından itibaren, çağdaş kent temizliği ve güvenliği ile Avrupalı görünümü sağlamak ve pekiştirmek gibi çeşitli amaçlar için sokaklarda yaşayan köpekler toplanıp adalara bırakılmışlardır. Bu "köpek sürgünleri"nin belli başlıları, 30. Padişah II. Mahmud döneminde (1808-1839) Marmara adalarına, 32. Padişah Abdülaziz döneminde (1861-1876) ve Meşrutiyet'in ardından 1910'un ilk yarısında Sivriada'ya olmuştur. Bunlardan en çok ses getiren, en fazla tepki ve tartışmaya yol açanı şüphesiz 1910 yılındaki sürgündür (Ömer Aymalı, *Tarih Dosyası*, 10 Ekim 2012). Anlaşılan o ki Yamada İstanbul'u daha önce terk ettiği için, bir yandan vicdan ve acıma duygusundan, bir yandan da İttihat ve Terakki karşıtlığından dolayı toplumda ve yabancı çevrelerde büyük tepkiye yol açan 1910 sürgününe tanık olmamıştır.

Mezar taşı

Müslümanların inancına göre, bu dinin mensupları dünyada yaşadıkları müddetçe sevap biriktirir veya kâfirlerle savaşıp ölürlerse cennete giderler, böylece de ebedi huzura kavuşarak istedikleri her şeye sahip olabilirler. Bundan ötürü, vefat edenlerin ardından başka diyarlardaki insanlar gibi matem tutmazlar. Erkeklerin arasında mezar ziyareti pek âdet değildir. Kadınlarsa hislerine mâni olamadıklarından mütevellit olsa gerek, ölmüşlerin öbür dünyadaki huzuru için –bilhassa yaşlı hanımların– ara ara mezarlıklara dua etmeye geldikleri görülebilir.

Erkeklerin ve kadınların mezar taşları farklı şekillerdedir. Erkeklerin mezar taşlarının üst kısmı sağlıklarında taktıkları başlığın biçimindedir. Kadınlarınkiler arasında ise çiçek bezemeleriyle donatılmışlar çoğunluktadır. Hepsi mermerdendir. Bazıları ince taş işçiliği eseridir.

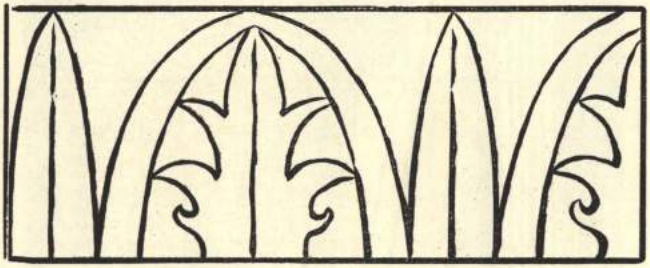
Mezarlık ziyaretindeki yaşlı kadınlar

Mezar taşları

Bekçi

Bizim ülkemizdeki gececi yangın bekçisi gibi İstanbul'da da bekçiler vardır. Çoğu siyah kuzu postundan uzun bir kalın palto giyer, başlıklarının etrafını kuşakla sarar. Ellerine meşe ağacından, ucuna demir bir daire çakılı 4 *shaku* (=120 cm) uzunluğunda bir değnek alıp fener taşımadan, karanlığın içinde sessizce, her saat başında değneği o saatin sayısı kadar kaldırım taşlarına vura vura devriye gezerler. Her mahallenin gedikli bir bekçisi vardır. Herhangi bir acil duruma karşı önlem almak için kendi aralarında nöbetleşe devriyeye çıkarlar. Yangın çıkarsa, "Filanca mahallede yangın var!" diye bağırarak dolaşırlar, sorumlu oldukları mahalleyi haber vererek uyarırlar. Aylıkları hane başına paylaştırılıp toplanarak ay sonunda ödenir ve bizim 40 *sen*imiz (5 kuruş) kadardır.

Doğu Roma dönemine ait bir taş kabartma

Antik sikke

Taş kabartma

*Bir İznik çini karosu**

* Özgün metinde, *Arabi* usul.

Türk Tütünü

Türkiye'nin tütünü mü? Tütünün Türkiye'si mi? Tütün ve Türkiye düşünüldüğünde elbette her ikisi de önemli. Türk tütünü dünya çapında bir şöhrete sahip. Ayrıca Türkiye'nin tarım arazileri çok bereketli, toprak kalitesi yüksek, iklimi de uygun olduğundan, ziraat için gübreye ihtiyaç bile yok; her yıl bir miktar tarlayı nadasa bırakmaya da. Baharda yapraklar gümrahlaşırken de zararlı böceklerden yana önemli bir sıkıntı yaşanmaz. Hakikaten insan, Gök Tanrısı,[1] Türkiye'nin halkını bilhassa çok sevdi de mi bu bereketi bağışladı, diye merak ediyor.

Türkiye'nin yıllık yaprak tütün mahsulü, Asya Türkiyesi'nde 18 milyon kg, Avrupa Türkiyesi'nde 10 milyon kg, Osmanlı Afrikası'nda (Trablusgarp) 50 bin kg olmak üzere toplam 28.050.000 kilogramdır. En iyi tütünün yetiştiği arazilerin arasında, birinci kalite tütünü üreten Ksanti [İskeçe][2] başı çeker. Onu Drama, Kavala, Samsun, Trabzon, İzmit, İzmir, Selanik, Edirne, Bursa ve Küçük Asya Suriyesi izler. Tütünün ihraç edildiği önemli bölgeler arasındaysa başı Mısır çeker; bu liste İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya, Avusturya, İtalya, Romanya, Sırbistan, Amerika, Hollanda diye uzar gider. En üstün kalite yapraklar bilhassa Rusya ve Romanya'ya ihraç edilir.

Yaprak tütününün ticaretini kim olursa olsun isteyen herkes yapabilir. Fakat sarma tütün üretimi ile ticaretinin hükümet imtiyazına Tütün Rejisi tek başına sahiptir. Bu şirket dışında kimse sarma tütün üretimi ve satışı yapamaz. Bundan ötürü, bu şirketin Türkiye'deki konumu, tıpkı bizim ülkemizdeki Tekel Ofisi gibidir.[3] Fakat bu Tütün Rejisi bir devlet müessesesi değil, sadece kârının belli bir kısmını hükümete aktarma zorunluluğu olan olan özel bir şirkettir.[4] Bu şirketin hükümete karşı yükümlülüğü, her sene net kârı ne olursa olsun 750 bin lira ödemektir (6.750.000 *yen* kadar). Bu miktarın dışında, ayrıca

---

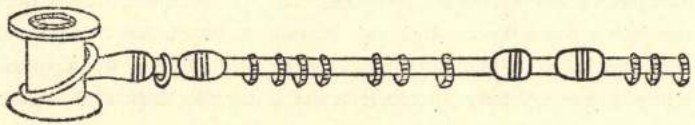
1 Burada kastedilen Doğu Asya kadim inancının kutsal varlığı olan 天 *Tien*'dir (Japoncası *Ten*). Gök Tanrı olarak çevrilen *Ten*, Uzakdoğu felsefesi ve inanç geleneği içinde kainat ve tabiat ile insan toplumunun ortak erdem kanunlarının yürütücüsüdür. Hanedanlara iktidar veren ve alan da bu güçtür. Kadim Türklerin Tangrı veya Tengri kavramı ile benzeşmektedir.

2 Yamada'nın fonetik *katagana* alfabesiyle *Kuşançin* olarak yazdığı bu yer, Anestis Vasilakeris'in açıklamasına göre *Xanthi* (Ξάνθη) yani İskeçe'dir.

3 Meiji hükümeti özellikle Rus-Japon Savaşı için tütün mamullerinden alınan vergileri daha kolay toplamak ve Avrupa ile Amerikan şirketlerinin Japonya'daki tütün sigara pazarında tekel kurmasını engellemek için 1904 yılında Maliye Bakanlığı'na bağlı *Tabako Senbaikyoku* 煙草專売局 yani Tütün Tekel Ofisi'ni kurdu. Bu ofis 1985 yılına kadar tütün mamullerinin satışında tekeldi.

4 Hükümet adına tütünle ilgili vergileri toplayan anlamında.

şirketin kârı 500 bin liradan (4,5 milyon *yen*) fazla olduğunda bu fazla miktarın yüzde 35'i hükümetin dış borç ödemesine ayrılır, yüzde 30'u hükümete, yüzde 35'i de şirkete kâr olarak dağıtılır. Eğer şirket kâr olarak 1 milyon lira (9 milyon *yen*) elde ederse, bunun yüzde 35'i dış borca, yüzde 39'u hükümete gelir olarak kalır, yüzde 27'si şirkete kâr yazılır. Eğer şirket 1,5 milyon lira (10 milyon *yen*) kâr ederse bunun yüzde 30'u dış borca gider, yüzde 52'si hükümete, yüzde 18'i de şirkete kalır. Bu minvalde kâr 2 milyon lirayı aşarsa bunun yüzde 15'i dış borca, 75'i hükümete tahsis edilir, yüzde 10'u da şirkete kâr yazılır. İşler bu şekilde sürerek dış borç tamamen ödenip bittiğinde, şirket kârının olduğu gibi hükümete gelir olarak geri dönmesi gerekmektedir.[5]

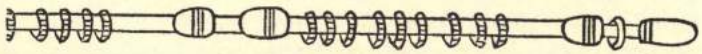

1 kenden (=1,81 m) daha uzun ahşap oyma bir tütün çubuğu

Türkiye eskiden askeri fütuhata dayalı bir idari geleneğe sahip olduğundan, sadece askeri konulara önem verilerek bunun dışındaki meseleler üzerinde durulmadığı için, tarım arazilerinin ve diğer kaynakların vergilendirme usulü son derecede başarısızmış. Bundan dolayı her yıl gelir yetersizliğinden bütçe açığı kaçınılmazmış. Tütün Rejisi tütünle ilgili gelirleri toplayarak hükümete mecburi bir bedel ödeme mesuliyetiyle kurulduğu için, hükümet tarım vergileriyle hiç uğraşmaz, Reji bunları eksiksizce toplar. Şirket kârının mühim bir kısmını hazineye aktararak ülkenin zenginleşmesine katkıda bulunmayı da büyük başarıyla sürdürmektedir. Yaprak tütün her sene temmuz civarında en alt yapraktan toplanmaya başlanır. Bundan evvel her ekici önce Tütün Rejisi'ne gidip peşinen bir anlaşma ya-

5 Yamada, Düyûn-ı Umumiye ödemeleri ve Tütün Rejisi düzenine ilgi duyarak konuyu ayrıntılı bir şekilde araştırmıştır. Tütün üretimi ve satışının Reji İdaresi altında yürütülmesini pragmatik bir yaklaşımla anlatır. Düyûn-ı Umumiye ve Tütün Rejisi'ne dair tarihyazımı, bu kurumları uluslararası kapitalist ve emperyalist sömürünün uzantısı olarak tanımlayarak, milli iktisada zararı açısından eleştirir. Yamada'nın anlatımı ise daha çok küresel ekonomi ve küresel ticaret ağları içindeki bir işadamının yaklaşımını sergiliyor.

par. Bundan sonra aynı şirketten üç, devletten bir, ihtiyar meclisinden bir kişi olmak üzere toplam beş kişilik bir bilirkişi heyeti arazideki tütünü yerinde inceleyerek, hasat için aşağı yukarı bir hesap çıkarır. Hasat bundan sonra yapılır. Tütün gölgede kurutulduktan sonra, bahsedilen bilirkişi heyeti tekrar gelerek hasadın gerçek miktarını saptar. Ekicilerin her yıl hasat olarak topladıkları yaprak tütünün o zamanki fiyatının yüzde 10'u nakit veya yaprak tütünü halinde aynî biçimde ekim vergisi olarak alınır. Bundan başka yine nakit olarak, bir de az bir miktar Maarif vergisi olarak tahsil edilir ve sonunda yapraklar Tütün Rejisi'ne veya şirketin aracısı olan küçük tacire serbestçe satılabilir. Yine de artakalan olursa bunlar da sonra başkalarına satılır.

Her halükârda, bu alışveriş sürecinde, önce ekici kendisi yapraklarını ayırır, sonra şirket ve aracı alıcılar tekrar yaprakları ayırarak kalite farklarını belirlerler. Bu mevsime gelindiğinde üstü başı "toprak kokan" taşra bile kısa sürede değişip paranın sesiyle dolup taşar. Amerika'dan ve Avrupa'nın her ülkesinden yaprak tütün satın almaya heyetler toplanıp gelirler.

Karargâhlarını sadece ismi "otel" olan, ama aslında köylülerin küçücük evlerinden ibaret yerlerde kurarlar. Satıcılar ile alıcıların hararetli pazarlıklara girişmesi yaygındır. Her türlü kurnazlığın devrede olduğu bu inanılmaz alışveriş ortamı, eylülden ekime kadar en canlı dönemini yaşar; kasım ve aralık boyunca iki ay daha sürer.

Alışveriş ertesi yılın mart ayına kadar kesintisiz devam eder. Tütün yaprakları, Avrupa Türkiyesi'nde *kasapey* denilen bir kaba yün kumaşa sarıldıktan sonra ayrıca bir çeşit hasıra daha sarılarak paketlenir.

Asya Türkiyesi'ndeyse sadece yünlü bir kumaşa sarılır, ayrıca hasır kullanılmaz. Bu balyaların ağırlığı 90 ila 120 kilogramdır. Sadece Avrupa Türkiyesi'ndeki İskeçe'de üre-

tilen *göbek* tütünü, yalnızca uç yaprakların toplanmasıyla elde edilen en üst kalite maldır. Bunun boyutu daha küçük olduğu için bir kutusu 10 kg olup dört kutu bir arada paketlenir ve çeşitli satıcılar aracılığıyla ihraç edilir.[6]

6 Edhem Eldem, *Osmanlı Bankası Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000; Nuray Ertürk Keskin, Melda Yaman, *Türkiye'de Tütün: Reji'den Tekel'e Tekel'den Bugüne*, İstanbul: Nota Bene Yayınları, 2013, s. 56-85. Osmanlı döneminde 1874 yılında sigara ve paket tütün üretimi yapan fabrikalar kurulmuştur. Tütün tarımı serbest olarak devam ediyordu ancak tütün tekelinin işletilmesi hakkı 1883 yılında 30 yıl süreyle Memalik-i Osmaniye Duhanları Müştereki'l-Menfaa Reji Şirketi adlı çokuluslu anonim şirkete verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının ödenmesi için Düyûn-ı Umumiye, Reji İdaresi'nin gelirlerini Osmanlı Devleti ile diğer üç kurucu ortağı arasında bölüştürmekteydi. Reji İdaresi 11 Haziran 1921 tarihine kadar faaliyetini sürdürmüştür. Bu tarihte şirket ile hükümet arasında yapılan bir anlaşmayla Reji İdaresi tamamen devletleştirilmiştir.
Reji İdaresi'nin tütün üretiminin modern usullerle gelişmesini ve üretimin artışını sağladığı için bazı olumlu etkileri olduğu kabul edilse de düşük fiyatlandırması, ucuz kadın çocuk işçi kullanımı, kaçakçılıkla mücadelede silahlı kolluk güçleri kullanarak çatışmalara girmesi eleştirilmiştir; bkz. Hikmet Sapan, "Türk Tütününde Fiyatlandırma Politikası", *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, 1997, s. 11-15.

İstanbul'un Görülmeye Değer Yerleri

Büyükada

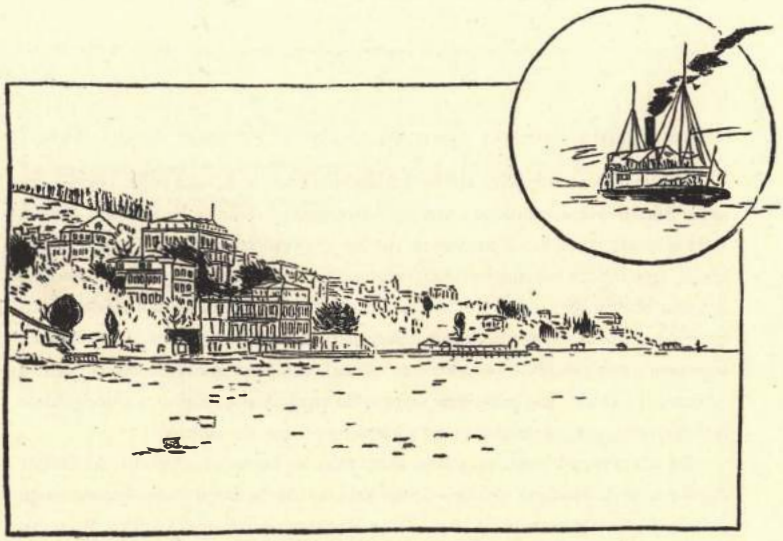
Marmara Denizi'nin lapis laciverdi dalgalarının üstünden, ufka doğru bakınca, insanı, "Buraları yoksa ermişlerin diyarı mı?" diye şüpheye düşürten bir takımada görülür. Buralar gerçekten bir tabiat harikasıdır. Adaları yemyeşil sık zeytinlikler kaplar, güney rüzgârı kıyafetinizin kollarını hafif hafif uçuştururken suyun sakin yüzeyinden fırlayıveren kocaman balıklar göze çarpar. Kimileri at arabasına biner, kimileri eşek sırtında dolaşır, kimileri de ağaçların gölgesinde salına salına gezinir. İnsanın ruhu böylece adeta tazelenerek temizlenir. İnsan neredeyse vücudunun bu dünyada olduğunu unutabilir. İstanbul'dan bu adalara gidiş için her gün çok sayıda vapur seferi vardır. Vapur ile adalara gitmek sadece bir buçuk saat tutar. Bu seferleri devlet erkânından pek çok kişi kullanır.

Bu adaların en büyüğü, en şahane manzaralısı ve havası en güzel olanına Türkler *Büyükada*, yerli Rumlarsa *Prinkipo* derler. Eski devirlerde, Doğu Roma İmparatorluğu zamanında, bir imparatoriçe bu adadaki bir rahibe manastırına sürgün edilmiş. Sonradan hanedan ailesinin suça karışan mensuplarından buraya kapatılan çok kişi olmuş. Adaya bu nedenle *Prens Adası* denilirmiş. Zamanımızdaysa İstanbul'a yakın bir mesire olduğundan, gezmeye gelen ziyaretçilerin ardı kesilmez. Büyük muhteşem köşkler, zarif oteller, ormandan etrafa yayılan ağaçların arasına serpiştirilmiştir. Ulu ağaçlarla kaplı suya inen tepelerdeki boy boy malikâneler adanın tabii güzelliğiyle birleşerek manzarasını kat kat güzelleştirir. Gezmeye gelenlere hizmet için her türlü tesis mevcuttur. Böylece bir zamanlar sürgün yeri olduğu için geçmişte nahoş bir ünü olan Prinkipo adası, artık mükemmel bir istirahat ve neşe beldesi olarak güzel bir nam kazanmıştır.

Büyükada'ya yakın ve çoğunlukla orta sınıf yerli Rumlar ile Ermenilerin yaşadığı adaya *Halki* [Heybeli] denilir. Ayrıca epey açıklardaki çok küçük ve neredeyse çıplak adada oturan kimse yoktur, burası ıssız bir adadır. Geçmiş yıllarda bir İngiliz'in burayı satın aldığı söyleniyorsa da şimdilerde bomboş görünüyor.[1]

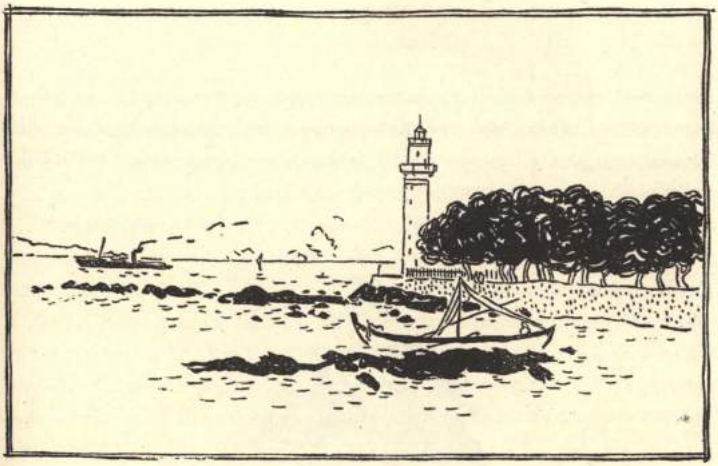
1 Sir Henry Bulwer (1801-1872) Kırım Savaşı'nda (1853-1856) önemli rol oynamış, 1858-1865 döneminde İstanbul'da Birleşik Krallık büyükelçisiyken, 1859'da Yassıada'yı satın almıştır. Burada tamamlanması yedi yılı bulan bir şato inşa etmiş ve yazlarını geçirmiştir. Ancak muhtemelen adadaki hayatın zorluğundan ve maliyetinin yüksekliğinden, hatta belki İstanbul açıklarındaki stratejik bir noktaya bir yabancının sahip olmasından dolayı gayriresmi olarak dile getirilen rahatsızlıklar nedeniyle adayı satışa çıkarmıştır. Uzunca bir süre satılamayan adayı, sonunda Hıdiv İsmail Paşa, muhtemelen bu adı konulmayan diplomatik sorunu çözmek üzere almış, ancak kendi haline terk etmiştir. Bulwer 1865'te yarı emekli olmuş, üç yıl sonra da ülkesinde siyasete atılarak parlamentoya girmiştir; satışın bu sıralarda gündeme geldiği tahmin edilebilir. Adadaki binalar 1894 depreminde büyük hasar görmüştür (y.h.n.).

Büyükada manzarası ve yandan çarklı tenezzüh vapuru (sağ üstte)

Adalarda eşekle gezinen bir Avrupalı hanım

Fenerbahçesi'nin güzel manzarası

Fenerbahçesi ve Çamlıca Tepesi

Türkçe *fener* kelimesinin Japonca karşılığı *tomyōdai*dir. İstanbul, Gök Tanrı'nın çok güzel manzaralar lütfettiği bir yerdir. Bir kere şehir merkezinin dışına adım attıktan sonra, her yerin manzarası son derece muhteşemdir. Mesela Fenerbahçesi[2], manzarası çok güzel olan yerlerden biridir. Bu bölge, şehrin karşı sahilindeki Üsküdar'ın güneydoğu tarafındadır. Önce vapurla Bağdat Demiryolu'nun başlangıç noktası olan Haydarpaşa'ya varıp buradan atlı araba koşturup Türklerin oturduğu Asyavâri evler ile Rum ve Ermeni evlerinin arasında sadece yarım saat gittikten sonra Fener Burnu birden önünüzde belirir. Burunda geceleri Marmara Denizi'ne ışık saçan bir deniz feneri vardır. Burası bilhassa huzur içinde, ulu ağaçlar her yeri göz alabildiğince yeşile bürümüş. Ağaçların altındaki toprak boydan boya yeşil yosun kaplı, taptaze, pırıl pırıl; üstüne bir de gözünün önündeki Büyükada manzarasının güzelliğini temaşa etmeli. Bazen burunda hasır serip tek başına sakin bir şekilde nargile içerek, adeta cenneten bir parça olan bu yerin ince ince işlenmiş güzelliğinin keyfini çıkaran yaşlı adamları görünce, içimden yine resim yapmak geçer. Burundan atlı arabayı kuzeydoğuya sürünce, aşağı yukarı yarım saat içinde Çamlıca denilen küçük dağa

2 Özgün metinde *Fener* olarak geçse de Haliç'teki Fener semtiyle karışmasın diye o dönemdeki adı olan Fenerbahçesi'ni kullanmayı tercih ettim.

varılır. Bu tepe bütün İstanbul'un manzarasını seyretmek için en uygun yerdir. Tepenin yan kısmında hanedana ait bir köşk vardır. Karadeniz girişinden itibaren tıpkı bir *obi* yani süslü kimono kuşağı gibi kıvrılarak uzayıp giden Boğaziçi'ni uzaktan seyrederken, gözler önüne serilen payitahttaki o canlı hayatı da temaşa etmek mümkün.

Çimenlerin üstünde nargile tüttüren yaşlı adam

Buraya gelmek kolay olmadığı gibi yakınında biraz nefeslenip istirahat edilecek bir yer de yoktur. Bunun için gezmek isteyenler önceden şehirde kahvaltı edip karşı kıyıda Haydarpaşa'ya geçer, atlı araba tutup Çamlıca dağını gezerler. Sonra Fenerbahçesi tarafına doğru yola çıkmak uygundur. Fenerbahçesi yakınlarında bahar mevsiminden sonbahara dek hizmet veren iki üç otel vardır. Buralarda, kurumuş boğazınızın susuzluğunu taze bira ile gidermek mümkündür.

Haliç

Karadeniz'in suları Boğaziçi boyunca sessiz sakin akarak Marmara Denizi'ne kavuştuğu yerde bir burun uzanır. Adı *Sarayburnu* olan bu burnu oluşturan küçük tepede *Seraglio* yani Eski Saray bulunur.[3] Buradan seyredilen tabiat manzarası göz alıcı güzelliktedir.

3 Topkapı Sarayı.

Sabahleyin Asya'nın sisler arasında boy göstermeye başlayan tepeleri seyredilir. Akşamleyinse derin vadiye karşıdan dökülen Avrupa'nın tatlı suları[4] görünür. Bu hakikaten de çok güzel bir manzaradır: Göz alıcı mor tepeler akşam güneşinin ışığıyla dolar, eteklerinde sular sakinleşir, gökyüzü adeta ışığa boğulur.

Karadeniz'den gelen akıntı Haliç burnuna çarparak bölünür ve bir bölümü, kuzeybatıya doğru dört beş mil uzanan körfeze akar. Batılılar bu iç suyu Altın Boynuz olarak adlandırır. Bu körfez giriş kısmında geniştir ancak ilerledikça daralır. Körfezin kıvrımlı şekli bir inek boynuzunu andırdığı için bu adla anılır. Suyunun derinliği 20 *hiro*dan (=36,4 m)[5] fazla olduğu için burada büyük gemiler rahatça demirleyebilirler. Kostantiniye'nin refahının esas kaynağı ezelden beri bu akıntılardır çoğunlukla. Bir avuç suyun bedeli en az bir avuç altın olduğunda Batılıların bu bölgeye Altın Boynuz adını verdikleri rivayet edilir.[6]

Bahar rüzgârının sisleri üfürüp bulutları dalgalandırdığı bir sabah, beyaz feracelere bürünmüş güzel kadınlar, sandallara binip çiçek yapraklarıyla yarışabilecek rayihalarını denizin çırpıntılarına saçarak, körfezin kilometrelerce içeride nihayet bulduğu o yerde iner; göğe yükselen yaşlı ağaçların gölgesinde bir yer seçer, taze yeşil çimenlerin sık dokunmuş bir halı gibi cezbedici bir halde kapladığı bu yerde soluklanıp istirahat ederler. Kuş cıvıltılarını dinler, güzel kokulu rengârenk çiçekleri seyrederken aile mensupları ve mahallelilerle doğan sohbet ortamı, başka memleketlerde görülmedik bir derecede sıcak ve samimidir.

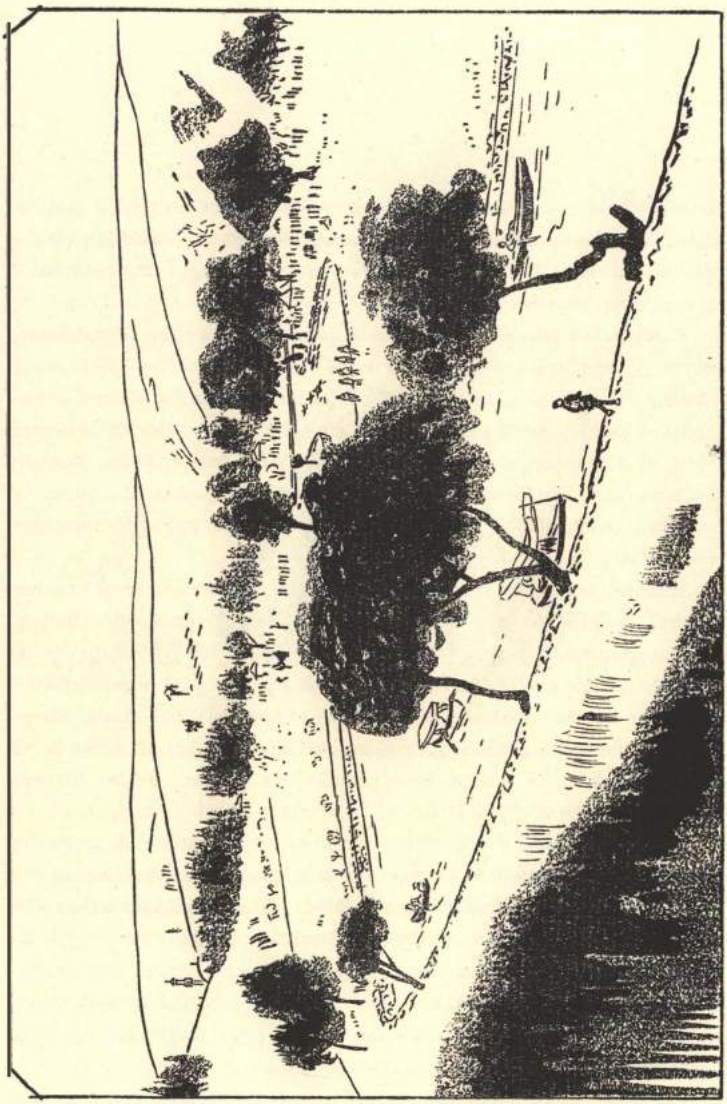
Kalburüstü ailelerden beylerin gümüş eyer koşulmuş beyaz atlarla ya da Londra'dan gelme at arabalarıyla gönüllerince tenezzühe çıktıkları bahar gezmelerinin bu en meşhur yeri Kâğıthane'dir (burasının adı, bir zamanlar burada bulunan bir kâğıt imalathanesinden gelirmiş). Burası tam da Haliç'in bittiği yerdedir. Hemen ardında tepeler paravan gibi yükselir, bunların eteğindeki tertemiz derenin suyu ayna gibi parlar. Şahane bir manzara resmi gibidir. Derenin karşı kıyısında iki kasır vardır. Baharda mevsim rüzgârlarının da kabarttığı derenin suları araziyi çepeçevre sarar. Derde düşmüş çapkın beylerin gem vurulamaz hisleri burada kat kat depreşir.

---

4 Alibeyköy ve Kağıthane dereleri.

5 1 *hiro* 尋=6 *shaku* 尺=182 cm.

6 Haliç'in korunaklı derin liman olması ayrıca temiz tatlı suların bulunması bütünüyle bölgenin ekonomik değerine temel oluyor, demek istiyor.

*Haliç'in son bulduğu yer**

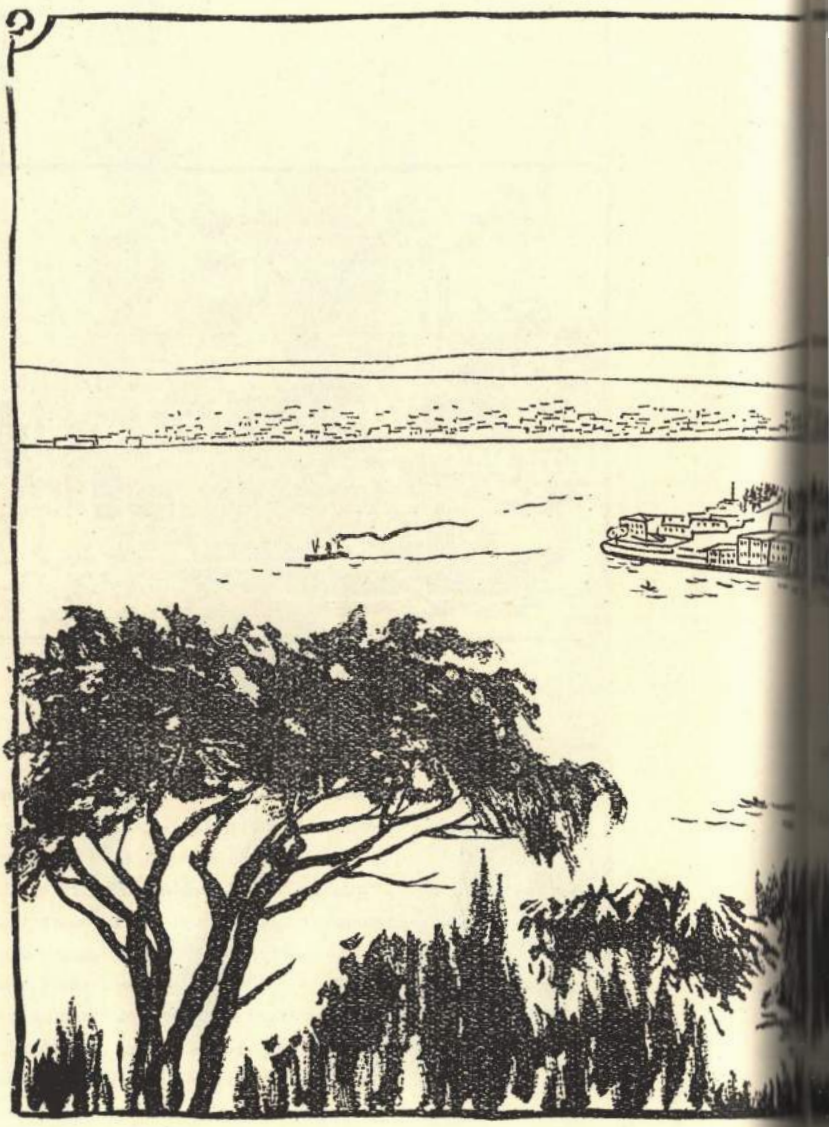
* Haliç'e dökülen Kâğıthane Deresi'nin ağzı.

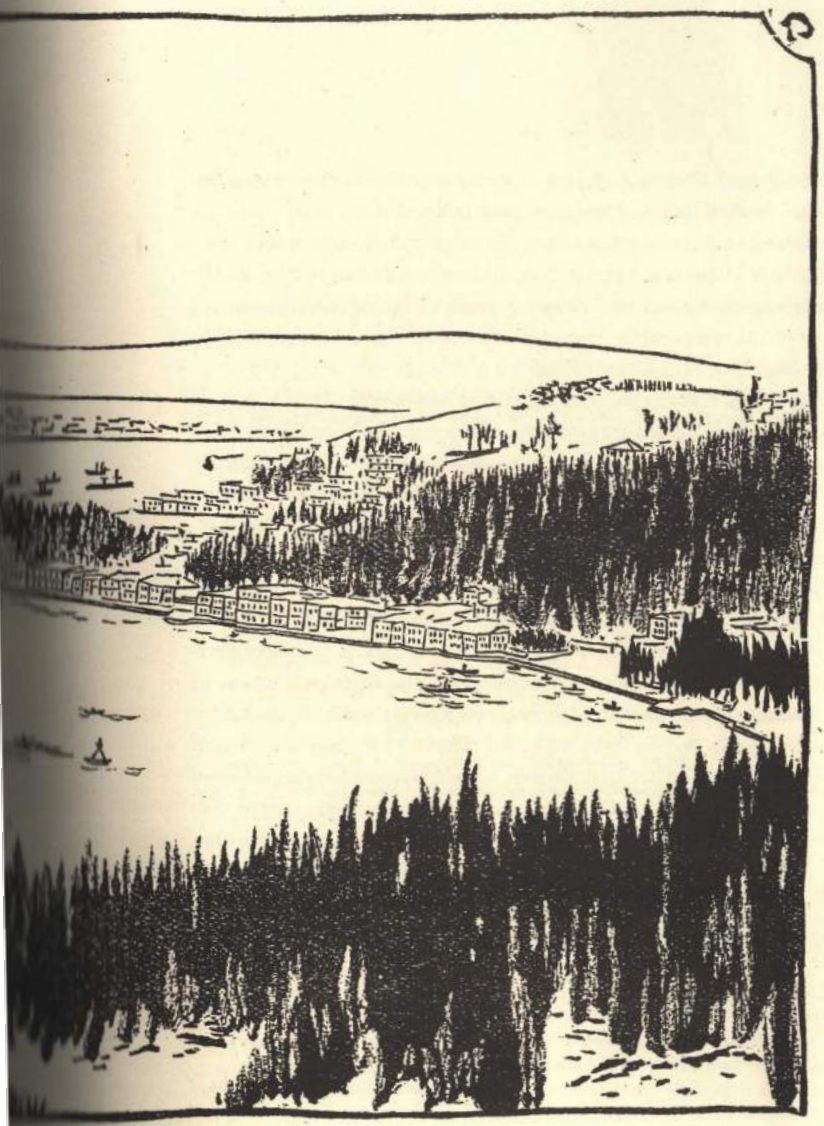
Kâğıthane'de sandal sefası

Boğaziçi

Avrupa ve Asya kıtalarını bölen boğaza *Bosphorus* denilir. Karadeniz'den gelen akıntı Boğaziçi'nden güneydeki Marmara Denizi'ne akar. Boğaziçi'nin iki yakasında tepeler kıvrıla kıvrıla uzanır, yeşil ağaçların altında beyaz boyalı, azametli evler serpiştirilmiştir. Bu manzaranın olağanüstü güzelliği, dünyada muhteşemliğiyle bir tanedir. Kadim bir açıklamaya göre, çok eski zamanlarda burası bir karaparçasıymış fakat büyük bir depremle buranın kırılması sonucunda bu boğaz meydana gelmiş ve iki denizin akıntıları burada buluşmuştur. Boğaziçi'nin uzunluğu 14 mil kadar, genişliği ise 2 milden fazla, en dar yeri ise 34 *cho*'dan (=3.706 m) daha azdır. Ancak su derinliği çok büyük tekne ve gemilerin rahatlıkla seyredebilmesini mümkün kıldığından, İstanbul'un güç ve refahını her daim sağlayan işte bu boğazdır. Bugün bir gezinti vapuruyla, Boğaziçi'nin güzel manzaralarını seyredip içinde kaybolmak için önce Galata'daki büyük köprüye gidip köprünün ortasındaki gişeden bilet alınır. Güzergâh olarak da gidişte Asya kıyıları, dönüş yolculuğunda da Avrupa kıyıları boyunca seyir en elverişlisidir. Asya kıyılarının iskeleleri, karşı kıyıda

Boğaziçi'nin Avrupa kıyısındaki Bebek sırtlarından Asya yakasına bakış

Üsküdar ile başlayarak Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy, Vaniköy, Kandilli, Anadoluhisarı, Kanlıca, İncirköy,[7] Beykoz, Umruca[8] ve Anadolukavağı'dır.

Bunların arasında Üsküdar eskiden İstanbul'u fetheden güçlü cengâverlerin torunlarının çoğunun oturduğu yer olduğu için, Türklerin buraya bağlılıkları bilhassa derindir. Beylerbeyi'nde tam denize nazır zarif bir saray mevcuttur. Anadoluhisarı'nda Mısır eski hıdivi Mehmed Ali'nin yaptırdığı mermerden bir kasır vardır.[9] Özellikle bu yer, Boğaz'ın en dar yeri olduğundan, 1453 yılında, Fatih Sultan Mehmed bir yağmur sağanağı altında karşı kıyıdaki Rumeli Hisarı'na geçmiştir. Boğaz'ın bu noktasındaki iki eski hisar, onun bir hamlede Doğu Roma'nın son imparatoru [XI. Konstantinos] Paleologos'u mahvedişinin hatırasını yaşatan yerlerdir. Vapur buradan tatlı tatlı yol alarak Beykoz'a vardığında, büyük bir uzak saray görülür. Gerçekten muhteşemliği görülmeye layıktır. Dahası Maliye eski nazırı İbrahim Paşa'nın sayfiye köşkü, şimdi bu sarayın bir parçasıdır.[10] Kasır tepeyi kaplayan sık koruluğun ortasında gizlenmektedir. Kasrın kuzeyinde dört mevsim yeşil kalan geniş bir çayırlık vardır. Bahar aylarında pek çok genç erkek ve kadın eğlenmek için buraya gelir. Buradan atlı arabaya binilerek aşağı yukarı bir saati biraz aşkın sürede meşhur Dev Tepesi'ne[11] çıkılabilir. Buranın dört bir yanı uçsuz bucaksız seyreden zirvesinde Karadeniz gözler önüne serilir. Boğaziçi'nin güneybatıya doğru her manzarası bu tepeden görülebilir; buradaki manzaranın yarattığı hava, Çamlıca'nınkine kıyasla hakikaten de vakur ihtişamıyla her yeri kaplar. Tepede tek minareli bir mescit vardır. Rivayete göre, çok eski zamanlarda bir dev, Uzak Asya'nın ovalarından gelmiş, esrarengiz hikmeti ve usulleriyle insanlara şifa dağıtarak onları iyileştirmiş, herkesin hürmetini kazanmış. Öldükten sonra da buraya gömülmüş. Yattığında başı dağın tepesindeyken, ayaklarının deniz kıyısına vardığı rivayet edilir. Türklerin bu şahsın mezarına gösterdiği hürmet bugün hâlâ devam etmektedir. Aynı zamanda, bu devin ruhunun, tıpkı Japonya'daki akıllı erkekler ve güzel kadınların kısmetlerini bağlayan tanrı *Gekka Hyōjin* (Hyoocin) gibi, genç kızların

---

7 Günümüzde Paşabahçe (y.h.n.).

8 Günümüzde askeri bir bölge olan Umuryeri (y.h.n.).

9 Yamada, Küçüksu Kasrı'nı Beykoz Kasrı ile karıştırıyor (y.h.n.).

10 Yamada, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yaptırdığı Beykoz Kasrı'nı hatalı olarak Anadoluhisarı'na taşıdığı gibi, Çubuklu'da bulunan ve son sadrazamlardan İbrahim Ethem Paşa'nın yaptırdığı –günümüzde oğlu Halil Ethem'in adıyla anılan– yalıyı Beykoz Kasrı'nın bir parçası olarak tanımlıyor. Ancak bu cümleden sonra Beykoz Kasrı'nı tanımladığı ifadeler doğrudur (y.h.n.).

11 Batılıların "Giant's Tomb/Dev Mezarı" diye adlandırdığı Yuşa Tepesi'ni Yamada böyle adlandırmış (y.h.n.).

ve kadınların iyi kısmet bulmalarını sağlayacak güce sahip olduğuna inanıldığı için, burayı ziyaret edip ibadet eden genç kızlar ile erkeklerin ardı arkası kesilmez.[12]

Yuşa Tepesi'nden inince hemen yakınındaki Anadolukavağı'na varılır ve Karadeniz birdenbire gözler önüne serilir. Buradan büyük tekneler ile vapurların Boğaziçi'nde nasıl mekik dokudukları görülebilir. Tepede yer yer büyük topçu istihkâmları vardır; tepenin

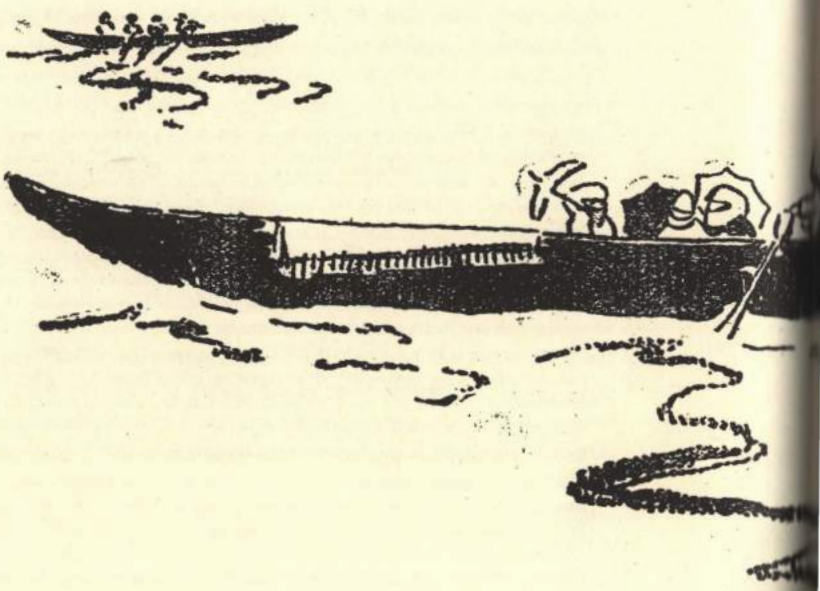
---

12 *Gekkahyōjin* 月下氷人, Çin efsanelerine göre çöpçatan, evlilik için arabuluculuk yapan kişi. Yamada onu, Beykoz sırtlarındaki türbede yattığına inanılan Hz. Musa'nın yoldaşı Yuşa Peygamber'e benzetiyor. Yuşa Tepesi eski çağlardan beri kutsallık atfedilen bir mekândır. Eski Yunan devrinde burada bulunan Zeus Tapınağı'nın yerine daha sonra Aya Mihail Kilisesi inşa edilmiş; Osmanlı devrindeyse Çelebizade Mehmed Said Paşa 1755'te bir mescit ve mezar duvarlarını inşa ettirmiştir. Yamada burada Yuşa Peygamber'in (İngilizcede Joshua, MÖ 1082-972) hikâyesinden ziyade, bugün de halk arasında revaçta olan inancı yani Yuşa Tepesi'ndeki dev boyutlu mezarın iyi bir kısmet bulmak isteyenler için ziyaret yeri olmasını önemseyerek, Japonya'dakilere benzettiği bu itikadi âdetin üzerinde durmuştur. Musevi ve İslam inancında yeri olan Yuşa Peygamber'in hikâyesini muhtemelen bilmiyordu.

Efsanevi çöpçatan *Gekkahyōjin*'in adı (月下氷人, Çince okunuşuyla *Yuè xià bīng rén*), "ay ışığının altındaki kişi" anlamına gelen *gekka* (月下, Çince okunuşuyla *Yuè xià*) kelimesiyle *hyojin* (氷人 buz adam) kelimelerinden oluşur. Bu ilk ismin Çince okunuşunun Yuşa ile ses benzerliği dikkat çekicidir çünkü Çince *yue xia* (yüe şya) olarak okunur.

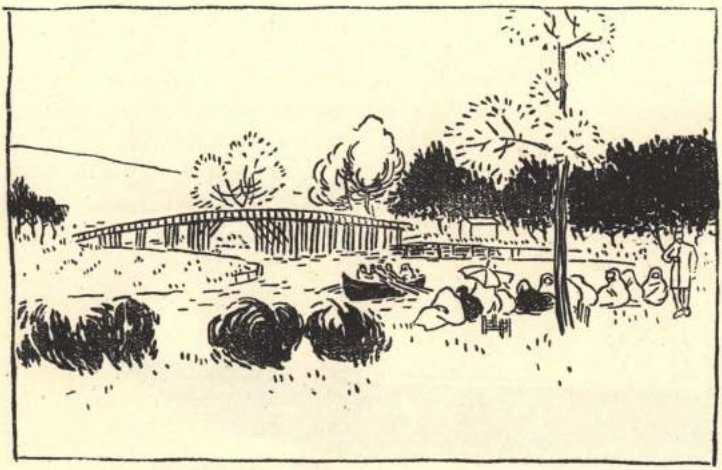
Rivayete göre, Tang Hanedanlığı (MS 618-907) döneminde, 韋固 Iko (Çincesi *Wéi gù*) adlı bir genç gece yolda giderken, ay ışığının altında elinde bir kitap ve içi kırmızı ipliklerle dolu bir torbası olan yaşlı bir adam görür. Ne yaptığını sorunca, yaşlı bilge elindeki kitapta, evlenecek çiftlerin kısmetlerinin isimlerinin yazılı olduğunu söyler. Kırmızı iplikler de onları ayaklarından bağlamak ve birbirlerine ne kadar uzakta veya ne kadar birbirleriyle geçinemeyen kişilikler olurlarsa olsunlar, farklı sınıf ve çevrelerden gelseler de gelecekte evlenmelerini sağlamak içindir. Genç adam, kendi kısmetini sorduğunda yaşlı adam onun kısmetinin Song kentinde 宋城 (Çincesi *Sòng chéng*) olduğunu söyler. Bu olaydan 15 yıl sonra, genç adam devlet memuru olur, bulunduğu 相州 *Xiāngzhōu* bölgesinin valisinin kızıyla evlenir. Falcının kehaneti yanlış çıkmış gibi görünürse de bir gün, eşine nereli olduğunu sorar. Kız, aslında babasının Song kentinden olduğunu ancak öksüz kalınca, *Xiāngzhōu* valisi tarafından evlat edinildiğini açıklar. Dolayısıyla kehanet doğrulanmış olur.

Buz adam *hyōjin* 氷人 (Çince *bīng rén*) hikâyesine göre Jin Hanedanlığı döneminde, Reikosaku 令狐策 (Çince *Ling hú cè*) isimli kişi meşhur bir falcı olan Sakutan'a 索耽 (*Suǒ dān*) rüyasını anlatır. Rüyasında bir buz tabakasının üzerinde durup buzun altındaki bir kişiyle konuşuyormuş. Falcının açıklamasına göre, buzun üzeri eril *yin* dünyasını, buzun altı ise dişil *yang* dünyasını temsil eder. İkisi arasında konuşabilen bu kişi, Reikosaku'nun bir evlilik için çöpçatanlık yapacağını haber vermektedir. Nitekim bir müddet sonra Reikosaku'dan valinin oğlu için çöpçatanlık yapması istenir. Bu iki kavram, ayın altındaki adam ve buz adam, bu Çin hikâyelerine referansla çöpçatan, evlilik arabulucusu anlamında kullanılır. Yamada burada Yuşa Tepesi inancını, Japonya'da halen evlenmek isteyen genç kızların çöpçatanlık yapan tanrıya adak adamaları ve dua etmeleri âdetine benzetiyor.

[Sandalda gezinti]

Göksu'da bahar manzarası

eteğinde de bir karantina yeri ile Karadeniz'den gelen gemilerin limana giriş iznini aldıkları yer bulunur. Gezinti vapurları buradan karşı kıyıdaki Yenimahalle'ye dönerler. Bu kıyıda Rumelifeneri, Büyükliman, Yenimahalle, Büyükdere, Tarabya, Yeniköy, İstinye, Emirgan, Rumelihisarı, Bebek, Kuruçeşme, Ortaköy, Beşiktaş, Tophane iskeleleri vardır. Büyükdere ve Tarabya, Boğaziçi'nin en önemli iki yeridir. Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya büyükelçiliklerinin muhteşem yazlıkları bu semtlerin kıyılarında sıralanır. Buralar güneşli, ferah, nezih, hoş yerlerdir. [Tarabya'da] Summer Palace, Büyük Otel ve başka pek çok pansiyon birbirleriyle rekabet içinde hazırlıklarını mükemmel olarak yapar, gezintiye gelen misafirleri memnun etmek için uğraşırlar. Buradan atlı arabayla dağ yolunda yarım saat gidince, meşhur kaynak sularıyla bilinen yerlere ulaşılır. Mesela Çırçır Suyu, Hünkar Suyu, Kestane Suyu buradadır. Türk dilberlerinin eğlenmek için her daim severek geldikleri yerlerdir. Yeniköy ve İstinye'yi geçip Emirgân'a varılır, Mısır eski hıdivi İsmail Paşa'nın yazlık sarayı buradadır.[13] Eski zamandan kalma Rumeli Hisarı mutlaka görülme-

13 Bu sahil sarayının arazisinde günümüzde Emirgan otobüs durağı ve çevresindeki bahçeli konutlar yer alır. Paşa 1895'te vefat etmiş, vârisleri ayakta tutmakta zorlandıkları devasa ahşap binayı 1927'de yıktırmış, arazisini paylaşıp parselleyerek yeni konutlar inşa etmişlerdir. Sahil sarayının bahçesi olan Emirgan Korusu'nu ise 1943'te İstanbul Belediyesi vârislerden satın alarak halka açmıştır (y.h.n.)

lidir. Hisarın sırtlarındaki Amerikalıların idare ettiği Robert Kolej, uzaklardan gözükür. Bebek'te küçük bir park, yanında da muhteşem bir büyük yalı vardır. Burası hıdivin validesinin istirahat ettiği sayfiye konutudur.[14] Kuruçeşme ve Beşiktaş'ta Türkiye'nin yüksek devlet erkânının konakları çoktur. Tophane'ye gelmeden Dolmabahçe adında, beyaz mermerden yapılmış bir saray bulunur. Zarafetiyle Türkiye'de başta geldiği söylenir. Hemen yanıbaşında Fındıklı adındaki küçük su kenarı semtini geçince Tophane adıyla anılan ve büyük bir caminin olduğu semte gelinir. Buradan da Galata Köprüsü'ne ulaşılır.

Boğaziçi'ni gezinti vapurlarıyla gidiş dönüş kat etmek için aşağı yukarı üç saat kadar süre yeterlidir. Bunun dışında, çabuk gitmek için ekspres vapurlar mevcuttur. Bunlarla da istenilen yere gitmek mümkündür. Ayrıca, Asya ve Avrupa yakaları arasında sıkça gidip gelenler için *Sek Sek* vapurları vardır. Bunların hepsi de ulaşım için son derecede uygundur.

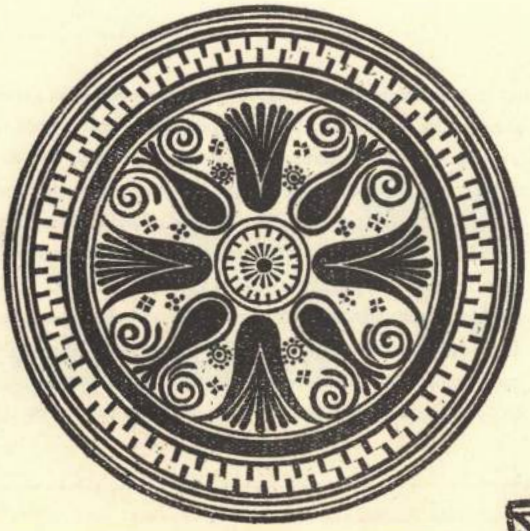
Boğaziçi'nde su başı mesireleri

Dünya kurulduğundan beri suyu içecek olarak kullanmayan bir yer olmamakla birlikte, Türkiye kadar suyun tadına önem veren yer de yoktur. Su gerçekten Türklerin milli içeceğidir. Bundan dolayı su seçimine son derecede önem verirler, leziz su çıkan meşhur yerlere akın akın gidip bu suyu severek içmeleri, başka ülkelerin insanlarının iyi kaliteli içkiye karşı verdiği önemi bile geçer.

İstanbul'un suları arasında en meşhurlarının başında Göksu, Hünkâr Suyu, Kestane Suyu, Gümüş Suyu, Çırçır Suyu gelir. Hünkâr da, Kestane de, Çırçır da Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, özellikle de Karadeniz'e kavuşan tepelerden fışkırır. Koyu yeşil sık ağaçlar içinde, güneşli bir günün sıcak rüzgârı insanın kıyafetini nemlendirir. Yol boyunca akan Hünkâr Suyu, en temizleri olduğu için bilhassa sarayın suyu olarak seçilmiştir. Bu temiz kaynak sularının hepsi, kaya çatlaklarının arasından fışkırarak dar vadilerde ip gibi incecik birer dere olarak akan küçük kaynaklardan ibarettir. Fakat bahardan yaza kadar buralara gezmeye gelenlerin ardı kesilmez. Bunların çevresinde kurulmuş yalın ve zarif çay evlerinde istirahat ederler. Bazen kahve, bazen tütün içer, bazen tatlı yiyerek temiz su içerler.

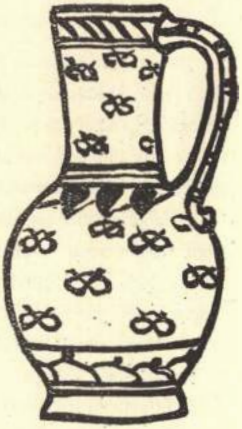
14 Günümüzde Mısır Konsolosluğu olarak kullanılan, Valide Paşa Emine Hanımsultan'ın 1902'de eski ahşap yalısının yerine inşa ettirdiği kâgir yalı (y.h.n.)

Osmanlı İznik veya Kütahya işi eski sürahi*

Eski sikke

Rodos kazılarında bulunmuş
Asur işi pişmiş toprak eşya

* Özgün metinde, *Arabi* usul.

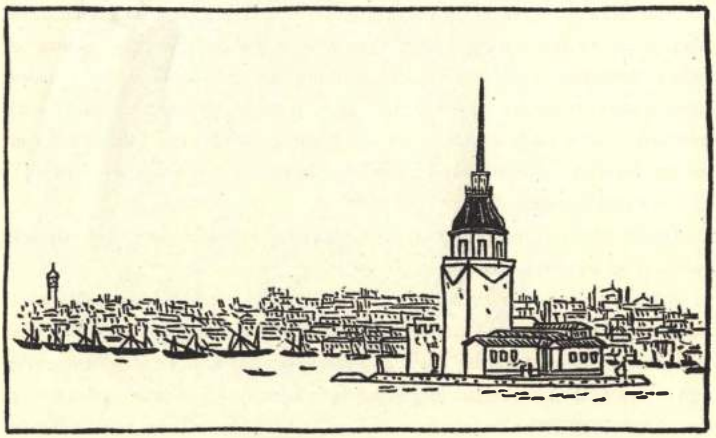
Buraları sadece Türklerin keyif aldıkları yerler gibidir, fakat buraların güzelliğine tutulan Avrupalı ve Amerikalılardan da epey gezmeye gelen olur. Cuma günü Türklerin, cumartesi Musevilerin, pazarsa Avrupalı ve Amerikalı Hıristiyanların tatil günü olduğundan, bunlar meşhur içme suyu yerlerinin en canlı olduğu günlerdir. Bu günlerde yollar at ve atlı arabalarla doludur. Fakat ziyaretçilerin arasında sarhoş olmadığı için, sükûnet her daim korunur. Bu tür yerlerde bilhassa Türk erkek ve kadınlar ayrı oturduğu için, kesinlikle patırtılı gürültülü kargaşa çıkmaz.

Gümüş Suyu'nun konumu önceki dördünden farklıdır. Yıldız Sarayı'nın bulunduğu tepenin güney eteklerinde çıkar.

Fakat suyun sadece kaynağında içilmesi şart değildir. Türklerde su ibadet için önemli olduğundan, âdetleri üzerine her zaman suyu severler. Dört mevsim yemeğin yanında her daim su içmek tabiidir. Saraydaki büyük ziyafet sofralarında, yabancı misafir nazırlara her çeşit Avrupa şarabı ikram edilirse de, padişah ile hanedan üyelerinin ve ileri gelen zevatın oturdukları yerlere sudan başka içecek konmaz. Tiyatrolarda ve halkın toplandığı diğer yerlerde *sucu*lar vardır. Sokak kenarlarında da su satıcıları bulunur. Gerçekten su sevgisi çok derindir. Suyun çok içilmesinin yanında içme suyunun seçimi için ayrı bir özen gösterilmesine de çokça rastlanır.

Bir asma dalı

Kız Kulesi manzarası

Kız Kulesi

Kostantiniye limanının girişinde bir deniz feneri vardır, buna Kız Kulesi derler. Bunun efsanesini anlatmakta yarar var. Denilir ki, çok eski zamanlarda Doğu Roma imparatorunun bir kızı varmış. Yüzü bir cevher gibi güzelmiş. İmparator kızına çok düşkünmüş. Bir akşam, bir müneccim prensesi gördüğünde, ona bir yılanın zarar vereceği kehanetinde bulunmuş. İmparator prenses ile beraber bunu duyunca çok korkmuş, büyük bir gayretle, yılanlardan saklanabileceği bir yer aramaya koyulmuşlar. Tesadüf bu ya, imparator denizin ortasında küçük, ıssız bir kayalık olduğunu görerek üzerine bir saray inşa ettirmiş, prensesi de buraya yerleştirmiş.

İmparator her gün kendi eliyle saray bağlarından toplanmış üzümleri sepete doldurup bunu prensese hediye gönderirmiş. Prenses de üzümü çok severmiş. Babasının hediyelerini sevinçle karşılar, bir tutam cebellokum cevherine benzeyen mor salkımlardan taneler koparıp sulu sulu tanelerin tadına bakmak istermiş. Derken bir gün küçük bir yılan yeşil asma yapraklarının arasında gizlenerek gelmiş ve sinsice prensesin göğsünden içeri sokularak meme ucundan ısırmış. Prenses şaşkınlık ve korku içinde bayılmış. Nedimeler yılanı hemen yakalamışlar. Fakat prensesin vücudu morarmakta, meme ucundan zehirli

kan gelmekteymiş. Nedimelerin ellerinden bir şey gelmiyor, prenses gözlerinin önünde can veriyormuş. Orada kapı nöbetçisi genç bir asker varmış. Prensesin hayatının tehlikede olduğunu duyar duymaz koşarak gelip yılanın soktuğu yeri emip tükürmeye başlamış. Derken prensesin beti benzinin rengi yerine gelmeye başlamış, vücudunun morartısı azalarak kaybolmuş ve hayata dönmüş. Prenses ile nedimelerinin buna ne kadar sevindiği tahmin edilebilir.

Ne var ki kapı nöbetçisi bir erin bir prensesin bedenine bu derece yaklaşması bilinen bütün kanunlar ile âdetlere aykırıymış. Başardığı bu erdemli işe karşılık ağır bir cezaya çarptırılması kaçınılmazmış. Fakat imparator, askerinin sadakatini bilhassa överek bu yakışıksız hareketi asla eleştirmemiş. Bununla kalmayıp hem prensesin askerle evlenmesini, hem ömür boyu sarayda yaşayıp beraber yaşlanacaklarına dair birbirlerine söz vermelerini sağlamış.

Yüzlerce yıl rüzgâr ve yağmur altında kalan saraydan geriye bir iz kalmamışsa da sonradan yerine bir deniz feneri inşa edilmiştir. Kız Kulesi adı da hikâyesiyle birlikte günümüze dek gelmiştir.

Bir çardak ve güvercinler

Maziye Bir Bakış*

Türklerin bizim ülkemize ilk ne zaman geldiklerine ya da ülkemizden Türkiye'ye ilk ne zaman gidildiğine dair henüz elimizde bir bilgi yoksa da, Japon-Türk ilişkilerinin bugünkü halini alması aslında Meiji 23 yılında [1890] Türk fırkateyni *Ertuğrul*'un ziyaretinden sonradır. O zamanlar, Türk hükümdarı II. Abdülhamid uzunca bir süre Doğu'da yükselişe geçen ülkemizle irtibat kurmak istemiş, Bahriye Mirlivası [tuğamiral] Emin Osman Paşa'yı elçi tayin edip bir fırkateynle yollayarak, binlerce mil uzaktaki ülkemizi ziyaret etmesine karar vermişti. *Ertuğrul* fırkateyni 6000 grostonluk büyük bir savaş gemisiydi. Osman Paşa'nın kumandası altındaki 650 kişilik mürettebatıyla, Akdeniz'den Süveyş Kanalı yoluyla ulaştığı Hint Okyanusu'nu kat ederek nihayetinde ülkemize vardı. 7 Haziran'da Yokohama limanına girip hürmetlerini imparatorluk hanedanına sundu. İmparatorumuz da buna mukabil kendilerine mahsus bir ihtimam lütfettiler. Bu şekilde birkaç ay konakladıktan sonra, Yokohama'dan demir alıp dönüş yoluna çıktıklarında aynı yılın [1890] Eylül ayının 15. günüydü.

Kishū Felaketi

O vakit hava daha sakinleşmemişti. Civarımızdaki denizlerde fırtına bilhassa son derece tehlikeliydi. Bu şartlar altında fırkateyn, Kishū'da (Kişuu) açık denizden geçerken fırtınaya tutulup beklenmedik biçimde alabora olup batmak gibi uğursuz bir kadere kurban gitti. Olayın seyrinin aslına sadık bir özeti aşağıdaki gibidir.

Eylül ayının 16. gününde, gece saat 9 sularında, Wakayama (Vakayama) eyaleti Higashimura (Higaşimura) ilçesi Oshima (Oşima) köyü Kashinozaki (Kaşinozaki) deniz fenerine çırılçıplak bir yabancı çatkapı dalıverir. Vücudu yara bere dolu ve kan revan içindedir. Fener görevlisi çok şaşırır, ne olduğunu sorsa da karşısındakinin dilini anlayamaz. Nihayet batmış bir geminin mürettebatından olduğunu anlayınca Batı tarzı gemi ve yelken tipleri levhasını çıkartıp gösterir, yaralı da Bark tipi gemiye işaret eder. Aynı şekilde ülke bayrakları levhasını gösterince, görevli onun Türk fırkateyninin mürettebatından olduğunu anlar. Kazazedeye ilkyardım yapılırken, dokuz yaralı daha art arda çıkageldiğinde ortalığın nasıl karıştığı anlatılamaz.

---

* Bu bölüm Japonca baskıda –muhtemelen kitaba son anda eklendiği için– "Türkiye'yi Ziyaret Eden Erkân ve Zevâtın Şiirleri ve Hatları" bölümünden sonra yer alır. Türkçe baskıda bu iki bölümün yeri değiştirilmiştir.

Şafak sökerken sabah alacakaranlığında, karaya çıkan kazazedelerin sayısı artarak 69'u bulur. Hepsi yara bere içinde ve son derecede bitkindir. Hemen dört bir yana acil haberciler salınıp yardım malzemesi istenir. Bir yandan, köy muhtarı Oki Bey'in (Oki Amane) büyük gayretleriyle kazazedelerin tamamı Oshima'daki Renshōji (Renşooci) Mabedi'ne taşınır, tedavi edilip istirahate alınır. Aralarından zabit Haydar Bey ve bando mızıka şefi İsmail Efendi ikilisi, bir yerel görevli ve zaptiye refakatinde Japon gemimiz *Bōchōmaru*'nun (Booçoomaru) vesile olmasıyla Kobe limanına yollanır. Hyōgo (Hyoogo) eyaletine durum rapor edilir. Yardım hazırlık çalışmaları başlar. Bundan sonra ayın 20'sinde sabah 7'de Alman askeri gemisi *Wolf*, yanına Hyōgo eyaleti yabancı ilişkiler bürosu memurunu alarak Oshima köyüne girer. İlçe başkanı Akagi Koreyoshi (Koreyoşi) Bey'in işbirliğiyle yaralı 65 kişiyi alarak Kobe'ye geri döner.

Bahriye Nezaretimiz haberi alır almaz hemen *Yaeyama* gemisini acilen kaza yerine yollayıp köy ahalisinin çıkardığı çok sayıda kurtarma teknesiyle beraber cesetleri toplamak için büyük gayret sarf eder. Ancak Türk gemisinin battığı nokta, kıyıdan sadece 30 *ken* (=54 m) kadar açıktaysa da, bir yarın dibinden sivrilen keskin kayalıkların arasındaydı. Sakin bir günde bile kolay erişilemez bir yer olduğundan, denizde araştırma yapmanın zorluğunun haddi hesabı yoktu. Sonunda nihayet ayın 21'ine kadar, 121 cesede ulaşıldı. Süvari Ali Bey'in[1] cesedi bulunduysa da kumandan Osman Paşa'nınki bütün aramalara rağmen bulunamadı.

Bu süre zarfında cesetler günlerdir sert dalgalarla sağa sola savrulup sivri kayalara çarpmaktan ve balıklarca didiklenmekten çok fena haldeydiler, çürümüş ve kokmuşlardı. Yüzleri tanınmaz haldeydi. Bir süredir orada bulunan Rahip Fraser ve bir denizcinin yardımıyla bazılarının adlarını teşhis etmek mümkün oldu. *Yaeyama* komutanı Albay Miura (bu kitap ilk baskısını yaparken Japonya Deniz Kuvvetleri istihkâm birliğinde koramiral), kumandasında bir bahriyeli bölüğü olduğu halde Wakayama eyaleti kâtibi Akiyama Jokei Bey'in önderliğinde kaza yerini teftiş etti, definlerin muvakkatten yapıldığı yerde vakur bir cenaze merasimi düzenledi. Albay ayın 21'i sabahı önceden burada bulunan rahip ile denizciyi alarak Kobe'ye döndü. Naaşların gömüldüğü arazi, Kashinozaki deniz

1 Ali Bey'in yolculuk boyunca eşine yolladığı mektuplar için bkz. *Ertuğrul Süvarisi Ali Bey'den Ayşe Hanım'a Mektuplar*, (haz.) Canan Eronat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007. Ali Bey, ünlü eğitimci, ansiklopedici, yazar, çevirmen ve yayıncı Hasan Âli Yücel'in dedesidir.

fenerinden fazla uzakta olmayan bir yerdedir. Defin alanı yüksek bir noktada konumlandığından, mezar anıtını denizden görebilmek mümkündür. Naaşların defnedilme nizamı olarak ortadaki bölmeyi kumandan Osman Paşa'ya atfedip, sağına Süvari Ali Bey ile astı olan zabit ve denizcileri, soluna gemi tabibi ile yine astı olan zabit ve denizcileri yan yana sıralayıp zabitler ile üstlerinin isimleri ve rütbeleri yazıldı. Ayrıca, mezarın hemen kenarına bir büyük kaya oturtuldu. Kayanın yüksekliği 1 *jo* 2 *sun* (=3,09 m) genişliği 3 *shaku* 9 *sun* (=9,27 m), kalınlığı 2 *shaku* (=60 cm) idi. Marki Tokugawa Mochitsugu (Tokugava Moçitsugu), "Türk fırkateyni faciasının anıtıdır" yazan sekiz kelimelik kitabeyi tasarladı. Vali Ishii (İşii) Tadasuke de mezar kitabesinin metnini yazdı.[2]

Bu abide daha sonraki günlerde köylülerin gönüllü yardımseverliğiyle inşa edilmiştir. Uzun vadede, bu fevkalade facianın yaşandığı sırada, Oshima, Kashino (Kaşino), Sue

2 Bu cenaze merasiminin yapıldığı yer, ortasında Osman Paşa'nın temsili mezarı bulunan bir toplu mezar olarak düzenlenmiştir. Paşanın mezar yerinin üzerine sonra 1891 Şubat ayında Japon yetkililer ince uzun bir mezar anıtı dikmişlerdir. Japonya Araştırmaları Derneği ve Japon Vakfı ile işbirliği içinde 2010 Japonya Yılı faaliyetleri çerçevesinde İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde açılan "Hilâl ve Güneş-İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajirō, Itō Chūta, Ōtani Kōzui" sergisinde sergilemek için Milli Saraylar-Saray Koleksiyonları Müzesi'nde bulunan özellikle Yamada Torajirō'ya ait eserlerin incelenmesi sırasında, yukarıda Yamada'nın bahsettiği Şubat 1891'de dikilen mezar anıtının kitabesinin önlü arkalı olarak kopyası çıkartıldıktan sonra duvara asılabilecek bir rulo haline getirilmiş bir kopyası bulunmuştur. Araştırma ve sergi ekibi başkanı Selçuk Esenbel ile Ömür Tufan'ın aldığı izinle Banu Kaygusuz ve Miyuki Girardelli'nin katıldığı bir ekibin Dolmabahçe Sarayı Koleksiyonlar deposuna yaptığı ziyaret sırasında, Dolmabahçe Sarayı yetkilileri, henüz ne olduğu bilinmeyen ve kutusuyla saklanan uzun bir rulo halindeki bu yazıyı göstermişlerdir. Selçuk Esenbel, Dolmabahçe Sarayı yetkilileri için metnin çevirisini yapmış ve mezar kitabesi rulosu izin alınarak ilk defa, yukarıda bahsi edilen sergide teşhir edilmiştir. Dolmabahçe Sarayı'ndaki mezar kitabesi rulosunun ne zaman kayıtlara girdiği belli değildir. Büyük bir ihtimalle daha sonraki yıllarda Yamada veya başka önemli bir Japon'un ziyareti sırasında hükümete hediye edilmiş, böylece de Dolmabahçe Sarayı arşivine girmiştir. Cenaze töreni niteliğindeki bu şehitlerin ruhlarına dua merasimine ait bir fotoğraf, 9-11 Mart 2010'da Uluslararası Ertuğrul Fırkateyni Konferansı için Banu Kaygusuz'un düzenlediği "Osmanlı İmparatorluğu'nda Japon Yansımaları: Ertuğrul Öncesi ve Sonrasında Olan Olaylar" sergisinde yer almıştır.

Marki Tokugawa Mochitsugu'un sekiz sözcüklü kaya anıtının metni: "Türk fırkateyni faciasının anıtıdır." Vali Ishii'nin yazdığı mezar taşının kitabesi: "Türkiye'nin mahsus salahiyetli sefiri Bahriye Feriki Osman Paşa'nın yanı sıra fırkateyn süvarisi ve altındaki askerlerle zabitlerden 581 kişinin ruhlarının istirahatgâhıdır." Vali Ishii bu kitabeye ilaveten mezar taşının arkasına yazdığı açıklamada mezar taşında Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan adın "Osuman Paşa" olarak okunduğunu ve bunun elçinin adı olduğunu belirtir. Kitabenin devamında bu Türkçe kitabeyi, elçinin maiyetinde bulunduğu halde kurtulan bir şahsın yazdığını açıklar. Osman Paşa'nın cesedinin çok ciddi şekilde aranmasına rağmen bulunamadığını, dolayısıyla mezar anıtının Osman Paşa için hazırlanan ve boş bırakılan mezar yerine dikildiği yazılıdır. İmza metni: "Vali Ishii Tadasuke, Meiji 24 [1891] Şubat ayı." Mezar kitabesiyle ilgili daha fazla ayrıntı için bkz. *Hilâl ve Güneş*, s. 229. "Ertuğrul Fırkateyni Faciası Mezar Kitabesi", Milli Saraylar Saray Koleksiyonları Müzesi, Env. No. 94/1682.

köyleri olmak üzere üç köy halkının durumun vehametiyle duygulanıp yaralıların kurtarılması, bakımı, cesetlerin bulunmasından cenaze tanzimine kadar gece gündüz koşuşturmaları, uğraşıp didinmelerindeki samimi hüsnüniyet hakikaten gelecek nesillere ebediyen aktarılmalıdır.

Gemilerimiz Türkiye'yi ziyaret ediyor

Türk fırkateyninin başına gelen felaketin üzücü haberi kısa sürede yayılınca, ülkemizin üst ve alt sınıftan tüm insanları o kadar çok üzüldü ki tarif edilemez. İmparatoriçe hazretleri sağ kalanların hepsine özel olarak flanel nekahat giysisi lütfedip verdiler, takiben de hükümet mensubu olan ya da olmayan ileri gelen zevat birbirleriyle yarışarak yardım bağışı toplayarak felaketzedelerin mağdur ailelerine yardım ettiler. Bahriye Nezareti *Hiei* ve *Kongō* adlı iki savaş gemisiyle sağ kalan 69 kişiyi Türk payitahtına götürmek için imparatordan emir aldılar. Böylece iki gemi aynı yılın Ekim ayının beşinci günü Shinagawa (Şinagava) Körfezi'nden hareket edip Kobe limanında kazazedeleri aldıktan sonra, Aralık ayının 18. günü Port Said'e ulaştılar. Aynı ayın 26'sında Akdeniz'deki Beşige Koyu'na girdiler. Burada Türk gemisi *Talia*[3] ile buluşarak, kazazedelerin hepsini o gemiye aktarıp İzmir limanına giderek padişahın emrini beklediler. (Aslında bu beklemenin nedeni, geçmiş yıllarda Kırım Savaşı'ndan sonra Düvel-i Muazzama'nın düzenlediği konferansın sonucunda,[4] Türk hükümdarının özel izni olmaksızın yabancı ülke savaş gemilerinin Boğazlara giriş çıkışının mümkün olmamasıydı.) Bir vakit sonra Türk hükümdarı, Bahriye Mirlivası Hakkı Paşa'ya yolladığı emir telgrafıyla, iki savaş gemimizin payitahta seyrine izin lütfettiğinde, iki gemi bu emre itaat ederek, Çanakkale Boğazı'na girip *Talia* gemisiyle Çanakkale açıklarında buluştu. Aynı geminin kılavuzluğunda ertesi yıl olan Meiji 24'ün [1891] Ocak ayının ikinci günü Türk payitahtına salimen vasıl oldular.

Hiei ve *Kongō* Haliç'e demir atarken, mürettebat için misafirhane olarak Dolmabahçe Sarayı tayin edildi. *Hiei*'nin kaptanı Albay Tanaka (merhum tümamiral, Âyan Meclisi üyesi) ile *Kongō*'nun kaptanı Albay Hidata'dan (bu kitap basılırken oramiral) zabitler ve denizcilere kadar herkese her gün ziyafetler verildi. İki savaş gemisinin kaptanına da ikinci dereceden Mecidiye nişanı lütfedildi. Ayrıca sultanın tuğrasının sayısız pırlantalarla üstüne işlendiği som altından tütün tabakaları ihsan edildi. Türk payitahtındaki bir aylık konaklamanın ardın-

3 Özgün metinde Tasa olarak yazılıdır.
4 Kastedilen, Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan 1856 Paris Antlaşması'dır.

dan iki gemi 10 Şubat'ta demir alarak dönüş yoluna çıktı, Yunanistan'ın Pire limanını geçip, 19 Mayıs'ta sağ salim Shinagawa Körfezi'ne geri döndüler. *Hiei* gemisiyle gidenlerden *Jiji Shimpō* (Cici Şimpoo) gazetesi muhabiri Noda Shōtarō (Şootaroo) Bey, Japonca hocası olarak bir müddet Türkiye'de kalıp Harbiye Mektebi'nde beş zabite Japonca öğretmiştir.

Türkiye'ye gidiş yolculuğum

Asya kıtasında devlet kuranlar hiç az olmasa da, bağımsızlığını koruyarak Düvel-i Muazzama ile boy ölçüşebilenler, bizim imparatorluğumuzun yanı sıra sadece Çin'deki Qing (Çing) Hanedanlığı ve Türkiye'dir. Son zamanlarda Türkiye'nin eski gücünün kalmadığı söyleniyorsa da Avrupa'nın her ülkesine büyükelçi yollamaları veya yüz binlerce askeri hazır tutabilmeleri, kesinlikle aciz ve fakir ülkelerle benzeşmez. Bizim ülkemizin halkı ve topraklarıyla aynı kıtada bulunmasına rağmen Türkiye'nin durumunun Japonya'da hâlâ fark edilmemiş olması ne kadar hayıflanılacak bir durum! Üstelik onlar uzaklara savaş gemilerini yollayıp bizimle ilişki kurmayı istedikleri halde, bu gemi talihsiz bir şekilde dönüş yolunda batma faciasına uğradığından vazifesini tamamlayamamışsa da, bu ahde vefa ebediyen yok olmamalı. Bugün Türkiye'ye yelken açıp bu ülkenin koşullarını inceleyerek onlarla ilişkimizin yolunu açmak illa ki elzemdir.

Aslında Türkiye yolculuğumu tasarlamama da o sırada bu olay neden olmuştu. Ben böylece kendimi sadece yola çıkış hazırlıklarına verip çabalarken, *Hiei* gemisinin kaptanı Albay Tanaka Türkiye'den memlekete geri dönmüştü. Benim bu planımı çok takdir etti ve yol gösterici derin tavsiyelerde bulundu. Öncelikle, Türk padişahının Japonları şevkle beklediğinin sevindirici haberini verdi. Tesadüf bu ya, tam o sırada Fransa'da yeni inşa edilen savaş gemisi *Matsushima*'nın (Matsuşima) Japonya'ya getirilmesi için komite başkanı Albay Samejima (merhum oramiral) komutası altındaki 170'ten fazla subay ve denizci İngiliz gemisi *Pasan*'a binip Fransa'nın Toulon limanına gidecekti. Ben bu durumda rica edip gemiye binme izni alabildim. Meiji 25 yılında [1892] 30 Ocak'ta Yokohama limanından hareket ettik.

Böylece Hint Okyanusu'nu geçip 6 Mart'ta Süveyş Kanalı'nı geçip ertesi gün, ayın 7'sinde Port Said'e vardık. Burada gemiyi geri götürecek mürettabatla yolumu ayırıp karaya çıktım. Kaptan Tanaka'nın verdiği tavsiye mektubu ile tanıdığı Antoine Sururi Bey'in ailesinin misafirperverliği sayesinde, orada Türkiye'ye gidecek gemiyi beklemektense, karaya çıktıktan sonra başkent Kahire'yi geçip İskenderiye limanına giderek, tarifeli ge-

miye binmenin çok daha pratik olacağını fark ettim. Böylece bavullarımı hazırlayıp Nil'de akıntıya karşı giderek İsmailiye'den tren yoluyla başkent Kahire'ye vardım. (Bu kitap basıldığında Port Said'den Kahire'ye doğrudan işleyen trenler vardır.)

Mısır başvekilini ziyaret[5]

Kahire'de kaldığım birkaç gün zarfında, Sururi Bey'in tavsiyesiyle Abdülkadir Paşa'yı ziyaret etmem istenmişti. Böylece de köşkünü ziyaret ettim. Paşa 60 yaş civarında; havası, hali tavrı son derecede sakin ve nazik. Elinde bir tespih, bana bir iskemle sunduktan sonra, ülkemizin yükselişi ile istikbalini uzun uzadıya takdir ederek methiyeler düzdü. Bu hususta halisane fikirlerini ifadeye hâlâ bir fırsat elde edemediği için üzüldüğünü belirtti. Türk firkateyninin başına gelen talihsiz facia dolayısıyla evvela imparatorluk hanedanımıza derin hürmetlerini sunarak, Japon milletinin her ferdinin bu felaketin üzüntüsünü içten duyarak acıyı paylaşmasının derinliğini candan takdir ettiğini açıkladı. Dahası geliş amacının felaketzedelerin ailelerine yardım olduğunu bildiğini, bu kahraman ülkeden gelen bir erkekle görüşebildiğine çok sevindiğini ifade etti. Ayrıca beni geçirirken, "Yarın öğlen yemeğinde beraber olalım, dostluğumu bir az olsun ifade etmek isterim" dediler. Ben bu sıcak ilgiye teşekkür ettim, tekrar döndüğümde kendisine eski bir Japon kılıcı ve Tokyo'dan hareketim vesilesiyle arkadaşlarla beraber çektirdiğimiz bir fotoğrafı hediye ettim.

Ertesi gün, sabah on bir buçukta bir atlı araba tutup paşanın davetine icabet ettim. Paşa bugün bilhassa benim için Mahmud Paşa, Hasan Paşa, Necim Paşa ve bu ülkede İslami bilgisi bakımından büyük saygı gören Şeyh Hüseyin Merkanin başta olmak üzere çok kıymetli misafirleri toplayıp beni onlarla tanıştırdı. Japonya'nın farklı konulardaki durumunu ele alan sohbetler yapıldı. Bu arada ipekli kumaşlarımız ve çayımız Mısır'da çok eskiden beri son derecede kıymetli görüldüğünden, ipekçilik ve çay ile ilgili sorular birbirini takip ediyordu. O gün ben "Beş armalı geniş kollu"[6] Japon kıyafetimle katılmıştım.

---

5 Yamada, Abdülkadir Hilmi Paşa'nın başvekil ve Dahiliye nazırı olduğunu yazmakla birlikte bu bilgi doğrulanamamıştır. Hediye edilen Mısır ordusu üniformaları albümünü İngilizce imzalayan Abdülkadir Paşa, kendisini "chief of minister" olarak takdim etmektedir. Yamada Aile Arşivi Albümü, bkz. *Hilâl ve Güneş*, s. 33 (Selçuk Esenbel).
O tarihte Mısır'ın başvekili Mustafa Fehmi Paşa'dır (görev tarihi 12.5.1891-15.1.1893). Sudan'nın Suvakin bölgesinin valisi ve oradaki son Mısır ordusunun komutanı olan bir Abdülkadir Paşa vardır (y.h.n.).

6 *Itsutsumon haori sode* denen ve Japonların resmi törenlerde kullandığı üzerinde biri sırtta, ikisi göğüste sağlı sollu, ikisi de kollarda olmak üzere aile armasının beş işlemesinin bulunduğu geleneksel erkek kimonosu.

Oradaki herkes ipeğinin güzelliğini beğendi; geniş kollu kimononun üstüme güzel oturduğunu ifade eden iltifatları bitmedi. Sonra da hep birlikte öğle yemeği ziyafetine geçildi. Yüksek tavanlı, geniş yemek odası ince bir zevkle düzenlenmişti, insanın gözünü okşuyordu. O sırada odanın dışındaki sıcaklık maden eritecek kadar yüksekti, fakat odanın içinde kendiliğinden esen hafif rüzgârın insanın tenini ferahlatan bir serinlik verdiğini fark ettim. Ziyafette sunulan her şey kara ve deniz mahsullerinden çok çeşitli lezzetli yemekler olup damak tadıma uygun olmayan bir şey yoktu. Duyduğuma göre, balıklar, ziyafet için, telgrafla uzaklardan, İskenderiye Körfezi'nden siparişle getirtilmişti. Hizmet eden siyahi hizmetkârlar Avrupai tarzdaki kıyafetlerini güzel taşıyorlardı.

Paşa, "Kıymetli misafirlerim arasında iki misafirimiz Necim Paşa, Şeyh Hüseyin Merkanin dini yasaklara riayet etmektedirler. Alkol içmezler fakat diğerleri birer kadeh içmeye meyillidir" dedi. Böylece hep beraber kadeh kaldırdık. Yemekten sonra Arabistan tarzında bir misafir odasına girildi, misafirler kahve yudumlayıp tütün içerken, sohbeti yine ülkemiz konusuna getirdiler. Hazır bulunanlar ısrarla, bizim geçmişimizdeki gelişmelerin ne olduğunu sorguladılar.

Ben de şöyle konuştum: 1700 yıl önce İmparatoriçe Jingü (Cinguu) Kore'nin üç krallığını fethetmişti.[7] Onun bu kahramanca ünü bugün de çok büyüktür. Sonra Kore'nin üç krallığı bizim krallığımıza bağlılığını ifade eden haraç ödemelerini çok aksattığından, General Toyotomi Hideyoshi'nin (Hideyoşi) büyük bir ordu seferber edip orayı hâkimiyeti altına aldıktan sonra Büyük Ming İmparatorluğu'na doğru uzanması da aslında 300 yıl öncedir. Bundan başka 700 yıl önce ünlü komutan Minamoto Yoshitsune (Yoşitsune) vardı. Mançurya'ya geçip Amur Irmağı'nı takip ederek büyük kahramanlık heyecanıyla, dört bucağı titrettiği söylenir.[8]

---

7 İmparatoriçe Jingü (169-269), efsanevi Japon imparatoriçesi, naip hükümdarken rivayete göre Kore'yi fethetmiştir.

8 Minamoto Yoshitsune (1159-1189), ünlü Japon samuray komutan. Kamakura Şogunluğunu kuran Minamoto Yoritomo'nun erkek kardeşi. Yoshitsune, ağabeyinin rakip Taira kavmine karşı kazandığı zaferde büyük başarı gösterdi. Ancak genç yakışıklı Yoshitsune'nin samuraylar ve imparator tarafından desteklenmesinden ürken Yoritomo, ordusuyla Yoshitsune'yi Kuzey Japonya'da kıstırdı. Kuşatılan Yoshitsune, eşi ve çocuklarıyla intihar etti. Osmanlı tarihinde Cem Sultan'ın halk tarafından kahramanlaştırılması gibi, Yoshitsune efsanevi bir kahraman olarak anılmanın yanı sıra bir halk rivayetine göre aslında Kuzey Asya'ya kaçtığı ve orada büyük başarılar gösterdiği, hatta Cengiz Han olduğu bile söylenegelmiştir. Ayrıntılar için bkz. Ivan Morris, *The Nobility of Failure: Tragic Heroes in the History of Japan*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1975; yeni baskı, Tokyo: Kurodahan Press, 2013.

Hitit Fırtına Tanrısı'nın rölyefi.
Babil Kralı Nebuchadnezzar'ın Kraliyet Sarayı'ndan
*1899 yılında çıkarılan kazı buluntusu.**

* Irak'ta 1899 yılında Babil şehri arkeolojik kazısı yapan Alman arkeolog Robert Koldewey'in açıklamasına göre Hitit rölyefi İklim Tanrısı Teshup olabilir. Tanrı sol elinde yıldırımlar, sağ elinde ise bir balta tutuyor. Yamada, rölyefi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde görmüş ve Güneş Tanrısı olarak yorumlamış. Burada düzeltildi. 1914'te yazılan kitapta rölyefin Hititçe yazıtının henüz okunmadığı belirtiliyor. Bkz. Robert Koldewey, Agnes Sophia Griffith John, *The Excavations at Babylon*, Londra: Macmillan Co., 1914, s. 165, şekil 103, 104.
Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden arkeolog Aslı Özyar'ın açıklamasına göre rölyef günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunuyor ve envanter numarası 7816. Rölyef, Geç Hitit, MÖ 900 civarı yapımı. Yazıtın dili Luvice, yazısı Anadolu hiyeroglifi. Fırtına Tanrısı, Luvi dilinde Tarhunzas, Hurri dilinde Teshup olarak geçiyor. Ganimet olarak Babil'e taşınmış ve 1899 yılında İstanbul'a gelmiş.
Güncel çalışma için bkz. J.D. Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*, cilt I: Inscriptions of the Iron Age, Bölüm 1-3, Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2000, s. 391-394.

Dört yüz yıl sonra, Yamada Nagamasa, Siyam'a yelken açıp o ülkenin iç karışıklığını yatıştırdı, bir timar aldı ve derebeyi oldu.[9] Aynı zamanda bir Date Masamune vardı.[10] Tıpkı bir "huma kuşu" gibi cesur yürekli, ataklığı ve cesareti engel tanımayan bir babayiğitti. Samuray kulu Hasekura Rokuemon'u Roma kilisesinin papasını ziyarete yolladı.

9 Yamada Nagamasa (1590-1630), erken Edo devri maceraperest samurayı. Tayland'a gidip ticaret yapmış ve Siyam kralının askeri hizmetine girmiştir. Japon taburu başarı gösterip ülkede karışıklığı dindirdiği için Yamada'ya timar ve soylu unvanı verilerek Siyam devletinde vali olmuştur. Cesare Ponghi, *Samurai of Ayutthaya Yamada Nagamasa Japanese Warrior and Merchant in Early Seventeenth Century Siam*, Bangkok: White Lotus Co. Ltd., 2009.

10 Date Masamune (1567-1636), bugünkü Sendai kentinin kurucusu, Kuzey Japonya'da büyük bey (daimyö). Ülke hâkimi General Toyotomi Hideyoshi'nin 16. yüzyıl Kore istilasında görev aldı. Öte yandan, Hideyoshi ve sonra şogun olan Tokugawa Ieyasu'nun İspanya ve Portekiz yayılmacılığından çekinip Katolik Hıristiyanlığı yasaklamalarına rağmen, Date Masamune Hıristiyanlara hoşgörülüydü. Misyonerlere destek vermişti. Date, *Maru* gemisini Avrupa teknolojisiyle büyük yelkenli gemi olarak yaptırdı. Yüz kişilik bir Japon Hıristiyanları misyonunu Roma'da papayla görüşmeleri için yolladı. Bu Japon heyeti ilk defa yıllar süren bir yolculukla 1613-1620 yılları arasında dünya turu yaparak Büyük Okyanus'u geçip Güney Amerika'nın güneyinden Atlas Okyanusu'na ulaşmış, Avrupa'ya uğradıktan sonra Afrika'yı dolanarak Hint Okyanusu'nu kat etmişti. Keichö elçiliği diye bilinen, Date Beyliği samurayı Hasekura Rokuemon (1571-1622) önderliğinde yollanan bu 100 kişilik heyetin esin kaynağı o dönemde Magellan ve Vasco de Gama ile açılan Avrupa keşif yolculuklarıdır. Daimyö Date Masamune, Hıristiyan dünyası ile yakın ilişkiler kurarak dünya ticaretine atılmak istiyordu. Ancak Tokugawa Şogunluğu'nun 1600 yılında iktidarı ele geçirmesinden sonra, özellikle Portekiz ve İspanya imparatorluklarının Asya'da nüfuz aracı olarak kullandıkları için siyaseten tehlikeli görülen Hıristiyanlık resmen ve kesin biçimde yasaklandı. Bu yasakla beraber Japonya'ya yabancıların gelmesi ve Japonların yurtdışına gitmesi de yasaklandı. Japonya dış ilişkilere kapalı bir siyaseti benimsedi. İstisna olarak, kısıtlı bir şekilde Hollanda ve Çin ticaretine izin verilse de Japon toplumu 250 yıl kadar bir süre Tokugawa yönetiminin, daha sonra Japon tarihçilerinin *sakoku* diye adlandırdıkları, dış dünyaya kapalı siyaseti doğrultusunda uluslararası ilişkilerin dışında kaldı.

1853 yılında Commodore Perry'nin zor kullanarak Japonya'yı tekrar dış ilişkilere açmasına kadar bir daha Japonya'dan yurtdışına misyon yollanmadı ve Keichö misyonu da unutuldu. Meiji hükümeti, 1871-1873 yılları arasında, ilk defa 48 kişilik resmi bir heyeti, kapitülasyon anlaşmalarını revize etmek amacıyla modern dünyayı, özellikle de Batı'yı tanımak için bir dünya yolculuğuna gönderdi. Prens Iwakura başkanlığındaki heyet, İtalya'ya geldiği zaman Venedik'te kendilerine Keichö misyonu belgeleri gösterilince bu tarihi olayı ilk defa öğrendiler. Metnin bu kısmında, Yamada'nın burada ifade ettiği görüşler, Meiji döneminde özellikle 1905 Rus-Japon Savaşı zaferinden sonra, Japonya'da yükselen milliyetçi ve emperyalist görüşleri temsil etmektedir. Yamada, Japon tarihinin Eskiçağ olaylarını Japonya'nın Kore ile Doğu ve Güneydoğu Asya'da imparatorluğunu tesis etmesini meşru kılacak bir şekilde yorumlamaktadır. Bu yaklaşım, kitabın basıldığı 1911 yılının atmosferini yansıtması açısından ilgi çekicidir. Özellikle 1910 yılında Japonya'nın işgal ettiği Kore'nin Japon himayesinde kalmasının meşrulaştırılması için bu tür popüler milliyetçi tarih görüşlerinden faydalanıldığını görüyoruz. Owada Tetsuo, *Date Masamune shiden*, Tokyo: Gakken, 2000; Gonoi Takashi, *Hasekura Tsunenaga*, Tokyo: Yoshikawa Kobunkan, 2003. Metinde geçen Japon tarihiyle ilgili konular için *The Cambridge History of Japan* serilerine bakılabilir.

Bundan başka Luzon'a gemiyle gidip Çin kıyılarında ticaret yapan bir kişi vardı.[11] Bunlar gibi sayısız örnekler vardı. Tüm misafirler memnuniyetlerini uzun uzun ifade ettiler. Daha sonra, paşa başka bir odadan ufak bir kutu getirdi, bir fotoğraf albümü ile beraber lütfedip verdi. Kutunun içinde Mısır'ın kadim devirlerinden kalma küçük bir altın güvercin ile kuş boyunlu bir böcek şeklinde eski seramik bir eser vardı. Daha sonraki yıllarda, Prens Fushimi hazretleri Türkiye'yi ziyaret ettiklerinde bu vesileyle, küçük güvercini hediye olarak sunmanın mutluluğunun şerefine nail oldum. Fotoğraf albümünün içinde Mısır'ın 20 yıl öncesinin askeri kıyafetlerinin çekilmiş fotoğrafları, çok sayıda değişik kıyafetler vardı. Paşa eline bir kalem alıp, yazı ekleyerek şöyle dediler:

> *Zat-ı âlinizin, Türk firkateyni mağdurlarının ailelerine yardıma giderken yol üzerindeki Kahire'de beni ziyaret ettiğinize çok sevindim. Aynı zamanda Japon İmparatorluğu'nun eski zaman kılıcı ile aile ve arkadaşlarınızla beraber çektirdiğiniz fotoğrafı hediye etmenize teşekkür eder, bir mukabele olarak, kadim zamanların Mısır'ından üç küçük eseri ve 20 yıl öncesinin Mısır askeri kıyafetlerinin albümü ile benim bir fotoğrafımı, uzun sürecek dostluğumuzun hatırası olarak bırakıyorum.*
>
> Miladi 1892, 17 Mart
>
> Abdülkadir Paşa

Türkiye payitahtına varış

Birkaç gün sonra Kahire'den ayrılıp İskenderiye Körfezi'ne geldim. Mısır buharlı gemisi *Beher*'e binerek Akdeniz'i kat edip İzmir limanına uğrayarak Çanakkale Boğazı'nı geçtim. Nisan ayının dördüncü günü, hayatımda ilk defa Türk payitahtı İstanbul'a ayak bastım. Derken gümrük kapısında buranın müdürüyle görüşüp geliş sebebimi açıklayınca, o da yanıma bir kâtip verdi. Kâtip, tutulan bir atlı arabayla Hariciye Nazırı Said Paşa'nın konağına dek bana refakat etti. Vakit tam olarak Ramazan'a denk düştüğünden paşa henüz istirahat ediyordu. Onun yerine benimle mahdumları Şerif Paşa görüştü. Geliş nedenimi anlattım. Savaş gemisi kaptanı Tanaka'nın tavsiye mektubunu çıkartınca, nazırı öğleden sonra saat 3'te Hariciye Nezareti'nde ziyaret etmemin münasip olduğu kibar bir şekilde ifade edildiğinden çıkıp doğrudan otele geçtim. Öğleden sonra saat 3'te, tam randevu sa-

---

11 Metinde Luzon'a giden tacir bir ihtimal Ruson veya Luzon Sukezaemon (1565-?). Sakai bugünkü Osaka'dan Kamboçya'ya göç eden Japon tacir. Güney denizlerinde zengin olan Luzon, ülkenin askeri hâkimi Hideyoshi'ye porselen satmış, Osaka'da ilk defa Avrupa usulü bir köşk yaptırmıştır. Miyamoto Kazuo, *Vikings of the Far East*, New York: Vantage Press, 1975.

atinde, Bâb-ı Âli'de Hariciye Nazırı Said Paşa'yı ziyaret ettim. Tam o esnada Fransa büyükelçisiyle görüşmede olduğu için, onun çıkmasını bekledikten sonra görüştüm. Paşa 60 yaş civarında, samimi ve dostane kişiliğinin yanı sıra yakışıklı da, zarafeti adeta bir bahar rüzgârı gibi. Elimi epey kuvvetli biçimde sıktı. Öncelikle imparator hazretlerimizin yüksek ismetini methetti, sonra *Hiei* ve *Kongō* gemilerinin geldikleri sıradaki durumu anlattı. İki geminin kaptanları Tanaka ve Hidata'nın hal hatırlarını sordu. Daha sonra da, benim gelişimin amacını oğlu Şerif Paşa'dan ayrıntılı şekilde öğrendiğini belirtti. Bunu da bir an evvel padişah hazretlerine ileteceğini ifade etti. Ben de kendisinin sıcak ilgisine teşekkür ettim. Aynı zamanda, felaketzedelerin mağdur aileleri için dostlar ile beyefendilerden toplanan bağış parasını çıkartıp bu durumu anlattığımda, paşa doğrudan özel kalemine emir verdi. Bahriye Nezareti adına, Ertuğrul Felaketzedeleri Yardım Cemiyeti'ne hitaben bir yazı yazdıktan sonra parayı devraldı. Arkasından da paşa bu akşam konağında akşam yemeğine katılmamı buyurdular. Bunun üzerine daha sonra tekrar görüşmek üzere, saatini kararlaştırıp nezaretten çıktım. Karar verilen vakitte, paşanın konağını ziyaret edip Türk usulü bir akşam ziyafetine nail oldum. Hariciye nazırı söze şöyle başladı:

"Daha önceki yıl, muhterem ülkenizin imparator hanedanından Prens Komatsu hazretlerinin ziyaret buyurmaları vesilesiyle kendisiyle müşerref olma şerefine nail oldum. Prens hazretlerine, Avrupa ve Amerika kıtalarındaki toplumlarının her birinin belli düzenleri olduğunu, böylece her şeyin durumunun gayet kolay bilinebileceğini, dolayısıyla bunları anlamanın son derecede kolay olduğunu ifade ettim; bir örnek vermek gerekirse, bir mercek ile o toplumları şeffaf bir şekilde görmenin mümkün olduğunu söyledim. Ancak naçizane ülkemin çok veçheli vaziyeti son derece karmaşık olduğu için iki tane, hatta üç tane mercek kullanmak zaruridir, diye de prense ifade ettim. Şimdi siz açık denizleri ve yüksek dalgaları binlerce mil aşarak uzaklardaki bu topraklara geldiniz. Bu ülkenin içinin dışının her noktasını teferruatlı biçimde incelerken, ülkenin gerçek yüzünü katiyetle yanlış görmezseniz çok memnun olacağım. Burada kalacağınız uzun müddet zarfında farklı farklı hususları inceler ve araştırırken ne ihtiyacınız olursa kolaylık göstereceğim için, ne hususta olursa olsun taleplerinizi bana söylemekten çekinmeyin."

Sonra ayın birinde, Bahriye Nazırı Hasan Paşa'dan yardım parasıyla ilgili bir teşrifat memuru geldi. O gün yanımda getirdiğim aile yadigârı Myōchin (Myooçin) yapımı[12] zırh

12 Myōchin, 16. yüzyıldan beri üstün nitelikli zırh ustası olarak meşhur bir zanaatkâr aile.

ve miğfer ile bir madeni büyük kılıcı padişaha sununca, kendileri büyük kılıcı eline aldı, sarayda tutarak, zırh ve miğferi Topkapı Sarayı'nın Hazine Dairesi'nde sergilenmesi lütfunu bahşettiler.[13]

Bundan sonra Mabeyn-i Hümayun Müşiri ve Yaver-i Ekrem Gazi Osman Paşa, padişahın Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Süreyya Paşa, Tophane Nazırı Zeki Paşa ve Misafirin-i Ecnebiyye Teşrifatçısı Ferik Ahmed Paşa (Şeker Ahmed Ali Paşa)[14] ve sair zatın mahsus yardımlarına nail olup ayrıca, Ticaret Odası Başkâtibi Aleksandr İspiraki Bey'in destekleyici yardımına da muttali olup kaldığım aylar sırasında, Türkiye'nin payitahtının koşullarını epeyce anlayabildim. Bir ara memlekete geri döndüm fakat birkaç ay sonra tekrar Türk payitahtına geldim. Kaldığım uzun yıllar boyunca birçok defa saraya girip çıkabildim. Bir ara Meiji 32 [1899] yılı Temmuz ayında sultanın emrine mazhar olup memlekete döndüm.

Altı ay sonra İstanbul'a tekrar geldiğimde, o esnada Türkiye'yi özel olarak ziyaret eden Prens Fushimi hazretlerinden –elleriyle yetiştirdiği– bir beyaz Çin tavuğu, Marki Hosokawa Morishige'den bir sarı Japon bülbülü ile küçük bir süslü kuğu, Marki Tokugawa Yorimichi'den bir *komadori* –kızıl gerdanlı ardıç kuşu– ile lacivert mavi renkli bir kuş, [Dışişleri Bakanı] Aoki Shūzō'dan güzel işli bir kısa kılıç, [Mareşal Kont] Terauchi Masatake'den 1894-1895 Çin-Japon Savaşı hakkında bir büyük fotoğraf albümü, [*Ertuğrul* kazazedelerini 1891 yılında getiren *Hiei* gemisinin kaptanı] Tanaka Tsunatsune Bey'den eski usul altın yaldız işli lake kutu, [Tayvan Umumi Valisi] Baron Den Kenjirō'dan ahşap oyma küçük bir kuş biblosu ve beraberinde dönemin Wakayama Valisi Ogura Hisashi Bey'den Osman Paşa ile maiyetindekilerden faciaya kurban gidenlerin mezar anıtı ve diğer unsurlarının fotoğraflarını hediye olarak sunmak gibi bir şerefe nail oldum.

O yıl 14 Ekim'de, *Tamba Maru* gemisine binip Aralık ayının 3'ünde, Türk payitahtına salimen vasıl oldum. Yıldız Sarayı'na (o zamanın padişahının oturduğu yer)[15] geldiğimi haber verdim. Tüm verilen bu hediyeleri Saray Teşrifatçısı İbrahim Paşa yoluyla padişah

---

13 Bu zırh, miğfer ve kılıç Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu'ndadır, yakın zamana dek de Hazine Dairesi'nde sergilenmekteydi. 25 Şubat 2020'den itibaren Dolmabahçe Sarayı'nın yanındaki Milli Saraylar Koleksiyonları Müzesi'nde sergilenmektedir.

14 Şeker Ahmed Ali Paşa (1841-1907), Osmanlı ressam, asker, devlet adamı. Yamada'nın yakın dostu olduğu anlaşılıyor.

15 *Toruko Gakan* 1911'de basıldığında, 1909'da tahttan indirilen II. Abdülhamid'in yerine geçen Sultan IV. Mehmed Reşad ikametgâh olarak Yıldız'ı değil Dolmabahçe Sarayı'nı kullanmayı tercih etmişti.

hazretlerine sunabildim. Japonya'ya döndüğümde, [Temsilciler Meclisi üyesi-siyasetçi] Sasa Tomofusa ve [ünlü gazeteci] Asahina Chisen'in yardımlarıyla İstanbul'a gelen asilzadeler ve tanınmış kişilerle bir araya gelip bir akşam Türkiye sohbetleri yaptık. O zaman bu topluluğa *Shingetsu* yani *Hilâl Cemiyeti* adını vererek, cemiyet üyelerinin isimlerini ve cemiyetin amacını Fransızca-Türkçe olarak iki dilde kaleme aldık. Dönüş seferim sırasında, bunu yanımda getirip padişah hazretlerine tetkik etmesi için sundum.

Uzun yıllar sonra [1904-1905] Rus-Japon Savaşı çıkınca, Türkiye'de alt ve üst tabakanın bana gösterdikleri âlicenap dostluk gerçekten candandı, saf derin duygular had safhadaydı. Padişah hazretleri doğrudan Ordu-yı Hümayun Mirlivası Pertev Paşa'yı[16] [Demirhan] yollayıp askerimizle beraber hareket ettirterek haberlerin kendisine gece gündüz ulaştırılmasını sağladı. Halk Japon Kızılhaçı'na ve gazetelerimize para yolluyordu.[17] Savaşta yaralananlar için üzüntülerini bildirmek üzere gelenlerin ardı arkası kesilmedi. Ben Çin-Japon Savaşı, Kuzey Çin'deki Boksör İsyanı[18] ve Rus-Japon Savaşı sıralarında hep Türkiye'deydim. Fakat gazeteler bunlarla ilgili, ülkemizin cesaret ve fedakârlık konusun-

16 S. Pertev Demirhan (1811-1964) Erkân-ı Harbiye Mektebi mezunu, kurmay subay, milletvekili, yazar, kültür insanı. Osmanlı Devleti'nin resmi gözlemcisi olarak 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nı izleyen Demirhan, bu savaşa dair izlenimlerini önce *Askeri Mecmua*'ya makaleler halinde yazmış, 1913'te de İstanbul'da, *Rus-Japon Harbinden Alınan Maddi Manevi Dersler ve Japonların Esbab-ı Muzafferiyetleri* adıyla kitaplaştırmıştır. Kitabında sadece savaşa yer vermemiş, Japon yakın tarihini, kültürünü ve modern eğitim sistemini de anlatarak Japonya örneğini bir ıslahat modeli olarak Osmanlı-Türk kamuoyuna ilk kez sunmuştur (y.h.n.).

Halen baskısı bulunan eserleri için bkz. S. Pertev Demirhan, *Rus-Japon Harbinden Alınan Maddi ve Manevi Dersler ve Japonların Başarılarının Sebepleri*, (haz.) A. Merthan Dündar, Ankara: Gece Yayınları, 2016; Doruk Akyüz, *Bir Osmanlı Kurmayının Gözünden Rus-Japon Harbi: Miralay Pertev Bey'in Gözlemleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017 (Selçuk Esenbel).

17 Selim Deringil'in aktardığı bilgiye göre II. Abdülhamid, Rusya karşıtı gözükmemek için bu yardım faaliyetini engellemiştir. Ancak Yamada bu meseleye değinmemeyi tercih etmiştir.

18 Boksör İsyanı, köylüler arasında yayılan ve Uzakdoğu'nun silahsız ve yumruk ağırlıklı dövüş sanatlarıyla Batılı sömürgeci güçlerin kurşunlarına karşı koyabileceklerine inanan bir tarikatın 1900'de başlattığı ayaklanmadır.

1842 Nanjing Antlaşması'yla Afyon Savaşı'nı İngiltere'ye karşı kaybeden Qing hanedanının tanıdığı imtiyazlarla ülkenin kapılarının Batılılara açılması sonucunda Çin'e yerleşen Avrupalıların hem ticari hem silah gücüyle dayattığı üstünlüklerine karşı, Kuzey Çin'de 1900 yılında büyük bir köylü isyanı çıktı. İsyanda pek çok Batılı misyoner aile de katledildi. Artık bir Batı devleti olarak kabul edilen Japonya'nın da dahil olduğu uluslararası bir askeri güç, isyancıların başkent Beijing'de kuşatma altında tuttuğu yabancıları kurtardı. 1963'te Hollywood'da çekilen *Pekin'de 55 Gün* filmi, bu olayın Batılı gözünden popüler bir yorumudur.

da başka ülkelerden nasıl çok üstün olduğunu anlatarak övgüler düzüyordu. Bunun yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucu atalarının da tıpkı Japonlar gibi Asya halklarından olduğunu konuşuyorlardı. Bunlardan dolayı Japonlara saygı ve sevgileri özellikle çok derindi. Saraydan en alt tabakadaki sıradan halka kadar, bana gösterdikleri sıcak misafirperverlik başka hiçbir şeyle karşılaştırılamaz. Padişah hazretlerince tekrar tekrar çağrılıp görüşme şerefine nail olmam aşağı yukarı üç keredir. Gündelik yaşamda bu kadar sorunsuz bir rahatlık içinde, yabancı bir diyarda on binlerce mil uzakta olduğumu unutup sonunda Türkiye'yi böylece, ikinci memleketim olarak derinden hissetmem hiç de tesadüf olmasa gerek.

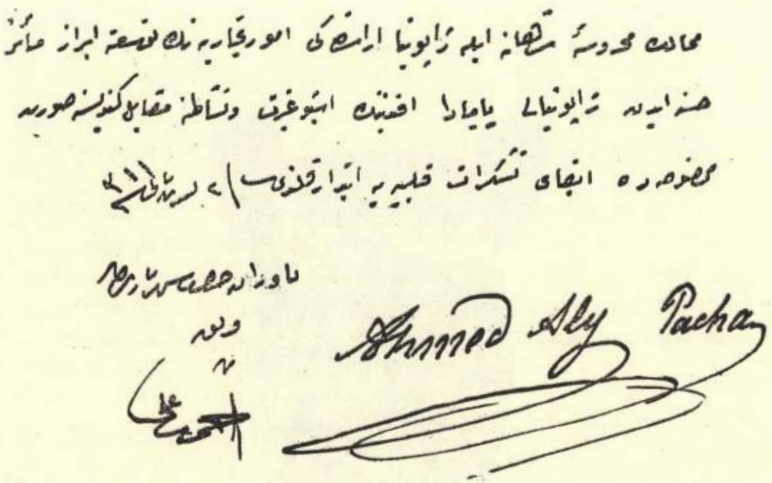

Kazıda bulunmuş Eski Yunan pişmiş toprak vazo

[Mühür:] 恒秀 Tsunehide*

* Bu imza ile mühürdeki Tsunehide bir erkek adıdır, kitaptaki çizimleri hazırlayan sanatçının veya kitabı yayına hazırlayan kişinin adı olduğunu tahmin ediyoruz.

[Şeker] Ahmed Ali Paşa'nın teşekkür mektubu

譯文

山田君日本之士與隆日土
貿易通商君熱誠經營與而
有大造焉余對之特感謝之
忱

千三百十一年十月二日
（耶蘇紀元千八百九十五年十月十四日）

侍從武官陸軍中將
阿米德亞理巴札

[Şeker Ahmed Ali Paşa'nın yazdığı bir başka notun Klasik Çince çevirisi]

Memalik-i Mahrusa-i Şahane ile Japonya arasındaki umur-i ticariyenin tevessüüne ibraz-ı meâsir-i hasene eden Japonyalı Yamada Efendi'nin işbu gayret ve neşatına mukabil kendisine suret-i mahsusada ifa-i teşekkürat-ı kalbiye ibtidar kılındı.

2 Teşrinisâni 1311

Yaveran-ı Hazret-i Şehriyariden
Ferik Ahmed Ali Paşa

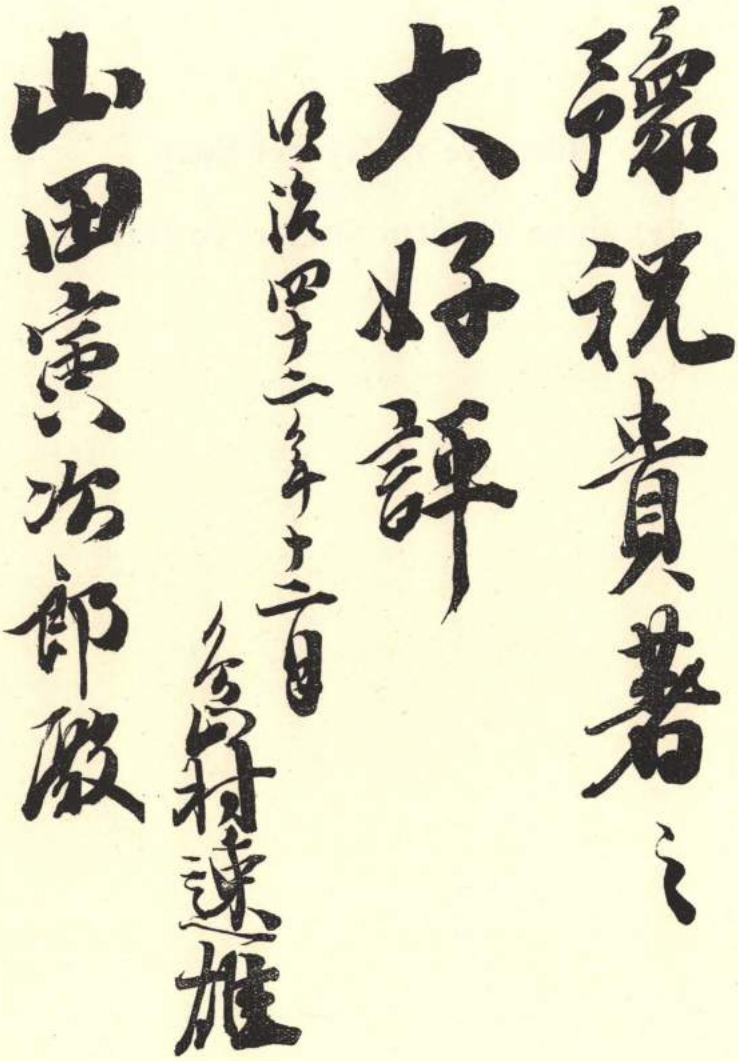
(Osmanlı İmparatorluğu ile Japonya arasındaki ticari işlerin genişlemesi için güzel işler ortaya koyan Japonyalı Yamada Efendi'nin bu gayret ve çalışmasına karşılık kendisine hususi olarak kalbi teşekkürler sunuldu.

14 Kasım 1895

Yaveran-ı Hazret-i Şehriyariden
Ferik Ahmed Ali Paşa)

Türkiye'yi Ziyaret Eden

Erkân ve Zevâtın Şiirleri ve Hatları

豫祝貴著ヽ
大好評
明治四十二年十二月
高村速雄
山田寅次郎殿

Naçizane bendeniz,

Kıymetli kitabınızın kazandığı büyük takdiri tebrik ederim.

Meiji 42 [1909] Aralık ayı.
Muhterem Yamada Torajirō Bey'e

Shimamura (Şimamura) Hayao

豫祝貴著之[1]

大好評

明治四十二年十二月

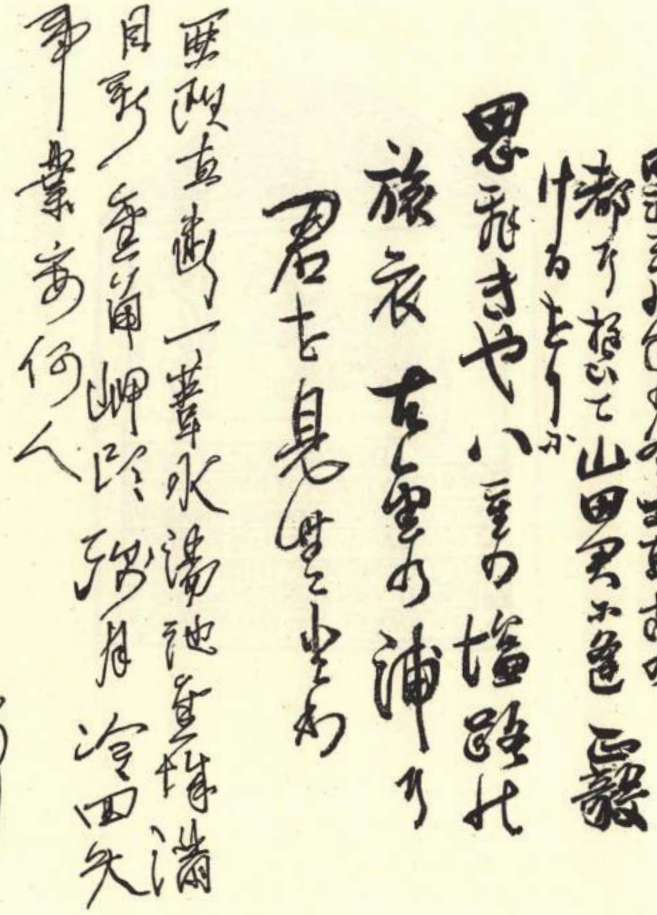
島村速雄

山田寅次郎殿

1 Türkçe çevirileri takip eden Japoncalar, asıl kitaptaki elyazısı hatların günümüz imlasıyla tam olarak karşılıklarıdır.

Yunan-Roma dönemine ait mezar taşı

Meiji 29 [1896] kışında Türkiye'nin payitahtını gezmeye geldiğimde Yamada Bey ile karşılaşmamı hasretle yad ediyorum.

Hiç gelir miydi aklıma	明治二十九年の冬土耳古の[3]
Yedi deniz aşacağım,	都に遊びて山田君に逢
Üstüm başım tuz içinde	けるをしのぶ[4]
Sizi göreceğim	思飛きや[5]
Altın Boynuz'un ışıltılı sularında	八重の塩路能[6]
Masatake	旅衣古金の浦耳[7]
	君を見無登わ[8]
Asya ve Avrupa'yı	正毅
Bıçak gibi kesiyor	
İncecik su yolu	亜欧直断す　一葦水
Göz alabildiğine ferah	湯池金城　満
Etrafı muhkem	目新　金角岬頭
Sarayburnu'nda[2]	残月冷　回天
Geceden kalan ay serin	事業　安何人
Dönse de devran	
Kim bulabilir ki huzuru?	桜圃生

Kiraz Çiçeği Bahçesi

---

2 Özgün metinde yazar burayı Altın Boynuz Burnu olarak tanımlar.

3 Japonca metinler ilk baskıya sadık kalınarak aktarılmıştır. O zamanki imlada *hentaigana* denilen ve günümüzde kullanımdan kalkmış olan *kanji* imleri bağlaçlara veya belli seslere karşılık gelirdi, bugün bu imlerin yerini *hiragana* almıştır. Özgün metindeki *hentaigana* imlerinin karşılığı olan bugünkü *hiragana* imleri dipnotlarda belirtilmiştir. Meiji yönetimi 1900 yılında bir imla reformu yapmış olsa da, bu kitabın basıldığı 1911'de eski yazı sisteminin hâlâ kullanıldığı görülmektedir. Değişik okunuşlar ve *hentaigana*-lar dipnotlarda belirtilmektedir.

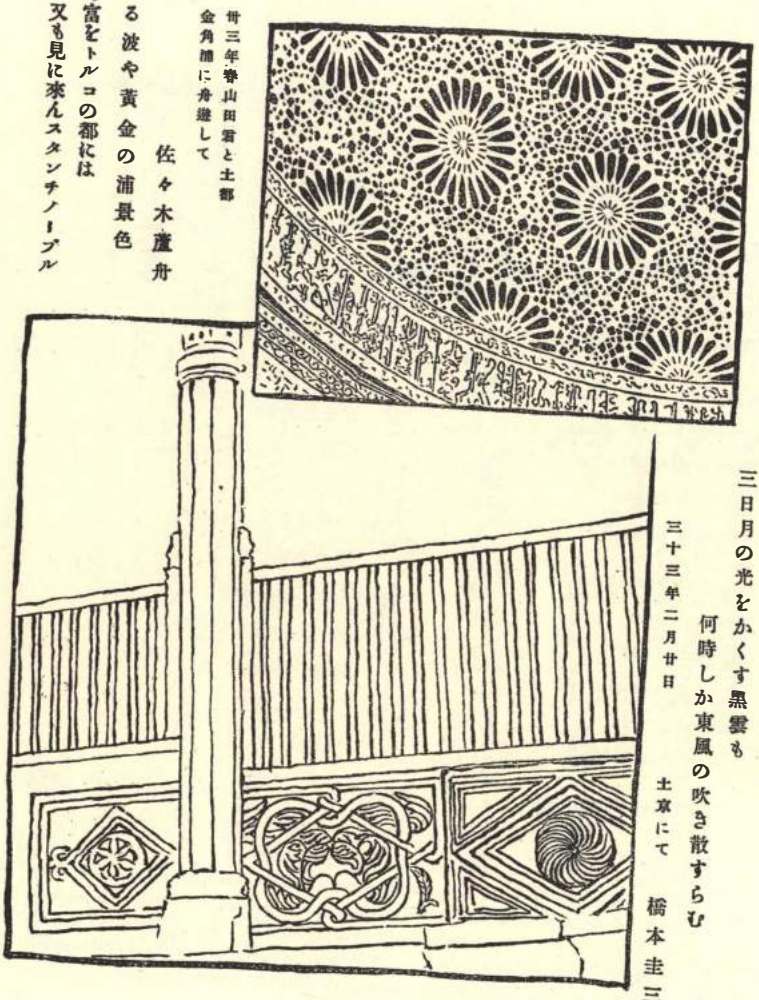
4 しのぶ=偲ぶ.

5 飛=い.

6 能=の.

7 古=こ=黄.　耳=に.

8 無=む、登=と、わ=は.

土耳古帝國の現狀を見て

三日月の光をかくす黒雲も
何時しか東風の吹き散すらむ

三十三年二月廿日　土京にて　橋本圭三郎

卅三年春山田雪と土都金角湾に舟遊して

佐々木蘆舟

風光る波や黄金の浦景色
東方の富をトルコの都には
又も見に來んスタンチノープル

Konya'daki Karatay Medresesi'nin kubbe bezemeleri, Selçuklu sanatının güzel bir örneği (üstte)

Bursa'daki Orhan Camii'nin mahfeli, ilk dönem Osmanlı sanatının örneği (altta)

Meiji 33 yılı [1900] baharında Yamada Bey ile Türkiye'nin payitahtında Haliç'te tekne gezintisi yaparken.

Rüzgârla ışıldayan dalgalar ey!
Altın Boynuz'un göz alıcı manzarasını
Doğu'nun bereketini
Görmeye gelmeli yine
Türkiye'nin payitahtı
Kostantiniye'ye

風光る波や　黄金の浦景色
東方の富をトルコの都には
又も見に来んスタンチノープル

佐々木蘆舟

Sasaki Roshū (Roşuu)[9]

Ahvaline bakıp Türk imparatorluğunun
Hilâlin[10] ışığını gizleyen bu kara bulutlar
Gün gelip de dağılır mı
Esmesiyle Doğu Rüzgârı'nın?[11]

土耳古帝国の現状を見て
三日月の光をかくす黒雲も
何時しか東風の吹き散らすらむ

橋本慶三郎

Hashimoto Keizaburō

9 Sasaki Zenjirō.

10 Özgün metinde, Japon kültüründe hilâlin en güzel evresi olarak kabul edilen "üç günlük hâli" olarak geçer.

11 "Doğu Rüzgârı" deyişiyle Japonya'nın gücü kastediliyor.

西東照りかゝやきし三日月も
今や消なむ有明の空

明治三十年四月十六日
君士坦丁堡に於て
小原傳

Eski Osmanlı sürahisi

Işığıyla hem Batı'yı hem Doğu'yu
aydınlatan hilâl de
Sönüyor mu şimdilerde
Seher vakti semasında?

西東照りかがやき し三日月も
今や消なむ有明の空

Meiji 30 [1897] Nisan ayı,
16. gün/Kostantiniye için
Ohara Tsutō (Tsutoo)

明治三十年四月十六日
君士坦丁堡に於いて
小原傅

Meiji 29 [1896] yılında Aralık ayında, General Terauchi'ye refakat ederek Balkan yarımadasına seyahat ettim. Bir müddet kaldığım payitahttan hareket ettikten birkaç gün sonra Yamada Bey'in isteğine cevaben bir şiir verdim.

Mor Deniz[12]

Öyle heybetli ki manzarası
Titretir ezelden beri kâinatı
Asya ve Avrupa'yı
yutarak birleştiren
Ejderhanın ayak izi.[14]

形勝依然振乾坤亜欧併呑属
龍躡 壮圖千古無人吊[13]金角
港頭残月昏

Ezelden ebede
Kim bırakabilir cihana böyle
muhteşem bir eseri
Yitiriyor ferini Haliç'te
kalan mehtap

明治廿九年十二月隨寺内将軍共遊抜寒半島
俺留出京数日応山田君需
紫溟

12 Shimei 紫溟 (Mor Deniz) 1896 yılında İstanbul'a gelen General Terauchi Masatake'nin refakatindeki heyetten birinin mahlas olarak kullandığı edebi adı. 1896'da generalle gelen Fukuoka doğumlu Albay Tachibana Koichirō 立花小一郎 (1861-1929) olması muhtemeldir.

13 吊=弔 için asmak/takmak anlamındadır.

14 Uzakdoğu siyasi düşüncesinde ejderha, iktidar sembolüdür –burada Osmanlı Devleti'ne gönderme olarak zikredilmiştir. Bu simge aynı zamanda manzaranın ihtişamına ve Boğaz'ın kıvrımlarıyla ejderha ayak izini anımsatmasına da yöneliktir.

地扼両湾氣自雄戴冠纔見古遺風月高金角
湾頭景清影依然千歳
同

土京所見賦呈山田君

譲山 健

Toprakları kuşatır iki kıtayı
Ruhu doğuştan cesur

Görkemli tacı
Belli belirsiz seçilir
Kadim asaletiyle

Ay göğe yükselmiş
Altın Boynuz'da
Sarayburnu'nda

Şeffaf suretinin şavkı
Ezelden beri
Bin yıldır aynı

Türkiye'nin payitahtını görüp şiir yazdım,
Yamada Bey'e sundum.

Jōzan Ken[15]

地振両洲気自雄 鞏冠
纔見古遺風月高金角
湾頭景清影依然千歳
同

土京所見賦呈　山田君

譲山健

15 Tayvan valisi Den Kenjirō, Jōzan mahlasını kullanıyordu.

そのむかしイオの神が
牛に姿を現じつゝ
渡りたまひしボスフォルス
その海峡のあなたなる
花の都のビザンツの
榮華の夢の名殘かや
星の光と三日月の
影なほ暗きスタンブル
我も一と年訪ひて
感慨多きアヤソフヒア
感興深き金角江
忘れんとして忘れ得ず
只あこがれて居たりしが
我が友山田エフェンヂが
物したまへるこのふみを
見る面白さしかすかに
君のすさびぞゆかしけれ
君の心は知らねども
今淨玻璃の鏡の上に
寫し出されし謎の國
歐亞にまたがる謎の國の
永くもつれし謎の絲
解くよすがともなるならば
君と我とのさちのみかはと
嬉しさの餘り筆を躍らせ
て斯くは記しつ

明治四十二年霜月

紅雲 伊東忠太

O kadim zamanlarda, Tanrıça İo'nun,
Bir inek suretinde
Aştığı Boğaziçi kıyılarında
Uzakta açmış bir çiçek gibi payitaht
Bizans'ın muhteşem rüyasının kalıntısı sanki

Yıldızların pırıltısı altında
Ve hilâlin şavkında
Karanlık İstanbul

Orada geçirdiğim bir yılımda
Hislere gark eden Ayasofya
Gönülleri derinden çelen Haliç
Unutmak istesem de unutamam
Hayranlıktı duyduğum tek
Dostum Yamada Efendi'nin
Bu yaratıcı fırçasını
Görmenin heyecanıysa da
Sana sadece bir oyun bu, ah ne hoş!
Yüreğin bilmese de
Bugün bu billur aynanda
Yansıyan efsunlu ülke

Avrupa'ya ve Asya'ya yayılan
Bu efsunlu ülkenin
Çoktandır düğümlü gizeminin ipliği çözülünce ah
Nasıl da mutlu olduk sen ve ben!

Taşan sevincim yetiyor fırçamı oynatmaya
Böylece yazdım işte.

Meiji 42 [1909] Don Ayı [Kasım]
Kızıl Bulut Itō Chūta (İtoo Çuuta)

そのむかしイオの神が
牛に姿を現じつつ
渡りたまひしボズフオルス
その海峡のあなたなる
花の都のビザンツの
栄華の夢の名残かや
星の光と三日月の
影なほ暗きスタンブル
我も一と年訪ひて
感慨多きアヤソフヒア
感興深き金角江
忘れんとして忘れ得ず
只あこがれて居たしが
我が友山田エフェンヂが
物したまへる　このふみを
見る面白さ　しかすがに
君のすさびぞ　ゆかしけれ
君の心は知らねども
今浄玻璃の鏡の上に
写し出されし謎の国
欧亜に跨る謎の国の
永く縺れし謎の絲
解く寄すが共なるならば
君と我との幸のみかはと
嬉しさの余り筆を躍らせ
て斯くは記しつ

明治四十二年霜月
赤雲　伊東忠太

Sonbaharın ferahlatıcı havasına kavuştuk da kendimize gelebildik nihayet. Sıhhatinize ve mutluluğunuza halel gelmesin. Geçen gün Shinbashi İstasyonu'nda tesadüfen görüşmemiz hakikaten bir mucizeydi, maalesef alelacele bir görüşüp bir ayrılmaya mecbur kaldık. Fakat mektub-ı âlinize göre *Toruko Gakan* yayınınız ile irtibatlı olarak, daha evvel Meiji 29 [1896] yılının Eylül ayında, sonbahar biter kış başlarken, İstanbul'da siz dostumla elvedalaşmamız vesilesiyle sunduğum kötü şiirimi kitabınızda basma lütfunda bulunmak istemeniz var ya, işte bir utanıp bir sevinmemin esas sebebi budur. Dürüstçe söylemek gerekirse, kulunuz bir zamanlar böyle bir "uyduruk" şairdi, şimdi bunu sâfi utanarak hatırladım. Hakikaten tamamen unutumuştum. Mektubunuza bakarken, tıpkı "çirkin bir kadının aynaya bakıp bir ah u vah edip feryat figâna boğuluşu" halindeyim; böyle bir durumda size, bana ancak acıyarak gülümsemenizden başka yapacak bir şey bırakmadığımın farkındayım –bundan dolayı affınıza sığınıyorum. Fakat bir kez daha 13 yıl öncesini hatırlayınca ben bilhassa âlicenap dostumun sayesinde karışıklık içinde olan hilâl memleketinin ahvalinin içinde gördüğüm manzaraları bugün yaşıyormuşçasına ve neredeyse hakikatmiş gibi, gözümde canlandırmaktayım. Her halükârda, her şeyden öte o zamanki siz dostumuzun misafirperverliğini, şimdi Fukai Ağabey ile her buluştuğumuzda bol bol hatırlayıp bahsediyoruz. Naçizane bendeniz, bu sefer, size mahsus şükranlarımı tekrar ifade etme vesilesi bulduğum için çok mutluyum.

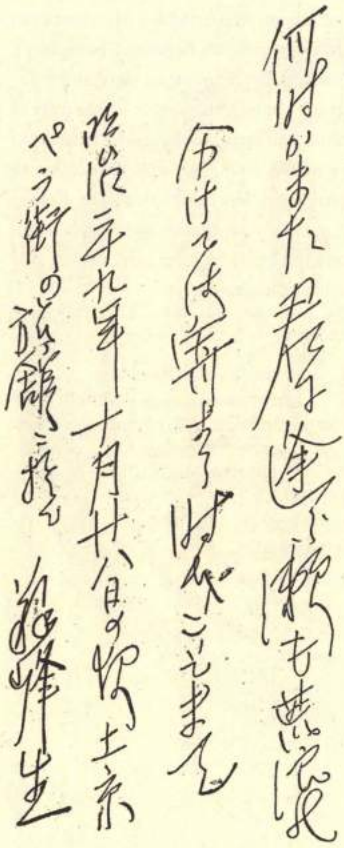
Hürmetlerimle, mukabeleten cevabımı arz ederim.
Meiji 42 [1909] Eylül başı, altıncı gün.

Tokutomi Sohō

Âli dostum, muhterem ağabeyim Yamada'ya takdimimdir. *Yüksek makamının cevherlerle süslü masasının altına bıraktım.*[16]

秋爽人たるべき候、御清適、大悦不斜候。過日新橋停車場
に於ける邂逅　真に奇遇唯憾らくは匆匆相見匆匆相別の
一事に候。却説御来示によりて　今度土耳其 畫観御出板
に付いて曾て明治廿九年晩秋初冬の更　君府に於いて仁兄と分手の節
差上候拙詠をも其中に御寵載被下候旨　一慚一喜此事に候。
真率に申せば小生は斯に擬 歌人でありしとは今更想るばかりにて候。
実は一切打忘れ居り御来示によりて醜婦対鏡の嘆きを催生したる。
次第御憐笑可被下候。乍然復亦十三年前の故吾特に半ば
傾ける半月旗国を背景とし仁兄の周旋したる光景等歴々眼に
映ぜしめ候。何はともあれ当時に於ける仁兄の御厚遇は今尚深井兄
と相会し屡屡話頭に上り候次第に御座候。小生は此次第以って重ねて感
謝の意を表さんの機会を得た事を悦ふものに候へく候。
拝復
明治四十二年九月初六
山田仁兄玉几下

16 Klasik Çincede ve Japoncada, mektup yazılan kişiye iltifat için kullanılan bir ifadedir, "Yazdığım değersiz yazıyı, âlicenaplarının cevherle süslü muhteşem yazı masasının altına bıraktım." Bu deyişin sahibi kendi yazısını çok değersiz olduğu için ancak muhatabının masasının altında yere bırakılmaya layık bulduğunu, halbuki iltifat ettiği şahsın yazı masasının ise mücevher gibi kıymetli yazılar ile dolu olduğunu ifade eder.

Ey sureti bin asırdır değişmemiş Ayasofya,
İlişmiş mehtap Kız Kulesi'ne
Yine devşiriliyor kıyılarda
Deniz yosunları[17]

Altın Boynuz'un bin yıllık hatırası
Tekrar kavuşacağımız o
Hırçın dalgaların yarılacağı yakın vakte dek
Mutlaka bekle!

Meiji 29 [1896] Ekim 28 gün akşamı,
Türkiye payitahtında,
Pera Caddesi'ndeki otelde

Tokutomi Sohō

見影は千代も変わらぬ知恵寺や
乙女島に月傾きぬ
摩たも来てかきあつめなむ
藻塩艸
黄金浦の千代の名残を
何時かまた君に逢う瀬も荒波の
分けては寄する時をこそまて
明治に十九年十月廿八日の夜土京
ペラ街の旅館に於いて

蘇峰生

17 *Moshiogusa* 藻塩艸 deniz tuzu üretiminde kullanılan bir tür yosun. *Tamamo karu* 玉藻刈る taze yosun biçmek, yosun hasadını toplamak, yosun devşirmek.
Japon şiirinin binlerce şiirden müteşekkil geniş kapsamlı ilk antolojisi olan *Manyōshū* [On bin yaprak] MS 759 yılı civarında saray soylularından devlet adamı Ōtomo no Yakamochi (718-785) tarafından hazırlanmıştır. *Manyōshū* hem halk şiirlerini hem soyluların ve imparatorların şiirlerini içerir. Japon şiirinin ve kadim Japoncanın en eski kaynağıdır. *Moshiogusa* ve *tamamo karu*, *Manyōshū*'daki birçok şiirde geçmektedir. Japon yemek kültüründe eski çağlardan beri önemli bir besin kaynağı olan yosunların biçilerek toplanması geleneksel yaşamın bir parçasıydı. *Manyōshū*'daki pek çok şiirde *deniz kenarında yosunların toplanması*na değinildiğinde, uzakta bir yerde, hatta belki sürgünde olan birinin tıpkı denizle iç içe bir balıkçı veya köylü gibi mücadelelerle dolu geçen asude yaşamı kastedilir. Bkz. Japanese Classics Translation Committee, *1000 Poems From the Manyoshu*, Mineola, New York: Dover Publications, 2005; Manyoshu şiirleri için bkz. https://art-tags.net/manyo/flower/mo.html, ziyaret tarihi: 23 Aralık 2019.

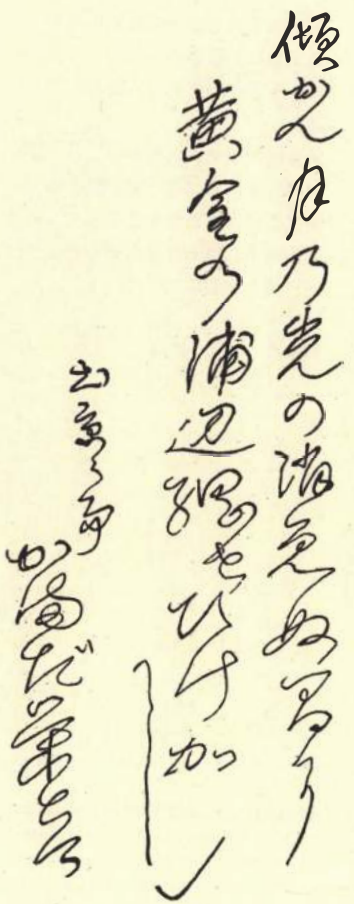

女郎花に寄せて老大國の衰狀を悼み
國勢の振起を望む

三日月の影に凋みぬ女郎花
朝日の露を如何に待つらむ

明治三十七年三月五日　土京客舍に於て

飯島東屋主人

Sonbaharın sarı kedi otu çiçeklerine bakıp
Kederleniyorum
O yaşlı büyük devletin çöküşüne,
Ümit ediyorum milletin şaha kalkışını

Hilâlin şavkında
Solmuş sarı sonbahar çiçekleri
Sabah Güneşi'nin çiğleri ışıldatmasını
Nasıl da beklemekte[18]

Meiji 37 [1904] Mart, beşinci gün,
Türkiye payitahtında misafirhanede

Iijima Azumayashujin[19]
(İicima Azumayaşucin)

女郎 花に寄せて老大国の哀状を悼み
国勢の振起を望む
三日月の影に凋みぬ女郎 花
朝日の露を如何に待つらむ
明治三十七年三月五日　土京客舎に於いて
飯島東屋主人

Sönmeden feri o devrilen mehtabın
Çek ağları
Altın Boynuz civarında

Türkiye'nin payitahtında
Kamada Eikichi (Eikiçi)

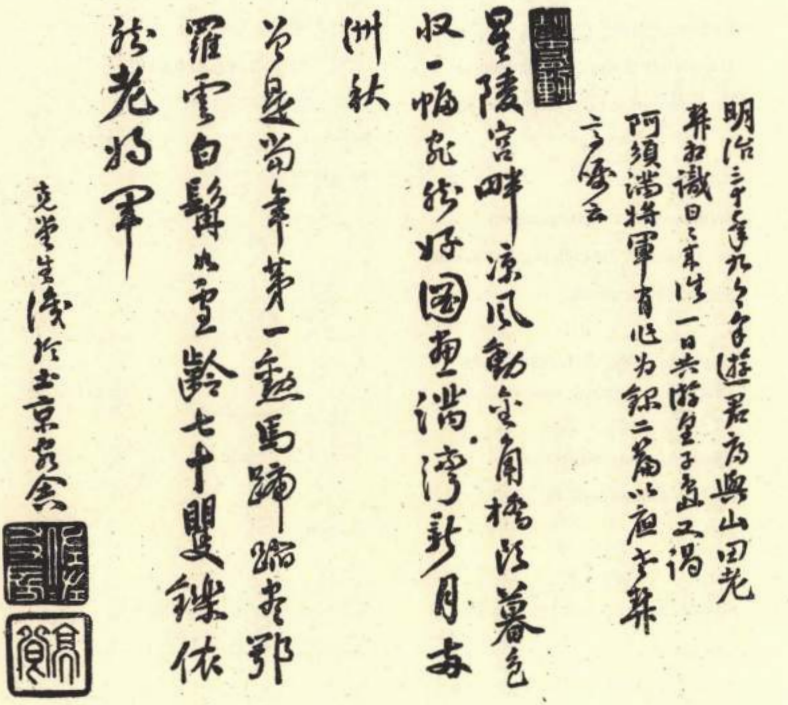
傾かん月乃光の消惠ぬ間に[20]
黄金の浦辺網ひけかし

土京に而
かまだ栄吉

18 Sonbaharda açan sarı kedi otu çiçekleri (Japoncası *Ominaeshi*, Latincesi *patrinia scabiosifolia*) klasik Japon edebiyatında sabah çiğleriyle canlanan bu sonbahar kır çiçeği, çöken Osmanlı Devleti'nin hüznünü çağrıştırır. Sabah Güneşi ise yeni yükselen Japonya'dır. Japonya'nın Osmanlı Devleti'ne yardım etmesi gerektiğini edebi biçimde ifade eder.

19 Iijima Kametarö.

20 惠=え.

Naçizade bendeniz Meiji 30 [1897] Eylül ayında Dersaadet'e geldiğimde, Yamada Bey ile tanıştım ve her gün beraber gezdik. Bir gün beraber Büyükada'ya gittik ve [Gazi] Osman Paşa'yı ziyaret ettik. İlham geldi. Bu vesile ile iki şiir kaydettim. Yamada Bey'in âli talebine cevaben takdim ettim.

Serin rüzgârlar esiyor
Yıldız Sarayı sırtlarında
Alacakaranlık çöküyor
Haliç'teki köprü başında
Tıpkı güzel bir resim gibi
Dolduruyor Haliç'i
Hilâl'in şavkı
İki kıtanın sonbaharında

明治三十年九月余遊君府與山田老
弊相識日日来往一日共遊皇子嶋又謁する
阿須満将軍有作為二篇以って応老弊
高嘱云。

星陵宮畔涼風動金角橋頭暮色
収 一幅宛然好圖畫 満湾新月両
洲秋

Bir mısra bıraktım
Zamanın en cesur kahramanının
Atının nalları
Çiğner geçer Rusya bulutunu

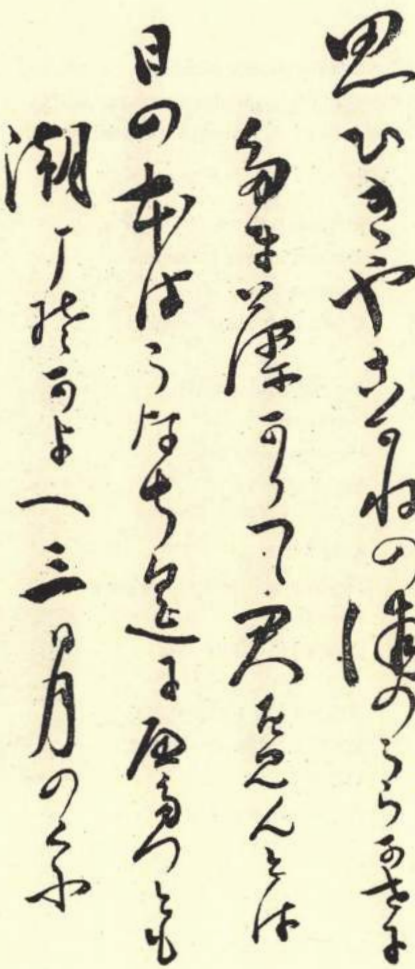
Kar gibi ak sakalları
Yaşı yetmiş
Hiç değişmemiş, dinç
Yaşlı kumandan[21]

Kokutö
Türkiye payitahtında misafirhanede kaydedildi.
[Mühür] Sasa Tomofusa

留題当年第一勲馬蹄踏盡鄂[22]
羅雲白髯如雪齢七十鬢鑠依
然老将軍
克堂生　識於土京客舎
佐々友房

21 Bu şiir Japonya'da ve dünya kamuoyunda bir kahraman olarak görülen Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa'yı anlatır.

22 Rusya için kullanılan eski bir sözcük. Oran, Orosu, Oroshia [鄂羅=鄂羅斯] okunuşları olabilir.

Kostantiniye'de Yamada Bey ile
karşılaşmanın saadeti

Chisen[23]

Hiç düşünür müydüm,
Haliç rüzgârı altında
Taze yosun toplarken[24] sizi göreceğimi
Güneşin Doğduğu Yer
Epey uzaksa da deniz yoluyla
Ulaşır mutlaka akıntısı Hilâl'in diyarına

君士但丁堡府に山田君
と相見たるを喜びて
知泉

思ひきや古金の浦の浦風に[25]
多ま藻可りて君を見んとは
日の本はうなち遥かに遍多門とも[26]
潮こ楚可よへ三日月のくに[27]

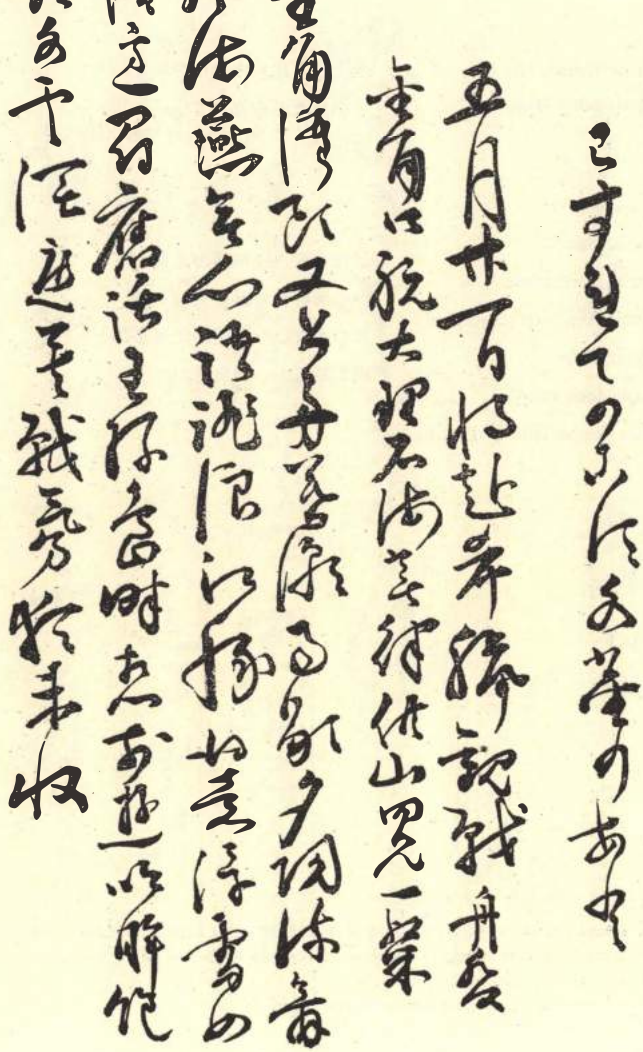
23 Ünlü Meiji dönemi gazetecisi ve siyasi yazarı Asahina Chisen (1862-1934), İstanbul'u Tokutomi Sohō ile beraber ziyaret etti. Yamada Japonya'ya döndükten sonra da yakın ilişkileri devam etti. *Toruko Gakan*'ın takdim yazılarından birini de o kaleme almıştır.

24 Deniz kenarında asude yaşam, uğraş, şiir yazmak anlamına kullanılıyor.

25 古=こ=黄.

26 遍多門=隔たつ.

27 楚=そ, 可=か.

Sevinçten unuttum beceriksizliğini
Fırçamın da, kelimelerimin de
Yine de bırakıyorum
Bir mısrayı ardımda

嬉し佐尓つ多なき筆も言の葉も
王す連ての古須文茎のあ登[28]

Mayıs ayının 21. günü özel olarak Yunanistan'daki savaşı[29] *görmeye bir an evvel gitmek için gemiyle Altın Boynuz'dan hareket edip Marmara Denizi'ne çıktık.* ***Şiir***[30] *karaladım. Yamada Ağabeyimin istihza ile gülüşüne sundum.*

五月廿一日将赴希臘観戦舟発
金角江脱大理石海草律供山田兄一粲

Haliç'in ağzından
Zuhur etti yine vapur

Yağmur dinmiş, yayılıyor akşam güneşi
Karanlık çökmüş denizin üstüne
Rüzgârda raks ediyor gamsız kırlangıçlar
Dalgalara dalıp çıkıyor keyifli yunuslar

Kar beyazı minareler arasında
Eski hikâyeleri yâd ederken
Hatırladım Büyükada'daki o ânı
Önceki cevelanımızı

Güzel gözler dopdolu
Ceketimin yakası ıpıslak

Heyhat!
Savaş ateşi hâlâ dinmiyor

金角湾頭又出舟
暮潮雨歇夕陽流
扇風海燕 無心緒
翻波江豚得意優
雪乃塔辺尋舊話
王孫島時想前遊
明眸飽領水干潤
遮莫戦氛猶未収

朝比奈知泉

Asahina Chisen

---

28 さ=佐, に=尓,た=多, わ=王, れ=連, こ=古,す=須, 登=と.

29 Osmanlı-Yunan Savaşı, 17 Nisan-19 Mayıs 1897 tarihleri arasında bir ay kadar sürdü ve Osmanlı zaferiyle sona erdi. 20 Mayıs 1897'de mütareke imzalandı. Dolayısıyla gazeteci Asahina Chisen'in, mütarekeden hemen sonra, artık bitmiş olan savaşın geçtiği yerleri ziyaret etmek için yola çıktığı anlaşılıyor. Mütarekenin imzalandığı haberini henüz alınamış olması da olasıdır.

30 Japonca *risshi* 律詩, Tang Hanedanlığı dönemine ait bir şiir üslubu. Çincedeki adıyla *lǜshī* 5, 6, 7 heceli 8 mısradan oluşur. Çift sayılı mısralar kafiyelidir.

二十七年夏予任細川藩自霧峯入
維那府航下多恠河至于洪嘉而
舍舟陸巴尔幹特訪君士坦丁堡前
一日汽車阻止於檢疫所周地名曰加
大尔序山坡蒼涼四絶人烟而関舍
陋且敝未飲食亦可得也警官希
賜人饋乾酪及麪包僅得免餓時
夜已深倦乃臥於敝床蚊帳中予
獨少許眠起步戸外孤月空明星

Meiji 27 yılı [1894] yazında Marki Hosokawa'ya refakat ederek beraber Rusya payitahtından Viyana'ya geldik. Gemi yolculuğuyla Tuna'dan Budapeşte'ye geldim. Sonra burada gemiden inip Balkanları dolandım, tam Kostantiniye'yi ziyaretin eşiğindeyken tren bir karantina yerinde durduruldu.[31] Bu yerin adını sorunca, Çatalca dediler. Çepeçevre tepelerle kuşatılmış kasvetli bir yer. Dört bucağında da tüten tek bir ocak yok. Karantina binası harap ve daracık. Yiyecek bulmak imkânsız. Rum doktor azıcık peynir ve ekmek verdi de açlığım biraz olsun kırıldı. Akşam geç vakit olunca kırık dökük bir somyadaki pis döşeğin üzerine kıvrıldım fakat bir başıma uyuyamadım, kapıdan dışarı çıktım. Bomboş gökyüzünde ay ışığı parlıyordu.

二十七年夏予従細川侯自露京入
維那府船下多惱河至予洪都而
・舟歷巴爾幹将訪君士坦寸堡府[32]
一日汽車阻止於検疫関問地名曰加
大 尔（爾）序 (Çatalca) 山坡荒涼四絶人烟而関舍
陋且敝木飲食無可得也医官希
臘人饋乾酪及麺包僅得免飢時
夜己深候乃臥於敗床垢被中予
獨不能眼起歩戸外孤月空明群

31 1891-1896 yılları arasında dünya çapında yaşanan kolera salgını 1893'te İstanbul'a ve Anadolu'ya ulaşmıştır. Bu dönemde karantina uygulaması yaygındı. Bu salgınla mücadele, Osmanlı İmparatorluğu'nda modern tıbbın ve bakteriyolojinin gelişmesi yolunda bir dönüm noktası olmuştur (y.h.n.).

32 Tam okunamıyor. Anlamı –yaklaşık olarak– trenden inmek.

勤一息云閑牀閣吟嘯彷徨久之
得一絶乃是也
山田先著書徵遊土耳其還以著之
其聖北拉宮後中閣倫敦時報告
我平壤大捷与 先共擧杯祝之
先其記乎否
多河添入蓁蓁間雉府東南古百巒
已逐浮雲度芦溪又隨明月宿空山
明治四十二年十月 二一山石士遠

Her yer sessiz ve hareketsiz. Tek bir soluk dahi duyulmuyor. Sadece otların arasında böcekler ötüyör. Bir müddet dolanıp durdum, hemen bir de şiir yazdım. İşte bu o şiir. Yamada Ağabey bu kitabı hazırlarken Türkiye'ye yolculuk yaptığım sırada yazdığım şiirleri rica etti. Ben de cevaben elimde olanlardan bu şiiri vermeyi düşündüm. Ertesi gün Pera Palas'ta *London Times* gazetesini incelerken, bizim Pyonyang'da büyük bir zafer kazandığımızı öğrendik. Ağabeyimle beraber yumruklarımızı tokuşturup kutladık. Acaba bunu hatırlayıp kaydetmiş midir?[33]

動一息春聞草間鳴蟲彷徨久之[34]

得一絶即是也。

山田兄著書徴遊士所穫録以答之

其翌北拉 (Pera) 客館中聞倫敦 (London) 時報知

我平壌 (Pyonyang) 大捷与　兄共拳杯祝之

兄其記乎否

Akıyor Tuna sık çayırların yeşili arasından
Viyana'nın güneydoğusuna
Evvelce yüzlerce yaban kavim varmış burada
Uçuşan bulutların peşinde
Issız, uçsuz bucaksız, kıraç topraklara vardık
Şimdi parlayan mehtabın altında
Dağ başındayım yapayalnız.

多河流入莽蒼間維府東南古百蠻
己遂浮雲度荒漠又隨明月宿空山
明治四十二年十二年十月

三山居士遠 (池辺三山)

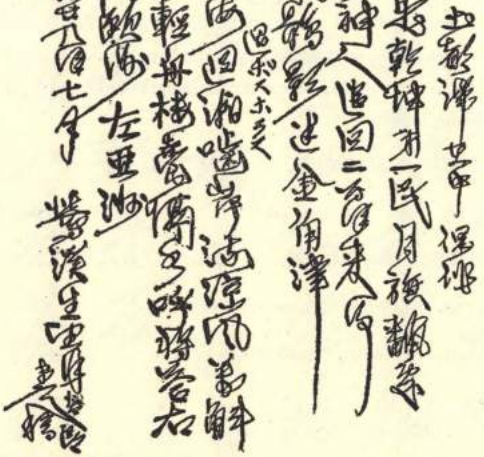
Meiji 42 [1909] Ekim
Sanzan Kojien[35]

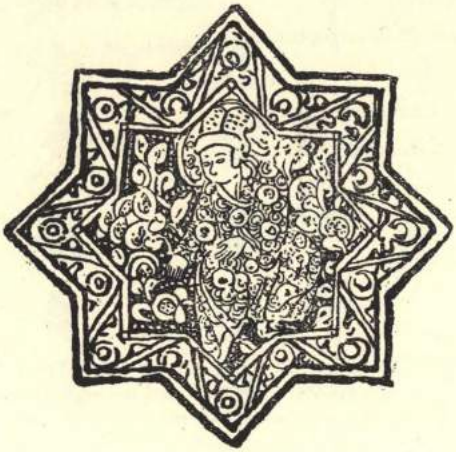
---

33 Kore üzerinde hâkimiyet mücadelesinden ötürü patlak veren 1894-1895 Çin-Japon Savaşı'nda Japon ordusunun Kore'de Pyonyang'da kazandığı 15 Eylül 1894 zaferi. Bu savaştan galip çıkan Japonya, 1895 Shimonoseki Antlaşması ile Çin İmparatorluğu'nun Qing hanedanı yönetiminden önemli imtiyazların yanı sıra, 200 milyon altın Tael (Çin parası) tazminat ödemesinin yanı sıra Tayvan adasını ilk sömürgesi olarak elde etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla yazar, zaferin kutlamasını ancak Çatalca'da uzun zaman kaldıktan sonra İstanbul'a gelebildiğinde Pera Palas'ta yapmıştır.

34 須＝ず

35 Kojien, s. 259'daki ve bu sayfadaki hitabet ve şiiri yazan Ikebe Sanzan'ın mahlası olmalı.

Türkiye payitahtındayken
irticalen yazıldı

Cihanın en yüce halkı vardı vaktiyle burada
Hilâlli bayrağın dalgalandığı bu yerde

.....

.....

Şahinlerin sureti dolanıyor şimdilerde
Haliç'teki liman üzerinde

Boğazı kat ederken
Karadeniz'den gelen akıntı
Şiddetli

Isırıyor kıyıyı
Serin rüzgâr
Esiyor kesintisiz
Üfürüyor küçük tekneleri

İki kıyıda burçlar
Suyun ayırdığı
Seslenince hemen
Karşıdan cevap veriyor sanki,
O kadar yakın

Burada
Sağ elinde Avrupa
Sol elinde Asya

Meiji 29 [1896] Temmuz 29
Bülbül Vadisi
Mochizuki Kotarō *taslak*

土都滞在中偶作
曽是乾坤第一民月旗翻処
壓神人追回二百年来事[36]
飛鶻影迷　金角津
過ボスホラス
黒海廻潮　噛岸流　涼風万斛
送軽舟　楼台隔水　呼将答　右
是欧洲　左亜洲
明治廿八年七月

鶯渓生望月小太郎　書稿

36 Burada yer alan okunaksız yazılmış dizeyi Ankara Üniversitesi'nden Sugiyama Tsuyoshi, Tokyo Üniversitesi'nden Nakamura Naofumi, Beijing Üniversitesi'nden Luo Xin, Göttingen Üniversitesi'nden Jin Yan ve diğer uzmanlarla birlikte okumaya çalıştığımız halde kesin bir sonuca varamadık.

日の本の國の光の君故に
黄金の浦に照りまさるかな

明治二十九年十月二十九日「コンスタンチノープル」に於て
山田雅兄の厚情を謝して

深井英五

Güneşin Doğduğu Diyar'ın[37] ışığı sensin
Haliç'i aydınlatıp doldurabilen

Meiji 29 [1896] 29 Ekim Kostantiniye'de
Muhterem Yamada Ağabey'in iyiliğine teşekkür niyetine

Fukai Eigorō

日の本の光の君故
黄金の浦に照りまさるかな
明治二十九年十月二十九日コンスタンチノープルに於て

山田雅兄の厚情を謝して

深井英五

37 Japonya.

明治四十三年十二月二十日印刷
明治四十四年一月一日發行

土耳古畫觀奧附
定價金參圓

不許複製

著者 山田寅次郎
發行者 東京市京橋區南鍛冶町一番地 松邑孫吉
印刷者 東京市牛込區市谷加賀町一丁目十二番地 脊木弘
印刷所 東京市牛込區市谷加賀町一丁目十二番地 株式會社秀英舍工場

發賣元 東京市日本橋區本町 博文館

Baskı: Meiji 43 [1910] Aralık, 20

Yayın: Meiji 44 [1911] Ocak, 1
İzinsiz çoğaltılamaz.
Yazar: Yamada Torajirō

Yayınevi: Tokyo Nihonbashi Honchō: Hakubunkan

Fiyatı: 3 Yen

Lütfedip Kitabı Yazılarıyla Şereflendirenlerin Listesi[1] ve Biyografileri

1 Kitap metninden farklı olarak bu listede şahısların kitabın basıldığı yıl olan 1911'deki rütbeleri verilmektedir. İsimler kitaptaki sıralarına göre değildir. Bu liste bazı nüshalara sonradan eklenmiştir.

Kont Terauchi Masatake 寺内正毅 Hazretleri *(1852-1919)*	Hat
Viskont Kiyoura Keigo 清浦奎吾 Hazretleri *(1850-1942)*	Hat
Baron Makino Nobuaki 牧野伸顕 Hazretleri *(1861-1949)*	Hat
Korgeneral Kamio Mitsuomi 神尾光臣 Hazretleri *(1856-1927)*	Hat
Baron Fukushima Yasumasa 福島安正 Hazretleri *(1852-1919)*	Hat
Marki Hosokawa Morishige 細川護成 Hazretleri *(1868-1914)*	Hat
Marki Tokugawa Yorimichi 徳川頼倫 Hazretleri *(1872-1925)*	Hat
Baron Sakatani Yoshirō 坂谷芳朗 Hazretleri *(1863-1941)*	Takdim
İmparatorluk Saray Müşaviri Nagasaki Shōgo長崎省吾Hazretleri *(1850-1923)*	Takdim
Asahina Chisen 朝比奈知泉 Beyefendi *(1862-1934)*	Takdim
Koramiral Shimamura Hayao 島村速雄 Hazretleri *(1858-1923)*	Hitabet
Maliye Bakanı Yardımcısı Hashimoto Keizaburō 橋本慶三郎 Hazretleri *(1865-1959)*	*Uta* Japonca Şiir[2]

2 *Uta* 歌 *waka* 和歌, *tanka* 短歌, geleneksel Japonca şiir üslubu. Genel olarak 5, 7, 5, 7, 7 hecelik mısralardan oluşur

Sasaki Roshū 佐々木蘆舟 **Beyefendi** — *Uta* Japonca Şiir
(1862-1933)

Tümgeneral Ohara Tsutō 小原傅 **Hazretleri** — *Uta* Japonca Şiir
(1862-1928)

Tümgeneral Tachibana Koichirō 立花小一郎 **Hazretleri** — *Kanshi* Klasik Çince Şiir[3]
(1861-1929)

Baron Den Kenjirō 田健次郎 **Hazretleri** — *Kanshi* Klasik Çince Şiir
(1855-1930)

Mühendis Doktor Itō Chūta 伊東忠太 **Beyefendi** — *Uta* Japonca Şiir
(1967-1954)

Tokutomi Sohō 徳富蘇峰 **Beyefendi** — *Uta* Japonca Şiir
(1863-1957)

Iijima Kametarō 飯島亀太郎 **Beyefendi** — *Uta* Japonca Şiir
(1867-?)

Kamada Eikichi 鎌田栄吉 **Beyefendi** — *Uta* Japonca Şiir
(1857-1934)

Sasa Tomofusa 佐佐友房 **Beyefendi** — *Kanshi* Klasik Çince Şiir
(1854-1906)

Ikebe Sanzan 池辺三山 **Beyefendi** — Hitabet
(1864-1912)

Mochizuki Kotarō 望月小太郎 **Beyefendi** — *Kanshi* Klasik Çince Şiir
(1866-1927)

Fukai Eigo 深英吾郎 **Beyefendi** — *Uta* Japonca Şiir
(1871-1945)

---

3 *Kanshi* 漢詩 Klasik Çince şiir üslubu. Japonların geleneksel eğitiminde önemli yer tutan Klasik Çince edebiyat ve tarih bilgisine yönelik ilginin Meiji devrinde, 19. ve 20. yüzyılda da Japon seçkinlerinin Batı tarzı eğitimlerinin yanı sıra devam ettiğini görüyoruz. Genel olarak felsefi konular için uygun olan *kanshi* 4, 5, 7 Çince karakterlik mısralardan oluşur. Bu kitaptaki örneklerde yedi imlik mısralar tercih edilmiş görünüyor.

Terauchi Masatake 寺内正毅 **(1852-1919)**: Ünlü mareşal, 1916-1918 döneminde başbakan. 1910'da işgal edilen Kore'nin sömürge general valisi. İkinci şiirini Ōho 桜圃 yani Kiraz Çiçeği Bahçesi mahlasıyla imzalamıştır.

Kiyoura Keigo 清浦奎吾 **(1850-1942)**: Kumamato doğumlu viskont, siyaset adamı. Meiji devrinde Adalet, Tarım ve Ticaret bakanı, İmparator Danışma Komisyonu başkanı, 1924 yılında ve İmparator Showa'nın evliliği sırasında başbakan.

Makino Nobuaki 牧野伸顕 **(1861-1949)**: Baron, kont, Satsuma doğumlu, Meiji Restorasyonu liderlerinden Ōkubō Toshimichi'nin oğlu. 1871'de Japon devletinin dünyayı incelemek için yolladığı 1871 Prens Iwakura heyetinin üyelerinden, Avusturya ve İtalya büyükelçilikleri, Tarım, Ticaret ve Dışişleri bakanlığı yaptı. 1904-1905 yıllarında Rus-Japon Savaşı sırasında Avrupa ve Osmanlı topraklarından istihbarat toplamakla görevliydi. 1919 Paris Barış Konferansı'nda Japon delegasyon başkanıydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ünlü Başbakan Yoshida Shigeru'nun kayınpederi, Başbakan Aso Tarō'nun büyükbabası.

Kamio Mitsuomi 神尾光臣 **(1856-1927)**: Nagano ili doğumlu, baron, Japon Ordusu generali ve genelkurmay üyesi. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ile müttefik olan Japonya, Almanya'nın Çin kıyısında bulunan Tsingtao kolonisini başarıyla zapt etti. Tsingtao valiliği yapan Kamio, çeşitli savaşlarda kumandanlık yaptıktan sonra istihkâm ordusunda görev aldı.

Albay Fukushima Yasumasa 福島安正 **(1852-1919)**: Shinano ilindeki Matsumoto beylik malikânesinde doğdu, viskont unvanına sahipti, Japon Genelkurmayı'nın meşhur subaylarındandı. Avrasya'yı incelemek ve istihbarat toplamak için yola çıkan ilk Japon subayıydı; Berlin'den Tokyo'ya 1893 yılında 14 bin kilometreyi tek başına at üzerinde geçmesiyle gösterdiği maceraperestliği ve cesareti ile tanındı. Pan-Asyacılık ve Pan-İslam işbirliği faaliyetlerinin başladığı Rus-Japon Savaşı sırasında tesis edilen Asya bölgelerindeki bilgi ve işbirliği ağının kurucularındandır. 1896 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret vesilesi ile İstanbul'a geldi. Yamada Torajirō ile istihbarat konusunda bağlantı kurduğu düşünülmektedir. Özellikle Arap eyaletlerine inceleme gezileri yaptı. Genelkurmaya sunduğu raporu bulunmaktadır.

Hosokawa Morishige 細川護成 **(1868-1914)**: Marki, Tokugawa döneminde Kumamoto *daimyōsu* Hosokawa Morihisa'nın büyük oğlu, çağımız başbakanlarından Hosokawa Morihiro'nun ailesinden. İngiltere ve Fransa'da okudu. Yamada'yı Türkiye

hakkında yazmaya teşvik eden Asyacı üst sınıf iktidar çevresinin önemli isimlerden Prens Konoe Atsumaro'nun kurduğu Çin ve Şarkiyat çalışmaları merkezi *Tōadōbunkai*'nin (Doğu Asya Ortak Kültür Cemiyeti) Qing Hanedanlığı'ndan gelen Çinli ögrenciler için Tokyo'da kurduğu eğitim ve etkinlik merkezi Töadöbunshoin'in müdürü. Marki Hosokawa'nın 1894 yılında İstanbul'u ziyaret ettiğini, refakatçisi yine eski Kumamoto samuraylarından *Tokyo Asahi* gazetesi yayın müdürü Sanzan Kojien'nin Yamada için yazdığı ve s. 258 ve 260'ta yer alan hattıyla şiirinden anlıyoruz.

Tokugawa Yorimichi 徳川頼倫 **(1872-1925)**: Rairin diye de bilinir. Tokugawa dönemindeki Kii eyaleti beyinin soyundandır. Şogun Tokugawa ailesindendir. Meiji devrinde marki unvanını aldı. Avrupa usulü eğitim gördü, Cambridge Üniversitesi'nde 1896-1898 yılları arasında okudu. Klasik tarih kültürünün korunması için uğraş verdi. Kitapsever Tokugawa Yorimichi çok kıymetli bir kitap koleksiyonu oluşturdu; 96 bin kitaptan oluşan bu koleksiyon, *Nanki Bunkō* adıyla bugün Tokyo Üniversitesi Kütüphanesi'nin Tokugawa yayınlarıyla ilgili en önemli koleksiyonlarındandır.

Sakatani Yoshirō 坂谷芳朗 **(1863-1941)**: Baron, maliye bakanı, Meiji devrinin önemli siyasetçilerinden. Tokyo Belediye reisi olarak da görev yaptı. Meiji İmparatoru ve General Nogi ile eşinin anısına Tokyo'nun meşhur Meiji jingu ve Nogi jingu tapınaklarını yaptırdı.

Nagasaki Shōgo 長崎省吾 **(1850-1923)**: Kagoshima samurayı, diplomat, saray danışmanı. Prens Komatsu'nun yakın çevresinden olduğu için, prensin 1886'daki İstanbul ziyaretinde maiyetinde gelmiş olduğu tahmin edilebilir. Bu takdim yazısını daha sonra yazmış olmalıdır.

Asahina Chisen 朝比奈知泉 **(1862-1930)**: Mito Beyliği'nde doğdu. *Tokyo Nichi Nichi Shimbun* gazetesinde çalıştı. Bugünkü *Mainichi Shimbun* gazetesinde yazardı. Yamada ile yakın dosttu. Liberal milliyetçi görüşleriyle tanınır.

Konoe Atsumaro 近衛篤麻麿 **(1893-1904)**: Prens, siyasetçi, Âyan Meclisi başkanı, Gakushuin (Soylular Üniversitesi) başkanlığı yaptı. Meiji döneminin son yıllarında güç kazanan Pan-Asyacılık hareketinin kilit kişisi. Töadöbunkai 東亜同文会 (Doğu Asya Ortak Kültür Cemiyeti) adında Çin ve Japonya arasında yakın işbirliği kurma amacını taşıyan önemli Asyacı siyasi ve düşünsel faaliyetlere ortam sağlayan bu kuruluş, ayrıca Şanghay'da 1901'de Çince ve Çin araştırmaları konularında

Japon uzmanlar yetiştiren bir okul kurdu. Meiji döneminde Çin ve Asya çalışmalarının yanı sıra 1908 yılında Japonya'ya gelen Abdürreşid İbrahim (1857-1944) gibi Pan-İslamcı şahsiyetlere ev sahipliği yapan cemiyet, Japonya'nın İslam siyasetinde de önemli bir konumdaydı. Rusya karşıtı görüşleriyle bilinen Konoe, 1903 yılında Tairo Döshikai 対露同志会 (Rusya Karşıtı Ortak Mefkûre Cemiyeti) adında bir dernek kurdu. Yamada'yı Türkiye ile ilgili gazete haberleri yazmaya teşvik etmesi bu bağlamda ele alınabilir. Oğlu Konoe Fumimaro 近衛文麿 (1891-1945) İkinci Dünya Savaşı'na giriş yıllarında Japonya'da yükselen Asyacılık ortamında Batı dünyası ile ilişkilerin bozulduğu sırada başbakanlık yaptı. Japonya'nın yenilgisinden sonra tutuklandı ve intihar etti. Asyacılık için bkz. Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı*, s. 371-426.

Shimamura Hayao 島村速雄 **(1858-1923)**: Japonya Deniz Kuvvetleri amirallerinden. Tosa hanlığı, Tochigi ili doğumlu. Bilgisi ve kabiliyeti ile bilinir. 1900 Boksör İsyanı sırasında Batı devletlerinin işgal güçlerine katılan Japon kuvvetlerinin komutanı olarak Çin'de Taku surlarını işgal etti. Bu süreçte ortaya koyduğu hızlı ve etkin stratejisi dolayısıyla İngiliz amirali Seymour'un takdirini kazandı.

Sasaki Zenjirō 佐々木善次郎 **(1862-1933)**: Tarım ve daha sonra Maliye bakanı, Japon Tütün Tekel Bürosu şefi. Yamada ve diğer işadamlarına verdiği destekle, kıyılmış tütün sarmak için pirinç kâğıdı fabrikası kurdurmuştur. Yamada bu kâğıt tekniğini İstanbul'da öğrenmiştir.

Hashimoto Keizaburō 橋本慶三郎 **(1865-1959)**: Bürokrat, işadamı, Âyan Meclisi üyesi.

Ohara Tsutō 小原傅 **(1862-1928)**: Aichi ili doğumlu subay, chūjō 中将 korgeneral. Rus-Japon Savaşı'na katıldı. Almanya eğitimli, Japon Genelkurmayı üyesi, Avusturya ve Almanya elçiliklerinde görev yaptı.

Albay Tachibana Koichirō 立花小一郎 **(1861-1929)**: Fukuoka'da doğdu. 1896'da Avusturya'da öğrenciydi. Daha sonra Rus-Japon Savaşı'nda önemli cephelerde bulundu, ABD askeri ataşeliği, Kore Ordusu ve Kempeitai Askeri Polis gücü ve 1921 Sibirya Seferi'nin komutanlığını yaptı. 1924'te Fukuoka belediye başkanı oldu, 1923'te Baron unvanını aldı. Japon Genelkurmayı ve Yüksek Savaş Şûrası'nın önemli generallerindendir.

Den Kenjirō 田健次郎 **(1855-1930)**: Tayvan valisi. Tokyo Üniversitesi mezunudur, uzun yıllar Temsilciler Meclisi'nde mebusluk yapmıştır. Reformcu kişiliğiyle tanınır.

Tayvan halkının Japon toplumuna asimilasyonu ve aynı hukuk altında yönetilmesi, Chyanhan Barajı'nın inşası, Japon-Tayvanlı evliliğinin kabulü gibi ıslahatlar yaptı. Jōzan mahlasını kullanır.

Itō Chūta 伊東忠太 **(1967-1954)**: Mimar, profesör, Yonezawa doğumlu, Japon milli mimari akımının kurucusu. Meiji Jingu Tapınağı, Tsukuji Honganji Tapınağı, General Yamagata Aritomo anıt külliyesi başta olmak üzere önemli eserler tasarlayıp inşa etti. Tokyo Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nde profesördü. Japonya'nın en eski klasik Budist tapınağı Hōryūji'yi dünya mimarlık tarihi çerçevesindeki incelemesi mühimdir. Yamada'nın çok yakın arkadaşıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1904'te bir yıl kadar gezdi, mimari eserlerin detaylı eskizlerini çıkardı ve incelemelerini kayda geçirdi. Bkz. Miyuki Aoki Girardelli, *Hilâl ve Güneş*, s. 89-130.

Tokutomi Sohō 徳富蘇峰 **(1863-1957)**: Modern Japonya'nın en önemli liberal milliyetçi düşünürlerindendir. Kumamotolu bir samuray ailesindendir. Yamada Torajirō ile iyi arkadaşlığının dışında, Japon Genelkurmayı'nın Pan-Asyacı ve Pan-İslamcı işbirliğini öngören stratejisi çerçevesinde, 1908'de Japonya'ya davet edilen Rusya Tatarı Müslüman düşünür, eylemci, din adamı ve gazeteci Abdürreşid İbrahim ile yakın ilişkisi vardı. Japon basın tarihinin önemli gazetelerinden popülist liberal milliyetçi görüşün sözcüsü *Kokumin no Tomo* (Halkın dostu) gazetesini çıkardı. Gazetede Abdürreşid İbrahim'den bahseden makaleleri vardır. 1930'larda hâkim olan Asyacı milliyetçilik görüşünü benimsedi. Bu sırada yazdığı 100 ciltlik *Kinsei nihon kokumin shi* (Japon Ulusunun Yeniçağ Tarihi) bir başyapıt kabul edilmişti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD işgal yönetimince savaş suçlusu olarak yargılansa da ağır ceza görmedi. Ölümüne kadar Atami'de ev hapsinde yaşadı.

Iijima Kametarō 飯島亀太郎: Dönemin Odessa konsolosu. Rus-Japon Savaşı sırasında İstanbul'da 1904 yılında Yamada ve Nakamura ile beraber istihbarat ağı kurdu. 1913'te New York başkonsolosu oldu, ABD'nin Kaliforniya eyaletinde Japonların tarım arazisi almasını yasaklayan kanuna karşı mücadele etti.

Kamata/Kamada Eikichi 鎌田栄吉 **(1857-1934)**: Wakamatsu doğumlu eğitimci, Âyan Meclisi üyesi, Keio Üniversitesi rektörü. Milli Eğitim bakanı, kadın erkek eşitliği savunucusu.

Sasa Tomofusa 佐佐友房 **(1854-1906)**: Mahlası Kokutō. Kumamoto doğumlu eğitimci, siyasetçi, 1890'dan sonra Temsilciler Meclisi üyesi, *Kumamoto Nichi Nichi* gazete-

sinin müdürü, milliyetçi görüşleriyle tanınmıştır. Kumamoto bölgesinde kurulan milliyetçi Genyösha (Koyu okyanus) Cemiyeti'nin manevi başkanı Töyama Mitsuru'ya yakındı; kendisi de milliyetçi görüşlü Shimeikai Cemiyeti'ni kurdu. 1890'daki ilk meclis seçimlerinde Matsukata hükümetinin Fukuoka'da kazanması için oy verilmesinde baskı gücü olarak hükümete yardımcı olan Genyösha'ya yardımcı olarak 300 genç kabadayı yolladı. Seçimler son derecede sert çatışmacı bir ortamda geçti. E. Herbert Norman, "The Genyosha: A Study in the Origins of Japanese Imperialism", *Pacific Affairs*, 17/3 (Eylül 1944), s. 261-284, s. 276-277; Sven Saaler, "The *Kokuryūkai* (Black Dragon Society) and the Rise of Nationalism, Pan-Asianism, and Militarism in Japan, 1901-1925", *International Journal of Asian Studies*, 11/2 (Temmuz 2014), s. 125-160.

Ikebe Sanzan 池辺三山 **(1864-1912)**: Kumamoto doğumlu, Tokugawa döneminde bölgenin beyi (*daimyō*) Hosokawa ailesine nesiller boyunca hizmet eden bir samuray ailesinin mensubudur. Meiji devrinde *Tokyo Asahi* gazetesinin yayın müdürüdür. Asyacı görüş çevrelerindendir. Modern Japon edebiyatının kurucularından Natsume Soseki (1867-1916) ile çok yakın dosttu. Soseki, Sanzan'ın ani ölümünden etkilenerek *Sanzan Koji* adlı bir roman yazmıştır.

Mochizuki Kotarō 望月小太郎 **(1866-1927)**: Yamanishi ili doğumlu, fakir bir ailenin oğludur. Keio Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi, Londra Üniversitesi'nde devlet bursu ile okudu. İngiltere'de avukatlık sınavını kazandı. Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Gazetecilik yaptı. Prens Itō ile beraber 1896'da Rusya'yı ziyaret etti ve 1897'de Kraliçe Victoria'nın Elmas Jübilesi'ne katıldı. Mahlası Ōkei, bülbül vadisi demektir.

Fukai Eigo 深英吾郎 **(1871-1945)**: Gunma doğumlu, Japon bankacılık sektörünün önemli kişilerinden, Nippon Ginkō (Bank of Japan/Japonya Bankası) başkanıdır. 1929'daki Büyük İktisadi Buhran'da Japon ekonomisini kurtaran kişi olarak tanınır.

Kaynakça

ARŞİV

"Ertuğrul Fırkateyni Faciası Mezar Kitabesi", Milli Saraylar Saray Koleksiyonları Müzesi, Env. No. 94/1682.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Y.MTV, belge no. 198, gömlek no. 122 ve başka belgeler.

KİTAP, MAKALE, TEZ

Agstner, Rudolf-Ermar Samsinger (haz.), *Österreich in Istanbul: K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen Reich,* Münster: LIT Verlag, 2010.

Akın, Sunay, *Kırdığımız Oyuncaklar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

Akkemik, K. Ali, *Japonya'nın İktisadi ve Sosyal Tarihi*, c. 1, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.

Akyüz, Doruk, *Bir Osmanlı Kurmayının Gözünden Rus-Japon Harbi: Miralay Pertev Bey'in Gözlemleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Annuaire Oriental: 1892-1894; 1909; 1914.

Apatay, Çetinkaya, *Ertuğrul Fırkateyni'nin Öyküsü - XIX. yy.'dan Bugüne Türk-Japon İlişkileri*, İstanbul: AD Kitapçılık, 1998.

Aslan, Ferhat, "Ayasofya Efsaneleri (Tespit-İnceleme)", *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, 2009.

Beckwith, Christopher I., "The Chinese Names of the Tibetans, Tabghatch, and Turks", *Archivum Eurasiae Medii Aevi* (2005), s. 1-15.

Chavannes, Edouard, *Documents sur les Tou-Kieu (Turcs) Occidentaux*, Paris: Librairie d'Amerique et d'Orient, 1903. Çince çevirisi: *Xi Tujue Shiliao* 西突厥史料, (çev.) Feng Chengjun 冯承钧, Şanghay, 1934.

Çamurdan, Esen-Kevser Güler-Banu Atça, *Kulis Bir Tiyatro Belleği, Hagop Ayvaz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.

D'Amicis, Edmondo, *Constantinopoli*, Milano: Fratelli Treves, 1877-1878; Türkçe çevirisi: *İstanbul*, (çev.) Beynun Akyavaş, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981; yeni basımı Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

De Bary, William-Arthur Tiedemann (haz.), *Sources of Japanese Tradition II: 1600 to 2000*, New York: Columbia University Press, 2005.

Demirhan, S. Pertev, *Rus-Japon Harbinden Alınan Maddi ve Manevi Dersler ve Japonların Başarılarının Sebepleri*, (haz.) A. Merthan Dündar, Ankara: Gece Yayınları, 2016.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, *Uluslararası Ertuğrul Fırkateyni Sempozyumu*, İstanbul: Deniz Basımevi, 2010.

Dimitekin, Feridun, *St. Sophia Museum*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1964.

Dört Ayaklı Belediye - İstanbul'un Sokak Köpekleri, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2016.

Duben A. ve C. Behar, *İstanbul Haneleri: Evlilik Aile ve Doğurganlık 1880-1940*, (çev.) N. Mert, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. baskı, 2014.

Dündar, Merthan A.-Nobuo Misawa, "A case Study of Human Relations at Nakamura Store in Istanbul: Torajirō Yamada's Letters to Soho Tokutomi", *The Bulletin of Faculty of Sociology Toyo University*, 46/2 (Mart 2009), s. 181-220.

Eldem, Edhem, *Osmanlı Bankası Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

—, "L'Illustration'dan Seçmeler: İstanbul Köpeklerinin Hayırsız Ada Sürgünü", *Toplumsal Tarih*, 200 (Ağustos 2010), s. 4-5.

Erdem, Nilüfer, "Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 23 (Güz 2009), s. 93-128.

Erdem, Nuray Ertürk-Melda Yaman, *Türkiye'de Tütün: Reji'den Tekel'e Tekel'den Bugüne*, İstanbul: Nota Bene Yayınları, 2013.

Erdemir, Ali Volkan, *Japonya'da Türk İmgesinin Oluşumu 1890-1914*, Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, 2014.

Ertuğrul Süvarisi Ali Bey'den Ayşe Hanım'a Mektuplar, (haz.) Canan Yücel Eronat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Esenbel, Selçuk, "Yamada Torajirō", *İstanbul*, 9 (1994), s. 36-41.

—, "İslam Dünyasında Japonya İmgesi: Abdürreşid İbrahim ve Geç Meiji Dönemi Japonları", *Toplumsal Tarih*, 19 (Temmuz 1995), s. 18-26.

—, "AFin de siécle Japanese Romantic in Istanbul", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 59/2 (1996), s. 237-253.

—, "世紀末イスタンブルの日本人：山田寅次朗の生涯と土耳古画観煤A池井勝、坂本勉。近代日本とトルコせかい(東京：勁草書房 Seiki matsu isutanburu no nihonjin: Yamada Torajirō no shogai to Toruko gakan", Ikei Masaru, Sakamoto Tsutomu, *Kindai nihon to toruko sekai* 近代日本とトルコ世, Tokyo: Keisoshobo, 1999.

—, "Alacakaranlık Diplomasisi: Japonların Osmanlı İmparatorluğu'na İlgisi", *Tarih ve Toplum*, 218 (Şubat 2002), s. 4-18.

— ve Inaba Chiharu, *The Rising Sun and the Turkish Crescent: New Perspectives on the History of Japanese and Turkish Relations*, İstanbul: Boğaziçi University Press, 2003.

—, "Japan's Global Claim to Asia and the World of Islam: Transnational Nationalism and World Power, 1900-1945", *The American Historical Review*, 109/4 (Ekim 2004), s. 1140-1170.

—, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

—, "Fukushima Yasumasa and Utsunomiya Tarō on the Edge of the Silk Road: Pan-Asian Visions and the Network of Military Intelligence from the Ottoman and Qajar Realms into Central Asia", *Japan on the Silk Road: Encounters and Perspectives of Politics and Culture in Eurasia*, Leiden: Brill, 2018, s. 87-117.

— (haz.), "Meiji Restorasyonu'nun 150. Yılı Japon Modernleşmesi ve Türkiye Dosyası", *Toplumsal Tarih*, 299 (Kasım 2018), s. 30-59.

Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zıllı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, c. I, (haz.) Orhan Şaik Gökyay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

Faroqhi, Suraiya, *Animals and People in the Ottoman Empire*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2010.

Girardelli, Miyuki Aoki, "Boğaz'da Kızıl Bir Bulut: Itō Chüta'nın (1867-1954) Gözünden Osmanlı İmparatorluğu ve Başkenti", *Hilâl ve Güneş-İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajirō, Itō Chūta, Ōtani Kōzui*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s. 89-130.

—, "Tracing Origins Along the Silk Road: Japanese Architect Itō Chüta's Travel in the Ottoman Lands", (haz.) Selçuk Esenbel, *Japan on the Silk Road: Encounters and Perspectives of Politics and Culture in Eurasia*, Leiden: Brill, 2018, s. 245-58.

Gonoi Takashi 五野井 隆史, *Hasekura Tsunenaga* 支倉 常長, Tokyo: Yoshikawa Kobunkan, 2003.

Gürpınar, Avşar-Cansu Cürgen-Günbike Erdemir-Liana Kuyumcuyan ve Nur Horsanalı, *Türkiye Tasarım Kronolojisi: Oyuncak* (3. İstanbul Tasarım Bienali Kataloğu), İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2016.

Güvenç, Bozkurt, *Kültür ve Eğitim*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1995.

Hammond, Kelly A., "Managing Muslims: Imperial Japan, Islamic Policy, and Axis Connections During the Second World War", *Journal of Global History*, 12 (2017), s. 251-273.

Hawkins, J.D., *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*, cilt I: Inscriptions of the Iron Age, Bölüm 1-3, Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2000.

Hilâl ve Güneş-İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajirō, Itō Chūta, Ōtani Kōzui, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.

Inaba Chiharu 稲葉千晴, "Isutanburuno Nakamura Shōten to Nakamura Kenjirō. Yamada Torajirō イスタンブールの中村商店と中村健次郎¾山田寅次郎", *Toshijōhōgakukenkyū-Meijo University Urban Science Studies*, 11 (2006), s. 7-12.

—, "The Question of the Bosphorus and Dardanelles during the Russo-Japanese War", Selçuk Esenbel ve Inaba Chiharu, *The Rising Sun and the Turkish Crescent: New Perspectives on the History of Japanese and Turkish Relations*, İstanbul: Boğaziçi University Press, 2003, s. 122-144.

İleri, Selim, *Yaşadığım İstanbul*, 3. basım, İstanbul: Everest Yayınları, 2012.

Jansen, Marius B., *The Making of Modern Japan*, Cambridge: Harvard University Press, 2000.

Japanese Classics Translation Committee, *1000 Poems from the Manyōshū*, Mineola, New York: Dover Publications, 2005.

Kafesçioğlu, Çiğdem, "Görsel Sanatlar", *Türkiye Tarihi 1453-1603*, (haz.) Suraiya Faroqhi, Kate Fleet, (çev.) Egemen Özkan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016, s. 551-652.

Kavukçuoğlu, Deniz, *Alageyik Sokağı Bir Liman mıydı?*, 5. basım, İstanbul: Can Yayınları, 2008.

Keene, Donald, *Emperor of Japan: Meiji and His World, 1852-1912*, New York: Columbia University Press, 2002.

Kiyohiko Hasebe, Nobuo Misawa, Sinan Levent (haz.), *Osmanlı İmparatorluğu ve Japonya: T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Belgelere Göre İki Ülke İlişkileri* (Waseda Üniversitesi Sergisi, 2017), Tokyo: Asian Cultures Research Institute, 2018.

Koldewey, Robert-Agnes Sophia Griffith Johns, *The Excavations at Babylon*, Londra: Macmillan Co., 1914.

Komatsu Hisao 小松 久男, "Abdurreshid Ibrahim and Japanese Approaches to Central Asia", (haz.) Selçuk Esenbel, *Japan on the Silk Road: Encounters and Perspectives of Politics and Culture in Eurasia*, Leiden: Brill, 2018, s. 145-154.

Komatsu Kaori 小松 香織, *Ertuğrul Faciası ve Bir Dostluğun Doğuşu*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1992.

—ve Komatsu Hisao, *Caponya* ジャポンヤ, Tokyo: Iwanami Shōten, 2013.

Kushner, David, *Palestine in the late Ottoman Period: Political, Social and Economic Transformation*, Leiden: Brill, 1986.

Küçükyalçın, Erdal, "Ōtani Kōzui ve Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Cumhuriyet Dönemi Türk-Japon İlişkilerinin Kuruluşunda Bir Vizyonerin Rolü", *Hilâl ve Güneş-İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajirō, Itō Chūta, Ōtani Kōzui*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s. 161-201.

Matsutani Hironao 松谷浩尚, *Nihon to toruko: nihon toruko kankei shi* 日本とトルコ：日本トルコ関係史, Tokyo: Chutō chōsakai, 1986.

Misawa Nobuo 三沢伸生, "Senkanki no Isutanburu ni okeru Nihon no keizaikatsudo Konstanchinopuru Nihon shōhinkan (Isutaburu Nihon shōhinkan ni kan suru kenkyu)" 戦間期のイスタンブルにおける日本の経済活動——コンスタンチノープル日本商品館（イスタンブル日本商品館）に関する研", *Asiabunkakenkyū* アジア文化研究所研究年報 50 (2016), s. 126-146.

—, "Reports about the Ottoman Empire carried on *Jichi Shinpo* (1890-93): Achievements of Shotaro Noda, the first Japanese journalist who was sent to the Islamic World", *The Bulletin of the Faculty of Sociology, Toyo University*, 41:2. (Tokyo 2004), s. 109-146. [1890-93 nen ni okeru jijishinpō ni keisai sareta osuman chō kanren kiji: nihonjin hatsu no isuramu sekai e no haken chūzai shinbunkisha taru Noda Shōtarō no gyōseki. Osumanchōkanrenkiji. 1890-93 年における『時事新報』に掲載され. た オスマン朝関連記事：日本人初のイスラーム世界への派遣ﾈ駐在新聞記者たる野田正太郎の業績. *Tōyō daigaku shakaigakubu kiyō*, 41/2 (2004), s. 109-146.]

—, "Turkish Tales in the Japanese Juvenile Magazines before World War I", (haz.) Ryo Miyashita ve Esin Esen, *Shaping the Field of Translation in Japanese Turkish Contexts II*, Berlin: Peter Lang, 2019, s. 62-85.

Miyamoto Kazuo, *Vikings of the Far East*, New York: Vantage Press, 1975.

Mori Masao, "The T'u-chueh Concept of Sovereign", *Acta Asiatica*, 41 (1981), s. 76-94.

Morris, Ivan, *The Nobility of Failure: Tragic Heroes in the History of Japan*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1975; yeni baskı, Tokyo: Kurodahan Press, 2013.

Nagaba Hiroshi, "The Life of YAMADA TORAJIRO: From the Viewpoint of Japanese-Turkish Relations", *Journal of Sophia Asian Studies*, 14 (1996), s. 41-60.

Nakaoka Saneki 中岡三 益, "Gaimushō goyōgakari Yoshida Masaharu Perusha to kō ichiken 外務省御用掛 吉 田 正 春波斯 渡航一件 (The Japanese government mission of 1880 to Persia and Turkey Headed by Masaharu Yoshida), *Orientogaku ronshū: Mikasa no Miya Denka koki kinen* オリエント学論集：三笠宮殿下古稀記念, Tokyo: Shoōgakkan, 1985, s. 221-233.

—, "The Yoshida Masaharu Mission to Persia and the Ottoman Empire During the Period 1880-1881 吉田正春使節団のペルシアおよびオスマン帝国派遣 1880-1881年", *Jōchi Daigaku Gaikokugō gakubu Kiyō/Sophia University Bulletin of the Faculty of Foreign Studies*, 24 (1989), s. 203-235.

Necipoğlu, Gülru, "L'idée de décor dans les régimes de visualité islamiques", *Purs décors? Arts de l'Islam, regards du XIXe siècle*, (haz.) Rémi Labrusse, Paris: Musée du Louvre, 2007, s. 10-23.

Nihon Toruko kankei no nenpyō Chronological Table, (haz.) Gönül Bağı, Kyoto: Japon-Türk Derneği, 2011.

Norman, E. Herbert, "The Genyosha: A Study in the Origins of Japanese Imperialism", *Pacific Affairs*, 17/3 (Eylül 1944), s. 261-284, 276-277.

Okay, M. Orhan, *Bir Başka İstanbul*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2002.

Onat, Ayşe, *Han Hanedanlığı Tarihi, Hsiung-nu (Hun Monografisi)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004.

Owada Tetsuo 小和田哲男, *Date Masamune: shiden* 伊達政宗：史伝, Tokyo: Gakken, 2000.

Palmer, Alan, *Twilight of the Habsburgs: The Life and Times of Emperor Francis Joseph*, New York: Weidenfeld & Nicolson, 1994.

Pamuk, Şevket, *Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Pelliot, Paul, "L'origine de T'cou-kieu, nom chinois des Turcs", *T'oung Pao*, 16/5 (1915), s. 687-689.

Penn, Michael, "East Meets East: An Ottoman Mission in Meiji Japan", (haz.) Renee Worringer, *The Islamic Middle East and Japan: Perceptions, Aspirations and the Birth of Intra-Asian Modernity-Princeton Papers: Interdisciplinary Journal of Middle Eastern Studies*, 14 (2007), s. 33-62.

Philippides, Marios-Walter K. Hanak, *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453: Historiography, Topography, and Military Studies*, Surrey: Ashgate, 2011.

Ponghi, Cesare, *Samurai of Ayutthaya Yamada Nagamasa Japanese Warrior and Merchant in Early Seventeenth century Siam*, Bangkok: White Lotus Co. Ltd., 2009.

Ram, Harsha, "The Caucasus: From Geopolitics to Geopetics", Central Eurasian Studies Society Konferansı'nda sunulan tebliğ, 11 Ekim 2019.

—, *The Imperial Sublime: A Russian Poetics of Empire*, Madison: The University of Wisconsin Press, 2003.

Saaler, Sven, "The *Kokuryūkai* (Black Dragon Society) and the Rise of Nationalism, Pan-Asianism, and Militarism in Japan, 1901-1925", *International Journal of Asian Studies*, 11/2 (Temmuz 2014), s. 125-160.

Sadō Sōhenryū Fushinan Zaidan Hōjin 茶道宗編流不審庵財団法人, *Yamada Sōhen Sohenryū no dentō* 山田宗徧宗徧流の伝統, Tokyo: Sadō Sōhenryū Fushinan Zaidan Hōjin, 1980.

Sakamoto Tsutomu 坂本勉, *Nicchū Sensō to Isuramu Manmō Ajia chiiki ni okeru tōji, kaijū seisaku* 日中戦争とイスラーム—満蒙ネアジア地域における統治ネ懐柔政策, Tokyo: Keiōgijuku Daigaku Shuppankai, 2008.

Sakuchi Tōru, Mori Masao, Yamada Nobuō 佐口透, 山田信夫, 護雅夫, *Kiba Minzokushi* 騎馬民族史, 3 cilt, Tokyo: Hyōbonsha, 1972.

Sanshōtei Shūjin 山樵亭主人, *Shingetsu Torajirō Yamada* 新月寅次郎山田, Osaka: Teruhiko Iwasaki, özel baskı, 1952.

Sapan, Hikmet, "Türk Tütününde Fiyatlandırma Politikası", *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Sawada, Janine Anderson, "Political Waves in the Zen Sea: The Engaku-ji Circle in Early Meiji Japan", *Japanese Journal of Religious Studies*, 25 (1998), s. 1-2.

Schick, İrvin Cemil, "İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası", *Toplumsal Tarih*, 200 (Ağustos 2010), s. 22-33.

Scognamillo, Giovanni, "Beyoğlu Oyuncakçıları", *Toplumsal Tarihte Çocuk*, (haz.) Bekir Onur, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

—, *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*, 5. basım, İstanbul: Metis Yayınları, 1993.

Shiraiwa Kazuhiko, "Japanese View of the Turks in the Meiji Era 1868-1912", Selçuk Esenbel ve Inaba Chiharu, *The Rising Sun and the Turkish Crescent: New Perspectives on the History of Japanese and Turkish Relations*, İstanbul: Boğaziçi University Press, 2003, s. 49-85.

Sugita Hideaki 杉田英明, "The First Contact between Japanese and Iranians as Seen through Travel Diaries", Renee Worringer (haz.), *The Islamic Middle East and Japan: Perceptions, Aspirations, and the Birth of Intra-Asian Modernity*, Princeton: Markus Wiener, 2007, s. 11-31.

Şahin, F. Şayan Ulusan, *Türk-Japon İlişkileri (1876-1908)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Takii Kazuhiro, *The Meiji Constitution: The Japanese Experience of the West and the Shaping of the Modern State*, Tokyo: International House of Japan, 2007.

Taşağıl, Ahmet, *Gök-Türkler I, II, III*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Teters, Barbara, "The Genrō in and the National Essence Movement", *Pacific Historical Review*, 31/4 (Kasım 1962), s. 359-378.

The Cambridge History of Japan, 6 cilt, Londra: Cambridge University Press, 2008.

Togan, İsenbike-Gülnar Kara-Cahide Baysal, *Çin Kaynaklarında Türkler: Eski Tang Tarihi (Chiu T'ang-shu)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.

Tomoyuki Deguchi 出口智之, "Rohan Kōda and Torajirō Yamada: The matters which connect the Student Merchant and the Records of Drunk and Fun 幸田露伴と山田寅次朗書生商人と酔興記をつなぐも", *Japanese Modern Literature*, 74 (2006), s. 77-91.

Tufan, Ömür, "Sultanların Japon Kültürü ile Tanışması ve Yamada Torajirō'nun Katkıları", *Hilâl ve Güneş-İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajirō, Itō Chūta, Ōtani Kōzui*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s. 69-87, 79-80.

Turner, Frederick Storrs, *British Opium Policy and Its Results to India and China*, Londra: S. Low, Marston, Searle & Rivington, 1876.

Utsunomiya Tarō 宇都宮太郎, *Nihon rikugun to Ajia seisaku-Rikugun taishō Utsunomiya Tarō nikki* 日本陸軍とアジア政策陸軍大将宇都宮太郎日記, c. I, Tokyo: Iwanami Shōten, 2007.

Ünsal, Artun, *Tel Dolaptaki Karpuz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

Walsh, Rebecca, *The Geopoetics of Modernism*, Gainsville: The University Press of Florida, 2015.

Yamada Kuniki, Sakamoto Toshio 山田邦記。坂本俊夫, *Meiji no Kaidanji Toruko e tobu: Yamada Torajirōden* 明治の快男児土耳古へ飛ぶ山田寅次郎伝, Tokyo: Gendai Shokan, 2009.

Yamada Torajirō Kenkyūkai 山田寅次朗研究会, *Yamada Torajirō Sōyū: Minkan gaikōkan jitsugyōka sadō iemoto Yamada: Yamada Sōyū tanjō 150 nenkinen ronbunshū* 山田寅次郎宗有. 実業家. 茶道家元山田：山田宗有誕生 150 年記念論文集, Kyoto: Miyaobi Shuppan, 2016.

Yamada Torajirō 山田寅次郎, *Jōyaku kaisei naichi zakyōron no rigai* 条約改正内地雑居論ノ利害, Tokyo: Chūseisha, 1889.

—, *Toruko Gakan* 土耳古畫観 (Resimli Türkiye Gözlemleri), Tokyo: Hakubunkan, 1911.

Yamanaka Yuriko 山中 由里子, "Yoshida Masaharu's Mission to Persia" 明治日本人のペルシア体験—吉田正春使節団を中心に", *Hikaku Bungaku Journal of Comparative Literature* 比較文学, 35 (1992), s. 117-128.

Yenen, Mehmet-Sertaç Kayserilioğlu, "Tünel", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. 7, s. 308-309.

İNTERNET

http://hjtdd.sblo.jp/index-4.html-, hjtdd.sblo.jp/index-7.html, 17 Ekim 2010 (Hokkaido Japon-Türk Dostluk Derneği, internet makalesi).

http://hjtdd.sblo.jp/index-4.html, hjtdd.sblo.jp/index-7.html, 11 Eylül 2018 (Yamada Eiji'nin 山田英治 *Hokkaido Japon Türk Dostluk Derneği* sitesi yazıları, "Nakamura Dükkânı Constantinople Şubesi İkinci Müdürü Nakamura Eiichi İzi").

http://www.meijijingu.or.jp/about/3-3.html, 26 Kasım 2018.

http://art-tags.net/manyo/flower/mo.html, 23 Aralık 2019.

http://hjtdd.sblo.jp/index-4.html, hjtdd.sblo.jp/index-7.html, 30 Aralık 2017 (Yamada Eiichi'nin *Hokkaido Japon Türk Dostluk Derneği* sitesi yazıları, "Nakamura Eiichi İzi").

http://www.nazimhikmet.org.tr/etkinlik/nazim-hikmet-yillar-sonra-kosup-oynadigi-goztepede/ Ekim 2019.

DİZİN

1908 Jön Türk Devrimi XII, LI, LVII-LVIII
31 Mart Vakası LIX

ABD (Amerika) XVI, XVII, XIX, XXVII, 189, 191, 223
Abdülaziz (Sultan) 55, 70
Abdülhamid I. (Sultan) 55
Abdülhamid II. (Sultan) XII-XIV, XIX-XX, XXII, XXIX-XXX, XXXII, XXXIV-XXXV, XXXVIII, XLI, LI, LIII, LVI, LVIII-LIX, LXI, LXVI, 55, 69-70, 95, 213
Abdülkadir Paşa (Dahiliye Nazırı) XXXIII, 218, 222
Abdülmecid (Sultan) 55
Abdürreşid İbrahim (Kadı) LX, LXI, 274-275
Adalar Denizi 132
Afrika 60
Ahmed Paşa (Şeker Ahmed Ali Paşa) XIV, XXXVIII, 224
Ahmet Fethi Paşa (Tophane Müşiri) 91
Akagi Koreyoshi 214
Akdeniz XVI, 213, 216, 222
Akiyama Jokei 214
Aleksandridis, Spirakis (Aleksandr İspiraki) XXXIV, XXXV, XXXVII, XXXVIII, XL, 224
Ali Bey (Çarkçıbaşı) XXX
Ali Bey (Süvari-Yüzbaşı) XL, 214-215
Alman Medeni Kanunu L
Almanya XXXV, XXXVII, XLV, LVII, 53, 171, 189, 206, 272
Altın Boynuz *bkz.* Haliç
Altın Dağ [Altay Dağları] 46
Amur Irmağı 219
Amur Irmağı Cemiyeti *bkz.* Kokuryūkai
Anadolu XLV
Anadoluhisarı 202
Anadolukavağı 202-203
Ankara LXV, LXXV
Annuaire Oriental (Şark Ticaret Yıllığı) XXXIV, XXXVII
Antik Yunan XLV
Antoine Sururi XXXIII, 217
Aoki Shūzō (Dışişleri Bakanı) XXXI, XXXV, LIII, 224
Arabistan 108, 219
Arapça LXXIV, LXXVII, 74, 142
Armağan Sokağı XXXVII
Arnavut 142, 155, 178
Asahina Chisen (yazar) XX, XXVIII, XXXVIII, XLV, XLVII, LXXI, 34, 36, 225, 257, 270, 274
Asena 46-47
Ashida Hitoshi (Büyükelçi) LXIV
Asya XII, XV, XVII, XXIX, XXXVI, XLV-XLVI, LVIII, LXI, LXVIII, 24, 26, 57, 60, 69, 75, 133, 138, 197, 199, 207, 217, 226, 437, 241, 245, 263, 272, 274
Asya Türkiyesi 189, 191
Atatürk, Mustafa Kemal LXV
Avrasya XLIV, XLV, 272
Avrupa XV-XVI, XVIII-XIX, XXI, XXXVI-XXX-VII, XLI-XLIII, XLV-XLVI, XLIX-LII, LIV-LV, LXXVII-LXXVIII, 24, 26, 39, 53, 57, 60, 69, 75, 95, 113, 115, 127, 131, 133, 145, 191, 197, 199, 207, 209, 217, 223, 237, 241, 245, 263, 272-273
Avrupa Türkiyesi 189, 191
AvusturyaXLV, LV, 50, 53, 58, 71-72, 189
Avusturya-Macaristan 70, 183
Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği LIX
Aya İrini Kilisesi 91
Ayasofya Katedrali 85-86, 88, 90
Ayasofya Camii LII, 111, 245, 249
Aziz Petrus Kilisesi 85

Bâb-ı Âli XIX-XXI, 58, 65, 223
Bâb-ı Cihan LXIX
Bâb-ı Hümayun 73
Babusselam 73
Bağdat 49
Bağdat Demiryolu 60, 195
Bakufu XVI, XVIII, XXIII-XXIV
Balkan Paktı (1934) LXV
Balkan yarımadası 34, 36, 50, 241, 259
Balkanlar XX, XLIII-XLIV, LXIV, LXVII, 259

Balo Sokağı XXXVIII
Baltalimanı XXVII, 88
Batı Denizi 47
Batı Wei devri 47
Batılılaşma XV, XXIII, XXVII-XXVIII, L, 273
Bebek 206-207
Beher (gemi) 222
Belle, Saralı XXVII
Bengal eyaleti XVII
Berlin XXXI, 272
Beş Maddelik Yemin (Gokajō no Goseimon) XLIX-L
Beşige Koyu 216
Beşiktaş 206-207
Beykoz 75, 202
Beylerbeyi 75, 202
Beyoğlu XI, XIII, XXXIV, XXXVII-XXXVIII, LXII
Binbir Direk 100
Birinci Dünya Savaşı XIII-XIV, XX, XXXVIII, LXI, 272
Bit Pazarı 118
Bizans LXXV, 95, 245
Bōchōmaru (gemi) 214
Boğaz XLI, XLVI, XLIX, LV, LXXII, 34, 57, 69-70, 73, 75, 202
Boğaziçi 39, 57, 60, 69, 75, 176, 196, 199
Boksör İsyanı 225, 274
Bombay limanı XXIX
Bosna Hersek 53
Bosphorus *bkz.* Boğaziçi
Britanya Dışişleri Bakanlığı XVII
Britanya İmparatorluğu *bkz.* İngiltere
Budapeşte 259
Budizm XV, LXXVII
Bulgaristan 53
Bunmei kaika XVIII
Bursa 121
Büyük Devlet (Devlet-i Muazzama) XXXVII, 251
Büyük İktisadi Buhran (1929) XLV, 276
Büyük Japonya İslam Derneği (Dai Nippon Kaikyō Kyōkai) LXVIII
Büyük Ming İmparatorluğu 219
Büyük Otel 206
Büyük İskender 95
Büyükada XLVII, 193, 195, 253, 257
Büyükdere 206
Büyükliman 206

Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi) LIII
Calbraith Perry, Matthew (Komodor) XVII
Cebehane 91
Chano yu (Japon Çay Merasimi) XLII-XLIII
Chion X, LXII
Chōshū XVIII, XXIV, XXVIII, XLIX
Chūsei partisi XXVII, 273
Chūseisha cemiyeti XXVII
Columbia Üniversitesi LXXV
Cuma selamlığı 66

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi LXXI
Cumhuriyet Bayramı LXXV

Çamlıca 195-196, 202
Çanakkale 216
Çanakkale Boğazı 216, 222
çarşılar 117-118
Çatalca 259
çay merasimi XXIV, XXVI-XXVII, XLII, LXII, LXVI
Çengelköy 202
Çırçır Suyu 206-207
Çiçek Pasajı XXXVII
Çin İmparatorluğu XV
Çince XXVII, XLVIII, LXXIV-LXXV, LXXVII-LXXX, 271, 274
Çingene 166
Çinili Köşk 95
Çin-Japon Savaşı XXXVII, LIII, 224-225

Daleggio, Emile A. XL
Daleggio, Theofrede (Sirkeci Garı şefi) XL
Date Masamune 221
Den Kenjirō [Tayvan Umumi Valisi-Baron] XLII, XLIV, LIII, 224, 243, 271, 275
Deringil, Selim LXXI
Dersaadet *bkz.* İstanbul
dervişler (sufiler) 81, 83
Dev Tepesi *bkz.* Yuşa Tepesi
Doğru Yol 58
Doğu Asya XVI, XLIV, XLVI, LVIII, LXXVI-LXXVII, 273-274
Doğu Roma İmparatorluğu 50, 58, 73, 85-86, 89-91, 100-101, 111, 193, 202, 210
Dolmabahçe Sarayı XXX, XLII-XLIII, 70, 207, 216
Drama 189
Durak, Koray LXXV
Düyûn-ı Umumiye XLI
Düvel-i Muazzama XXI, 216-217

Edirne 189
Edo XXIII-XXIV, XXVII, LXIX
Edo dönemi XLIII, 168
Eikichi Kamada (rektör) XLV, 251, 271, 276
Eldem, Edhem LXXV
Emin Osman Paşa (Bahriye Mirlivası) 213
Emirgan 206
Enomoto Takeaki (Japon Büyükelçisi-Dışişleri Bakanı) XXXIV, LI
Erciyes Üniversitesi LXXI
Erdelhun, Rüştü (Albay) LXIII
Erdemir, Ali Volkan LXXI
Japonya'da Türk İmgesinin Oluşumu 1890-1914 LXXI
Ermeni(ler) XXXVI, LIII, 117, 145, 155, 193, 195
Ertuğrul (fırkateyn) XIII-XIV, XXIX, XXX, LXIII, 213, 224

Ertuğrul Faciası XIII, XXIX, XXX, XL, LXIII-LXIV
Ertuğrul Felaketzedeleri Yardım Cemiyeti 223
Eski Cami 90, 91
Eski Mısır 95, 103, 206
Eski Saray *bkz.* Topkapı Sarayı
Eski Yunan 95, 111

Falcı 166
Farsça LXXIV, LXXVII, 74
Fatih *bkz.* Mehmed II. (Fatih Sultan)
Fenerbahçesi 195-196
Fenike 95
Ferris Kız Okulu XXXI
Fındıklı 207
Fidan, Giray LXXV
Filipin Adaları XVI
Fransa XXXIII, XXXVI-XXXVII, LVII, 53, 189, 206, 217, 223, 272
Fransız Hindi-Çini XL
Fransız Medeni Kanunu L
Fransızca XXVII, XXXVI, LII, 53, 127, 225
Fuat Bey [Tugay] (Büyükelçi) LXIII
Fukai Eigo (Eigorō) XLV, 247, 265, 271, 276
Fukoku kyōhei XVIII
Fukuchi Genichirō (Japonya Dışişleri Bakanlığı diplomatı) XIX, XXXI
Fukushima Yasumasa (Albay) XL, XLIV, XLVIII, 15, 270, 272
Fushimi no miya (Prens) XXXVIII, XLI, XLII, LIII, 222, 224

Galata 57-58, 60, 64, 117, 138, 155, 199
Galata Köprüsü 60, 64, 207
Galata Kulesi LV, 58, 83
Gansu eyaleti 46
Geç Wei hanedanı 47
Gendai Kaikyōken (Çağdaş İslam dünyası) LXVI
Gerede, Hüsrev (Büyükelçi) LXIII, LXVIII
Ginza LXXII
Goltz, Wilhelm Colmar von der 53
Gotō Shinpei (Tayvan Genel Valisi)
Göksu 75, 206, 207
Göktürkler XLVIII, 46-47, 49, 53
Gu Sili 18
Yuan shi xuan [Yuan Hanedanlığı şiiri seçmeleri] 18
Gunma eyaleti XXIII, LXXII, 276
Gunma-Numata bölgesi LXVIII
Gümüş Suyu 207, 209
Gümüşsuyu LXIV
Güneş tanrıçası XV
Güney Çin XVII
Güney Japonya XVIII
Güneybatı Japonya XVIII
Güneydoğu Asya XVI, LXVI

Hacopulo Pasajı XXXVII
Haiphong XL
Hakkı Paşa (Bahriye Mirlivası) 216
Hakubundō yayınları LVIII
Haliç XLVI, 57-58, 60, 64, 73, 78, 100, 196-197, 216, 237, 239, 241, 243, 245, 249, 251, 253, 255, 257, 263, 265
Halki (Heybeli Adası) 193
Hamparsum, Süren XI
Hanoi XL
Harbiye Mektebi XX, XXXIII, XL, LXV, 58, 217
Harem 69
Harsha Ram XLVI
Hasan Paşa (Bahriye Nazırı) 218, 223
Haseba Sumitaka LVIII
Hasekura Rokuemon 221
Hashimoto Keizaburō (Maliye Bakanı Yardımcısı) XLV, 239, 270, 274
Hashimoto Kingorō (Albay) LX
Hayashi Rie LXXV
Haydar Bey 214
Haydarpaşa 195-196
Hazar Denizi 53
Helena (İmparatoriçe) 95
Hıristiyan XL, XLV, LII, LXVI
Hırka-i Şerif 78-79
Hidata (Albay-Kaptan) XXX, 216, 223
Hiei (savaş gemisi) XX, XXX-XXXI, 216-217, 223-224
Higashimura XXX, 213
Hilâl ve Güneş-İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajirō, Itō Chūta, Ōtani Kōzui Sergisi XLIII, LXXII, LXXV, 275
Hindistan XVI-XVII, XIX
Hint Okyanusu 213, 217
Hizen XVIII
Hollanda XVI, 189
Hollanda Doğu Hindistan Şirketi XVI
Hong Kong XXIX
Hosokawa Morishige (Marki) XLVIII, LIII, 224, 259, 270, 272-273
Hünkâr Suyu 207
Hüseyin (Yemen Veliahtı) LXVIII
Hüseyin Merkanin (Şeyh) XXXIII, 218
Hyōgo 214

Iemoto XXIV, LXII, LXXIII, LXXV
Ii Naosuke XVIII
Iijima Azumayashujin XLVII, 251
Iijima Kametarō (Odessa Başkonsolosu) XL, XLVI, LV, 251, 271, 275
Iimura Jō (Albay) LX
Ikebe Sanzan (Sanzan Kojien) 261, 271, 273, 276
Ikei Masaru LXXI-LXXII, LXXV
Inaba Chiharu LV, LXXII
The Rising Sun and the Turkish Crescent LXXII

Inabata Katsutarō LXIII
Inoue Masaji LIX, LXI
International House LXXV
Ishii Tadasuke (Vali) 215
Ishin (Restorasyon) XVIII
Işın, Ekrem LXXII
Itō Hirobumi (Prens) XIX, L, 276
Itō Chüta XLIV-XLV, LVI, LXXII, LXXV, 245, 271, 275
Iwakura Misyonu XXXI, 272

İbrahim Paşa (Saray Teşrifatçısı) 202, 224
İkinci Dünya Savaşı LVII, LX, LXV, LXVIII, LXXVIII, 272, 274, 276
İnci Irmağı XVII
İncirköy 202
İngilizce XXVII, LXX-LXXII, 50, 127
İngiltere XVI-XVII, XIX, LXI, 53, 189, 206, 272, 276
İngiltere-Japonya Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması 1894 XIX
İran XV, 70
İskenderiye Körfezi 219, 222
İskenderiye limanı 217
İslam Devleti 49-50
İslam politikası (Kaikyō seisaku) XLIX, LX, LXVI
İsmail Efendi 214
İsmail Paşa (Mısır Hıdivi) XXXIII, 206
İsmailiye 218
İspanyol İmparatorluğu XVI
İstanbul XV, XIX-XXII, XXVII-XXXVIII, XL-XLIX, LI-LIII, LV-LX, LXII, LXIV-LXX, LXXII, LXXIV-LXXV, LXXIX, 39, 50, 57-58, 60, 65, 77, 85, 91, 95, 100-101, 103, 107, 117, 138, 140, 153, 155, 166, 186, 193, 195-196, 199, 202, 207, 222, 224-225, 245, 247, 253, 272-274, 276
İstanbul Araştırmaları Enstitüsü LXXII
İstanbul Boğazı XL
İstanbul Deniz Müzesi XXXV
İstanbul Ticaret Odası XX, XXXIV, XXXVIII
İstanbul Türkçesi XIII
İstinye 206
İtalya LXVIII, 85, 103, 189, 206, 272
İtalyanca 156
İttihad-ı İslam LXVI
İzmir 189
İzmir limanı 118, 216, 222
İzmit 189

Japon Bahriye Nezareti XXXIII
Japon Dışişleri Arşivleri XXXII
Japon Dışişleri Bakanlığı LV, LVIII, LXI, LXX
Japon Kızılhaçı 225
Japon Oyuncakçı Mağazası XI-XIII, XXXIV, XXXVIII, XLII, LXII
Japon Sömürge Cemiyeti XXXIV
Japon Ticaret Dergisi (Nihon shōgyō zasshi) XXXVI
Japon Ticari Malları Sergi Salonları LXIV
Japon Yeni Yılı XXIX
Japonca XX, XXXIII, XXXIV, XL, XLI, XLVIII, LIX, LXV, LXXI, LXXIII-LXXX, 195, 217, 270-271
Japone modası XLI
Japonya XII-XXIV, XXVI-XXXI, XXXVII, XLI-XLII, XLIV-XLV, XLVII-L, LII-LXVI, LXVIII-LXXV, LXXVII, LXXIX, 34, 39, 145, 153, 202, 214, 217-218, 225, 229, 272-276
Japonya Tekel Ofisi (Nihon senbai kōsha) LVII
Japonya Ticaret ve Sanayi Bakanlığı LXIV
Japonya ve ABD Dostluk ve Ticaret Antlaşması 1858 XXVII
Jeopoetika XLVI
Jiji Shimpō XX, XXX-XXXII
Jin hanedanı XLVIII
Jingü (İmparatoriçe) 219, 273, 275
jinjo shōgakkō XXV
Jodō Shinshü Budist tarikatı XXX-XXXI
Josef, Franz (Avusturya-Macaristan Hükümdarı) 70
Jōzan Ken *bkz.* Den Kenjirō (Tayvan Umumi Valisi-Baron)
Jön Türkler 26
Juqu klanı 46-47
Juqu Mengxun 46

Kaçar Hanedanlığı XV
Kafesçioğlu, Çiğdem LXXV
Kafkaslar XLVI, 78
Kâğıthane XLIX, 197
Kâğıthane Kasrı 75
Kahire XXXIII, 217-218, 222
Kamada Eikichi XLV, 251, 271, 275
Kamakura LXX, LXXII
Kamio Mitsuomi (General) XLIV, 12, 270, 272
Kanda Masatane (Albay) LX
Kandilli 202
Kanlıca 202
Kanton (Guangzhou) XVII
Karadağ 50
Karadeniz 53, 75, 132, 176, 196-197, 199, 202-203, 206-207, 263
Karaköy LXIV-LXV
Karaköy Köprüsü *bkz.* Galata Köprüsü
Karol I. (Romanya kralı) XLII
Kashino 215
Kashinozaki deniz feneri 213-214
Katoliklik XVI
Kavala 189
Keio Üniversitesi XLV, LXXI-LXXIII, LXXV-LXXVI, 276
Kencha usulü XLIII
Kestane Suyu 206-207
Kıbrıs Adası LXV, 53
Kırım Savaşı XVII, XXI, 216
Kıta Asyası XV, XLIV

Kız Kulesi 70, 210-211, 249
Kızıldeniz 132
Kidō Kōin L-LI
Kingu (King/kral) dergisi LXVIII
Kishū 213
Kiyoura Keigō (adalet bakanı; 1924'te başbakan) XLIV, 8, 270, 272
Klasik Çince XXVII, XLVIII, LXXIV-LXXV, LXXVII, LXXIX, 271
Kobayashi Hajime LXVI
Kobe XXXIV, 214
Kobe limanı 214, 216
Kobe Yūshin XXX
Kōda Rohan (Kichida) XXIX
Kokkai Toshokan (Japon milli kütüphanesi) LXX
Kokuryūkai LXI, 276
Kolombo/Seylan XXIX
komadori kuşu LIII, 224
Komatsu (Fushimi no-miya) (Prens) XIX, LIII, 138, 223, 273
Konfüçyüsçü felsefe LI
Konfüçyüsçülük XV, LXXVII
Kongō (savaş gemisi) XX, XXX, 216, 223
Koniac XLII
Konoe Atsumaro (Prens) XLIII-XLIV, 39, 273-274
Konstantin (Büyük) 95, 100
Konstantin Paleologos 86, 202
Konstantinopolis *bkz.* İstanbul
Kore XV, XXVIII, LXXVII, 80, 219, 272, 274-275
Kostantiniye *bkz.* İstanbul
Ksanti (İskeçe) 189
Kunaishō XLI
Kunshi to Shukujō XXVII
Kurban Bayramı 81
Kuroita Katsumi (tarih profesörü) LVIII
Kuruçeşme 206-207
Kushimoto XIV, LXIII
Kushimoto Anıtı LXIII-LXIV
Kuzey Asya XV
Kuzey Çin XXXVII, 225
Kuzey Wei hanedanı 47
Kuzguncuk 202
Kuzuoğlu, Uluğ LXXV
Küçük Asya 49
Küçük Asya Suriyesi 189
Küçükparmakkapı Sokağı XXXVII
Kütahya 121
Kyoto XVI, XXIV, L
Kyoto Üniversitesi LXXI

Langas, M.G. XXXVIII
Lanting Ji Xu XLVIII
Latince LXXVII
Liao Denizi 47
Liaodong Yarımadası XXXVII
London Times 261
Londra 197, 276
Lozan Antlaşması (1923) XXXV, LXIII
Luo Xin LXXV
Luzon 222
Lyon XXXIII

Macaristan 50, 70
Mahmud I (Sultan) 55
Mahmud II (Sultan) 55
Mahmud Paşa XXXIII, 218
Mahmud Şevket Paşa LIX
Makedonya 178
Maki Kawakami XXXI
Makino Nobuaki (Viyana Elçisi Baron) LV, 270, 272
Mançurya XXXVII, 219
Marmara Denizi 57, 85, 100, 193, 195-196, 199, 257
Matsumoto Tarō LV, 272
Matsushima (gemi) XXXIII-XXXIV, 217
Matsutani Hironao (Japon Başkonsolosu) LXX
Matsuzakaya Mağazası İslam Dünyası Sergisi LXVIII
Meclis-i Mebusan 58
Mehmed Ali Paşa (Mısır hıdivi) XXXIII, 202
Mehmed I. 54
Mehmed II. (Fatih Sultan) LII, 50, 54, 86, 88, 95, 105, 202
Mehmed III. 54
Mehmed IV. 54
Mehmed Reşad V. LIX, 54, 55
Meiji Anayasası (1889) L
Meiji dönemi XVIII, XXII-XXIII, XXV-XXVI, XXVIII, XXXVIII, L, LXI, LXIX, LXXIV, 22, 30, 32, 36, 40, 213, 216-217, 224, 233, 237, 239, 241, 245, 247, 249, 251, 253, 259, 261, 263, 265, 273-274
Meiji Japoncası LXXIII
Meiji Japonları XIII-XIV, XXVIII, XLVIII-XLIX, LXXIV
Meiji Japonyası XIX-XXII, XXVIII, XLIV-XLV, LII, LXX
Meiji Medeni Kanunu L
Meiji Restorasyonu XV, XXI, XXIV, XLIX, LI, 273
Mengxun 46-47
Meşrutiyet 26, 53
Meşrutiyet II. XII, LVII, LIX
Mınakyan Kumpanyası XXXVI
Mısır XIV, XXXIII, XXXIV, XXXVI, LVI-LVIII, 50, 95, 103, 202, 206, 218, 222
Mikado LXI
Mikasa Dağı 75
Milli Koleksiyonlar XLII
Minamoto Yoshitsune 19, 219
Misawa Nobuo XXXI, LXI
Miura (Albay) 214
Mochizuki Kotarō LVIII, 263, 271, 276
Moltke 53
Muhammed 49, 78, 108

Mujian 47
Muramatsu ailesi XXIV, XXVI
Muramatsu Genan (1815-1894) (Doktor) XXIV
Muramatsu Shihoko XXVI
Muramatsular XXIV, XXVI
Muraoka Chōtarō LIX
Museviler 117, 145, 155, 209
Musta (Mustafa) Bey XL
Mustafa I (Sultan) 54
Mustafa II (Sultan) 55
Mustafa III (Sultan) 55
Mustafa IV (Sultan) 55
Müslüman XXIX, LX-LX, LXVI, LXVIII, 73, 91, 108, 131, 133, 155, 184, 275
Müzehane-i Amire 91, 95
Müze-i Hümayun LIII
Myōchin 223

Nagaba Hiroshi LXX
Nagasaki Shōgo (İmparatorluk saray müşaviri) 32, 270, 272
Nagata Yūzō LXXV
Nakamura Aile Mezarlığı LXIX
Nakamura ailesi XXV-XXVI, XXXIV, LXIX, LXXII
Nakamura Eiichi XL, LVII-LIX, LXI, 22
Nakamura Kenjirō XII, XX, XXXIII-XXXIV, LIV-LV
Nakamura Naofumi LXXV
Nakamura Shōten (Nakamura Mağazası) XIII, XXXIV
Nakamura Tamesaburō LVII
Nakamura Yasutarō (Kyūbei) LIV
Nakamura Yūzaemon XXIII-XXIV, XXVI, XXXVII
Nakayama Noriko LXXV
Nanjing Antlaşması (1842) XVII
Necim Paşa XXXIII, 218-219
Necipoğlu, Nevra LXXV
Nihon Shōhinkan LXIV
Nihon Toruko Bōeki Kyōkai (Japonya-Türkiye Ticaret Cemiyeti) LXIII-LXIV
Nihonbashi Kurabu LXII
Niigata LVIII
Nil 218
Nippō XXX, XLV, 276
Nippon Ginkō (Japonya Bankası) XLV, 276
Nişan-ı Âli İmtiyazı XXIX
Nitto Kyōkai (Japonya-Türkiye Cemiyeti) LXIII-LXIV
Nobuo Misawa XXXI, LXI
Noda Shōtarō XX, XXXI, XXXIV, XL, LXXI, 217
Nogi (General) LVIII-LIX, 273
Numata XXIII-XXV
Numata Beyliği LXXII
Numata Beyliği Budist Mabedi LXVIII, LXXII
Numata bölgesi XXIII-XXIV, XXVI, LXVIII
Numata Han (Numata beyliği) XXIII
Numata samuray ailesi XXVIII

Obata Torikichi LXIII
Ōbei Manyū Zakki XLV
Ogasawara klanı XXIV, XXVI
Ogasawaralar XXIV
Ogura Hisashi (Wakayama Valisi) LIII, 224
Ohara Tsutō (Askeri ataşe) XLV, 241, 271, 275
Oki Bey 214
Ōkubō Kōji LXVI
Okuma Shigenobu (Kont) LVIII
Ortadoğu XX, LXIV, LXVIII
Ortaköy 206
Osaka Asahi XXX
Osaka Sanayi ve Ticaret Odası LXIV
Oshima adası XIV, XXX, LXIII, 213-215
Osman 50, 54-55
Osman Paşa (Plevne kahramanı) XIV, XXIV, XXX, XXXVIII, XLVII, LXV, 213-215, 224, 253
Osmanlı Afrikası (Trablusgarp) 189
Osmanlı Anayasası (1876) LI
Osmanlı Bankası XXXVI, LIII, LXVII, 58
Osmanlı Devleti XII, XIV-XV, XIX-XXII, XXV, XXIX, XXXV, XXXVII, XL-XLVI, XLVIII-L, LII-LIII, LV-LVII, LXI-LXII, LXV-LXVII, LXXI, LXXIV-LXXV, 50, 68, 95, 226, 229, 272, 275
Osmanlı Ticaret Odası (İstanbul Ticaret Odası) XXXIV
Osmanlı Türkçesi LXXIV, LXXVII
Osmanlı Türkiyesi XIII-XV, XXI, XXVII, XLI, XLIV, LXVIII
Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması XXVII
Osmanlılar XV, XIX, XXXI, XLVI, LXVII, 50, 142
Osmanlı-Rus Savaşı 1878 XXXVIII, XLVI-XLVII
Ōtani Kōzui (Kont) LXIII-LXIV, LXXII, LXXV
Ōtani Tadatsu LXXV

Ömer Yamaoka Kotarō LX
Ön Asya 49
Özertem, Tekin XXXVI, LXXV
Öztürkmen, Arzu LXXV

Pan-Asyacılar LXI, LXVI
Pan-Asyacılık XLIV, LX, 272, 274
Pan-İslamizm LX
Paris 128
Paris Antlaşması 1856 XXI, LVIII, 272
Paris Sergisi (1900) XLI
Pasan (İngiliz gemisi) XXXIII, 217
Pera XXVII, XXXVII, LXVI, 57-58, 60, 69, 117, 138, 155, 269
Pera Müzesi LXXV
Pera Palas 261
Perinçek Karavit, Kiraz XXXVI, LXXV
Perpignani, A.N. XXXVIII
Pers Savaşları 103
Pertev Paşa [Demirhan] (Ordu-yi Hümayun Mirlivası) 225

Ping Liang bölgesi 46
Pire limanı 217
Port Said XXXIII, 216-218
Prinkipo *bkz.* Büyükada
Protestan XVI
Puşkin, Aleksandr XLVI
Pyonyang 261

Qi hanedanı 49
Qing Hanedanı XV, XVII, 217, 273

Ramazan XXXVI, 74, 77, 222
Raymund ailesi XII
Raymund, Paskal XXXVIII, LXII
Reji İdaresi (Regie Compagnie interessee des tabacs de l'empire Ottoman) LVI
Renshōji Mabedi 214
Rikugun Chūjō 12
Robert Kolej 207
Rodos Adası 50
Romanya XLII, XLIV, LXV, 50, 189
Roppongi LXXV
Rouran 46-47
Rum Ortodoks kilisesi 90, 91
Rumca 127, 156, 171
Rumeli Hisarı 202, 206
Rumelifeneri 206
Rumlar 58, 60, 117, 155, 171, 176, 193
Rus Gönüllü Donanması XL
Rus-Japon Savaşı (1904) XXII, XL, LV, LVIII-LIX, LXI-LXII, 225, 272, 275-276
Rusya XXI-XXII, XXXVII, XLII-XLIII, XLV, XLVII, LVI-LVII, LIX-LXI, 53, 189, 206, 253, 259, 274-276
Rusya Karadeniz Gönüllü Donanması LV

Sachsenmaier, Dominic (University of Göttingen Doğu Asya Çalışmaları Bölüm Başkanı) LXXVI
Safarovic XL, LIX
Said Paşa (Osmanlı Hariciye Nazırı) XXXI, XXXIV, 222-223
Saitō Tatsuya LXXV
Sakamoto Toshio (Toşio) LXXIII
Sakamoto Tsutomu LXXI, LXXIII, LXXV
Kindai Nihon to Toruko Sekai LXXI
Sakatani Yoshirō LVII-LVIII, 22, 30, 270, 273
Samejima (Albay) 217
Samsun 189
samuray XII, XVI, XVIII, XX-XXIV, XXVIII, XXXIV, XLIX, LXIX, LXXIX, 221, 273, 275
samuray beyleri L
San San Bunbō Yayınevi XXIX, XXXI
Sanayi-i Nefise Mektebi LIII
Sanjima Seishisha LVII
Sanshotei Shūjin LXXIII
Shingetsu Yamada Torajirō LXXIII
Sarah Belle Okulu XXVII
saray soyluları (Kuge) L
Sarayburnu 196, 237, 243
Sasa Tomofusa (Kokuto-eğitimci-politikacı) XLV, XLVII, 225, 253, 271, 276
Sasaki Rōshū 239, 271
Sasaki Zenjirō 274
Sashibara Yasuzō XXIX, XXXI
Satō Kōjirō LIX
Satsuma XVIII, XXIV, 272
Sayda 95
Saygon XXIX
sebiller 107
Seitaro XXIV
Seiyūkai Partisi LVIII
Selanik LXV, 189
Shiba Shirō (Tōkaisanshi) XXIX
Shimaji Mokurai XIX, XXXI
Shimako XXIV
Shimamura (Koramiral) 233, 270, 274
Shimizu Yuichirō LXXV
Shimonoseki Antlaşması XXXVII
Shinagawa Körfezi 216-217
Shingetsu XXXI, XXXIV, XXXVI, XLI, LIII, LXI, LXV, LXXIII, 225
Shinshichi LVIII
Shōnen en XXXVI
Shōnen Sekai LVIII
Sırbistan 50, 189
Sibirya LXI, LXV, 275
Singapur XXIX
Sirkeci Garı XXXVII, XL, 158
Siyam 221
Siyam Krallığı XV
SOAS Bulletin LXX
Sobiyeski, Jan (Lehistan Kralı) 50
Sōhenryū Çay Merasimi Okulu XXIV, XXVI, LIV, LXII, LXVIII, LXX, LXXV
Suda Körfezi LV
Sue 215
Sugiyama Go LXXV
Sui hanedanı 49
Sui tarihi 46
Suita LVII
Suita Kâğıt Şirketi LVII
Sultanahmet LX
sumie (siyah mürekkep ve fırça) XIII
Summer Palace 206
Suna ve İnan Kıraç Vakfı LXXV
Suphi Paşa (Maarif Nazırı) 95
Suzuki Tadashi LXXV
Süleyman I. 50, 54
Süleyman II. 54
Süreyya Paşa (Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi) 224
Süveyş Kanalı XXIX, 213, 217

Şakir Paşa XXI
Şark Hindistan Kumpanyası (East India Company) xvii
Şeker Bayramı XXIX, 80
Şerif Paşa 222-223
Şinto XV, LXXIX
Şogun XVI, XVIII, XXIII, LXXIX
Şogun hükümeti XVII, XXIII-XXIV, L, 273

Tachibana Koichirō (Tümgeneral) 271, 275
Tachisaku Tarō LVIII
Taiwu 46-47
Taiyō (Güneş/dergi) XXVII, XXXVI, LIII, LVIII, LX-VII
Taizong (İmparator) XLVIII, 49
Takamatsu (Prens) LXIII
Talia (gemi) 216
Tamba Maru (gemi) LIII, 224
Tamiko Hanım XIII, LIV
Tanaka Tsunatsune (*Hiei* gemisinin kaptanı) LIII, 224
Tang hanedanı XLVIII, 49
Tanınan, Baha LXXV
Tanzimat Fermanı XLIX
Taoist felsefe LI
Tarabya LV, 206
Taşnaksutyun XXXVI
Tatar Müslümanlar LX, LXVIII, 275
Tayvan XLI, XLIV, LIII, 224, 275
Tekel Ofisi LVII, 189
Tekmen, Ayşenur LXXV
Terakoya XXV
Terauchi Masatake (General) XLV, LIII, 6, 224, 241, 270, 272, 274
Tevfik Paşa (Hariciye Nazırı) XXXVIII
The Japan Foundation LXXII, LXXV-LXXVI
Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması XIX, XXI, LIII
Tōadobunshōin (Doğu Asya halk kültürü koleji) XLIV, 273
Togan, İsenbike LXXV
Toki (Numata Beyi) VII, XXIII
Tokugawa klanı XVI
Tokugawa Bakufu XVIII
Tokugawa Keiki Şogun XVIII
Tokugawa Mochitsugu (Marki) 215
Tokugawa şogun ailesi L, 273
Tokugawa Şogunluğu XVI, XVIII, XX, XXIII-XXIV
Tokugawa Yorimichi (Marki) XLIV, LIII, 224, 270, 273
Tokugawa yönetici sınıfı XXVIII
Tokutomi Iichirō 271
Tokutomi Rōka XLV
Tokutomi Sohō XXXVIII, XLV, LXXI, 247, 249, 275
Tokyo XXII-XXVII, XXIX, XXX-XXXI, XXXVI, LI, LIII, LX, LXII-LXIV, LXVI, LXVIII, LXXII-LXXIII, 2, 218, 267, 272-273
Tokyo Asahi XXXI, 273
Tokyo Camii LX, LXVIII
Tokyo Eczacılık Okulu (Tokyo Rakugaku Gakkō) XXVI
Tokyo Hyaku Jiben XXIX
Tokyo Nichi Nichi XXX, XLV, 274
Tokyo Shimpō XXXI
Tokyo Üniversitesi LVIII, 273, 275
Tolstoy XLV
Tophane 206-207
Topkapı Sarayı (Seraglio) XII, XXI, XXIX, 73-74, 77-78, 95, 100, 196, 224
Toranomon XXIII
Torio Koyata (General) XXVII, 36, 273
Tosa XVIII, 274
Toulon limanı 217
Töyō Seishi Şirketi LVIII
Toyotomi Hideyoshi (General) 219
Trabzon XLI, 189
Trans-Sibirya demiryolu LXV
Tsuboya Zenshirō LVIII
Tufan, Ömür XLIII
Tujue 46-47
Tuna 50, 259, 261
TÜBA LXXVI
Türk hamamı 153
Türk tütünü 189
Türkçe LXX, LXXIII, LXXV, LXXVII-LXXX, 70, 135, 138, 142, 156, 195, 225
Türk-Japon Dostluğu Sergisi XLII, LXXII
Türk-Yunan Dostluk Antlaşması (1930) LXV
Tütün İnhisarı İdaresi (Reji) 58

Ubukata Yaemon XXVI
Uluslararası Ticaret Fuarı LXV
Umruca 202
Ural-Altay dilleri LXXVII
Utsunomiya Tarō (Japon Genelkurmayı İstihbarat İkinci Daire Başkanı) LVIII, LX-LXI
Uzakdoğu XV, XXIX, LXXIV, 26

Üç Sütun 107
Üsküdar 57, 60, 195, 202

Valide Kapısı 69
Vámbéry, Arminius XLI
Vanikōy 202
Vasilakeris, Anestis LXXV
Venizelos LXV
Vietnam LXXVII
Viyana XLI, LV, LXXII, 50, 259, 261

Wakako XXIV
Wakayama XIV, LIII, LXIII, 213-214, 224
Wakayama Oshima Adası LXIII
Wako alışveriş merkezi LXXII
Wang Xizhi (hattat) XLVIII

Washington Konferansı LVIII
Watari Tsukiko LXI, LXXII-LXXIII, LXXV
Watarium LXXIII
Wolf (Alman savaş gemisi) 214
Wu (İmparatoriçe) 49

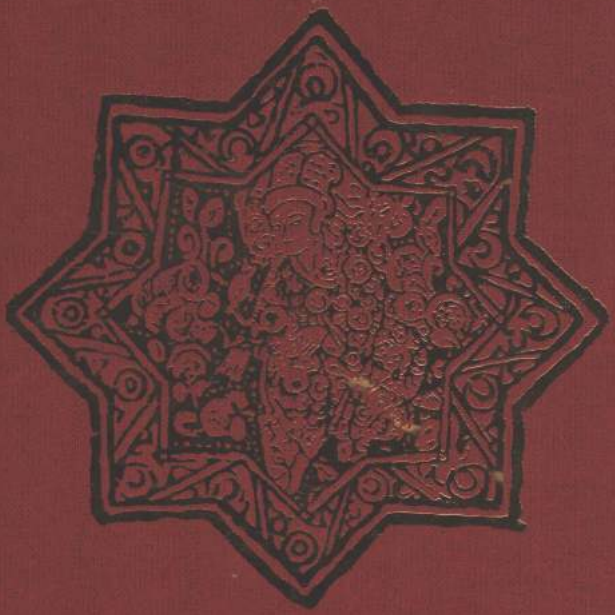
Xiliang Cui LXXV

Yaeyama (gemi) 214
Yakındoğu Ticaret Cemiyeti (Kintō Bōeki Kyōkai) LXIV
Yalçın, Emre XXXVI, LXXVI
Yamada Aile Arşivi XL-XLII, LV-LVI, LXVI
Yamada Aile Mezarlığı LXVIII
Yamada Araştırma Topluluğu (Yamada Torajirō Kenkyūkai) LXXIII
Yamada Kuniki LXXIII
Yamada Nagamasa 221
Yamada Sōhaku LIV
Yamada Sōhen XXIV, XLII, LIV, LXII, LXX, LXXIII, LXXV
Yamada Sōju XXVI
Yamada Torajirō XI-XII, XXIII, XXIX, XXXI, XXXIII, LVII, LXII-LXIII, LXVI, LXIX, LXX, LXXII-LXXIII, LXXV, 2, 22, 32, 233, 267, 272, 275
Toruko Gakan XI, XIII-XIV, XX, XXVIII, XXXVI, XLI, XLVI, XLVIII, LIII, LVII-LVIII, LXVII, LXX-LXXV, LXXVII-LXXVIII, 247
Yamazaki Takichi XXXI
Yanagida Toshio LXXV
Yang (İmparator) 49
Yedikule 103
Yeni Köprü *bkz.* Galata Köprüsü
Yeniköy 206
Yenimahalle 206
Yen-men Kaz geçidi 49
Yıldız Sarayı XLI-XLII, 69-70, 79, 107, 209, 224, 253
Yılmaz, Serra XXX
Yokohama XXVII, 213
Yokohama Kōrfezi XXXIII
Yokohama limanı 213, 217
Yokohama Temperance [İptila karşıtları] Cemiyeti XXXI
Yōrakukan kulübü XXXI
Yoshida Masaharu (Elçi) XLIII
Yü Yüsha XXVII
Yuan Hao-wen 18
Yugoslavya LXVI
Yunanca LXXVII, 111
Yunanistan XLII, LV-LVI, LXV-LXVI, 50, 178, 181, 217, 257
Yuşa Tepesi 202-203
Yücel, Can XXX
Yücel, Hasan Âli XXX

Zan Tao LXXV
Zeki Paşa (Ordu Komutanı) XXXVIII
Zeki Paşa (Tophane Nazırı) 224
Zeniya Masato LXXV
Zepharovich (Safarovic), Ludwig Ritter von LIX
Zhou hanedanı 49

Yamada Torajirō ticaret, politika ve romantizm macerası arayışında dünyayı dolaşan pek çok kişinin Osmanlı İstanbulu'nu cazibe merkezi kabul ettiği bir kuşağın parçasıydı. 1892'den itibaren faal olarak yer aldığı İstanbul'un ticari ve toplumsal yaşamından, 1890'lı ve 1900'lü yılları kapsayan izlenimlerini aktardığı kitabı *Resimli Türkiye Gözlemleri*'ni (*Toruko Gakan*) 1911'de Japonya'da basturdı. Japon tarzı *sumie* yani siyah mürekkep ve fırça ile yapılmış hatlar, resimler ve çizimlerin de ayrı bir estetik değer kattığı eseriyle Yamada Torajirō, Japon aynasından Türkiye'yi anlatırken bizleri Bâb-ı Cihan'a geri götürmektedir.

Prof. Dr. Selçuk Esenbel'in dönemi ayrıntılarıyla ele aldığı önsözü ve metin içi açıklamalarıyla zenginleştirdiği çevirisi, Yamada'nın ve Meiji Japonlarının perspektifinden Türkiye-Türkler-İstanbul algısını öğrenmek için bir kaynak niteliği taşıyor.

9 786254 056970